

UNGE I DANMARK – 18 ÅR OG PÅ VEJ TIL VOKSENLIVET

ÅRGANG 95 – FORLØBSUNDERSØGELSEN AF BØRN FØDT I 1995

16:18

REDIGERET AF JENS-PETER THOMSEN

16:18

UNGE I DANMARK – 18 ÅR OG PÅ VEJ TIL VOKSENLIVET

ÅRGANG 95 – FORLØBSUNDERSØGELSEN AF BØRN
FØDT I 1995

REDIGERET AF JENS-PETER THOMSEN

KØBENHAVN 2016

SFI – DET NATIONALE FORSKNINGSCENTER FOR VELFÆRD

UNGE I DANMARK – 18 ÅR OG PÅ VEJ TIL VOKSENLIVET.
ÅRGANG 95 – FORLØBSUNDERSØGELSE AF BØRN FØDT I 1995
Afdelingsleder: Anne-Dorthe Hestbæk
Afdelingen for børn og familie

ISSN: 1396-1810
ISBN: 978-87-7119-383-1
e-ISBN: 978-87-7119-384-8

Layout: Hedda Bank
Forsidefoto: Colourbox
Oplag: 300
Tryk: Rosendahls a/s

© 2016 SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd
Hertuf Trolles Gade 11
1052 København K
Tlf. 33 48 08 00
sfi@sfi.dk
www.sfi.dk

SFI's publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden.

INDHOLD

	FORORD	7
1	INDLEDNING, SAMMENFATNING OG PERSPEKTIVERING	9
	Baggrund	9
	Formål	10
	Rapportens resultater i hovedtræk	11
	Perspektiver	18
2	FORÆLDRES OPDRAGELSESVANSKELIGHEDER	23
	Indledning	23
	Teoretisk fundament og tidligere forskning	24
	Data og metode	26
	Resultater	28
	Opsamling og konklusion	38
	Bilag	41

Litteratur	47
3 DEN UNGES SELVVÆRD I SKILSMISSEFAMILIER	49
Indledning	49
Teoretisk baggrund	52
Data og metode	56
Resultater	59
Opsamling og konklusion	65
Bilag	69
Litteratur	71
4 UNGES HELBRED	75
Indledning	75
Diagnoser blandt unge i årgang '95	77
Læsioner og forgiftninger – de hyppigste diagnoser	79
Øvrige hyppige diagnoser	80
Hvordan oplever de unge deres eget helbred?	82
Subjektiv trivsel blandt unge med langvarig sygdom/handikap	84
Opsamling og konklusion	88
Bilag	90
Litteratur	90
5 PSYKISK SÅRBARE UNGE	93
Indledning	93
Analyserammen	95
Definition af depressive symptomer	96
Omfang af depressive symptomer i 15- og 18-årsalderen	97
Kontakt med behandlingssystemet	98
Indikationer på personlig trivsel	101
Et hverdagsliv med depressive symptomer i 18-årsalderen	102
Faktorer, der har sammenhæng med depressive symptomer i 18-årsalderen	107
Forandringer mellem 15 og 18 år	113

	Opsamling og konklusion	115
	Litteratur	116
6	UNGES INTIMITET – FRIE VALG ELLER FASTLAGTE VEJE?	121
	Indledning	121
	Den frie eller fastlagte intimsfære – teoretiske overvejelser	123
	Data og metode	125
	Analyser og resultater	128
	Opsamling og konklusion	139
	Litteratur	143
7	UNGES UDDANNELSESMØNSTRE	145
	Indledning	145
	Mønstre i overgangen til ungdomsuddannelse	146
	Sociale forskelle i uddannelsesovergange	148
	Ungdomsuddannelse og baggrundsfaktorer	152
	Social baggrund og uddannelsesoplevelser	155
	Sociale forskelle i uddannelsesforventninger	157
	Opsamling og konklusion	159
	Bilag	162
	Litteratur	162
8	UNGE PÅ KANTEN AF UDDANNELSESSYSTEMET	165
	Indledning	165
	18 år og på kanten af uddannelsessystemet	167
	De unges tidlige skoleoplevelser	171
	Opsamling og konklusion	178
	Bilag	180
	Litteratur	182
9	UNGE OG KRIMINALITET	185

	Indledning	185
	Ungdomskriminalitet i Danmark	186
	Forklaringer på kriminalitet	188
	Analyser	191
	Resultater	192
	Opsamling og konklusion	207
	Bilag	210
	Litteratur	216
10	UNGES BRUG AF RUSMIDLER	219
	Indledning	219
	At drikke en genstand eller drikke sig fuld?	221
	Hvem drikker sig fuld – i en tidlig alder?	223
	Trappetrinsteori	227
	Rækkefølgen i brug af rusmidler	228
	Er fulds-kabs-debut årsag til hash-debut?	232
	Kan tidlig fulds-kabs-debut forårsage senere hashdebut? Resultat af varighedsmodellen	235
	Opsamling og konklusion	237
	Litteratur	239
11	FORLØBSUNDERSØGELSENS DATA	245
	Tre parallelle forløbsundersøgelser	245
	BFU-stikprøvens omfang	247
	SFI-RAPPORTER SIDEN 2015	269

FORORD

I denne antologi afrapporterer vi resultaterne fra den sjette dataindsamling af *Forløbsundersøgelsen af danske børn født i 1995*, også kendt som SFI's børneforløbsundersøgelse (BFU). I forløbsundersøgelsen har vi fulgt 6.000 børn af danske mødre over næsten tyve år, lige fra fødslen, til børnene var blevet 18 år i 2014. Denne antologi stiller skarpt på danske unges hverdagsliv, trivsel og livsbetingelser i Danmark. Med dette fokus er rapporten det foreløbige nyeste resultat af forløbsundersøgelsen, hvis formål det har været løbende at undersøge danske børns levevilkår og opvækst.

I forbindelse med arbejdet med rapporten har der været nedsat en følgegruppe med medlemmer fra både myndigheder, interesseorganisationer og forskningsinstitutioner. Følgegruppen har givet værdifulde kommentarer til projektgruppens arbejde på to følgegruppemøder og takkes mange gange for sit arbejde. Følgegruppen har bestået af: professor Mads Meier Jæger, Københavns Universitet, souschef Trine Krab Nyby, Børnerådet, lektor Mette Pless, Center for Ungdomsforskning, Aalborg Universitet, samt Tine Henriette Søberg, Socialstyrelsen.

Herudover har en række eksterne reviewere bidraget med kvalificeret og grundig kritik af de enkelte kapiteludkast: forsker Lars Højsgaard Andersen, Rockwool Fonden, professor Anders Holm, SFI & Københavns Universitet, professor emeritus Bjørn Holstein, Københavns

Universitet, lektor Helmer Bøving Larsen, Københavns Universitet, adjunkt Bella Marckmann, Københavns Universitet, professor MSO David Reimer, Aarhus Universitet. De takkes alle for deres arbejde.

Rapporten er udformet som en antologi med bidrag fra en række af SFT's forskere. Rapporten er udarbejdet under ledelse af seniorforsker Jens-Peter Thomsen (projektleder), som også har redigeret rapporten samt bidraget til rapportens kapitler. Herudover har følgende seniorforskere, forskere og videnskabelige assistenter bidraget: seniorforsker Dines Andersen, seniorforsker Siddhartha Baviskar, forsker Karen Margrethe Dahl, forsker Signe Frederiksen, forsker Rikke Fuglsang Olsen, videnskabelig assistent Christopher Jamil de Montgomery, videnskabelig assistent Maria Hedemark Olsen, seniorforsker Jeanette Østergaard og videnskabelig assistent Stine Vernstrøm Østergaard. Rapporten er finansieret af midler fra satspuljen.

København, juni 2016

AGI CSONKA

INDLEDNING, SAMMENFATNING OG PERSPEKTIVERING

JENS-PETER THOMSEN

BAGGRUND

Denne rapport samler resultaterne fra den sjette dataindsamling af SFT's børneforløbsundersøgelse (BFU), eller mere præcist: *Forløbsundersøgelsen af danske børn født i 1995*, da børnene ved den sjette dataindsamling er blevet 18 år – og således slet ikke er børn længere. Forløbsundersøgelsen er en stor dansk longitudinel undersøgelse, som har kørt over seks dataindsamlinger i knap to årtier og fulgt 6.000 børn, født i 1995 af mødre med dansk statsborgerskab, lige fra børnenes fødsel til deres 3., 7., 11., 15. og 18. år.

I denne rapport analyserer vi på data fra den seneste dataindsamling, foretaget i foråret 2014, hvor vi har udført personlige interview med de unge 18-årige om en række forhold i deres liv. I tillæg har vi indsamlet oplysninger fra mødrene, primært gennem webbaserede spørgeskemaer. Vi har spurgt et repræsentativt udsnit af unge 18-årige, født af mødre med dansk statsborgerskab. Når vi senere i rapporten refererer til ”forløbsundersøgelsen”, ”børneforløbsundersøgelsen” (BFU) eller ”*Forløbsundersøgelsen af danske børn født i 1995*”, er det dette udsnit af unge, vi henviser til. Sideløbende med undersøgelsen af de ”danske” unge er der også

lavet undersøgelser af alle anbragte børn og unge fra '95-årgangen (AFU – SFI's Anbringelsesforløbsundersøgelse) og af etniske minoritetsbørn og -unge i Danmark, født i 1995 (EMU – SFI's Etniske minoritetsundersøgelse). Alle tre undersøgelser og dataindsamlingerne hertil beskrives nærmere i kapitel 11.

Kapitlerne i denne rapport behandler hver for sig selvstændige fokuspunkter og kan læses uafhængigt af hinanden. I denne sammenfatning beskriver vi formålet med forløbsundersøgelsen, vi giver et resumé af kapitlerne, lige som vi opridser de mest centrale resultater og konklusioner, samt hvilke perspektiver undersøgelsen peger mod.

FORMÅL

Formålet med Børneforløbsundersøgelsen har været at undersøge danske børns levevilkår og opvækst og følge dem op gennem ungdommen og videre ind i voksenlivet. Undersøgelsen er en af de få longitudinelle undersøgelser i Danmark, der følger et repræsentativt udsnit af en generation af børn hele vejen fra fødsel over barndommen og frem til ungdommen. Undersøgelsen kombinerer surveydata, det vil sige spørgeskemadata fra stikprøven om børn, unge og deres forældres hverdagsliv og livsbetingelser, med registerdata, det vil sige data fra Danmarks Statistik om hele befolkningen. Børneforløbsundersøgelsen giver viden, dels om børn og unges levevilkår i Danmark, dels om, hvilke faktorer tidligt i livet der præger børnenes og de unges udviklingsvej, hvad der påvirker deres livschancer positivt eller negativt, og hvilke indsatser dette kan pege henimod. Børneforløbsundersøgelsen profiterer her af, at vi har viden om de unges opvækst helt tilbage fra, da de blev født, og vi kan dermed efterspore forhold, der hænger sammen med, om børn klarer sig godt i såvel uddannelsessystemet som i livet i øvrigt.

Spørgeskemaet til forløbsundersøgelsen i 2014 er blevet konstrueret under hensyntagen til, at det både skal undersøge de 18-åriges aktuelle situation og række tilbage til tidligere spørgsmål, så det bliver muligt at analysere udviklingen over tid på et givet område eller i forhold til centrale baggrundsvARIABLE (familiestruktur, skilsmisser og samlivsbrud, konflikter mellem forældre, opdragelsesmønstre, mv.).

Da årgang '95 i den seneste runde er blevet 18 år, har det været naturligt at stille en række spørgsmål til ungdomslivet generelt, fx i for-

hold til uddannelsesveje og uddannelsesvalg, fremtidsforventninger og familierelationer, men også i forhold til de risici, der kan optræde i denne livsfase: kriminalitet, helbred, rusmiddelforbrug, psykisk sårbarhed og seksuelle erfaringer. En række temaer har således været i særligt fokus i den seneste runde, og disse temaer behandles særskilt i rapportens kapitler:

- Forældres opdragelse
- Forældrekonflikter og de unges selvværd
- De unges helbred
- Psykisk sårbare unge
- De unges intimsfære
- Uddannelsesmønstre og uddannelsesvalg
- Unge på kanten af uddannelsessystemet
- Kriminalitet
- Rusmidler

RAPPORTENS RESULTATER I HOVEDTRÆK

I det følgende gengiver vi hovedresultaterne fra de enkelte analysekapitler i rapporten. Herefter trækker vi de centrale pointer op og fremlægger, hvilke perspektiver rapporten giver anledning til at fokusere på.

KAPITEL 2: FORÆLDRES OPDRAGELSESVANSELIGHEDER

Kapitlet ”Forældres opdragelsesvanskeligheder” undersøger baggrunden for, at forældre oplever deres børn som vanskelige at opdrage, og hvad der forårsager forandringer i forældres oplevelse af opdragelsesopgaven. Vi benytter data fra tidligere runder af forløbsundersøgelsen: fra 3-7-årsalderen, 7-11-årsalderen og 11-15-årsalderen. Derudover viser kapitlet, hvordan forbigående og vedvarende opdragelsesvanskeligheder hænger sammen med de unges risikoadfærd og kontakt til de sociale myndigheder. Analyserne viser, at forældre, der oplever økonomiske vanskeligheder, og forældre, der regelmæssigt straffer deres børn, har en større sandsynlighed for at opleve vedvarende opdragelsesproblemer hen over barndommen; en større sandsynlighed for, at opdragelsesopgaven bliver vanskeligere; og en mindre sandsynlighed for, at det bliver nemmere. Udover økonomiske vanskeligheder og straffende opdragelse spiller for-

ældrenes psykiske sygdom, morens alder, barnets helbred og familiestrukturen en rolle for tilstedeværelsen af opdragelsesvanskeligheder.

Der ser altså ud til at være en sammenhæng mellem pressede ressourcer og opdragelsesvanskeligheder, og disse opdragelsesvanskeligheder kan ses som en indikator på tidlige problemer i familien. Socialpolitiske indsatser, der hjælper forældre med både at håndtere opdragelsen på en mere positiv og mindre straffende måde, samt indsatser, der hjælper forældrene med (at håndtere) deres økonomiske situation, kan derfor sandsynligvis føre til mindre belastning af familier, de unge og af det sociale system.

KAPITEL 3: DEN UNGES SELVVÆRD I SKILSMISSEFAMILIER

Et stort antal forældre bliver skilt i Danmark – hvert tredje barn og ung oplever, at forældrene går fra hinanden. Da vi ved fra tidligere undersøgelser, at børn fra skilsmissefamilier klarer sig lidt dårligere end andre børn, er det væsentligt at undersøge, om forældrenes samarbejde efter familieopløsningen kan bidrage til den unges positive udvikling.

Den støtte, den unge i den opløste familie modtager fra faren, er lige så vigtig for selvværdet som morens støtte, på trods af, at faren i langt de fleste tilfælde er samværsforælder. Dette resultat tolker vi på den måde, at der er en større homogenitet i forholdet til mødrene: Det er ofte her, den unge bor, når forældrene er flyttet fra hinanden, og mødrene er dermed den stabile faktor i de fleste unges liv. Da der er meget mere variation i fædrenes støtte, betyder det, at de ressourcestærke fædre gør en positiv forskel i tillæg til det fundament, som moren ofte udgør. Kapitlet undersøger unge 15- og 18-årige, en alder hvor de unge er mere og mere uafhængige af deres forældre. Det er netop derfor bemærkelsesværdigt, at selvværdet stadigvæk er forbundet med forholdet forældrene imellem og med forholdet til forældrene tre år tidligere – selv for en 18-årig.

Et af de centrale fund i kapitlet om skilsmissefamilier er, at der er en positiv sammenhæng mellem, hvordan forældrenes gensidige forhold er, hvordan de behandler hinanden og taler om og til hinanden på den ene side, og den unges selvværd på den anden side. Når forældrene magter et ordentligt gensidigt forhold efter skilsmissen, trives den unge bedre.

KAPITEL 4: UNGES HELBRED

Vores helbred og oplevelsen af vores eget helbred har stor betydning for vores trivsel og muligheder. Som kapitlet om de unges helbred viser, er helbred en vigtig faktor i unge menneskers identitetsdannelse og overgang til et selvstændigt voksenliv med uddannelse og beskæftigelse. Generelt set synes fire ud af fem unge, at de har et godt eller virkelig godt helbred. Dette er et positivt resultat, da selvvrurderet helbred er en indikator på både nuværende livskvalitet og fremtidig helbredsudvikling.

Der er imidlertid en gruppe unge, 14 pct., der allerede som 18-årige har erfaringer med langvarig sygdom eller et handicap, og disse unge har større sandsynlighed for at føle sig ensomme, have depressive symptomer og have lavt selvværd samt større sandsynlighed for at have ADHD-lignende symptomer, set i forhold til unge, der ikke har en langvarig diagnose. Det at have en langvarig sygdom eller et handicap ser således ud til tidligt at have en negativ betydning for de unges subjektive trivsel, og dette vil alt andet lige stille barrierer op for den unge i forhold til senere uddannelsesvalg, arbejdsmarkedstilknytning og familiedannelse. Dette er også et signal om, at de kan have behov for en støtte, der ikke kun retter sig direkte mod deres sygdom eller handicap.

KAPITEL 5: PSYKISK SÅRBARE UNGE

Kapitlet om psykisk sårbare unge identificerer en række faktorer i de unges opvækst, som kan fremme risikoen for, at de har depressive symptomer i 18-årsalderen. Blandt de unge 18-årige rapporterer 22 pct. om depressive symptomer, heriblandt er der en mindre gruppe på 4 pct., som både som 15- og 18-årige havde depressive symptomer: ”de vedvarende depressive”. I denne gruppering udgør pigerne et overvældende flertal (74 pct.).

Forekomsten af depressionssymptomer hænger sammen med få ressourcer i opvækstmiljøet, men også med, at harmoniske familierelationer ser ud til at have en forebyggende effekt. Fordi forløbsundersøgelsen er longitudinel, kan vi afdække, at tidligere oplevelser af ensomhed og mobning, da de unge var 11 og 15 år, kan udløse og fastholde de unge i en depressiv tilstand. Der er desuden en sammenhæng mellem både forekomst og fastholdelse af depressive tilstande og forbrug af hash og alkohol, uden at vi af den grund kan fastslå kausale relationer.

Kapitlet viser, at unge med depressive symptomer er ringere stillet end deres jævnaldrende på en lang række områder, særligt den mindre

gruppering, som vi har betegnet som ”vedvarende depressive”. Disse unge har betydeligt oftere end andre unge lavere selvværd, har udtalte ensomhedsproblemer, er droppet ud af ungdomsuddannelsen og har oftere erfaringer med stoffer. Hele 20 pct. af de vedvarende depressive unge har forsøgt selvmord, mens det kun gælder 2 pct. af de aldrig depressive. Disse forhold indikerer en risiko for social marginalisering, og dette understreger nødvendigheden af at støtte de unge i at forblive i ungdomsuddannelsen, eller støtte dem i at dæmme op for deres udtalte ensomhedsproblemer.

KAPITEL 6: UNGES INTIMSFÆRE

Unge intime sfære – seksualitet, parforhold og tanker om fremtidigt forældreskab – fører i Danmark politisk og forskningsmæssigt en relativt usynlig tilværelse. Kapitlet om unges intimsfære stiller skarpt på netop dette område. I kapitlet identificeres fem forskellige grupperinger af 18-årige unge, baseret på deres hidtidige seksuelle erfaringer og forventninger til fremtidigt familieliv. Grupperne adskiller sig især ved deres seksuelle erfaringer og tilslutning til kernefamilieidealet. En af grupperne, de seksuelt erfarne unge, udgør 27 pct. alle unge, og denne gruppe kommer fra opvækstmiljøer med få ressourcer, og de har lavere karakterer fra folkeskolen end de andre unge.

Kapitlet undersøger, hvad der kendetegner de fem grupper familiemæssigt og individuelt, og hvilke seksuelle risici der er forbundet med at tilhøre grupperne. Kapitlet finder, at unges intime strategier især hænger sammen med de unges præstationer i uddannelsessystemet, sammensætningen af og relationerne i deres opvækstfamilie samt de unges etnicitet.

Et særlig interessant fund er her, at en seksuelt aktiv brug af kroppen og en fremskyndelse af forældreskabet, hvor den unge forestiller sig at få et barn i en relativt tidlig alder, er et mønster, der kendetegner den gruppe unge - de seksuelt erfarne unge - der måske i mindre grad ser en mulighed for succes i uddannelsessystemet som realistisk mål. Vi tolker det på den måde, at kroppen, seksualiteten og det tidlige forældreskab bliver en vej til identitet og status, når andre veje synes blokerede. Omvendt hænger gode skolepræstationer sammen med en mere kontrolleret, afholdende indstilling til seksualitet og familieplanlægning. Som sådan leverer kapitlet værdifulde bidrag til den offentlige debat om,

hvordan og hvorfor unge former deres seksualitet og familieliv, som de gør.

KAPITEL 7: UNGES UDDANNELSESMØNSTRE

Kapitlet om de unges uddannelsesmønstre beskæftiger sig med en af de mest betydningsfulde overgange i de unges liv, nemlig valget af uddannelsesvej efter grundskolen. Flertallet af de unge 18-årige er i uddannelse, 85 pct., og langt de fleste unge, over 80 pct., er glade for den uddannelse, de er i gang med. Vi ser dog også store sociale forskelle i, hvem der for eksempel kan få hjælp med skoleopgaver hjemmefra. Unge med højtuddannede forældre får langt oftere hjælp til opgaver end unge med kortuddannede forældre. Mens 56 pct. af alle unge med højtuddannede forældre har fået hjælp fra familie, venner eller andre personer, så gælder det kun 18 pct. af de unge med forældre, der ingen uddannelse har ud over grundskolen.

Vi har videre set, at valg (eller fravalg) af ungdomsuddannelse også hænger stærkt sammen med, hvilken social baggrund de unge kommer fra, og ikke mindst med, hvilke skoleerfaringer de unge tidligere har haft (faglig selvvurdering, social trivsel, mobning, skoleskift, konflikter, mv.). Dårlige skoleerfaringer øger risikoen for ikke at komme i gang med en ungdomsuddannelse. Når vi i tillæg finder, at unges overgang til videre uddannelse og forventninger til fremtidig uddannelse øges med forældrenes uddannelsesniveau, selv også uafhængigt af de unges karakterer fra grundskolen, peger kapitlet samlet set på tre udfordringer:

For det første gælder det om at tilrettelægge et uddannelsessystem, hvor alle ungdomsuddannelser, ikke kun de gymnasiale, fremstår attraktive, således at de vælges til af unge fra alle sociale baggrunde. Lige nu vælger næsten ingen akademikerbørn en erhvervsuddannelse.

For det andet har unge fra kortuddannede hjem systematisk lavere overgange til uddannelse og forventninger til fremtidig uddannelse, selv når vi kontrollerer for deres karaktergennemsnit fra grundskolen. Disse unge fravælger altså i højere grad uddannelse end deres jævnaldrende kammerater fra højtuddannede hjem. Der er her behov for at understøtte de unges forventninger på en måde, så disse ikke på forhånd er fastlagt af familiebaggrunden.

For det tredje tyder meget på, at de unge, der falder fra, ikke så meget gør det på grund af selve uddannelsen, men fordi de har en række personlige udfordringer, og der er nok grund til ikke at være for optimi-

stisk i forhold til, hvor meget de ordinære uddannelser alene kan kompensere for disse udfordringer. Det er således næppe retvisende udelukkende at kalde problemet med unge, der ikke får en ungdomsuddannelse, for et ”frafaldsproblem”, underforstået at det er et problem, som uddannelsesinstitutioner alene kan løse. Tværtimod er det et problem, der knytter an til den unges opvækst og ressourcer.

KAPITEL 8: UNGE PÅ KANTEN AF UDDANNELSESSYSTEMET

14 pct. af de unge står som 18-årige uden for uddannelsessystemet. I kapitlet om unge på kanten af uddannelsessystemet dokumenterer analyserne, at det oftere er unge fra hjem med få ressourcer, der står uden for uddannelsessystemet som 18-årige, at de unge uden for uddannelsessystemet trives dårligere og lever mere risikofyldt, og at der er en tydelig sammenhæng mellem dårlige tidlige skoleoplevelser (faglig og social mistrivsel, mobning, skoleskift, konflikter med elever og lærere) og sandsynligheden for at stå uden for uddannelsessystemet som 18-årig.

Da vores undersøgelse er longitudinel, kan vi identificere flere grupper af unge ud fra deres skoleoplevelser som 11- og 15-årige. Vor analyse viser, at 17 pct. af de unge hører til en gruppe af unge – ”de ujævne” kalder vi dem – som fagligt har det fint i skolen, men som socialt har dårlige oplevelser, mens 14 pct., ”de udsatte”, både fagligt og socialt har haft det skidt i skolen, da vi spurgte dem som 11- og 15-årige. Disse unge er en sårbar gruppe, og flere sammenfaldende indikatorer på ressourcetsvaghed/udsathed øger denne sårbarhed. Det er således oftere unge fra kortuddannede hjem, unge med dårlige grundskoleoplevelser og med lave grundskolekarakterer der står udenfor: fx er sandsynligheden for ikke at være i uddannelse som 18-årig 39 pct. hvis man har under 4 i karaktersnit i dansk og matematik, hvis forældrene kun har en grundskoleuddannelse og hvis man tilhører gruppen af unge med de dårligste skoleoplevelser.

For en større gruppe af unge gælder det således, at de har haft dårlige skoleoplevelser kombineret med, at de kommer fra relativt resourcefattige baggrunde. For disse unge er det vigtigt, at der skal sættes tidligt ind, og det er mest oplagt, at disse indsatser foregår så tidligt som på daginstitutions- og grundskoleniveau. Det er afgørende, at de unge kommer godt fra start, og at de får et godt grundskoleforløb med trivsel og succesoplevelser.

KAPITEL 9: UNGE OG KRIMINALITET

I vores analyser af de 18-åriges selvrapporterede kriminalitet og normbrydende adfærd peger resultaterne først og fremmest på, at der er langt flere lovlydige unge end unge, der har begået alvorlig kriminalitet. Skelner vi mellem, om de unge har begået små- eller alvorlig kriminalitet, er det kun en mindre gruppe, der har begået mere alvorlig kriminalitet (11 pct.), som fx indbrud eller overfald, mens 35 pct. har begået småkriminalitet som fx butikstyveri, kørt meget for stærkt eller begået hærværk. Det er 6 pct. af pigerne, som har begået mere alvorlig kriminalitet, mens det gælder for 15 pct. af drengene.

De unge 18-årige, der svarer, at de har begået noget kriminelt, det være sig små- eller alvorlig kriminalitet, har i højere grad følgende karakteristika: de er drenge; de har ADHD-symptomer; de har en lav grad af selvkontrol; de har et højt alkoholforbrug; og de har i øvrigt haft en relativt udsat opvækst på en række parametre. De er således opvokset i utrygge nabolag, ofte i brudte familier og med konflikter med forældrene.

Endelig peger analyserne på, at ændringer i alkoholforbrug fra 15 til 18 år hænger sammen med en større sandsynlighed for, at ens kriminalitet også ændrer sig i samme retning i den pågældende periode.

KAPITEL 10: UNGES BRUG AF RUSMIDLER

Som trenden er i de øvrige europæiske lande, så drikker danske unge generelt mindre og med senere alkoholdebut end tidligere, selvom danske unge stadig drikker relativt meget, set i et internationalt perspektiv.

En gruppe unge er i særlig risiko for at udvikle et misbrug, der kan brede sig til andre områder. Vi finder, at unge, som starter med at drikke sig fulde i en tidlig alder, kommer fra familier, hvor der er tegn på social marginalisering. Hvis unge har en far, som er uden beskæftigelse eller har en psykiatrisk diagnose, eller en mor, som har et selvrapporteret problematisk alkoholforbrug, er der en øget sandsynlighed for, at de drikker sig fulde, inden de fylder 14 år. Som et centralt fund i kapitlet finder vi en kausal sammenhæng mellem tidlig fuldskabsdebut og det at begynde at ryge hash, inden man bliver 18 år.

De unges brug af alkohol, især deres beruselseskultur, er således en risikofaktor, man politisk og indsatsmæssigt fortsat bør have stærkt fokus på, også i forhold til unges senere brug af andre illegale rusmidler

end hash. Indsatser, som ønsker at hæve debutalderen for tidlig alkoholdebut, bør også målrettes unge fra udsatte familier.

PERSPEKTIVER

Samlet set peger den foreliggende undersøgelse af danske unge 18-åriges livssituation på, at flertallet af unge har et godt ungdomsliv i den danske velfærdsstat: 85 pct. af de unge er godt i gang med en ungdomsuddannelse, og over 80 pct. er godt tilfredse med den uddannelse, de har valgt. Langt de fleste unge trives, er psykisk og fysisk velfungerende og har ikke været ude i kriminalitet eller haft erfaringer med overdrevet rusmiddelbrug. Imidlertid er der stadig relativt mange unge, der har en eller flere udfordringer i deres aktuelle liv; udfordringer, som trækker tråde tilbage til deres opvækst og tidlige skoleår, og som kommer til at præge deres vej ind i voksenliv, uddannelse, arbejdsmarkedstilknytning, familiedannelse, mv.

Samlet set tegner rapporten konturerne af tre overordnede grupper af unge: en stor gruppe af velfungerende unge med højtuddannede forældre, som generelt har mange ressourcer, en mindre gruppe af velfungerende unge med kortere uddannede forældre med lidt færre ressourcer, og en lille gruppe af udsatte unge fra resourcesvage hjem.

De velfungerende unge fra højtuddannede hjem trives ud fra de parametre, vi har målt dem på, de har forældre med tilpas mange ressourcer til, at de selv er på sporet i uddannelsessystemet, og de har høje forventninger til deres fremtidige liv og uddannelsesvalg. De trives, har haft gode skoleoplevelser og har i det store og hele ikke en risikobetonet adfærd.

De velfungerende unge fra hjem med lidt mindre uddannelse ligner på nogle måder deres kammarater fra højtuddannede hjem. De trives og er godt i gang med en uddannelse, men de har lavere forventninger til deres fremtidige uddannelse og vælger i mindre grad gymnasiet, også selv om de klarer sig lige så godt som deres privilegerede, velfungerende kammarater fra meget ressourcestærke hjem. Disse unge talenter og potentiale udnyttes ikke nok. Den sociale skævhed i uddannelsesmønstre og uddannelsesforventninger er her tydelig: selv når vi tager højde for de unges færdigheder, er der et stort socialt gab i uddannelsesmønstre og uddannelsesforventninger. For denne gruppe af unge er der brug for tiltag, der tydeliggør uddannelsesmulighederne for dem. Såvel samfundsøkonomisk

som for den enkelte unge er der nemlig god fornuft i, at den unge bruger de muligheder, som høje færdigheder giver, og har forventninger, der svarer til de forventninger, som deres kammarater fra højuddannede hjem har.

Den sidste gruppe, de udsatte unge, er udfordrede på en eller flere af følgende parametre: De har typisk en opvækst i familier med relativt få socioøkonomiske ressourcer, de har haft dårlige skoleoplevelser, de har fået relativt lave karakterer, de kommer fra skilsmisefamilier, hvor forældrenes relation har været dårlig, deres forældre har oplevet opdragelsesvanskeligheder, de har en usikker tilknytning til ungdomsuddannelserne, og de udviser i højere grad en risikoadfærd i forhold til rusmidler og kriminalitet end deres øvrige jævnaldrende. Denne gruppe af unge er i decideret risiko for at ikke at få fodfæste i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet, for at være i øget kontakt med det offentlige system og for generelt at møde flere problemer i livet end deres jævnaldrende kammarater.

Forløbsundersøgelsens design gør netop, at vi med det longitudinelle perspektiv har været i stand til at identificere forhold, der tidligt indikerer senere problemer for denne gruppe unge. Både for deres egen og for samfundets skyld er det væsentligt, at der sættes ind over for denne gruppe så tidligt som muligt. Vi ved fra andre undersøgelser, at fundamentet for den unges livsmuligheder lægges tidligt, og derfor er der god grund til at fokusere på kvaliteten af dagtilbud og grundskole samt på forælderrollen. Vores rapport peger således på vigtigheden af at have hensigtsmæssige opdragelsesmønstre, hvor forældrene ikke tyr til alt for restriktive opdragelsesmetoder, og hvis forældrene bliver skilt, at forældrene er i stand til at fortsætte en god relation forældrene imellem, da dette er en beskyttelsesfaktor for de unge.

Når vi hertil lægger, at børn af kortuddannede forældre systematisk har lavere forventninger til fremtidig uddannelse end deres venner med højtuddannede forældre, selv om de har samme karakterer, er der således god grund til at fokusere på forældreskab og forælderrolle: Hvordan kan vi arbejde med at understøtte unge par, der står over for at skulle være forældre, kan vi støtte dem i deres relation til hinanden, hvis de oplever kriser, og kan vi understøtte dem i at være opmærksomme på betydningen af selvkontrol, alkoholvaner, uddannelse og ambitioner på deres børns vegne?

Vore analyser peger også på, at dårlige skoleoplevelser (som faglig og social mistrivsel, mobning, skoleskift, konflikter med elever og lærere), uafhængigt af andre sociale baggrundsvariable, øger risikoen for at være på kanten af uddannelsessystemet. For at kunne sætte ind effektivt kan der være god grund til at efterspore yderligere, om bestemte typer af dårlige skoleerfaringer øger risikoen i særlig grad. Da vi ved, at uddannelse er en stærk prædikator for et fremtidigt godt liv på en række områder, så peger vore resultater mod et fokus på, at ingen børn og unge tabes i skolen, det vil sige et fokus på at modvirke dårlige skoleoplevelser så tidligt de viser sig. Høj kvalitet og indsatser så tidligt som muligt på dagtilbuds- og grundskoleniveau er her væsentligt.

Samtidig har kapitlerne om depressive symptomer og helbred peget på, at overgreb mod de unge og mistrivsel trækker negative spor ind i unges videre livsløb. På den ene side er der en risiko for, at interessen for unges depressive symptomer skubber til en udvikling, der har tendens til at sygeliggøre unge menneskers 'lidelsesforvaltning'. På den anden står vi som samfund over for et reelt problem med en mindre gruppe af unge, der mistrives i en sådan grad, at det har afgørende negativ indflydelse på deres videre liv. Svaret er ikke nødvendigvis at behandle dem i psykiatrien, men at udvikle metoder til at støtte de unge i at forblive i ungdomsuddannelsen og dæmme op for deres udtalte ensomhedsproblemer.

Slutteligt peger kapitlerne om rusmidler og kriminalitet samstemmende på, at der skal være et fokus på de unges brug af rusmidler, og særligt på, at alderen for alkoholdebut bør hæves. De unges beruselseskultur er en risikofaktor, der politisk og indsatsmæssigt bør have stor vægt, særligt med henblik på at hæve debutalderen for tidlig alkoholdebut for unge fra udsatte familier.

Selvom det store flertal af unge ser ud til at trives, er det bemærkelsesværdigt, at der alligevel er en betydelig gruppe af unge med tungere problemer, selv i et velfærdssamfund som det danske. Hvordan kan det fx være, at hver femte ung ender med ikke at få en ungdomsuddannelse på trods af alle gode intentioner? Denne rapport peger på, at problemet med restgruppen starter langt tidligere, end når vi observerer de unge på kanten af uddannelsessystemet. Når vi tilmed sammenligner restgruppens størrelse i Danmark med Norden og andre europiske lande og ser, at alle lande har stort set lige store udfordringer, giver det et fingerpeg om det fundamentale i problemets karakter. At være på kanten af ud-

dannelsessystemet er samtidig symptomatisk for at være udsat på en række andre områder, da årsagerne ofte er forbundne og skal findes tidligt. På samme måde skal løsninger findes tidligt. Børn og unge skal ikke kun styrkes i deres faglige og formelle kompetencer, men også understøttes kulturelt og socialt, så de får gode opvækstoplevelser. Set i dette perspektiv er grundlæggende velfærdsmæssige tiltag vigtige og formentlig mere effektive end isolerede og mindre effektive tiltag senere i de unges liv.

FORÆLDRES OPDRAGELSESVANSKELIGHEDER

KAREN MARGRETHE DAHL

INDLEDNING

Når forældre bliver spurgt, om deres barn er svært eller nemt at opdrage, kan svaret afspejle deres individuelle barns adfærd og trivsel og samtidig sige noget om forældrenes evner og redskaber til at håndtere opdragelsen. Synes en forælder, at hans eller hendes barn er svært at opdrage, skyldes det måske barnets individuelle adfærd, der kan være påvirket af helbredsforhold, medfødte personlighedstræk eller påvirkninger fra andre sfærer end familiens. Men opdragelsesvanskeligheder kan også opstå, fordi forælderen har svært ved at håndtere opdragelsesopgaven – måske på grund af individuelle begrænsninger eller måske på grund af den livssituation, forælderen står i (Deater-Deckard, 1998; Morgan, Robinson & Aldridge, 2002).

Formår forældre at takle opdragelsen af deres børn, kan det i nogle tilfælde forebygge, at problemer opstår eller udvikler sig, hvilket kan hjælpe barnet og familien og samtidig spare samfundet ressourcer. Omvendt kan forældres opdragelsesvanskeligheder i sig selv bidrage til en negativ udvikling hos barnet (Crnic, Gaze & Hoffman, 2005; Crnic & Greenberg, 1990). Forebyggelse eller afhjælpning af opdragelsesvanske-

ligheder kan derfor betragtes som en tidlig indsats, og derfor kan en forståelse af, hvad der fører til – eller afhjælper – opdragelsesvanskeligheder, bidrage til, at denne indsats er velfungerende.

I dette kapitel undersøger vi:

- Udviklingen i opdragelsesvanskeligheder i barndomsårene
- Konsekvenser af opdragelsesvanskeligheder for den unges risikoadfærd i 18-årsalderen og for det sociale system
- Baggrunden for forbigående og vedvarende opdragelsesvanskeligheder, samt
- Hvad der kan forklare forandringer i forældres oplevelse af opdragelsesvanskeligheder.

Analysen giver os dermed vigtig ny viden om danske familiers opdragelsesvanskeligheder, set i perspektivet af et helt barndomsliv. Den øger vores viden om konsekvenserne af og baggrunden for opdragelsesvanskelighederne. Og, måske vigtigst af alt, så øger analysen vores viden om de redskaber, familier og det omgivende samfund kan bruge til at forebygge, at opdragelsesvanskeligheder opstår eller varer ved.

Vi bruger morens udsagn til at følge udviklingen af opdragelsesvanskeligheder, idet mødre har besvaret skemaer i alle relevante bølger af spørgeskemaundersøgelsen. Mødre og fædre kan muligvis have forskellige tilgange til opdragelse, og deres opdragelse kan muligvis have forskellig betydning for deres børn (Horvath, 2015; Morgan, Robinson & Aldridge, 2002). Vi finder det dog sandsynligt, at mange af de samme faktorer vil påvirke både mænd og kvinders opdragelsespraksis, og at resultaterne derfor er relevante både for mødre og fædre.

TEORETISK FUNDAMENT OG TIDLIGERE FORSKNING

Analysestrategien for dette kapitel er inspireret af Jay Belskys (1984) model til forståelse af baggrunden for forældres udøvelse og oplevelse af forældreskabet. Belsky var oprindeligt inspireret af Urie Bronfenbrenners økologiske perspektiv på børns udvikling og identificerede tre overordnede forklaringer på forældreskab. Det drejer sig om: 1) familiens socioøkonomiske vilkår, sammensætning og muligheder for støtte i omgivel-

serne, 2) forælderenes egne ressourcer – fx personlighed, psykisk helbred og alder samt 3) barnets karaktertræk (Belsky, 1984).

Modellen bekræftes af empirisk forskning, der viser, at forældre med økonomiske problemer, lav uddannelse og usikker tilknytning til arbejdsmarkedet oplever mere stress i forbindelse med forældreskabet og flere opdragelsesproblemer – det samme gør sig dog i flere studier gældende for forældre i den høje ende af indkomstskaalen pga. problemer med at forene krævende karrierer med familielivet (Parkes, Sweeting & Wight, 2015; Schneewing, Reeb & Saravo, 2012). Forældre, der lever som enlige forsørgere eller i sammenbragte familier, oplever også i de fleste studier flere vanskeligheder end forældre, der lever i en kernefamilie, ligesom forældre med flere børn generelt oplever flere vanskeligheder end forældre til enebørn (Morgan, Robinson & Aldridge, 2002; Cooper m.fl., 2009).

Forældrenes personlige problemer, fx mentale helbredsproblemer, hænger også tæt sammen med oplevede vanskeligheder med forældrerollen (Renk m.fl., 2007; Barnett m.fl., 2015; Pace & Shafer, 2015; Ponnet m.fl., 2016). Jo flere problemer, den enkelte forælder selv oplever at have, desto flere udfordringer oplever forælderen også i udmøntningen af sin forældrerolle. Derudover viser de fleste tidligere studier, at yngre mødre, bl.a. på grund af mindre livserfaring, færre socioøkonomiske ressourcer og færre netværksressourcer, oplever flere vanskeligheder i opdragelsen af deres børn end ældre mødre (Mollborn & Dennis, 2012; Luster & Haddow, 2005).

Endelig viser tidligere studier, at problemer i forbindelse med forældreskabet er større hos forældre, der har børn med alvorlige kroniske sygdomme, handicaps eller adfærdsvanskeligheder (Morgan, Robinson & Aldridge, 2002).

I studiet inddrager vi alle disse faktorer på nær oplysninger om adfærdsvanskeligheder hos børnene, idet selve udfaldsmålet ”forældrenes oplevelse af vanskeligheder med opdragelsen af et bestemt barn” ikke entydigt kan adskilles fra barnets adfærdsvanskeligheder, der i BFU-datasættet ligeledes rapporteres af mødre. Ud over de faktorer, der indgår i Belskys model, inddrager vi morens positive og negative opdragelsesmetoder i form af samvær omkring lektier og lystlæsning og i form af fysisk og ikke-fysisk straf af barnet, idet både samvær og straf forventes at påvirke barnets adfærd, hvilket igen vil kunne påvirke forælderenes op-

levelse af opdragelsesvanskeligheder. Endelig inddrager vi barnets køn som forklarende variabel.

DATA OG METODE

DATATYPER OG BESKRIVELSE AF VARIABLE

Kapitlet bygger på data fra i alt fem runder af BFU's spørgeskemadata. Det drejer sig om data fra da de unge var 3 år (i 1999), 7 år (i 2003), 11 år (i 2007), 15 år (i 2011) og 18 år (i 2014). Spørgeskemadataene er koblet med registerdata fra 1996, 1999, 2003, 2007 og 2013.

Spørgeskemadata fra da de unge var 3-15 år bruges til at identificere antallet af gange, mødrene oplever opdragelsesproblemer og til at identificere forandringer i oplevelsen af opdragelsesproblemer.

Registerdata og spørgeskemadata fra da de unge var 1-11 år bruges til at finde forklaringer på den samlede tilstedeværelse af og skift i opdragelsesvanskeligheder. Det drejer sig om socioøkonomiske ressourcer (forældrenes uddannelsesniveau, forældrenes beskæftigelsesstatus, fattigdom i familien og mødrenes oplevelse af familiens økonomi), familiens sammensætning (forældres parforholdsstatus og antal børn i hjemmet) samt forældrenes personlige ressourcer og opdragelsesmetoder (forældrenes psykiske sygdom, morens alder, hvor ofte moren laver lektier med og læser for sit barn (positive opdragelsesmetoder), og hvorvidt/ i hvilket omfang hun straffer sit barn med en endefuld, tager hårdt fat i barnet eller straffer det med stuearrest (negative opdragelsesmetoder)). Endelig inddrager vi den unges individuelle kendetegn (køn, lav fødselsvægt samt medfødte alvorlige sygdomme og handicap) til at forklare morens oplevelse af opdragelsesvanskeligheder. I de tilfælde, hvor det er muligt og meningsfuldt, anvender vi data om de forklarende variable fra alle fire forklarende år. Disse data kodes sammen til variable, der viser antallet af gange, en familie har oplevet de forskellige sociale og psykiske forhold.

Spørgeskemadata og registerdata fra da de unge var 18 år (i 2014/2013) inddrages derudover til at beskrive de unges risikoadfærd (kriminalitet, stoffer og fravær af ungdomsuddannelse), og endelig bruges spørgeskemadata, indhentet blandt mødre, til at vise familiens samlede kontakt med kommunens socialforvaltning eller børne- og ungeforvaltning angående den unge. Bilagstabel B2.1 giver en oversigt over de vari-

able, der indgår i analyserne, og viser, hvordan de endelige operationaliseringer af udfaldsmål og baggrundsforhold er fremkommet.

I alt har 5.579 mødre besvaret spørgsmålet om opdragelsesvanskeligheder i mindst et af de fire år. Ud af disse er der 4.238 gyldige besvarelser fra de unge om kriminalitet og stoffer i 2014.

STATISTISK METODE

Vi analyserer de deskriptive sammenhænge mellem antallet af perioder med opdragelsesvanskeligheder og opdragelsesvanskelighedernes konsekvenser for de unge og det sociale system samt mellem de forklarende faktorer og antallet af perioder med opdragelsesvanskeligheder i krydstabeller.

Efter de deskriptive analyser laver vi en række logistiske regressionsanalyser af sandsynligheden for, at mødre oplever en positiv eller negativ forandring i deres opdragelsesvanskeligheder i tre perioder af de unges opvækst – nemlig fra 3- til 7-årsalderen, fra 7- til 11-årsalderen og fra 11- til 15-årsalderen. Vi undersøger således

1) Sandsynligheden for at mødre oplever en forværring af opdragelsesvanskelighederne fremfor et stabilt fravær af opdragelsesvanskeligheder blandt mødre, der ved første måletidspunkt ikke oplever opdragelsesvanskeligheder; og

2) Sandsynligheden for, at mødre oplever en forbedring af opdragelsesvanskelighederne fremfor en stabil tilstedeværelse af opdragelsesvanskeligheder blandt mødre, der ved første måletidspunkt oplever opdragelsesvanskeligheder.

Her bruger vi altså forandringer i mødres opfattelse af opdragelsesvanskeligheder mellem to spørgeskemarunder som afhængige variable.

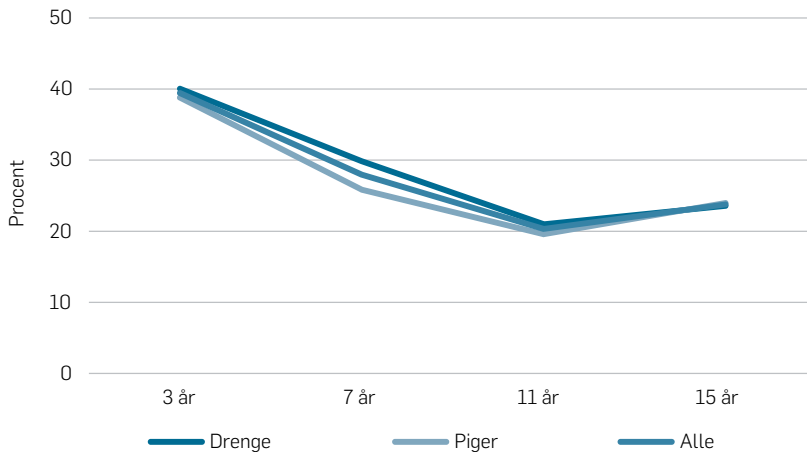
Til at forklare forandringerne anvender vi, ligesom i analysen af de samlede opdragelsesvanskeligheder, spørgeskemadata og registerdata om familiens socioøkonomiske forhold, familiestruktur og opdragelsesmetoder, indhentet i forklaringsåret, dvs. periodens begyndelsesår. Enkelte af de relevante spørgeskemaspørgsmål er ikke stillet i alle de år, vi bruger som forklaringsår, og indgår derfor kun i enkelte af de seks forandringsanalyser.

RESULTATER

OPDRAGELSESVANSKELIGHEDERS KONSEKVENNS OG BAGGRUND
Som figur 2.1 viser, angiver forældre hyppigst små og store problemer med opdragelsen, mens børnene er små, færrest, når børnene er 11 år, og lidt flere, når børnene er blevet teenagere som 15-årige. Der er en lille signifikant overhyppighed af opdragelsesproblemer blandt mødre til drenge, men den er kun signifikant i 7-årsalderen.

FIGUR 2.1

Andelen af mødre til unge, født i 1995, der oplever små og store opdragelsesvanskeligheder, angivet fra barnet er 3 til det er 15 år. Særskilt for køn. Procent.¹

1. Små og store opdragelsesproblemer dækker over, at mødre på spørgsmålet "Synes du at dit barn er nemt eller svært at opdrage" har svaret enten "Både nemt og svært", "I perioder kan det være svært" eller "For det meste svært". Ingen opdragelsesproblemer dækker omvendt over svaret "For det meste nemt".

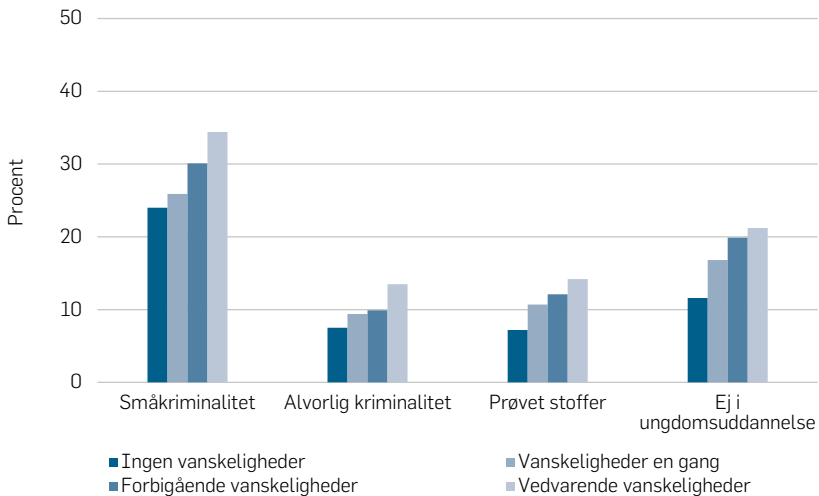
Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. Data fra 1999, 2003, 2007, 2011.

Figur 2.2 viser, hvordan antallet af gange, mødre rapporterer deres børn som vanskelige at opdrage, hænger sammen med andelen af unge, der har begået kriminalitet, taget stoffer eller er uden for uddannelsessystemet som 18-årige. Blandt børn af mødre, der ikke på noget tidspunkt har rapporteret vanskeligheder med at opdrage deres børn, har 24 pct. bedrevet småkriminalitet såsom tyveri fra kammerater, butikstyveri, hæleri eller kørsel med alkohol i blodet, mens 7 pct. har begået alvorlig kriminalitet såsom indbrud, gaderøveri eller vold. Til sammenligning har 34 pct. af børn, hvis mødre tre eller fire gange har rapporteret om opdragel-

sesvanskeligheder, bedrevet småkriminalitet, mens 14 pct. – altså dobbelt så stor en andel – har begået mere alvorlig kriminalitet.

FIGUR 2.2

Andelen af unge, født i 1995, der har begået småkriminalitet eller alvorlig kriminalitet¹, har prøvet stoffer² og andelen, der ikke var i gang med ungdomsuddannelse i 2013. Særskilt for antallet af gange, mødrene har oplevet opdragelsesvanskeligheder³ i barndomsårene. Procent.

Anm.: Forskellene er signifikante ($p < 0,001$).

1. "Småkriminalitet" dækker over tyveri af småting, butikstyveri, hæleri, hærværk og spritkørsel. "Alvorlig kriminalitet" dækker over brug af våben, alvorlig skade på andre, gaderøveri, seksuel tvang og indbrud. Se bilagstabel B2.1
2. "Prøvet stoffer" dækker over andre stoffer end hash.
3. Opdragelsesvanskeligheder dækker over, at mødrene på spørgsmålet "Synes du at dit barn er nemt eller svært at opdrage" har svaret enten "Både nemt og svært", "I perioder kan det være svært" eller "For det meste svært". Ingen opdragelsesproblemer dækker omvendt over svaret "For det meste nemt". Forbigående vanskeligheder svarer til to perioder med vanskeligheder, mens vedvarende vanskeligheder svarer til tre-fire gange med vanskeligheder.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. Registerdata fra Danmarks Statistik. Data fra 1999,2003, 2007, 2011.

Tilsvarende ser vi, at mødrenes oplevelse af opdragelsesproblemer hænger sammen med, hvorvidt den unge har prøvet hårde stoffer. Blandt børn af mødre, der ikke har oplevet opdragelsesproblemer, har 7 pct. prøvet hårde stoffer, mens godt 14 pct. af børn af mødre med vedvarende opdragelsesproblemer har prøvet hårde stoffer.

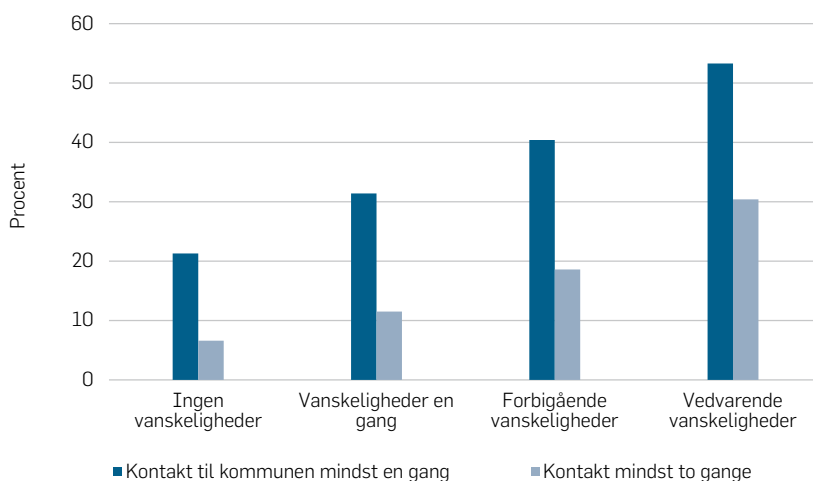
Derudover viser analysen af uddannelsesdeltagelse, baseret på registerdata, at 12 pct. af unge, hvis mødre ikke har oplevet opdragelses-

vanskeligheder, ikke er i gang med en uddannelse som 18-årige i 2013. Blandt unge, hvis mødre har haft vedvarende opdragelsesvanskeligheder i tre eller fire perioder, gælder dette 21 pct.

Allertydeligst materialiserer oplevelsen af opdragelsesvanskeligheder sig dog i figur 2.3, der viser antallet af gange mødre fortæller, at de har været i kontakt med kommunens socialforvaltning eller børne- og ungeforvaltning angående deres børn (ikke småting som fx indmeldelse i klub).

FIGUR 2.3

Andelen af familier med børn/unge, født i 1995, der er i kontakt med kommunen¹ én eller flere gange i barndomsårene angående barnet/den unge. Særskilt for antal af gange mødre har oplevet opdragelsesvanskeligheder² i barndomsårene. Procent.

Anm.: Forskellene er signifikante ($p < 0,001$).

1. Kontakt til kommunens socialforvaltning eller børne- og ungeforvaltningen angående barnet. Kontakten dækker ikke indmelding i klub e. lign. Se bilagstabel B2.1 for mere information om kodning.
2. Opdragelsesvanskeligheder dækker over, at mødre på spørgsmålet "Synes du, at dit barn er nemt eller svært at opdrage" har svaret enten "Både nemt og svært", "I perioder kan det være svært" eller "For det meste svært". Ingen opdragelsesproblemer dækker omvendt over svaret "For det meste nemt". Forbigående vanskeligheder svarer til to perioder med vanskeligheder, mens vedvarende vanskeligheder svarer til tre-fire gange med vanskeligheder.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. Data fra 1999, 2003, 2007, 2011 og 2014.

Således har 21 pct. af de mødre, der ikke har oplevet nogen perioder med opdragelsesproblemer, mindst én gang i løbet af barndommen været i kontakt med kommunen angående deres børn, mens 7 pct. har kontaktet

kommunen flere gange. De tilsvarende andele blandt mødre, der tre eller fire gange har rapporteret om problemer i opdragelsen, er 53 pct. og 30 pct.

Selvom vi ikke hermed har påvist et kausalt forhold mellem opdragelsesproblemer og senere risikoadfærd, indikerer figur 2.2 og figur 2.3, at det at forældre oplever opdragelsesvanskeligheder, bør tages alvorligt som et tidligt tegn på belastning af den unge og af det sociale system.

Analysen af baggrunden for at mødre oplever enkelte, få og vedvarende opdragelsesvanskeligheder fra barnet er 3 til 15 år, vist i figur 2.4, fortæller os, at mødres oplevelse af økonomiske problemer, psykisk sygdom hos forældrene, morens alder ved barnets fødsel, mødrenes positive og negative opdragelsesmetoder samt barnets medfødte handicap har en signifikant sammenhæng med mødrenes oplevelse af opdragelsesproblemer.

Således finder vi, at 58 pct. af mødre, der på intet tidspunkt rapporterer deres økonomi som nogenlunde eller dårlig, på mindst ét tidspunkt oplever deres barn som vanskeligt, og at 12 pct. oplever vedvarende problemer i opdragelsen. Modsat ser vi, at 72 pct. af mødre, der i mindst tre af fire spørgeskemarunder rapporterer deres økonomi som nogenlunde eller dårlig, oplever deres barn som vanskeligt at opdrage i mindst én periode, og at 24 pct. oplever vedvarende opdragelsesproblemer.

Endnu mere markant er forskellene mellem mødre, der relativt ofte straffer deres mindre børn/ i det hele taget straffer deres større børn med stuearrest, et hårdt greb i armen eller en endefuld, og mødre, der ikke bruger disse metoder. Her viser figur 2.4, at hele 81 pct. af mødre, der på mindst to tidspunkter har rapporteret om regelmæssig brug af straf, på mindst ét tidspunkt har oplevet deres barn som vanskeligt. Det samme gælder kun 48 pct. af mødre, der hverken i 3-, 7- eller 11-årsalderen har rapporteret om (regelmæssig) brug af straf. I forhold til vedvarende opdragelsesvanskeligheder viser figur 2.4, at 30 pct. af de mødre, der på mindst to tidspunkter har rapporteret om regelmæssig brug af straf, har oplevet tre til fire perioder med opdragelsesvanskeligheder mod kun 7 pct. af mødre, der sjældent eller aldrig bruger straf.

Det positive forældreskab spiller også en rolle, men i denne analyse mindre markant end det negative. Vi ser således, at 77 pct. af forældre, der sjældent eller aldrig er sammen med deres børn omkring lektier og lystlæsning, på et tidspunkt oplevede deres barn som vanskeligt, hvor-

imod 62 pct. af forældre, der angav at de næsten dagligt læste lektier med deres børn og mindst ugentligt læste højt for dem, på et tidspunkt har oplevet opdragelsesvanskeligheder.

Psykisk sygdom hos forældrene, morens alder samt barnets medfødte handicap slår mindre tydeligt, men dog statistisk signifikant, igennem. Således viser figur 2.4, at 63 pct. af mødre i familier, hvor ingen af forældrene på noget tidspunkt er registreret med en diagnose på psykisk sygdom, på et tidspunkt har oplevet opdragelsesvanskeligheder, mod 72 pct. af mødre, hvor moren selv eller hendes ægtefælle på et tidspunkt har fået en diagnose på en psykisk sygdom. Vi ser, at 70 pct. af mødre, der var mellem 17 og 22 år ved barnets fødsel, har oplevet en eller flere perioder med opdragelsesvanskeligheder, mens det tilsvarende kun gælder for 59 pct. af mødre, der ved barnets fødsel var 35-47 år. Endelig ser vi, at 71 pct. af mødre med børn, der har et handicap eller en alvorlig sygdom, på mindst ét tidspunkt har oplevet opdragelsen som vanskelig mod 64 pct. af mødre uden børn med handicaps.

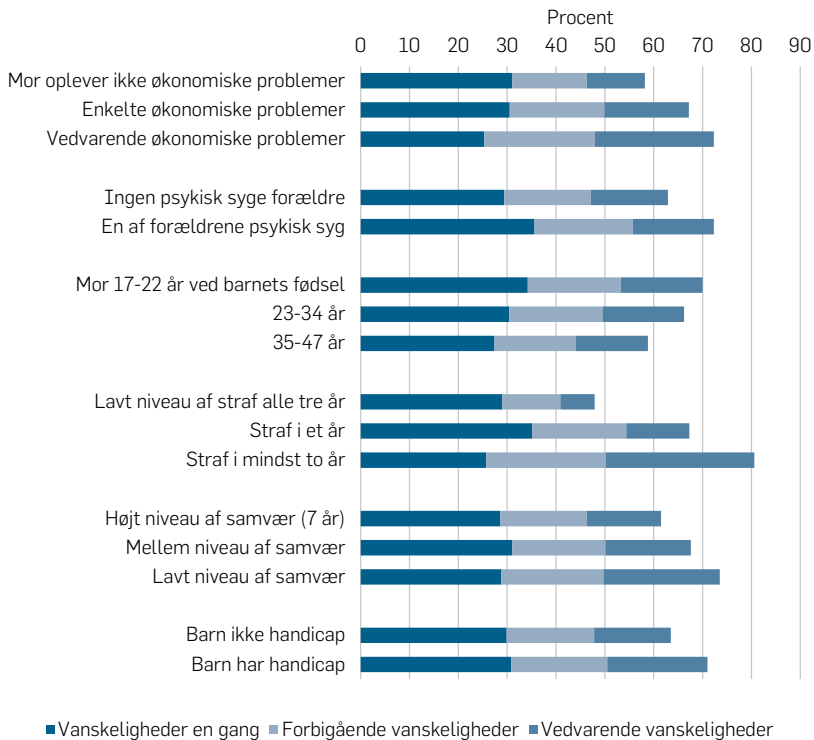
Derudover viser analyser af binære sammenhænge mellem forældres uddannelsesniveau og familiestruktur på den ene side og opdragelsesvanskeligheder på den anden side, at mødre fra familier med højere uddannelsesniveau og fra kernefamilier har mindre sandsynlighed for at opleve opdragelsesvanskeligheder end mødre fra familier med lavt uddannelsesniveau og skilte familier. Forskellene er dog ikke signifikante, når man kontrollerer for andre faktorer i en logistisk regressionsanalyse, og de er derfor ikke vist her. Derudover viser hverken binære krydstabelanalyser eller logistiske regressionsanalyser signifikante sammenhænge mellem opdragelsesvanskeligheder på den ene side og registreret arbejdsløshed, registreret lav indtægt (mindre end 60 pct. af den danske medianindkomst) samt antallet af børn i familien på den anden.

De deskriptive analyser har altså vist, at mødres opdragelsesvanskeligheder topper i begyndelsen af barndommen, er mindre, mens barnet er i skolealderen, og øges, når den unge når teenagealderen. Vi finder kun få forskelle mellem mødre til piger og drenge og i det hele taget kun mindre forskelle, der kan tilskrives barnets medfødte kendetegn. Formelle strukturelle kendetegn ved familien såsom arbejdsløshed, registreret lav indkomst, familiens uddannelsesniveau og dens familiestruktur er heller ikke, i denne analyse, afgørende for oplevelsen af opdragelsesvanskeligheder. Væsentligt er derimod morens oplevelse af familiens øko-

nomi, hendes opdragelsesmetoder, forældrenes psykiske sygdom og mors alder ved barnets fødsel.

FIGUR 2.4

Andelen af familier med børn/unge født i 1995 med enkelte, forbigående og vedvarende opdragelsesvanskeligheder¹. Særskilt for udvalgte kendetegn ved familiens vilkår og hverdagspraksis². Procent.

1. Opdragelsesvanskeligheder dækker over, at mødre på spørgsmålet "Synes du, at dit barn er nemt eller svært at opdrage" har svaret enten "Både nemt og svært", "I perioder kan det være svært" eller "For det meste svært". Forbigående vanskeligheder svarer til to perioder med vanskeligheder, mens vedvarende vanskeligheder svarer til tre-fire gange med vanskeligheder. De resterende mødre, op til 100 pct., har aldrig rapporteret opdragelsesproblemer.
2. Økonomiske problemer dækker over svarmulighederne "nogenlunde" og "dårlig" i modsætning til "særdeles god" og "god" på spørgsmålet: Hvordan vil du alt i alt bedømme din/ familiens økonomiske situation? Psykisk sygdom er diagnoser, registreret i Danmarks Statistiks registre. Straf dækker over endefuld, hårdt greb i armen og stuearrest. Variablen er kodet forskelligt i 3, 7 og 11-årsalderen for at tage højde for aldersudviklingen. Samvær refererer til lektielæsning og lystlæsning i 7-årsalderen. Børns handicap dækker over handicaps og alvorlig sygdom som fx hjertefejl og epilepsi. Se bilagstabel B2.1 for mere information om omkodninger.

Kilde: Årgang 95 – Fortløbsundersøgelsen af børn født i 1995. Registerdata fra Danmarks Statistik. Data fra 1999,2003, 2007, 2011 og 2014.

Formålet med disse analyser har været at vise, hvordan varighed i de belastninger, familien udsættes for, har betydning for varigheden af opdragelsesvanskeligheder. Det er dog ikke ud fra disse analyser muligt at sige, hvad der er årsag til hvad. Sandsynligvis straffer mødre oftere de vanskelige børn, og muligvis kan man få økonomiske problemer og psykiske helbredsproblemer af opdragelsesvanskeligheder, hvis disse er så store, at de fx begrænser ens arbejdsmarkedsdeltagelse. I så fald ville der være tale om reaktioner på opdragelsesvanskeligheder snarere end egentlige årsager. For at kunne afgøre, hvad der forklarer hvad, er vi derfor nødt til at kunne afgøre, hvilken begivenhed der indtræffer først. Dette er netop formålet med det næste afsnit, der ved hjælp af logistiske regressionsanalyser viser, hvad der kan forklare forandringer i mødres oplevelse af opdragelsesvanskeligheder.

FORANDRINGER I OPLEVEDE OPDRAGELSESVANSKELIGHEDER

Idéen med dette afsnit er at minimere betydningen af barnets egen tidligere adfærd i analysen ved at lave separate logistiske regressionsanalyser blandt mødre, der i udgangspunkt oplever deres børn som nemme, og blandt mødre, der i udgangspunktet oplever deres børn som lidt eller meget svære at opdrage. Derved er det nemmere at tale om en entydig sammenhæng mellem den forklarende variabel og forandring i oplevede opdragelsesvanskeligheder.

Ser vi på hele tabel 2.1, går to faktorer igen som forklaring på positive og negative forandringer i opdragelsesvanskeligheder – nemlig mødrenes oplevelse af familiens økonomi, og om hun rapporterer, at hun bruger fysisk straf eller regelmæssig stuearrest som sanktion i opdragelsen af barnet.

Oplever moren økonomien som nogenlunde eller dårlig (fremfor som god eller særdeles god), har hun en større sandsynlighed for at opleve et skift fra et nemt barn til et svært barn, når barnet er både 3 til 7 år og 7 til 11 år. Ligeledes medfører oplevelsen af økonomiske vanskeligheder en mindre sandsynlighed for en positiv forandring fra 3-7-årsalderen og fra 7-11-årsalderen, hvis hun i udgangspunktet oplevede at have et svært barn.

Mødre, der har nemme 3-, 7- eller 11-årige børn, har en større sandsynlighed for at have svære børn fire år senere, hvis de anvender negative opdragelsesmetoder i form af fysisk straf eller regelmæssig stuearrest. Og ligeledes ser vi, at mødre, der i udgangspunktet har svære børn,

har en mindre sandsynlighed for at få nemme børn fire år senere, hvis de anvender straf i deres opdragelse. Selvom flere forældre, ifølge figur 2.4, straffer deres børn, når de oplever, at de er vanskelige at opdrage, viser disse tal, at straffen ikke gør barnet nemmere at opdrage – tværtimod er straf med til at gøre nemme børn sværere at opdrage og fastholde opdragelsesvanskeligheder hos de svære børn.

TABEL 2.1

Estimeret sandsynlighed for, at mødre oplever positive og negative forandringer i opdragelsesvanskeligheder. Særskilt for udvalgte baggrundscharakteristika. Regressionsanalyse¹.

Baggrundskarakteristika ²	Forandring i 3-7-årsalderen		Forandring i 7-11-årsalderen		Forandring i 11-15-årsalderen	
	Fra nem til svær	Fra svær til nem	Fra nem til svær	Fra svær til nem	Fra nem til svær	Fra svær til nem
Forældre har maks. grunduddannelse	+	-	+	+	+	-
Oplevede økonomiske problemer	+	-	+	-	+	-
Sammenbragt familie	+	-	+	-	+	-
Mors alder	-	+	-	+	-	+
Antal børn	+	-	+	-	+	-
Forældres diagnose på psykisk sygdom	+	-	+	-	+	-
Forældre straffer	+	-	+	-	+	-
Samvær om lektier og læsning	+	-	+	-	+	-
Barn kronisk syg/handicap	+	-	+	-	+	-
Lav fødselsvægt	+	-	+	-	+	-
Pige	+	-	+	-	+	-
Antal	2.797	2.246	3.151	1.584	3.398	1.108

1. Konkrete β -estimer og standardfejl kan ses i bilag B2.2, sidst i kapitlet.

2. Tabellen viser faktorer, der i mindst én regressionsanalyse har signifikant sammenhæng med udviklingen i opdragelsesvanskeligheder. Ud over de viste faktorer indgik registerbaseret fattigdom, arbejdsløshed og antal børn i analyserne. "+", betegner en øget sandsynlighed for at opleve et bestemt udfald, mens "-" betegner en mindsket sandsynlighed.

Kilde: Årgang 95 – Fortløbsundersøgelsen af børn født i 1995. Registerdata fra Danmarks Statistik. Data fra 1996, 1999, 2003, 2007, 2009 og 2011.

Når det gælder de positive opdragelsesmetoder, viser tabel 2.1, at mødre, der regelmæssigt er sammen med deres 7-årige børn omkring lektie- og lystlæsning, har en mindre sandsynlighed for at opleve vanskeligheder i opdragelsen af deres 11-årige børn – både hvis børnene som 7-årige var vanskelige, og hvis børnene som 7-årige var svære. Samværet omkring læsning kan altså forebygge opdragelsesvanskeligheder hos de nemme 7-årige børn og afhjælpe vanskelighederne hos de svære. I 11-årsalderen har samvær om lystlæsning og lektielæsning ifølge denne analyse ikke den samme betydning – og vi ser derfor ikke, at dette samvær påvirker sandsynligheden for at udvikle sig positivt eller negativt fra 11- til 15-årsalderen. Dette resultat kan være udtryk for, at de 11-årige præteenagere ikke stiller de samme krav om direkte kontakt med deres forældre som børn i begyndelsen af skolealderen, men det udelukker ikke, at andre former for positivt samvær kan have betydning for oplevelsen af opdragelsesvanskeligheder.

Derudover viser analysen, at mødre, der lever i en sammenbragt familie, har en større sandsynlighed for at opleve, at deres børn bliver vanskeligere fra barnet er 7 til 11 år, og fra barnet er 11 til 15 år, og at mødre til børn med handicap eller alvorlige sygdomme har en øget sandsynlighed for at opleve flere opdragelsesvanskeligheder fra barnet er 3 til 7 år, og fra barnet er 7 til 11 år. Og vi ser, at mødre med piger har en øget sandsynlighed for at opleve positive forandringer i opdragelsesvanskeligheder, når barnet er 3-7 år, men omvendt også større sandsynlighed for at opleve negative forandringer, når barnet er 11-15 år.

Endelig ser vi, at mødre fra familier, hvor en af forældrene har en diagnose på psykisk sygdom, har en øget sandsynlighed for at opleve, at børnene bliver vanskeligere fra 3- til 7-årsalderen.

Et par resultater går imod, hvad vi indledningsvist forventede os. Ældre mødre har i overensstemmelse med forventningerne en mindre sandsynlighed for at opleve negative skift fra 7- til 11-årsalderen, men har også, mere overraskende, en mindre sandsynlighed for at opleve positive skift fra 11- til 15-årsalderen. Mødre med flere børn har, i modsætning til hvad vi forventede, en mindre sandsynlighed for at opleve negative skift i opdragelsesvanskeligheder fra barnet er 3 til 7 år. Og mødre fra familier, som maksimalt har en grunduddannelse, har en større sandsynlighed for at opleve færre opdragelsesvanskeligheder fra barnet er 7 til det er 11 år. Da disse resultater ikke er gennemgående og er i modstrid med det, vi ser i analysen af de samlede opdragelsesvanskeligheder i

barndommen, vælger vi dog at tilskrive dem den selektion, der optræder, når vi, som her, splitter datasættet i to og dermed mindsker variationen i de enkelte analyser.

Til slut må vi, ligesom i den deskriptive analyse, konstatere, at forældres tilknytning til arbejdsmarkedet og lav indkomst, målt ved hjælp af registerdata, ikke i disse analyser har væsentlig betydning for, om forældrene oplever enten positive eller negative forandringer i opdragelsesvanskeligheder.

OPSAMLING OG KONKLUSION

Hovedformålet med kapitlet har været at undersøge baggrunden for de opdragelsesvanskeligheder, som mødre oplever i løbet af deres børns opvækst, og undersøge, hvad der kan forklare, at mødre oplever forandringer i oplevelsen af opdragelsesvanskeligheder i forskellige udviklingsperioder i barndommen.

Indledningsvist viste kapitlet, at mødres oplevede opdragelsesvanskeligheder har en reel betydning for deres børn og for samfundet, idet antallet af perioder, hvor mødre oplever opdragelsesvanskeligheder i deres børns opvækst, hænger sammen med deres børns kriminalitet, afprøvning af stoffer og uddannelsesdeltagelse. Jo flere gange mødre rapporterer om opdragelsesvanskeligheder i barndomsårene, desto større andel af de unge har begået kriminalitet eller prøvet stoffer, og desto større andel er ikke i gang med at tage en ungdomsuddannelse som knap 18-årige. Mødre med vedvarende opdragelsesproblemer er derudover i langt højere grad end mødre med få eller ingen opdragelsesproblemer i kontakt med kommunens socialforvaltning eller børne- og ungeforvaltning angående deres børn.

Herefter viste kapitlet, at (varigheden af) kendetegn ved familiens vilkår, ressourcer og hverdagspraksis hænger sammen med varigheden af opdragelsesproblemer i barndommen. Både socioøkonomiske vilkår i form af selvoplevede økonomiske problemer og mødrenes håndtering af opdragelsen var tydeligt sammenhængende med tilstedeværelsen og varigheden af opdragelsesproblemer, idet mødre, der i højere grad end andre oplever økonomiske problemer, og mødre, der regelmæssigt bruger straf i opdragelsen af deres børn, i højere grad oplever kort- og langvarige opdragelsesproblemer. Morens alder ved barnets fødsel, for-

ældrenes psykiske sygdom og barnets eventuelle handicap spiller også en rolle for tilstedeværelsen og varigheden af opdragelsesproblemer – dog ikke så markant som brugen af straf og selvoplevet økonomi. Set over en hel barndom spiller barnets køn ikke nogen væsentlig rolle for mødrenes oplevelse af opdragelsesvanskeligheder.

De deskriptive analyser blev bekræftet af analyserne af forandringer i oplevelsen af opdragelsesvanskeligheder i barndommen. Også her viste analyserne, at mødrenes oplevelse af familiens økonomi samt deres opdragelsesmetoder har betydning for, om opdragelsen af deres børn opleves som stabilt nem eller svær eller forandres til det bedre eller det værre. Mødre, der ikke oplever deres økonomi som god, oplever oftere, at deres nemme børn bliver vanskeligere at opdrage og tilsvarende sjældnere, at opdragelsen af de i forvejen svære børn bliver nemmere fra 3- til 7-årsalderen og fra 7- til 11-årsalderen. Desuden ser vi, at mødre, der i højere grad bruger stuearrest eller et hårdt greb i armen til at håndtere opdragelsen af deres børn, har en øget sandsynlighed for at opleve, at deres børn bliver sværere og tilsvarende mindre sandsynlighed for at opleve forbedringer i de tre perioder, vi måler forandring i opdragelsesvanskeligheder.

Derudover spiller både forældres og den unges helbred en, lidt mindre konsistent, rolle for, om mødre oplever, at opdragelsesopgaven bliver vanskeligere. Vi ser således en forværring i opdragelsesvanskeligheder i 3- til 7-årsalderen i familier, hvor en af forældrene har en psykisk sygdom, og ligeledes en forværring i opdragelsesvanskeligheder i familier, hvor den unge har et handicap i 3- til 7-årsalderen og i 7- til 11-årsalderen. Endelig ser vi, at mødre i sammenbragte familier oftere oplever en forværring i opdragelsesvanskeligheder i 7- til 11-årsalderen og i 11- til 15-årsalderen.

Lidt overraskende viste analyserne ikke nogen tydelige sammenhænge mellem opdragelsesvanskeligheder på den ene side samt familiernes uddannelsesniveau, beskæftigelse og registreret lav indtægt på den anden. Disse faktorer er altså ikke i denne analyse afgørende for, om mødre oplever, at opdragelsen volder dem problemer. Nogle af de faktorer, fx økonomiske vanskeligheder og helbredsproblemer, der har en afgørende betydning for, om mødre oplever opdragelsesvanskeligheder, er dog oftere til stede i familier med lavt uddannelsesniveau, manglende beskæftigelse og lav indtægt. Derfor bør resultaterne af denne analyse ikke føre til, at vi fuldstændig vender blikket væk fra disse strukturelle

kendetegn ved familierne, men blot føre til en konstatering af, at opdragelsesvanskeligheder, og dermed en risiko for overførsel af sociale problemer mellem generationer især slår igennem, når de strukturelle forhold kombineres med fx håndtering af økonomi og opdragelse.

BILAG

BILAGSTABEL B2.1

Oprindelige spørgsmål, datatype og omkodninger anvendt i kapitel 2.

Oprindelige spørgsmål og svarmuligheder - Omkodning af variable

Opdragelsesvanskeligheder (survey - mødredata)

Synes du, at din søn/ datter er nem eller svær at opdrage?	Enkeltår Opdragelsesvanskeligheder svarer til 2, 3 og 4.
1) For det meste nem; 2) Både nem og svær; 3) I perioder kan det være svært; 4) For det meste svær	Samlede vanskeligheder i barndommen Variablen inddrager alle med mindst én gyldig besvarelse af spørgsmålet i 1999, 2003, 2007 og 2011. 0 = ingen opdragelsesvanskeligheder (36 pct.) 1 = vanskeligheder én gang (én gang svær) (30 pct.) 2 = forbigående vanskeligheder (to gange svær) (18 pct.) 3 = vedvarende vanskeligheder (tre-fire gange svær) (16 pct.) Forandringer i vanskeligheder Positive forandringer i oplevelsen af opdragelsesvanskeligheder mellem to år (år 1 og år 2) = svær i år 1 og nem i år 2 Negative forandringer i oplevelsen af opdragelsesvanskeligheder mellem år 1 og år 2 = nem i år 1 og svær i år 2

Socioøkonomiske forhold

Forældrenes højeste uddannelsesniveau (registerdata)	1 = Lang videregående uddannelse (14 pct.), 2 = Mellemlang eller kort videregående uddannelse (27 pct.), 3 = Erhvervsfaglig uddannelse (50 pct.), 4 = Højest grundskole (8 pct.) I analysen af de samlede opdragelsesvanskeligheder anvendes data fra 2007
Forældres beskæftigelse (registerdata)	Samlet beskæftigelse i den unges barndom, målt i 1996, 1999, 2003 og 2007: 0 = Begge forældre i beskæftigelse alle fire år (49 pct.) 1 = En eller begge forældre uden beskæftigelse i ét eller to år (38 pct.), 2 = En eller begge forældre uden beskæftigelse i tre eller fire år (14 pct.).
Lav indkomst – Under 60 pct. af medianen (registerdata)	Samlet lav indkomst i den unges barndom, målt i 1996, 1999, 2003 og 2007: 0 = Familiens indkomst ligger over 60 pct. af medianen i alle fire år (76 pct.), 1 = Familiens indkomst ligger under 60 pct. af medianen i ét-to år (21 pct.), 2 = Familiens indkomst ligger under 60 pct. af medianen i tre-fire år (3 pct.).

(Tabellen fortsættes)

BILAGSTABEL B2.1 FORTSAT

Oprindelige spørgsmål, datatype og omkodninger anvendt i kapitel 2.

Oprindelige spørgsmål og svarmuligheder	Omkodning af variable
Subjektiv oplevelse af økonomi (survey - mødredata)	Økonomiske problemer= Nogenlunde eller dårlig økonomi
Hvordan vil du alt i alt bedømme din/familiens økonomiske situation, er den: Særdeles god; God; Nogenlunde; Dårlig; Ved ikke	I analysen af de samlede opdragelsesvanskeligheder anvendes data fra 1996, 1999, 2003 og 2007. 0 = Ingen perioder med økonomiske problemer (46 pct.), 1 = En-to perioder med økonomiske problemer (41 pct.), 2 = tre-fire perioder med økonomiske problemer (14 pct.)
<i>Familiestruktur</i>	
Hvorvidt forældrene til den unge lever sammen eller hver for sig (registerdata)	0 = Eneforsørger eller sammenbragt familie (34 pct.) 1 = To biologiske eller adoptivforældre (66 pct.)
Antallet af børn i familien (registerdata)	I analysen af de samlede opdragelsesvanskeligheder anvendes data fra 2007. 1 = Et barn (14 pct.), 2 = to børn (51 pct.), 3 = tre eller flere børn (34 pct.) I analysen af de samlede opdragelsesvanskeligheder anvendes data fra 2007.
<i>Forældres personlige ressourcer og alder</i>	
Forældre diagnosticeret for psykisk sygdom (registerdata)	1 = Mindst en af forældrene har en diagnose på psykisk sygdom I analysen af de samlede opdragelsesvanskeligheder anvendes data fra 1996, 1999, 2003 og 2007 (1=diagnose i mindst et år (10 pct.)).
Morens alder (registerdata)	1 = Moren var 17-22 år, da hun fødte den unge (5 pct.) 2 = Moren var 23-34 år, da hun fødte den unge (77 pct.) 3 = Moren var over 34 år, da hun fødte den unge (18 pct.)
Negativt forældreskab (survey - mødredata)	Variablen tager hensyn til, at opdragelsespraksissen ændrer sig i takt med den unges alder. For det 3- og 7-årige barn er det mere almindeligt at tage hårdt fat i barnet eller at give stuearrest, mens dette ikke er så almindelig praksis over for det 11-årige barn.
Hvor ofte markerer du, at noget er forkert ved at tage hårdt i ham/hende?	
Hvor ofte giver du barnet en endefuld?	Det 3-årige barn: 1 = endefuld (overhovedet) eller ugentlig stuearrest eller hårdt fat (30 pct.)
Hvor ofte giver du barnet stuearrest?	Det 7-årige barn: 1 = endefuld eller hårdt fat (overhovedet) eller ugentlig stuearrest (45 pct.)
Ugentligt; Sjældnere; Aldrig; Ved ikke	Det 11-årige barn: 1 = endefuld, stuearrest eller hårdt fat (overhovedet) (38 pct.) I analysen af de samlede opdragelsesvanskeligheder anvendes data fra 1999, 2003 og 2007. 0 = Nej til straf (38 pct.), 1 = Ja til straf i mindst ét år (31 pct.), 2 = Ja til straf i mindst to år (31 pct.)

(Tabellen fortsættes)

BILAGSTABEL B2.1 FORTSAT

Oprindelige spørgsmål, datatype og omkodninger anvendt i kapitel 2.

Oprindelige spørgsmål og svarmuligheder	Omkodning af variable
<i>Opdragelsesmetoder</i>	
Positivt forældreskab (survey - mødredata)	0 = Moren laver ikke lektier med barnet ugentligt og læser sjældent for det (1= Skala 0-2 hvor 2 er den højeste grad af samvær svarende til daglig lektielæsning og ugentlig højtlesning (67 pct.), mens 0 svarer til ikke-ugentlig lektielæsning og sjældent eller aldrig højtlesning (2 pct.) (2003-tal)
Hvor ofte er du og barnet sammen om lektielæsning?	
Hvor ofte er du og barnet sammen om at læse for barnet?	
Næsten dagligt; 2-3 gange om ugen; Af og til; Sjældent eller aldrig; Ved ikke	I analysen af de samlede opdragelsesvanskeligheder anvendes data fra 2003. I analysen af forandringer i vanskeligheder anvendes oplysning om positivt forældreskab i 2003 og 2007. Spørgsmålet findes ikke i 3-årsskemaet (1999).
<i>Barnets individuelle karaktertræk</i>	
Barnets køn (registerdata)	1 = dreng (52 pct.) 2 = pige (48 pct.)
Barnets fødselsvægt (registerdata)	1 = lav fødselsvægt – under 2500 gram (5 pct.)
Barnets medfødte handikaps og kroniske sygdomme (survey - mødredata)	1 = barnet har et fysisk eller psykisk handicap eller en alvorlig medfødt sygdom (7 pct.). Astma og allergier er ikke medtaget.
<i>Unges risikoadfærd</i>	
Kriminalitet (survey - ungedata)	Variablen skelner mellem småkriminalitet/ antisocial adfærd og mere alvorlig kriminalitet.
Har du nogensinde eller sammen med andre – gjort noget af følgende?	0 = aldrig i alle spørgsmål (62 pct.) 1 = "Ja, inden for det sidste år" eller "Ja, for mere end et år siden" i a, b, c, f, h eller l (27 pct.) 2 = "Ja, inden for det sidste år" eller "Ja, for mere end et år siden" i d, e, g, i, j eller k (10 pct.)
a)... taget ting, som ikke var dine ...	
b)... taget varer i butik ...	
c)... købt varer, som nok var stjålet ...	Kriminalitet er målt i 2014
d)... brugt våben ...	Ved ikke (2 pct.)
e)... gjort alvorlig skade ...	
f)... pint eller mishandlet [dyr]...	
g)... påsat brand ...	
h)... med vilje ødelagt andres ting ...	
i)... tyveri på gaden ...	
j)... presset eller tvunget nogen til seksuel omgang ...	
k)... brudt ind i et hus ...	
l)... kørt bil påvirket af alkohol eller stoffer ...	
Ja, inden for det sidste år; Ja, for mere end et år siden; Nej, aldrig; Ved ikke/ husker ikke	

(Tabellen fortsættes)

BILAGSTABEL B2.1 FORTSAT

Oprindelige spørgsmål, datatype og omkodninger anvendt i kapitel 2.

Oprindelige spørgsmål og svarmuligheder	Omkodning af variable
Stoffer (survey - ungedata)	1 = ja (10 pct.)
Har du nogensinde prøvet andre stoffer end hash?	
Ja; Nej; Ved ikke	
Ikke i gang med ungdomsuddannelse i 2013 (registerdata)	1 = Er ikke i gang med ungdomsuddannelse (17 pct.)
<hr/> <i>Kontakt til kommunen angående den unge (survey - mødredata)</i>	
Har du siden [...] haft kontakt med kommunen (socialforvaltningen, børne- og ungeforvaltningen) om ham/ hende? (Ikke daginstitution eller klub)	Variablen måler den samlede kontakt med socialforvaltningen eller børne- og ungeforvaltningen i 1999, 2003, 2007, 2011 og 2014.
Ja; Nej; Ved ikke	0 = Ingen kontakt (67 pct.), 1 = Kontakt en enkelt gang (19 pct.), 2 = Kontakt flere gange (14 pct.)

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. Registerdata fra Danmarks Statistik. Data fra 1996, 1999, 2003, 2007, 2009, 2011 og 2014.

BILAGSTABEL B2.2

Estimerede sandsynligheder for forandring i opdragelsesvanskeligheder: Udvalgte baggrunds faktorer. Betakoefficienter og standardfejl.

Forklarende faktorer	Fra nem til svær (3-7 år)		Fra svær til nem (3-7 år)		Fra svær til nem (3-7 år)		Fra svær til nem (3-7 år)	
	β	Stf.	β	Stf.	β	Stf.	β	Stf.
<i>Forældres uddannelse (LVU = ref.)</i>								
Mellemlang eller kort vid. udd.	-0,24	0,16	0,21	0,15	0,01	0,19	0,09	0,17
Erhvervsfaglig uddannelse	0,01	0,15	0,04	0,14	0,07	0,18	0,27	0,16
Grunduddannelse	0,05	0,23	0,19	0,20	0,21	0,29	0,54*	0,25
<i>Forældres beskæftigelse (begge i besk. = ref.)</i>								
En forælder i beskæftigelse	-0,18	0,14	0,04	0,12	0,03	0,15	0,10	0,14
Ingen i beskæftigelse	-0,59	0,38	0,29	0,32	-0,92	0,55	0,27	0,35
<i>Lav indkomst</i>	-0,03	0,20	0,05	0,18	0,36	0,22	0,11	0,22
<i>Økonomiske problemer</i>	0,29***	0,08	-0,24***	0,07	0,18*	0,09	-0,29**	0,08
<i>Familiestruktur (kernefam. = ref.)</i>								
Sammenbragt familie	0,33	0,26	0,04	0,27	0,42*	0,20	-0,01	0,20
Enlig forsørger	-0,10	0,18	0,16	0,16	0,04	0,18	0,24	0,16
Antal børn	-0,16*	0,08	0,09	0,07	-0,02	0,09	0,14	0,09
<i>Mors alder</i>	-0,02	0,01	0,01	0,01	-0,03**	0,01	0,02	0,01
<i>Forældres psykiske sygdom</i>	0,98***	0,22	0,33	0,21	0,296	0,24	0,03	0,20
<i>Forældre anvender straf</i>	0,30*	0,12	-0,42***	0,09	0,61***	0,11	-0,37**	0,11
<i>Positiv opdragelse (hyppigt samvær = ref.)</i>								
Mellemniveau af samvær					-0,53**	0,18	0,22	0,16
Højt niveau af samvær					-0,54***	0,14	0,32*	0,13
Barnet har et handikap	0,41*	0,18	-0,14	0,16	0,50**	0,19	-0,03	0,19

(Tabellen fortsættes)

BILAGSTABEL B2.2 FORTSAT

Estimerede sandsynligheder for forandring i opdragelsesvanskeligheder. Udvalgte baggrunds faktorer. Betakoefficienter og standardfejl.

Forklarende faktorer	Fra nem til svær (3-7 år)		Fra svær til nem (3-7 år)		Fra svær til nem (3-7 år)		Fra svær til nem (3-7 år)		Fra svær til nem (3-7 år)	
	β	St.f.	β	St.f.	β	St.f.	β	St.f.	β	St.f.
Lav fødselsvægt	0,14	0,23	-0,06	0,19	0,11	0,25	-0,37	0,22	-0,55**	0,25
Køn	-0,09	0,10	0,29**	0,09	0,06	0,12	-0,01	0,11	0,20**	0,09
Antal	2,797		2,246		3,151		1,584		3,398	

Anm.: *** p < 0,001, ** p < 0,01, * p < 0,05.

Kilde: Årgang 95 – Fortøbsundersøgelsen af børn født i 1995. Registerdata fra Danmarks Statistik. Data fra 1996, 1999, 2003, 2007, 2009 og 2011.

LITTERATUR

- Barnett, M., T. Baca, A. Jordan, E. Tilley, E. Bruce (2015): "Associations among child perceptions of parenting support, maternal parenting efficacy and maternal depressive symptoms." *Child & Youth Care Forum*, vol. 44, 1, s. 17-32.
- Belsky, J. (1984): "The Determinants of Parenting: A Process Model." *Child Development*, vol. 55, 1.
- Crnic, K.A., C. Gaze, & C. Hoffman (2005): "Cumulative parenting stress across the preschool period: Relations to maternal parenting and child behavior at age 5." *Infant and child Development*, 61, s. 117-132.
- Crnic, K.A. & M.T. Greenberg (1990): "Minor parenting stresses with young children." *Child development* 61, 1628-1637.
- Deater-Deckard, K. (1998): "Parenting stress and children's development. Some old hypotheses and new questions." *Clinical Psychology: science and Practice*, 5, s. 314-332.
- Horvath, C. (2015): "How similar are Mothers and Fathers of Young Children in their parenting responses and goals?" *Journal of Child and Family studies*, vol. 24, 12, s. 3542-3551.
- Luster, T. & J.L. Haddow. (2005): "Adolescent Mothers and Their children" i: Luster, T. & L. Olagaki: *Parenting: An Ecological perspective* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Mollborn, S. & J. Dennis (2012): "Investigating the Life situations and Development of Teenage Mothers' Children: Evidence from the ECLS-B." *Population research & Policy Review*, Vol. 31, 1, s. 31-66.
- Morgan, J., D. Robinson & J. Aldridge (2002): "Parenting stress and externalizing child behaviour. Research review." *Child and Family Social Work*, 7, s. 219-225.
- Pace, G.T. & K. Shafer (2015): "Parenting and Depression. Differences across parental roles." *Journal of Family Issues*, vol. 36, 8.
- Parkes, A., H. Sweeting & D. Wight (2015): "Parenting Stress and parent support among mothers with high and low education." *Journal of family Psychology*, vol. 29, 6, s. 907-918
- Renk, K., A. Roddenberry, A. Oliveros & K. Sieger (2007): "The relationship of Maternal Characteristics and perceptions of children

to children's emotional and behavioral problems." *Child and family Behavior therapy*, vol. 29, 1, s. 37-57.

DEN UNGES SELVVÆRD I SKILSMISSEFAMILIER

SIDDHARTHA BAVISKAR OG CHRISTOPHER J. DE MONTGOMERY

INDLEDNING

Danmark har en af verdens højeste skilsmisserater. I 2014 blev 19.435 ægtepar skilt. Det er det højeste antal skilsmisser, der nogensinde har været i Danmark på et år, og det er 23 pct. flere end det gennemsnitlige antal skilsmisser de seneste ti år¹ (Danmarks Statistik, 2015). Man kan også se på skilsmisse fra et børneperspektiv i forhold til andelen af børn, der lever i en husstand med en enlig forælder eller sammen med en forælder og dennes partner. Denne andel har i perioden 2007-2014 været svagt stigende, fra 25,7 pct. af de 0-17-årige i 2007 til 26,8 pct. i 2014. Set i et livstidsperspektiv regner man med, at omkring hvert tredje barn gennem opvæksten får erfaringer med, at forældrene flytter fra hinanden (Ottosen, 2016). Med andre ord er skilsmisse et udbredt fænomen i Danmark, og noget, som mange børn har erfaringer med.

Tidligere forskning har dokumenteret, at såvel selve skilsmissen som det efterfølgende liv kan have en række negative konsekvenser for

---

1. Statistikken om skilsmisser omfatter de skilsmisser, hvor mindst én af parterne har fast bopæl i Danmark på skilsmissetidspunktet. Skilsmissetidspunktet er tidspunktet for den juridiske opløsning af ægteskabet. Den reelle opløsning af parforholdet kan ligge langt tidligere.

børnene. Hvilke konsekvenser en skilsmisse har, og hvor negative eller positive disse er, afhænger af en række faktorer. En af disse faktorer er forholdene i familiens trekant, dvs. forholdet mellem de fraskilte forældre, herunder deres evne til at samarbejde om deres børn, samt forholdet mellem forældrene og deres børn.

Disse forhold er et særligt vigtigt emne i dag, ikke kun på grund af den høje skilsmisserate i Danmark, men også på grund af samfundsudviklingen i Danmark og de nordiske lande generelt. Den nordiske familieret har bevæget sig i retning af mere kønsneutralitet i løbet af de sidste 15-20 år ved at ligestille fædre og mødre (såvel som gifte og ugifte forældre). De nordiske landes lovgivninger om forældreansvar antager således nu, at fælles forældremyndighed er det normale udgangspunkt for fraskilte forældre, også selvom disse ikke er enige. Desuden giver familieretten de juridiske myndigheder hjemmel til at bestemme, at et barn skal opholde sig lige meget tid i hver af forældrenes husstande (såkaldte ”deleordninger”). Forældreansvarsloven, som trådte i kraft i 2007, forstærkede normen om, at forældre, der ikke lever sammen, forventes at samarbejde om barnet. Det sker bl.a. ved, at der som udgangspunkt er fælles forældremyndighed over barnet. I retssager om forældremyndighed har domstolene nu fået mulighed for at træffe afgørelse om fælles forældremyndighed mod den ene forælders vilje. Som konsekvens af dette er spørgsmålet om bopælsretten blevet et nyt selvstændigt element (Otto- sen & Stage, 2011).

Samtidig har forskningsresultater om faderskab dokumenteret fremvæksten af en faderrolle, der er karakteriseret ved øget tilstedeværelse, engagement og involvering i børneomsorgen (Plantin, 2001; Sommer, 2010). Denne udvikling er blevet understøttet af familievenlige politikker, der gør det muligt for fædre (eller endog tilskynder dem til) at tage fædreorlov i forbindelse med fødslen og børnepasningsorlov senere. Analyser af forældremyndighed og samværsarrangementer fra Danmark viser, at fraskilte fædre i dag bruger mere tid sammen med deres børn, end de gjorde tidligere (fx Ottosen, 2004; 2016). Dette betyder på den ene side, at der institutionelt – i form af fælles forældremyndighed og deleordninger – er lagt op til et større behov for forældresamarbejde efter skilsmis- sen. På den anden side kan det også betyde, at fraskilte fædre er mere motiverede for at gøre krav på de rettigheder, de får under de nye regler.

Samværsordninger, hvor et skilsmissebarn har udstrakt samvær eller opholder sig lige meget hos begge forældre, er blevet mere udbredte

gennem de senere år, som nævnt ovenfor, og denne udvikling kan også iagttages andre steder end i Danmark, fx i Norge, USA og Australien. Det beror sandsynligvis på en forandring i forældrerollen, idet fædre generelt har fået en mere aktiv rolle i børneomsorgen. I forhold til den familieretlige regulering i Danmark fik myndighederne med forældreansvarsloven fra 2007 mulighed for at træffe afgørelse om, at et skilsmissebarn skal have samvær med samværsforælderen i op til 7 dage ud af 14, de såkaldte deleordninger (Ottosen, Stage & Søndergaard 2011). Med andre ord har den familieretlige og samfundsmæssige udvikling i de nordiske lande skabt større behov for et øget samarbejde mellem de skilte forældre. Men har dette samarbejde – og forholdet mellem de fraskilte forældre i det hele taget – betydning for deres børns selvværd? Og har dette forhold stadig betydning, når man tager højde for barnets forhold til hver forælder for sig?

Formålet med dette kapitel er at svare på disse spørgsmål ved at undersøge samspillet mellem forholdene i familietrekanten – forholdet mellem forældrene, herunder deres samarbejde i forhold til barnet, samt forholdet mellem forældrene og barnet – efter kernefamiliens opbrud på den ene side og barnets selvværd på den anden.

Der er tilsyneladende ikke tidligere foretaget danske undersøgelser af emnet. Der er mange studier af, hvilke beskyttelses- og risikofaktorer der kan forklare, hvorfor det går bedre – også i forhold til selvværd – for nogle børn af skilte forældre end for andre. Langt de fleste af disse er amerikanske (fx Amato, 1986; Amato & Afifi, 2006; Barber, 1994; Bastits Ponnet & Mortelmans, 2012; Clark & Barber, 1994). De få danske undersøgelser, som ser på effekter af skilsmisser for børn, har undersøgt disse effekter på andre områder end selvværd og ved brug af forskellige data. De finder, at skilsmissebørnene også i Danmark i gennemsnit har en lavere kognitiv, social og emotionel trivsel end dem, der bor i kernefamilier (Ottosen, 2004; Ottosen & Stage, 2012; Ottosen m.fl., 2010; 2014; Rasmussen, 2009). Men forskellene mellem de to grupper er snarere beskedne end store.

Resten af dette kapitel er struktureret på følgende måde. I det næste afsnit beskriver vi, hvad begrebet ”selvværd” dækker over, samt hvilke faktorer der synes at påvirke selvværdet. Her fokuserer vi på, hvordan erfaringer med skilsmisse tænkes at påvirke børn og unges selvværd. Vi opstiller tre forskningsspørgsmål, som vi besvarer gennem analysen i kapitlet. Dernæst beskriver vi de data, vi har brugt i vores analyse,

hvordan vi har målt de variable, som indgår i analysen, herunder selvværd, den unges forhold til hhv. moren og faren samt den anvendte statistiske metode. I det efterfølgende afsnit gennemgår vi resultaterne fra den statistiske analyse. Hvilke variable hænger sammen med selvværdet hos de unge, som har erfaret en skilsmisse, og hvilke gør ikke? Vi afslutter kapitlet med en diskussion af resultaterne.

TEORETISK BAGGRUND

HVAD ER SELVVÆRD?

En hurtig søgning på internettet viser, at selvværd er et meget populært og hyppigt anvendt begreb, som generelt anses for en vigtig og ønskværdig personlig egenskab. Der tilbydes gratis onlinetest, hvor man kan tjekke, hvor meget selvværd man har, og er man utilfreds med resultatet, kan man også tilmelde sig et hav af kurser for at øge sit selvværd. Men hvad er selvværd egentlig? Selvværd samlet set – eller ”globalt selvværd”, som det hedder i fagsproget – kan beskrives som graden af tilfredshed samlet set med ens egen adfærd og med én selv (Diener & Diener, 1995). Hvor meget en person holder af sig selv er per definition et subjektivt spørgsmål. Forskning tyder på, at personer med højt selvværd er mere tilfredse med livet og lykkelige, har mindre risiko for depression og er bedre til at modtage kritik, hvilket gør dem mere modstandsdygtige under vanskelige forhold (Baumeister m.fl., 2003; Harter 1993; Proctor, Linley & Maltby, 2009; Manning Bear & Minke, 2006).

FORKLARINGER PÅ SELVVÆRD

Hvilke faktorer påvirker selvværdet blandt de unge i skilsmissec familier? Vi svarer på dette spørgsmål ved at afprøve hypoteser om sammenhængen mellem morens og farens interesse i og støtte til den unge samt forældrenes indbyrdes relation, målt ved 15-årsalderen på den ene side og den unges selvværd ved 19-årsalderen på den anden. Denne periode er karakteriseret ved en vigtig udvikling hos de unge. De bliver nemlig mere uafhængige af deres forældre, og verden uden for familien – fx vennerne – begynder at være et vigtigere referencepunkt.

Forklaringer på, hvad der påvirker selvværd, tager primært udgangspunkt i James' (1892) og Cooleys (1902) refleksioner over, hvorfor nogle personer har lavere selvværd end andre. Cooley fokuserer på den

sociale interaktion og anvender en spejlmetafor: Ens selvværd afhænger af, hvordan man bliver ”afspejlet” i de personer, man betragter som vigtige (”significant others”) såsom forældre, venner, klassekammerater og lærere. Hvem der er vigtige for ens selvværd, afhænger blandt andet af den udviklingsfase, man befinder sig i. For børn er forældrenes anerkendelse især vigtig, mens kammerater særligt er en vigtig referencegruppe for de unge (fx Amato & Afifi, 2006; Barber, 1994; Harter, 1993; McCormick & Kennedy, 1994).

James anvender en kognitiv vinkel. Individet fokuserer primært på deres evner på områder, de selv vurderer som vigtige. Hvis de opfatter sig som kompetente på de områder, de ønsker at præstere højt på, har de højere selvværd. Det vil sige, at selvværdet er resultatet af en sammenligning mellem det, man gerne vil opnå, og det, man faktisk opnår. Jo større gabet mellem de to er, desto lavere er selvværdet. Disse områder vægtes forskelligt af ens jævnaldrende og forældre. Mens fysisk udseende, popularitet blandt venner og præstation i idræt især er vigtige blandt de unge, er den unges akademiske præstation og opførsel typisk vigtig for forældrene (Harter, 1993).

SKILSMISSE OG SELVVÆRD

Hvorfor klarer skilsmissebørn sig dårligere end andre på en lang række parametre? De fleste studier af børn og skilsmisse har brugt et skilsmisse-stress-tilpasningsperspektiv til at besvare dette spørgsmål. Det fremhæver, at det formelle brud har få direkte følger for børn. Det er derimod den kortsigtede stress og det langsigtede pres, inden og efter skilsmissen, som har negative konsekvenser for børn. Omfanget af negative konsekvenser for børn afhænger af mange forskellige beskyttelses- og risikofaktorer såsom forandringer i familiestrukturen, forældrekonflikter, kvaliteten i forældreomsorgen, tab af relationer, der er vigtige for børnene, samt økonomiske udfordringer (Amato, 2010; Kelly & Emery, 2003). Fx er fjendtlighed og langvarige konflikter mellem forældrene i kølvandet på skilsmissen stærkt forbundet med en række negative resultater for børnene, herunder lavere selvværd (Amato 2000; 2011).

Et lavere selvværd blandt unge i skilsmissec familier kan forklares med udgangspunkt i Cooleys refleksioner over social interaktion. En del undersøgelser, de fleste amerikanske, peger på, at skilte forældre i forhold til gifte forældre investerer mindre tid i deres børn. De viser – i gennemsnit – mindre interesse for og støtte til deres børn (Amato, 2000).

Dette er formentlig forbundet med stress pga. skilsmissen og det at være en aleneforælder. Desuden kan man forestille sig, at jo større konflikt der er mellem de skilte forældre, desto mindre samarbejde er der om og fælles støtte til barnet. Man vil også forvente, at forældre, som har mindre tid med deres børn (fx fordi de ikke er bopælsforældre), vil bruge andre opdragelsesmetoder, herunder graden af støtte til og kontrol over deres børn. Bastait's Ponnet & Mortelmans (2012) finder eksempelvis, at fædrenes støtte påvirker børns selvværd, selv efter at der var kontrolleret for mødrenes opdragelsesmetoder og familiestruktur. Børnene angav højere selvværd, når deres fædre var mere støttende.

Desuden kan forældrenes indbyrdes forhold på forskellige måder påvirke deres forhold til barnet. Forældrenes indbyrdes skænderier kan gå ud over barnet, fx hvis de retter deres aggression mod barnet og behandler det med sarkasme, ligegyldighed og foragt, hvilket kan skade barnets selvværd. De kan også åbent inddrage børn i konflikten, fx ved at bruge børn som "brevduer" med fjendtlige beskeder til den anden forælder eller tvinge barnet til at vælge side mellem forældrene, hvilket kan give barnet dårlig samvittighed og tvetydige (ambivalente) følelser for forældrene og gøre det usikkert på, hvilke normer eller standarder det bør tilstræbe at have. Føler barnet sig ansvarligt for forældrenes konflikt, kan det også skade dets vurdering af sig selv.

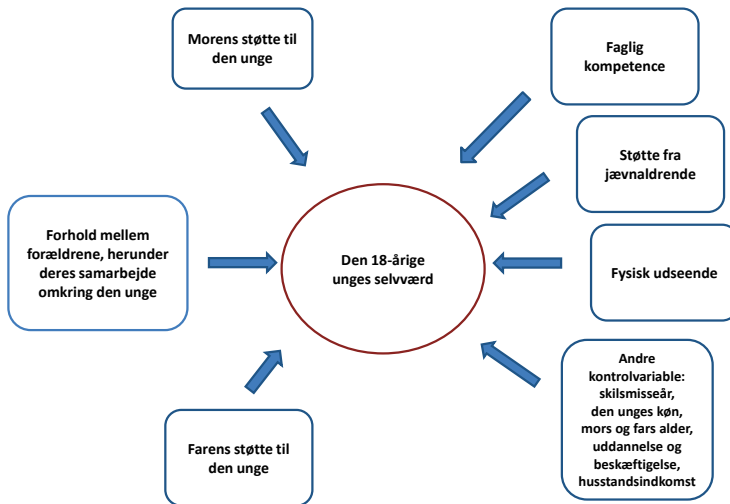
Samtidig kan den stress, som barnet oplever på grund af skilsmissen, også påvirke dets præstation på andre områder, fx i forhold til skolegang og studier eller deltagelse i sport og andet fritidsliv. På den måde kan Cooleys perspektiv, koncentreret om social interaktion, også forbindes med James' kognitive tilgang til selvværdsspørgsmålet.

Figur 3.1 viser en simpel model over, hvordan den unges selvværd tænkes at hænge sammen med forholdene i familien samt en række andre variable, som vil indgå i vores analyse. Disse variable inkluderer den unges vurdering af sine skolekompetencer og sit fysiske udseende, om den unge føler sig udenfor samt en række standardkontrolvariable såsom barnets køn, året for forældrenes skilsmisse samt mors og fars alder og uddannelsesniveau.

FIGUR 3.1

Sammenhæng mellem unges selvværd og forholdene i familien samt andre variable i skilsmisseramte familier.

Kilde: Tilpasset fra Harter (1993).

På basis af forståelsen af selvværd ovenfor og de data, vi har til rådighed, vil vi svare på følgende spørgsmål:

- Er den unges opfattelse af støtte fra hhv. moren og faren direkte forbundet med den unges selvværd? Er det med andre ord sådan, at jo større den unge opfatter, at denne støtte er, desto højere er den unges selvværd?
- Er de skilte forældres indbyrdes forhold direkte forbundet med den unges selvværd? Gælder dette for a) den unges vurdering af de biologiske forældres indbyrdes forhold og b) morens vurdering af kvaliteten af forældrenes samarbejde om den unge?

DATA OG METODE

DATA

For at besvare disse spørgsmål anvender vi primært data fra moderskemaet og barneskemaet, da barnet var 15 år gammelt, samt fra barneskemaet, da barnet var 18 år gammelt. For skilsmissebørn er det bopælsforælderen, der er respondent. Skilsmissebørn henviser i undersøgelsen både til børn af forældre, der tidligere var gift, og til børn af forældre, der var samlevende tidligere, men ikke lovformeligt viet. Til analysens formål har vi udvalgt de familier, som oplevede en skilsmisse i perioden 1996-2011, det vil sige mens børnene har været 1-15 år. Vi har identificeret disse familier på basis af mødrenes besvarelser. Her finder vi, at blandt de 15-årige børn bor hver tredje ikke længere sammen med begge forældre.²

VARIABLE

I dette afsnit beskriver vi, hvordan vi måler den afhængige variabel, selvværd, og de uafhængige variable, som tænkes at forklare, hvorfor nogle 18-årige har højere selvværd end andre, og som vi gennemgik i teori-afsnittet.

AFHÆNGIG VARIABEL: GLOBALT SELVVÆRD I 18-ÅRSALDEREN

Globalt selvværd er en positiv eller negativ holdning til én selv, en helhedsvurdering af ens egen værdi. Rosenbergs skema er udviklet ud fra den betragtning, at mennesket er i stand til at vurdere og bedømme sig selv med en vis objektivitet og på samme måde, som det vurderer og bedømmer andre mennesker (Lindgård, 2002, s. 156). Det er målt ved Rosenbergs selvværdsskala (Rosenberg, 1986), som er det mest benyttede instrument til måling af selvværd generelt og er blevet vurderet som havende høj kvalitet (Blascovich & Tomaka 1991; Lindgaard, 2002). Selvværdsskalaen består af ti spørgsmål, blandt andet om personen føler sig mislykket, nytteløs, eller om personen har gode egenskaber, noget at være stolt af, føler sig værdifuld og har respekt for sig selv. Hvert spørgsmål har fire svarmuligheder, som går fra *Stærkt enig* til *Stærkt uenig*. Når disse

---

2. Har nogen af mødrene ikke svaret på disse spørgsmål, er de heller ikke inkluderet i den efterfølgende analyse. Derudover har vi kun medtaget de skilsmisefamilier, hvor der er besvarelser fra moren og den unge i både 2011 og 2014. 762 unge opfylder disse betingelser og indgår derfor i analysen. Forældrenes uddannelsesniveau samt husstandsindkomsten er målt ved registerdata fra 2011, da barnet var 15 år gammelt.

spørgsmål er summeret, får vi en skala fra 0 til 30 (hvor 30 er højeste grad af selvværd).

UAFHÆNGIGE VARIABLE

Der er fire primære uafhængige variable, svarende til de forskningsspørgsmål, vi har opstillet. De første to variable måler hhv. morens og farens støtte til den unge. De er dannet ud fra den unges svar på de samme syv udsagn om hhv. moren og faren. Fx *Du kan regne med, at din mor lytter til dig*; *Du kan regne med hjælp fra din far, hvis du har et problem*; *Du kan gå til din far for at få et råd*; og *Din mor holder af dig*. Den unge besvarer på en fempunktsskala, som går fra *Altid* til *Aldrig*. Disse besvarelser er summeret således, at man får en skala fra 0 til 4 (hvor 4 = høj grad af støtte).

Den tredje variabel er forældrenes forhold samlet set fra den unges perspektiv. Den er målt ved en skala, konstrueret af fire spørgsmål med svarmuligheder på en trepunktsskala fra *Passer ikke* til *Passer godt*, fx: *Dine (biologiske) forældre skændes for tit med hinanden. – Hvor godt passer det?* Og *Dine (biologiske) forældre er ret gode til at snakke sammen. – Hvor godt passer det?* Skalaen går fra 1 til 3 (hvor 3 = meget godt forhold).

Den fjerde variabel måler bopælsforældrenes vurdering af forældrenes samarbejdskapacitet vedrørende den unge. I langt de fleste tilfælde (78 pct.) er bopælsforælderen moren. Derfor refererer vi i resten af teksten til ”morens vurdering” for at gøre det nemmere for læseren, selv om hver tiende vurdering er fra faren. Forældrenes samarbejdskapacitet er konstrueret på baggrund af fem spørgsmål. De første fire spørgsmål indkredser, hvor nemt det er for barnets bopælsforælder at tale med den anden forælder om, hvordan barnet trives, hvordan de finder et fælles fodslag om opdragelsen af barnet, hvordan de kan støtte barnet, hvis det har problemer, samt om barnets hverdagsoplevelser. Besvarelser er på en firepunktsskala, gående fra *Det er nemt* til *Taler slet ikke sammen*. Det sidste spørgsmål måler kvaliteten af forældrenes samarbejde om barnet på en firepunktsskala, hvor svarkategorierne går fra *(Samarbejdet) foregår i en rimelig og fordragelig atmosfære* til *Der er slet ingen kontakt mellem forældrene*. Disse fem spørgsmål er summeret, så man får en skala fra 1 til 4. Skalaen er derefter opdelt i tre kategorier (1-3), således at 1 = ingen kontakt mellem forældrene og 3 = godt samarbejde mellem forældrene. Disse to variable, som måler forholdet mellem de fraskilte forældre fra hhv. den unges og morens perspektiv, er stærkt korrelerede (Pearsons $r = 0,51$). Det vil sige, at

selv om morens vurdering udelukkende handler om samarbejdet med faren om deres fælles barn, er det nok også er en indirekte vurdering af forholdet til faren som helhed.

Derudover tager vi højde for følgende variable, som også tænkes at forklare variationen i den unges selvverd: den unges køn (Kling m.fl., 1999); morens og farens alder samt deres uddannelsesniveau; indkomsten i den hustand, hvor den unge har bopæl; den unges venskaber; den unges vurdering af, hvordan han/hun klarer sig i skolen, samt den unges vurdering af egen krop. De sidste to variable er grove indikatorer for hypoteserne, som tager udgangspunkt i James' kognitive perspektiv, der argumenterer for, at selvverdet er resultatet af en sammenligning af det, man gerne vil opnå, og det, man faktisk opnår. Vores data siger ikke noget om, hvilke områder de unge synes er vigtige at præstere godt på. Men fra tidligere studier ved vi, at fysisk udseende samt faglige kompetencer er vigtige for de unge generelt. Derfor inkluderer vi disse variable, som er målt på følgende måde. Popularitet blandt kammerater: *De næste spørgsmål handler om dine kammerater og venner. Føler du dig ofte udenfor?* Vi har opdelt svarene i to: 0 (= *Nej/ Af og til*) og 1 (= *Ja, ofte/meget ofte*). Faglig kompetence: *Hvordan synes du selv, du klarer dig i skolen – rent fagligt?* Svarkategorierne går fra *Meget godt* (=1) til *Ikke så godt* (=4). Mål for fysisk udseende: *Hvordan synes du selv, din krop er?* Vi har opdelt svarene i tre kategorier: *Alt for tynd* eller *Alt for tyk* (= 1), *Lidt for tynd* eller *Lidt for tyk* (= 2) og *Passende* (=3).

METODE

I analysen kigger vi først på, hvordan variablene i analysen hænger sammen to og to, og derefter på, hvordan de forklarende variable forudsiger den unges selvtilid i en samlet regressionsmodel (beskrevet i bilagstabel B3.2). Med henblik på at undersøge sammenhængen mellem de forklarende variable og selvtilid på den mellemlange bane anvender vi et forløbsdesign, hvor selvverd (2014) er målt tre år efter målingen af de uafhængige variable (2011). Vi estimerer tre modeller. I model 1 inkluderer vi alle variable undtagen de to variable, som måler den unges vurdering af forældrenes indbyrdes forhold og morens vurdering af samarbejde med faren om den unge. I model 2 tilføjer vi morens vurdering af samarbejdet med faren om den unge til model 1. I model 3 tilføjer vi den unges vurdering af forældrenes indbyrdes forhold til model 1.

RESULTATER

BESKRIVELSE AF DE UNGE OG DERES FAMILIER

Her giver vi en kort beskrivelse af de unge, som indgår i vores analyse, samt af deres forældre. De tal, som danner grundlag for beskrivelsen, findes i bilagstabel B3.1. Stikprøven, som vi har anvendt i analysen, består af 762 unge, hvis forældre flyttede fra hinanden mellem 1999 og 2007. Henholdsvis 21 pct., 28 pct., 29 pct. og 23 pct. af børnene oplevede deres forældres skilsmisse, da de var omkring 3, 7, 11 og 15 år gamle. Lidt over halvdelen (52 pct.) af de unge er piger. I 2011 boede 78 pct. af de unge hos deres mødre, 11 pct. boede hos deres fædre, mens resten (11 pct.) boede skiftevis hos moren og faren, dvs. i en deleordning. Det er måske derfor ikke overraskende, at, selv om de unges vurdering af støtten fra moren og faren er overordnet positiv, har de unge en mere positiv vurdering af støtte fra moren end fra faren. Mens 32 pct. af de unge scorer 4 på en skala fra 0 til 4 (= rigtig godt forhold) om deres forhold til moren, gælder det samme for 28 pct. i forhold til faren. Samtidig scorer 18 pct. af de unge højst 3 om deres forhold til faren. Den tilsvarende andel vedrørende deres forhold til moren er 10 pct.

Ser man udelukkende på værdierne på de anvendte skalaer, tyder det på, at de unge har ressourcestærke forældre. I 2011 havde 80 pct. af mødrene mindst en erhvervsfaglig uddannelse, og 26 pct. havde en mellem-lang videregående uddannelse. Blandt fædrene var de tilsvarende tal hhv. 76 pct. og 14 pct. Hvad angår beskæftigelsesstatus, var knap 3 pct. af mødrene arbejdsløse i 2011, mens det samme gjaldt for godt 4 pct. af fædrene.

Disse unge har som 18-årige et højt selvværd, med en gennemsnitsværdi på 22,7 på en skala, der går fra 6 til 30. Denne værdi er betydeligt højere end (næsten en hel standardafvigelse over) skalaens midtpunkt (18).

De unge fra skilsmissec familier har også generelt en relativt positiv vurdering af deres forældres indbyrdes forhold. Det er afspejlet i en gennemsnitsværdi på 11,4 på en skala, der går fra 5 til 13, og hvis midtpunkt er 9. Hvad angår mødrenes syn på, hvordan samarbejdet om den unge er mellem de skilte forældre, viser det sig, at forældresamarbejdet går rigtig godt ifølge 46 pct. af mødrene. I den anden ende er der knap 10 pct. af mødrene, som svarer, at de slet ingen kontakt har til den unges far.

En femtedel af de unge fra skilsmisseg familier føler sig uden for fællesskabet, hvad angår kammerater og venner. 22 pct. angiver, at de klarer sig ”nogenlunde” eller ”ikke så godt” i skolen. De fleste (62 pct.) synes, at deres krop er passende.

Som man ville forvente, er billedet dog ikke positivt, når man sammenligner med intakte kernefamilier. På samtlige variable beskrevet ovenfor, undtagen morens og farens uddannelsesniveau og de unges vurdering af egen krop, er unge fra intakte familier bedre stillet.

BIVARIATE SAMMENHÆNGE MELLEM HOVEDVARIABLENE

Tablet 3.1 viser, i hvilken grad de primære uafhængige variable i analysen er korreleret to og to med den afhængige variabel, Rosenbergs selv-værdsskala, og med hinanden. Med én undtagelse – sammenhængen mellem den unges vurdering af forældrenes indbyrdes forhold og morens vurdering af forældrenes samarbejde om den unge -- er korrelationer ikke stærke, de overstiger ikke 0,30. De variable, der har den stærkeste korrelation med selv-værd, er den unges vurdering af støtten fra faren, og om den unge føler sig uden for fællesskabet (0,23), efterfulgt af den unges vurdering af forholdet mellem forældrene (0,20). Korrelationskoefficienten for støtten fra moren er til gengæld betydeligt svagere (0,12). Den svageste korrelation (0,06) med den unges selv-værd gælder dog morens vurdering af sit samarbejde med faren om den unge.

Hvorfor har denne variabel en betydeligt svagere korrelation med den unges selv-værd, sammenlignet med den unges vurdering af forholdet forældrene imellem (0,20)? En forklaring på disse tilsyneladende modstridende resultater er for det første, at respondenterne i dette tilfælde er en anden (moren). For det andet dækker denne variabel kun én dimension af forældrenes forhold – den i forhold til barnet. For det tredje, og af samme grund, kunne det tyde på, at forældrenes *samarbejde* i forhold til den unge er blevet mindre relevant for barnet, som nu er blevet til en ung voksen, men at deres *forhold* – hvordan de behandler hinanden i det hele taget – stadig er vigtigt. Det vil sige, at selv om der er en forholdsvis høj korrelation mellem barnets vurdering af forældrenes forhold og morens vurdering af samarbejdet med faren om barnet (0,51), har disse to variable tilsyneladende meget forskellige betydninger for den unges selv-værd.

Et andet resultat fortjener en bemærkning. Støtte fra faren har en højere korrelation med den unges selv-værd end støtte fra moren. Det

kunne tyde på, at den unges forhold til faren er vigtigere for den unges selvværd end mange af de andre variable. Vi vender tilbage til dette resultat senere i kapitlet.

TABEL 3.1

Sammenhæng mellem de primære variable i analysen.

Variable:	A	B	C	D	E	F	G
A: Den unges selv-værd (højere værdi = bedre)	1						
B: Forhold mellem forældrene iflg. den unge (højere værdi = bedre)	0,20 ***	1					
C: Forældrenes samarbejde om den unge iflg. moren (højere værdi = bedre)	0,06 +	0,51 ***	1				
D: Støtte fra moren iflg. den unge (højere værdi = bedre)	0,12 **	0,24 ***	0,11 **	1			
E: Støtte fra faren iflg. den unge (højere værdi = bedre)	0,23 ***	0,28 ***	0,25 ***	0,22 ***	1		
F: Den unge føler sig udenfor (= 1)	0,23 ***	-0,11 **	-0,6	-0,09 *	-0,19 ***	1	
G: Den unges vurdering af egen krop (højere værdi = bedre)	0,19 ***	-0,07	-0,1	-0,09 *	-0,13 ***	0,08 *	1
H: Den unges vurdering af at klare sig i skolen (højere værdi = værre)	0,18 ***	0,08 *	0,04	0,01	0,09 *	-0,12 **	-0,11 **

Anm.: Tabellen viser Pearsons korrelationskoefficient. + p <= 0,10; * p <= 0,05; ** p <= 0,01; *** p <= 0,001; antal observationer: 762

Kilde: Årgang 95 – Fortøbsundersøgelsen af børn født i 1995.

RESULTATER AF REGRESSIONSANALYSEN

Vi lavede en regressionsanalyse for at undersøge, hvordan de hovedvariable, som vi har beskrevet ovenfor, hænger sammen med den unges selvværd, når man samtidig kontrollerer for en række andre variable såsom den unges køn og morens og farens uddannelsesniveau. Samlet set tyder resultaterne på, at forholdene i familietrekanten, målt da de unge var 15 år gamle, over tid hænger delvist sammen med de 18-årige unges selvværd. Det mest iøjnefaldende resultat er, at de unges vurdering af forældrenes indbyrdes forhold har betydning for deres selvværd, selv efter at man har taget højde for den unges vurdering af støtte fra hhv. moren og faren samt andre variable. Tabel 3.2 giver flere detaljer fra modellerne M1-M3.³ De væsentligste resultater er:

- Støtte fra faren hænger direkte sammen med den unges selvværd i alle tre modeller: Jo højere grad af støtte fra faren, da den unge var 15 år gammel, desto højere er den 18-årige unges selvværd (M1-M3).
- Som den lave korrelationskoefficient i tabel 3.1 allerede antydede, er støtte fra moren til gengæld svagere korreleret med den unges selvværd (M1-M3). Men vi kan ikke med statistisk sikkerhed konkludere, at støtte fra moren betyder mindre for den unges selvværd end støtte fra faren.
- Morens vurdering af samarbejdet med faren om barnet er ikke forbundet med den unges selvværd senere i livet (M2). Dette til trods for, at variabelen har en forholdsvis høj korrelation (0,51) med den unges vurdering af forholdet mellem forældrene. En fortolkning af dette resultat er, som vi nævnte ovenfor, at der simpelthen ikke er meget behov for forældresamarbejde om den unge, især i forhold til de praktiske ting, når vedkommende er 15-16 år gammel, og at denne type samarbejde er irrelevant for den unges selvværd som 18-årig. Mere vigtigt for den unges selvværd er, hvordan forældrene

---

3. For at gøre det nemmere at sammenligne effekten på tværs af de uafhængige variable er alle variable blevet standardiseret, således at de har en standardafvigelse = 1 og et gennemsnit = 0. Regressionskoefficienterne er derfor udtrykt i form af standardafvigelser. De viser, hvor meget selvværdet ændrer sig målt i standardafvigelser, når en uafhængig variabel ændrer sig med 1 standardafvigelse. Fx viser resultatet for den unges forhold til moren i model 1, at en ændring på 1 standardafvigelse i den unges forhold til moren hænger sammen med en stigning på 0,07 standardafvigelser i den unges selvværd. Det tilsvarende tal for den unges forhold til faren er 0,12, hvilket tyder på, at forholdet til faren har en stærkere sammenhæng med den unges selvværd. De fulde regressionsresultater kan findes i bilagstabel B3.2.

- behandler hinanden, blandt andet fordi det påvirker den unges forhold til den enkelte forælder og til begge forældre tilsammen.
- Når vi erstatter morens vurdering af forældresamarbejdet om den unge med den unges egen vurdering af forholdet mellem forældrene (M3), finder vi, at morens støtte til den unge ikke længere hænger sammen med den unges selvværd, mens farens støtte stadigvæk har betydning. En fortolkning af dette resultat kunne derfor være, at når forældrenes forhold er dårligt, så påvirker det den unges forhold til forældrene, særligt til den forælder (typisk moren), som han/hun bor hos, fx fordi den unge holder moren ansvarlig for det dårlige forhold til faren. Vi vender tilbage til dette resultat i næste afsnit.
- Jo bedre forældrenes indbyrdes forhold er (i den unges vurdering), desto højere er den unges selvværd. Det vil sige, at forholdet mellem forældrene øver en selvstændig påvirkning på den unges selvværd. Som påpeget i den teoretiske litteratur går et dårligt forhold forældrene imellem ud over den unge (fx gennem loyalitetskonflikter og skyldfølelse hos barnet) og påvirker derved den unges selvværd negativt.

De ovenstående resultater holder, efter at der er taget højde for følgende andre vigtige prædiktorer af selvværd, som tidligere forskning har påpeget. Følgende variable har den forventede sammenhæng med den unges selvværd i alle tre modeller:

- Syn på fysisk udseende: Jo mere positiv de unges vurdering af egen krop er, desto højere selvværd har de.
- Faglig præstation: Jo bedre de unge synes, de klarer sig i skolen, jo højere er deres selvværd.
- At føle sig udenfor: Unge, der føler sig uden for fællesskabet i forhold til venner og kammerater, har lavere selvværd.

Det støtter mere generelt både perspektiver, koncentreret om social interaktion og om kognition.

TABEL 3.2

Sammenhængen mellem familieforhold, da den unge var 15 år gammel, og den unges selvværd ved 18-årsalderen, kontrolleret for andre variable. Særsklit for udvalgte variable. Regressionsanalyse.

Afhængig variabel: Selvværd ¹	M1	M2	M3
Forhold mellem forældrene iflg. den unge (dårligt – godt)			0,08 *
Forældrenes samarbejde om den unge iflg. moren		NS	
Støtte fra moren (højere værdi = bedre)	0,07 *	0,07 +	NS
Støtte fra faren (højere værdi = bedre)	0,12 **	0,12 **	0,10 **
Den unge føler sig udenfor (= 1)	-0,14 **	-0,13 **	-0,13 **
Den unges vurdering af egen krop (højere værdi = bedre)	0,10 **	0,10 **	0,10 **
Den unges vurdering af at klare sig i skolen (højere værdi = værre)	-0,12 **	-0,13 **	-0,12 **
Morens uddannelsesniveau	0,14 ***	0,14 ***	0,13 ***
Farens uddannelsesniveau	0,01	0,01	0,01
Justeret R ²	0,19	0,19	0,19

Anm.: Tabellen viser udvalgte resultater fra regressionsanalysen, efter at der er blevet kontrolleret for den unges køn, året for skilsmisse, morens og farens alder og uddannelsesniveau, indkomsten i den husstand, hvor den unge bor. Tallene svarer til standardiserede regressionskoefficienter (b). + p < = 0,10; * p < = 0,05; **p < = 0,01, ***p < = 0,001. NS = ikke statistisk signifikant. Justeret R² er et mål for, hvor stor en andel af variationen i selvværd, som kan forklares med de forklarende variable i modellen. Antal besvarelser = 762.

1. Selvværd er kodet lavt til højt.

Kilde: Egne beregninger på data fra Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 og de offentlige registre.

OPSAMLING OG KONKLUSION

Selvværd har været et populært emne, både i generelle samfundsdebatter og i den samfundsvidenskabelige forskning. Emnet er stadig vigtigt, fordi den seneste forskning tyder på, at personer med højt selvværd i det hele taget har et mere positivt syn på livet, hvilket gavner både dem og samfundet omkring dem.

Vores interesse i at se på selvværd blandt de unge fra skilsmissefamilier tog udgangspunkt i den høje skilsmisserate i Danmark samt den familieretlige og samfundsmæssige udvikling i de nordiske lande og denne udviklings betydning for et bedre samarbejde mellem de skilte forældre og mellem hver forælder – især faren – og barnet. Forskningsresultater om faderskab har dokumenteret fremvæksten af en faderrolle, der er karakteriseret ved øget tilstedeværelse, engagement og involvering i børneomsorgen.

Spørgsmålet, vi formulerede, var, om forholdene i familien havde betydning for børnenes selvværd? Svaret, på baggrund af vores analyse, er et overordnet ”ja” til dette spørgsmål.

På baggrund af den eksisterende litteratur om risiko- og beskyttelsesfaktorer blandt skilsmissebørn samt om selvværd stillede vi fire spørgsmål i starten af dette kapitel. Spørgsmålene fokuserede på forholdene i trekanten – mor-far-den 15-årige – på den ene side og på den anden side selvværd hos den unge voksne: Hænger forholdet de fraskilte forældre imellem sammen med den unges selvværd som 18-årig? Er samarbejdet mellem forældrene om den unge forbundet med den unges selvværd? Har hhv. morens og farens støtte betydning for den unges selvværd?

Helt overordnet støtter vores analyse både Cooleys perspektiv på selvværd, koncentreret om social interaktion, samt – til en vis grad – James' kognitive perspektiv. Selvværdet blandt de unge synes ikke kun at være påvirket af de unges opfattelse af, hvad andre – fædre, venner – synes om dem. Det synes også påvirket af de unges vurdering af egne faglige kompetencer og fysiske egenskaber. Vi er dog ikke i stand til at sige, om opnåelse af disse kompetencer og egenskaber er vigtige for den enkelte unge. Vi kan kun konstatere, at de unges vurdering på disse områder er knyttet til deres selvværd.

Analysen tyder for det første på, at selvværd hænger sammen med kvaliteten af forældrenes forhold, men ikke med kvaliteten af forældrenes samarbejde om den unge. Det er på trods af, at de to variable er korrelerede. Vi fortolker denne forskel sådan, at samarbejdet mellem forældrene i forhold til den unge er mindre vigtigt, fordi 18-årige er unge voksne, er myndige, og har større autonomi og beslutningsfrihed. Det vil sige, at atmosfæren og kommunikationen mellem forældrene i forhold til den unge simpelthen er et mindre vigtigt element, hvad angår den unges selvværd. Til gengæld er forældrenes gensidige forhold – hvordan de behandler hinanden og taler om og til hinanden – vigtigt for den unges værdsættelse af sig selv. Disse resultater støtter fund fra tidligere studier (Amato, 2000, 2010, 2011; Carlson & Corcoran, 2001).

Endvidere tyder resultaterne på, at selv om den støtte, den unge modtager fra faren, hænger stærkere sammen to og to med den unges selvværd end støtte fra moren, genfindes dette resultat ikke, når man kontrollerer for andre variable. Regressionsanalysen viser nemlig, at der ikke er en signifikant forskel mellem hhv. morens og farens støtte til den unge på den ene side og den unges selvværd på den anden. Dette resultat er parallelt med resultaterne fra en anden undersøgelse (Bastaitis m.fl.,

2012), som fandt, at både fædrenes og mødrenes støtte var vigtig for deres børns selvværd.

Det resultat, at støtte fra moren – til forskel fra støtte fra faren – er generelt svagt statistisk signifikant og tilsyneladende ikke betyder noget for den unges selvværd i model M3⁴, afspejler formentlig det faktum, at der er en betydeligt mindre variation i den unges forhold til moren end til faren. Som nævnt tidligere i analysen, har de unge i gennemsnit et bedre forhold til deres mor end til deres far, mens der er større spredning i deres vurdering af relation til faren (standardafvigelsen for de to variable er hhv. 0,46 og 0,63). Det gør, at relationen til faren bliver udslagsgivende i den aktuelle analyse, mens relationen til moren er svagt statistisk signifikant.

Det indikerer desuden, at der er større homogenitet i de unges forhold til deres mødre. Dette kan forklares ved, at de fleste unge bor hos deres mødre, og mødrene er derfor en stabil faktor i de fleste unges liv. Til gengæld er de fleste fædre samværsforældre, og derfor er deres tilstedeværelse i den unges liv mindre stabil. Nogle unge har et rigtig godt forhold til deres fædre, andre har sjældent kontakt til dem. Denne faktor – at fædrenes støtte er mindre tilregnelig – antyder paradoksalt nok, at fædrenes støtte er vigtigere for den unges selvværd. Men et nærmere kig på resultaterne viser, at forskellen mellem de to variable (hhv. morens og farens støtte) ikke er statistisk signifikant.

Samtidig er det vigtigt at påpege, at morens egenskaber nok alligevel er vigtigere for den unges selvværd over tid. Morens uddannelsesniveau (men ikke farens) viser sig at være en stærk prædiktør af den unges selvværd. Vores fortolkning er, at netop fordi de fleste børn bor hos deres mødre og derfor tilbringer mere tid med dem end med deres fædre, er moren vigtigere som daglig rollemodel. Morens uddannelsesniveau afspejler sandsynligvis, hvor ressourcestærk, målrettet, uafhængig og potentielt succesrig hun er. Som Coopersmith (1967) har argumenteret for, så smitter disse egenskaber af på barnets selvværd. Denne forklaring – og andre forklaringer – på dette resultat bør undersøges nærmere i fremtidig forskning.

Blandt de stærkeste prædiktører for unges selvværd er derudover variable, som ikke har at gøre med familien, men med andre sfærer i den unges liv: fysisk udseende, skolegang og venskaber. Det er ikke overraskende, givet at de unge er mere og mere uafhængige af deres forældre,

---

4. Koefficienten er statistisk insignifikant.

og at verden uden for familien begynder at være et vigtigere referencepunkt. Mange af de unge går i gang med en ungdomsuddannelse, flytter hjemmefra, bliver økonomisk uafhængige og udvikler andre interesser, som fører dem væk fra forældrene. Det er netop derfor bemærkelsesværdigt, at selvværdet stadigvæk er forbundet med forholdet forældrene imellem og med forholdet til moren og faren tre år tidligere – selv for en 18-årig.

BILAG

BILAGSTABEL B3.1

En talmæssig beskrivelse af de unge og deres forældre, som indgår i analysen.

Variabel	Gennem- snit/pct.	Std. afvigelse	Min. værdi	Maks. værdi
Rosenbergs selvværdskala: højere værdi = bedre	22,64	4,96	6	30
<i>Morens vurdering af kvaliteten af samarbejde mellem forældre i forhold til barnet:</i>				
Forældrene taler slet ikke sammen	9,8			
Ringe samarbejde	44,5			
Godt samarbejde	45,7			
Forhold mellem forældre ifølge den unge: højere værdi = bedre	2,60	0,46	1	3
Den unges relation til moren: højere værdi = bedre	3,65	0,47	0,86	4
Den unges relation til faren: højere værdi = bedre	3,50	0,63	0	4
Den unge føler sig udenfor (= 1) (dummyvariabel)	20,5			
Den unges vurdering af sin faglige præstation i skolen, højere værdi = værre	1,96	0,77	1	4
Den unges vurdering af sin krop: højere værdi = bedre	2,58	0,57	1	3
<i>Morens uddannelsesniveau i 2011</i>				
Grundskole	13,7			
Gymnasial uddannelse	7,1			
Erhvervsfaglig uddannelse	40,7			
Kort videregående uddannelse	3,9			
Mellemlang videregående uddannelse	26,1			
Lang videregående uddannelse	8,5			
<i>Farens uddannelsesniveau i 2011</i>				
Grundskole	17,9			
Gymnasial uddannelse	5,9			
Erhvervsfaglig uddannelse	45,9			
Kort videregående uddannelse	8,3			
Mellemlang videregående uddannelse	13,5			
Lang videregående uddannelse	8,5			
Den unges køn (1 = pige)	51,6			
<i>Året for skilsmisse:</i>				
1999	20,7			
2003	27,6			
2007	29,1			
2011	22,6			
Mors alder i 1996 (år)	29,59	4,30	19	43
Fars alder i 1996 (år)	31,95	5,22	18	59
Husstandsindkomst, inddelt i kvartiler	2,07	1,06	1	4

Anm.: Antal observationer: 762.

Kilde: Årgang 95 - Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

BILAGSTABEL B3.2

Resultater fra almindelig lineær regression af den unges selvværd ved 18-årsalderen på den unges vurdering af støtte fra forældrene og andre variable ved 15-årsalderen.

	M1	M2	M3
<i>Dummyvariable for kvaliteten af samarbejde mellem forældre ift. barnet (morens vurdering.).</i>			
<i>Referencekategori: Forældrene taler slet ikke sammen</i>			
Ringe samarbejde	---	-0,07 (0,20)	---
Godt samarbejde	---	-0,04 (0,52)	---
Forhold mellem forældre iflg. den unge: højere værdi = bedre	---	---	0,08* (0,024)
Den unges vurdering af støtte fra moren: højere værdi = bedre	0,07* (0,04)	0,07+ (0,06)	0,06 (0,12)
Den unges vurdering af støtte fra faren: højere værdi = bedre	0,12** (0,001)	0,12** (0,001)	0,10** (0,005)
Den unge føler sig udenfor (= 1)	-0,14** (0,000)	-0,13** (0,000)	-0,13** (0,000)
Den unges vurdering af sin krop: højere værdi = bedre	0,10** (0,005)	0,10** (0,006)	0,10** (0,006)
Den unges vurdering af sin faglige præstation i skolen: højere værdi = værre	-0,12** (0,000)	-0,13** (0,000)	-0,12** (0,000)
Mors uddannelsesniveau i 2011	0,14** (0,000)	0,14** (0,000)	0,13** (0,000)
Fars uddannelsesniveau i 2011	0,01 (0,79)	0,01 (0,78)	0,01 (0,76)
Dummyvariabel for den unges køn (Pige = 1)	-0,24*** (0,000)	-0,24*** (0,000)	-0,23*** (0,000)
<i>Dummyvariable for registrering af året for skilsmisse, referencekategori: 1999</i>			
2003	-0,01 (0,91)	-0,004 (0,93)	-0,002 (0,96)
2007	-0,01 (0,86)	-0,01 (0,89)	-0,003 (0,95)
2011	-0,040 (0,36)	-0,038 (0,39)	-0,037 (0,40)
Mors alder i 1996	-0,06 (0,13)	-0,07 (0,12)	-0,07 (0,12)
Fars alder i 1996	0,01 (0,79)	0,01 (0,78)	0,02 (0,69)
Husstandsindkomst, inddelt i kvartiler	0,02 (0,55)	0,02 (0,61)	0,02 (0,56)

(Tabellen fortsættes)

BILAGSTABEL B3.2 FORTSAT

Resultater fra almindelig lineær regression af den unges selvværd ved 18-årsalderen på den unges vurdering af støtte fra forældrene og andre variable ved 15-årsalderen.

	M1	M2	M3
Konstant	17,57 (0,001)	17,48 (0,001)	16,06 (0,001)
F-værdi	13,63 (0,001)	12,01 (0,001)	13,13 (0,001)
Justeret R ²	0,19	0,19	0,19

Anm.: Tal er standardiserede betakoefficienter med robust standardfejl i parentes. + p < 0,1, * p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001. Antal observationer: 762.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

LITTERATUR

- Amato, P. (1986): "Marital Conflict, the Parent-Child Relationship and Child Self-Esteem." *Family Relations* 35, s. 403-410.
- Amato, P.R. (1993): "Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support". *Journal of Marriage and the Family*, s. 23-38.
- Amato, P. (2000): "The Consequences of Divorce for Adults and Children." *Journal of Marriage and Family* 62, s. 1269-1287.
- Amato, P.R. (2010): "Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments." *Journal of Marriage and Family*, 72 (3), s. 650-666.
- Amato, P.R., J.B. Kane & S. James (2011): "Reconsidering the "Good Divorce"." *Family Relations* 60(5), s. 511-524.
- Amato, P.R., & J. Gilbreth (1999): "Nonresident Fathers and Children's Well-Being: A Meta-Analysis." *Journal of Marriage and Family*, 61, s. 557-573.
- Bastais, K., K. Ponnet & D. Mortelmans, (2012): "Parenting of divorced fathers and the association with children's self-esteem". *Journal of Youth and Adolescence*, 41(12), s. 1643-1656.
- Baumeister, R.F., J.D. Campbell, J.I. Krueger & K.D. Vohs (2003): "Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness or healthier lifestyles?" *Psychological Science in the Public Interest*, 4, s. 1-44.
- Buchanan, C.M., E.E. Maccoby & S.M. Dornbusch (1996): *Adolescents after divorce*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Carlson, M. & M.E. Corcoran (2001): "Family structure and children's behavioral and cognitive outcomes". *Journal of Marriage and the Family*, 63, s. 779-792.
- Clark, J. & B.L. Barber, (1994): "Adolescents in postdivorce and always-married families: Self-esteem and perceptions of fathers' interest". *Journal of Marriage and the Family*, 56, s. 608-614.
- Danmarks Statistik (2015): "Vielser og skilsmisser i 2014" *Nyt fra Danmarks Statistik*. Tilgængelig på:
<http://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/nyt/GetPdf.aspx?cid=19191>.
 Besøgt d. 03-10-2015.
- Harter, S. (1993): "Causes and consequences of low self-esteem in children and adolescents." I: R.F. Baumeister (red.) *Self-esteem: The puzzle of low self-regard*. New York: Plenum Press, s. 87-116
- Kelly, J.B. & R.E. Emery (2003): "Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives". *Family Relations*, 52, s. 352-362.
- Kling, K.C., J.S. Hyde, C.J. Showers & B.N. Buswell (1999): "Gender differences in self-esteem: A meta-analysis." *Psychological Bulletin* 125, s. 470-500.
- Lindgaard, H. (2002): *Voksne børn fra familier med alkoholproblemer-mestring og modstandsdygtighed*. Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet, Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Center for Rusmiddelforskning.
- Manning, M.M., G.G. Bear & K.M. Minke (2006): "Self-Concept and Self-Esteem." I: G.G. Bear & K.M. Minke (red.) *Children's Needs III: Development, Prevention, and Intervention*. Bethesda, MD: NASP Publications, s. 341-356.
- Ottosen, M.H. (2004): *Samvær og børns trivsel*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Ottosen, M.H. (2016): *Analyse om udviklingen i familieretlige konflikter*. SFI-notat. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, K.M. Dahl, A.T. Hansen, M. Lausten, S.V. Østergaard (2014): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2014*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 14:30.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, L.P. Nielsen, M. Lausten & S. Stage (2010): *Børn og unge i Danmark. Trivsel og velfærd*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:20.

- Ottosen, M.H. & S. Stage (2011a): *Dom til fælles forældremyndighed. En evaluering af forældreansvarsloven*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 11:26
- Ottosen, M.H., S. Stage & H.S. Jensen (2011b): *Børn i deleordninger. En kvalitativ undersøgelse*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 11:38
- Proctor, C. L., P.A. Linley & J. Maltby (2009): “Youth life satisfaction: A review of the literature.” *Journal of happiness studies*, 10(5), s. 583-630.
- Rasmussen, A.W. (2009): *Family Structure Changes and Children's Health, Behavior, and Educational Outcomes*. Aarhus School of Business, Aarhus University, Department of Economics, WP 09-15.
- Rosenberg, M. (1986): *Conceiving the Self*. Krieger: Malabar, FL.

UNGES HELBRED

SIGNE FREDERIKSEN, MARIA HEDEMARK POULSEN OG METTE LAUSTEN

INDLEDNING

I dette kapitel undersøges helbred for årgang '95. Helbred er noget, som påvirker os alle, fra før vi bliver født og gennem hele livet, og som har stor betydning for vores trivsel og muligheder. Allerede det prænatale helbred – dvs. morens helbred og adfærd under graviditeten – har vist sig at være afgørende for barnets fremtid. Ekstreme eksempler er børn af misbrugere, der fødes med abstinenser, men også morens generelle adfærd som kost og motion under graviditeten har betydning for barnets trivsel, både ved fødslen og langt op i livet (Almond & Currie, 2011). Udover det prænatale helbred har helbredet i den tidlige barndom betydning på den lange bane. Grossman (1972) argumenterer for, at sunde børn har mere effektiv tid til rådighed, hvor de kan udvikle sociale og akademiske kompetencer. Og undersøgelser peger da også i retning af, at fysisk sunde børn og unge i højere grad udvikler både kognitive (sprogudvikling, læseevne, matematiske færdigheder) og ikke-kognitive kompetencer (selvtillid, motivation, mestringssevne), sammenlignet med børn med lavere niveau af fysisk sundhed. Herudover er helbred en af de primære kanaler, hvorigennem børn og unge fra udsatte familier kan bryde

med deres socioøkonomiske baggrund under opvæksten (Heckman, 2007; Currie, 2009).

Udover at helbred tidligt i livet ser ud til at have betydning for senere trivsel og evner, er helbredet i ungdomsårene også vigtigt i relation til de unges identitetsdannelse. Helbredsudfordringer i form af langvarig sygdom og handicap har betydning for unge menneskers selvbillede og sociale relationer og kan dermed have konsekvenser for deres vej ind i voksenlivet. Ungdommen er netop et tidspunkt i livet, der er præget af store ændringer og omvæltninger, som for den enkelte betyder en masse valg med hensyn til bl.a. familie, venner, skole og uddannelse, fritidsaktiviteter, kærester og sociale aktiviteter. Dette er valg, som kan blive påvirket af den unges helbredstilstand (Due m.fl., 2011). I denne fase af livet får familien som regel en mindre betydning, og relationen til venner bliver mere fremtrædende, mens de unge bevidst søger efter såkaldte forældrefrie rum, hvor de uforstyrret kan udleve deres ungdomsliv og eksperimentere med deres identitet (Demant & Østergaard, 2006). Jo ældre de unge bliver, desto vigtigere bliver relationen til deres jævnaldrende for, hvorvidt de unge trives eller ej. Vennerne giver accept, bekræftelse, udfordringer og støtte, hvilket har betydning for børn og unges hverdag og udvikling generelt (Jørgensen m.fl., 2001; Koch, 2010).

Helbred har således både en direkte betydning samt en række afledte konsekvenser for uddannelse, generel trivsel og identitetsdannelse hos barnet, helt fra det er spædt og op i ungdomsårene, hvor vi nu undersøger årgang '95 på kanten af voksenlivet. Der mangler imidlertid en samlet og opdateret oversigt over unges helbred år for år igennem hele deres barndom og ungdom. En sådan oversigt skal helst rumme objektive oplysninger om helbred og subjektive oplysninger om, hvordan de unge har det. Desuden mangler der i dansk forskning en oversigt over, hvordan børn med langvarige sygdomme og handicap har det. I dette kapitel belyses unges helbred indledningsvist ved at kortlægge den generelle sundhedstilstand for alle unge, som er født i 1995. Efterfølgende rettes fokus mod de unge, som har deltaget i forløbsundersøgelsen. Vi undersøger:

- Hvordan har udviklingen i diagnoser set ud for hele årgang '95 i perioden 1995-2013?
- Hvordan oplever de unge selv deres helbred?

- Hvordan adskiller unge med langvarig sygdom/handikap sig fra unge uden langvarig sygdom/handikap mht. subjektiv trivsel?

Det første spørgsmål adresseres deskriptivt på baggrund af registerdata om diagnoser fra Landspatientregisteret. Vi følger udviklingen i de mest almindelige sygdomsgrupper blandt børn og unge, født i 1995, fra de er 0 år, til de er 18 år. På den måde opnår vi et generelt helbreds billede af en hel årgang. Det andet spørgsmål belyses ved hjælp af data fra spørgeskemaundersøgelsen, hvor de unge er blevet spurgt til deres egen vurdering af eget helbred. Til at belyse det tredje spørgsmål benyttes ligeledes data fra spørgeskemaundersøgelsen, dels til at fastslå, hvor mange der har fået diagnosticeret handicap eller langvarig sygdom, og dels om dette har betydning for den subjektive trivsel. Dermed kan vi vurdere, om unge med særlige helbredsudfordringer har en lavere subjektiv trivsel og opfattelse af sig selv end andre unge.

DIAGNOSER BLANDT UNGE I ÅRGANG '95

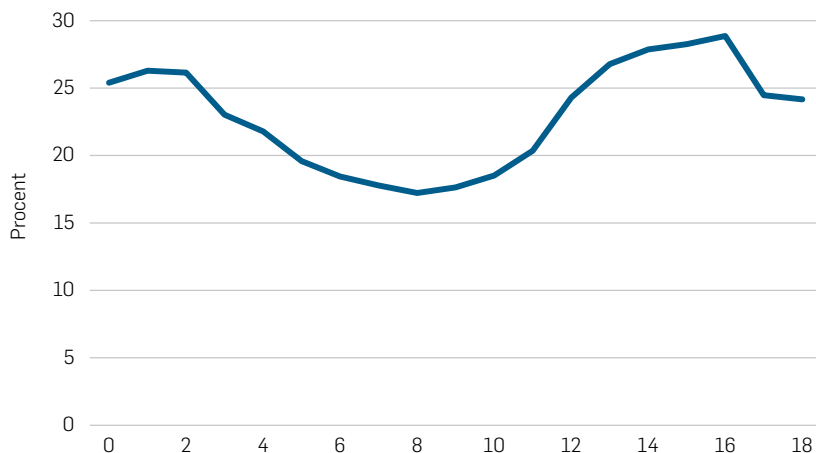
Når vi ser på diagnoser i dette afsnit, er det vigtigt at fastslå, at disse stammer fra oplysninger fra Landspatientregisteret. Fordi diagnoser, stillet i en almen lægepraksis eller hos en speciallæge, ikke er omfattet af indberetningspligt, har vi ikke mulighed for at inkludere disse diagnoser i opgørelsen. Landspatientregisteret indeholder information om alle kontakter med hospitalsvæsnet, dvs. indlæggelser, ambulante behandling og skadestuehenvendelser. Opgørelsen nedenfor er en opgørelse over andelen af personer, der har været i kontakt med hospitalsvæsnet i et enkelt år og ikke antallet af kontakter. Dvs. at hver enkelt person kun optræder én gang inden for hver diagnosegruppe for hvert år. Således tæller en person kun med én gang inden for en type diagnose, uanset om han eller hun har været på hospitalet med læsioner og forgiftninger ti gange i løbet af det samme år.

Figur 4.1 viser, år for år, andelen af børn, født i 1995, der har fået stillet en diagnose på hospitalet fra de bliver født til de er 18 år gamle. Alle børn, født i Danmark, får en diagnose i forbindelse med fødslen. De fleste af disse diagnoser er blot en konstatering af et nyfødt, sundt og raskt barn, hvorfor vi i denne analyse ser bort fra disse diagnoser. Generelt viser det sig, at omkring 2-3 ud af 10 børn og unge oplever at få stil-

let en diagnose på hospitalet i et enkelt år (17-28 pct.). Hospitalskontakter forekommer hyppigt i de allertidligste leveår, og derefter særligt i pubertetsårene. Fra 2005, hvor børnene fyldte ti år, og de følgende år ses en markant stigning i andelen, der får hospitalsdiagnoser.

FIGUR 4.1

Andelen af børn/unge, født i 1995, der har fået stillet en hospitalsdiagnose i alderen 0-18 år. Procent.

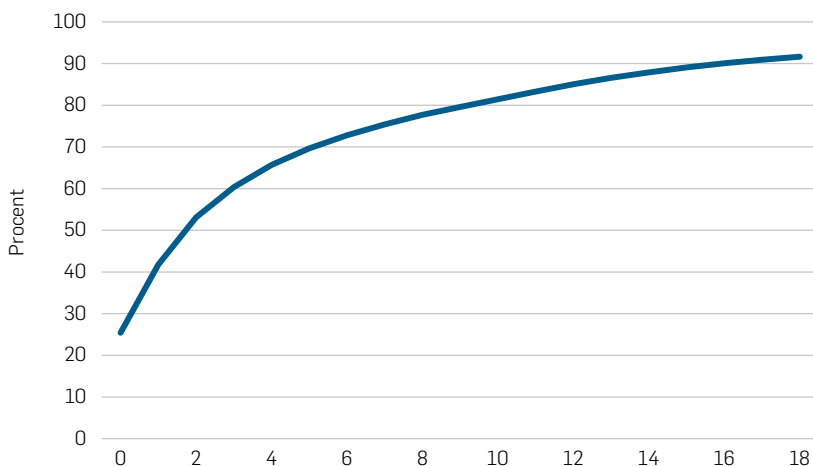
Kilde: Egne beregninger på Landspatientregisteret, Danmarks Statistik.

Ser man på den kumulerede andel af børn, født i 1995, der har fået stillet en diagnose på hospitaler fra 1995-2013, viser figur 4.2 en jævn stigning over perioden. Som 0-årige fik 25,4 pct. af alle børn stillet en diagnose på hospitalet, som ikke er fødselsrelateret. I 2013, hvor de unge fyldte 18 år, har hele 91,6 pct. af årgangen været forbi sygehusvæsnet og fået stillet en diagnose. Stigningen er størst i barnets første fem leveår, hvorefter kurven flader ud. Samlet set gælder det dog, at stort set alle (93 pct.) af årgang '95 altså har været i kontakt med og fået stillet en diagnose af sygehusvæsnet, når de fylder 18 år.

FIGUR 4.2

Kumuleret andel af børn, født i 1995, der har fået stillet en hospitalsdiagnose i alderen 0-18 år. Procent.

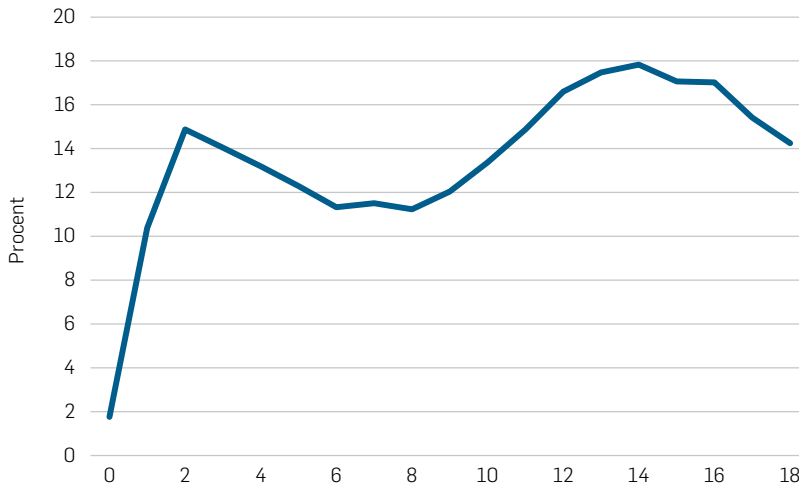
Kilde: Egne beregninger på Landspatientregisteret, Danmarks Statistik.

LÆSIONER OG FORGIFTNINGER – DE HYPPIGSTE DIAGNOSER

Den hyppigst forekommende kontakt med hospitalet for årgang '95 vedrører gennem hele perioden "læsioner og forgiftninger". Læsioner og forgiftninger dækker over diagnoser som beskadigelse af hoved, arme, ben, krop mv., forbrændinger, forgiftninger, ætsninger og forfrysninger. Andelen af børn fra årgang '95 med hospitalskontakt på grund af læsioner og forgiftninger i alderen 0-18 er vist i figur 4.3. Som 2-årige oplever 15 pct. af børn, født i 1995, at have kontakt med hospitalet på grund af læsioner og forgiftninger, hvilket er det højeste niveau i de yngre år. Herefter falder niveauet til omkring 11 pct. Når børnene bliver otte år, ses igen en stigning (fra de 11 pct.) frem til 14-årsalderen, hvor andelen af børn, diagnosticeret med læsioner og forgiftninger, toppes med 18 pct. Fra 14 til 18 år falder andelen igen, og som 18-årige er det 14 pct. af årgang '95, der har haft hospitalskontakt på grund af læsioner og forgiftninger.

FIGUR 4.3

Andelen af børn/unge, født i 1995, som i alderen 0-18 er blevet diagnosticeret med læsioner og forgiftninger på et hospital. Procent.

Kilde: Egne beregninger på Landspatientregisteret, Danmarks Statistik.

ØVRIGE HYPPIGE DIAGNOSER

Nogle diagnoser forekommer særlig hyppigt i bestemte faser af livet. I det følgende beskrives de diagnoser, som er hyppigst forekommende blandt børn, født i 1995, ud over læsioner og forgiftninger. Som det fremgår af figur 4.4, er der dels diagnoser, som er særlig knyttet til yngre børn, og diagnoser, som er knyttet til ældre børn. Derudover er der flere af de hyppigste diagnoser, der både forekommer ofte i den tidlige barndom og igen i puberteten.

I det første leveår er det primært fødselsrelaterede diagnoser, som er meget hyppige. Fødselsrelaterede diagnoser dækker blandt andet over indlæggelser som følge af for tidlig fødsel, kejsersnit eller andre komplikationer i forbindelse med fødslen samt barnets indlæggelse i forbindelse med mors indlæggelse efter fødsel. I det første leveår er 17 pct. indlagt med fødselsrelaterede diagnoser (ikke vist i figuren).

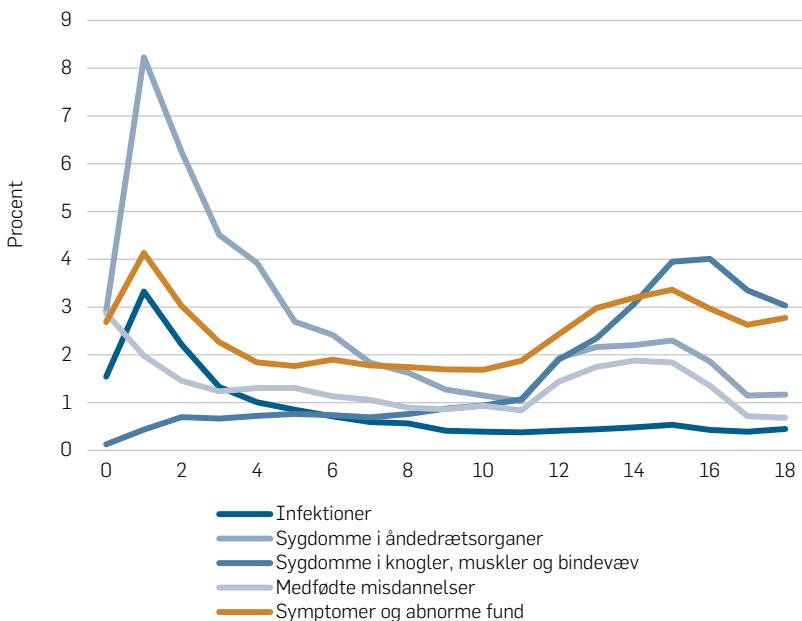
Indlæggelser pga. infektioner (fx fåresyge, skarlagensfeber, kighoste, streptokokker) optræder også hyppigst i de første tre leveår (2

pct.), hvorefter det er yderst sjældent, at barnet indlægges pga. infektioner. Spædbørn er sårbare over for infektioner og har ofte brug for hjælp og/eller observation i den periode, hvor de behandles. Større børn kan i højere grad behandles for infektioner med fx antibiotika i hjemmet efter den alment praktiserende læges anvisninger og under forældrenes overvågning.

Sygdomme i åndedrætsorganerne er en af de diagnoser, som optræder ofte i de første år (8 pct.) og igen i puberteten (2 pct.). Sygdomme i åndedrætsorganerne i de første 3-4 år er relateret til diagnoser som forkølelse, influenza og lungebetændelse, mens den mest udbredte diagnose i puberteten er astma.

FIGUR 4.4

Andelen af børn/unge, født i 1995, der i alderen 0-18 er blevet diagnosticeret med øvrige hyppigt forekommende diagnoser på et hospital. Særskilt for diagnosetype. Procent.

Kilde: Egne beregninger på data fra Landspatientregisteret, Danmarks Statistik.

Medfødte misdannelser er hyppige i de første leveår (2,6 pct.) og i puberteten (2 pct.). Misdannelser, der er umiddelbart observerbare, som fx

ganespalte eller manglende, sammenvoksede eller overtallige lemmer vil blive diagnosticeret tidligt, mens en lang række misdannelser, der ikke er umiddelbart observerbare, som fx medfødte misdannelser i kredsløb, nervesystem, urinvejene eller kønsorganer, først vil blive diagnosticeret, når der opstår problemer, eller hvis puberteten ikke indtræder på normal vis.

Symptomer og abnorme fund forekommer ligeledes i de første leveår (4 pct.) og igen i puberteten (3 pct.). Symptomer og abnorme fund dækker bredt og henviser til diagnoser, som ikke er klassificeret andet sted eksempelvis gulsot, kvalme og opkast, smerter i hals og bryst, hudforandringer, udslæt, svimmelhed, hovedpine, kramper, chok.

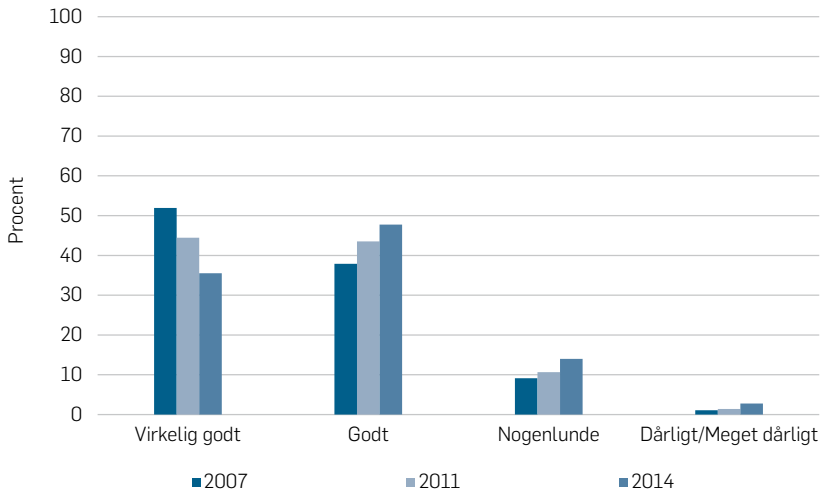
Sygdomme i knogler, muskler og bindevæv er en sygdomstype, som først finder udbredelse i puberteten. Andelen, der er indlagt med denne sygdomstype, er meget lav frem til 11-årsalderen, hvorefter den stiger til det firedobbelte (4 pct.). Sygdomme i knogler, muskler og bindevæv er oftest sygdomstyper, der udvikles i forbindelse med puberteten.

HVORDAN OPLVEVER DE UNGE DERES EGET HELBRED?

I det ovenstående har vi set på helbred ud fra en objektiv vinkel, nemlig hospitalsdiagnoser, hvilket naturligt vidner om en sygelighed, der givetvis påvirker flere sfærer i et menneskes liv. Men langt de færreste helbredsmæssige problemer er så vidtrækkende, at de munder ud i hospitalsindlæggelser, men klares i stedet hos egen læge eller i hjemmet ved hjælp af egenomsorg. Det betyder dog ikke, at disse helbredsudfordringer ikke har konsekvenser. Derfor er det relevant at spørge til de unges vurdering af eget helbred, idet subjektivt helbred er en indikator for livskvalitet, fremtidig helbredsudvikling og brug af lægemidler og sundhedsvæsen (Rasmussen m.fl., 2015).

FIGUR 4.5

Oplevelse af eget helbred blandt børn/unge, født i 1995, fordelt efter svar på spørgsmålet "Hvordan synes du, dit helbred er?". Besvarelser i 2007, 2011, 2014. Procent.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

Figur 4.5 viser selvvurderet helbred i 2007, 2011 og 2014 for årgang '95, hvor de er hhv. 11, 15 og 18 år gamle. Af figuren fremgår det, at andelen, der synes, at deres helbred er virkelig godt, falder med stigende alder. Samme billede ses i andre undersøgelser, som ligeledes finder, at andelen, der vurderer deres helbred som virkelig godt, falder med alderen (Rasmussen m.fl., 2015; Nielsen & Sørensen, 2011). For det første vil børnene, jo ældre de bliver, få flere helbredsudfordringer, hvilket bidrager til, at flere vil vurdere deres helbred som ringere. Ovenfor så vi netop, at der opstår en række helbredsproblemer i pubertetsårene, hvilket bl.a. kan bidrage til en mindre positiv vurdering af eget helbred. For det andet er der en tendens til, at jo ældre unge bliver, desto mindre positivt svarer de på denne type af spørgsmål (Ottosen m.fl., 2010; Ottosen m.fl., 2014). Der er således reelt flere helbredsproblemer, jo ældre børnene bliver, samtidig med at ældre unge generelt svarer mindre positivt i mange henseender end yngre unge.

Det er dog vigtigt at pointere, at de fleste går fra at svare "virkelig godt" til at svare "godt" på spørgsmålet "Hvordan synes du, dit helbred er". Overordnet set er det altså ikke et spørgsmål om at gå fra et

godt til et dårligt helbred. Der er nemlig kun 1 pct., der som 11-årige svarede, at de vurderede deres helbred som værende meget dårligt. Som 15-årige svarede 1,4 pct., at de vurderede deres helbred som meget dårligt, mens 2,8 pct. som 18-årige svarede, at de vurderede deres helbred som værende meget dårligt.

Det er naturligtvis i sig selv meget positivt, at størstedelen af unge opfatter deres helbred som virkelig godt. Men det er også positivt i relation til de afledte konsekvenser, som en negativ opfattelse af eget helbred kan have for ens selvværd og udvikling af identitet.

SUBJEKTIV TRIVSEL BLANDT UNGE MED LANGVARIG SYGDOM/HANDIKAP

Det at have en langvarig diagnose eller et handikap kan have betydning for, hvordan man trives. Det kan betyde, at den unge er hæmmet i forhold til at deltage fysisk på lige vilkår med sine jævnaldrende, fx hvis den unge ikke kan deltage i fritidsaktiviteter, fester, gå i biografen mv. Det kan også have betydning for den unges selvbillede, i og med at sygdom og handikap påvirker, hvordan den unge opfatter sig selv og verden omkring vedkommende. Det er de unges subjektive selvopfattelser, vi i det følgende har fokus på, hvor vi sammenligner unge, som har en langvarig sygdom eller et handikap, med unge, som ikke har en langvarig sygdom eller handikap.

Blandt de 18-årige unge, der har besvaret spørgeskemaet, har 14 pct. svaret, at de har fået diagnosticeret et handikap eller en langvarig sygdom af en læge eller psykolog. Langt størstedelen af denne gruppe fortæller, at de har en psykiatrisk diagnose (41 pct.) jf. tabel 4.1. Hvad den specifikke diagnose er, er der dog ikke blevet spurgt nærmere ind til.

Tabel 4.1 viser, at 23 pct. af de unge med en diagnose svarer, at de er blevet diagnosticeret med diagnosen ADHD, 7 pct. er diagnosticeret ordblinde, 4 pct. har et bevægelseshandikap, 4 pct. er udviklingshæmmede, og ligeledes har 4 pct. et nedsat syn. Derudover er der ganske få af dem, der har besvaret spørgeskemaet, som har en talefejl eller har Downs Syndrom (ikke vist i tabellen).

TABEL 4.1

Unge med en langvarig sygdom eller et handicap, fordelt på specifikke diagnose-typer. Procent.

Diagnosetype	Procent
Psykiatrisk diagnose	41
ADHD	23
Ordblind	7
Bevægelseshandicap	4
Udviklingshæmmet	4
Nedsat syn	4

Anm.: Beregningsgrundlag: N = 522. Andelen summer ikke til 100, idet unge, der har en talefejl eller har Downs Syndrom, ikke er vist i tabellen. Derudover er det ikke alle, der har svaret, at de har en langvarig sygdom eller et handicap, som har angivet, hvilken diagnose de har fået stillet. Det er ligeledes muligt at have flere diagnoser på samme tid.

Kilde: Årgang 95 – Fortløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

Flere studier har vist, at subjektiv trivsel har afgørende konsekvenser for både nuværende og fremtidige levevilkår. Dels har subjektiv trivsel her og nu en betydning for ens selvbillede og det ungdomsliv, man fører. Vurderer de unge deres subjektive trivsel relativt negativt, kan det betyde, at de trækker sig fra et normalt ungeliv, hvilket kan få konsekvenser for deres relationer til familie og jævnaldrende og deres adfærd i voksenlivet (Nielsen & Sørensen, 2011; Lasgaard, 2010; Ottosen m.fl., 2014). Dels peger undersøgelser i retning af, at god subjektiv trivsel har en positiv betydning på den lange bane for beskæftigelse, indkomst, helbred, prosocial adfærd og sociale kompetencer (DeNeve m.fl., 2013). Hvis unge med langvarig sygdom eller handicap i særlig grad har dårlig subjektiv trivsel, kan det i sig selv have afgørende betydning i forhold til deres adfærd, livskvalitet og, på længere sigt, også deres tilknytning til uddannelse og arbejdsmarked.

Subjektiv trivsel kan måles på mange måder. I denne undersøgelse undersøger vi, om unge med et handicap eller en langvarig sygdom i højere grad end deres jævnaldrende uden en langvarig diagnose eller et handicap:

1. Vurderer deres eget helbred som værende dårligt
2. Føler sig ensomme
3. Har dårligere mentalt helbred, herunder i højere grad udviser depressive symptomer
4. Har lavt selvværd
5. Udviser symptomer på ADHD.

De unge er blevet spurgt til, hvordan de vil vurdere deres eget helbred, og om de føler sig ensomme. Development and Well-Being Assessment (DAWBA) er en pakke af interview, spørgeskemaer og ratingteknikker, som bruges til at undersøge unge og voksne i forhold til psykiatriske ICD-10- og DSM-IV-diagnoser, da skalaen blandt andet måler på tristhed og depressive symptomer (Goodman m.fl., 2000). Vi bruger dette instrument til at undersøge de unges mentale helbred. Til at undersøge, om de unge har lavt selvværd, benyttes Rosenbergs selvværdsskala, der undersøger, hvordan de unge har det med sig selv. Skalaen er et meget benyttet instrument til at måle selvværd generelt og er blevet valideret i flere lande (Blascovich & Tomaka 1991; Lindgaard, 2002). For at kunne undersøge, om de unge har ADHD-symptomer, bruges en ADHD-selvrapporteringsskala, som afdækker de mest prædikterende symptomer for ADHD (Barkley, 2006), der er valideret i dansk kontekst (Szomlajski m.fl., 2008).

Trivselsparametrene i denne undersøgelse er analyseret separat ved hjælp af lineære regressionsmodeller, men for at lette den substantielle forståelse er analysens resultater fremstillet i en samlet figur (figur 4.6) nedenfor. De estimerede sandsynligheder for de fem trivselsindikatorer er vist nedenfor i hver sin model. De er alle signifikante på et 0,001 signifikansniveau, kontrolleret for køn, fødselsvægt, om mor var teenager ved barnets fødsel, mors uddannelse 2013, om mor var i beskæftigelse 2013, om mor var enlig 2013 og om familien lever under 50 pct. af medianindkomsten i 2013. For overskuelighedens skyld er kontrolvariablene ikke inkluderet i tabellen, men for den interesserede læser kan resultaterne findes i bilag B4.1.

Figur 4.6 viser overordnet, at der for alle trivselsparametrene er signifikant større sandsynlighed for at trives dårligere, hvis man har en langvarig sygdom eller et handicap, end hvis man ikke har.

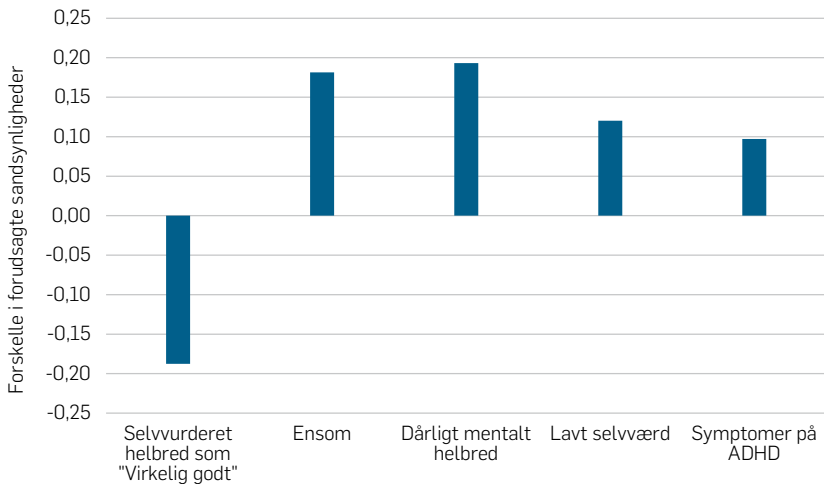
Blandt de unge, der har en langvarig sygdom eller et handicap, er sandsynligheden for at vurdere sit helbred som ”virkelig godt” signifikant lavere (19 procentpoint) end for deres jævnaldrende uden et handicap eller en langvarende sygdom. Desuden har unge med en diagnose signifikant højere sandsynlighed (18 procentpoint) for at føle sig ensomme. Idet ensomhed er en subjektiv følelse, der udspringer af savnet af meningsfulde sociale relationer og en følelse af manglende nærhed og samhørighed med andre (Lasgaard, 2006), indikerer resultatet noget om en

mangel på sociale relationer hos unge med langvarig sygdom eller handicap.

FIGUR 4.6

Estimeret sandsynlighed for, at unge, født i 1995, med en langvarig sygdom eller et handicap har dårlig trivsel i 2014. Særskilt for mål for selvvurderet trivsel, ensomhed, DAWBA, Rosenberg Self Esteem og ADHD. Lineær regression (OLS)

Anm.: De estimerede sandsynligheder er i alle modellerne signifikante på et 0,001 signifikansniveau. Kontrolvariable: køn, fødselsvægt, mor teenager ved barnets fødsel, mors uddannelse 2013, mor i beskæftigelse 2013, mor enlig 2013 og familie lever under 50 pct. af medianindkomsten i 2013

1. Den estimerede sandsynlighed for at have ADHD-symptomer er beregnet uden unge med en ADHD-diagnose, da der er perfekt sammenhæng mellem ADHD-diagnose og ADHD-symptomer.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

Unge med et handicap eller en langvarig sygdom har, i tillæg til højere sandsynlighed for ensomhed, også signifikant højere sandsynlighed for lavt selvværd (12 procentpoint) og højere sandsynlighed for dårligt mentalt helbred (19 procentpoint) end de 18-årige uden et handicap eller en langvarig sygdom. Unge med et handicap eller en langvarig sygdom kan derfor have svært ved at være opsøgende og tage initiativ til social kontakt. I analysen af, hvorvidt der er større sandsynlighed for, at unge med en diagnose oplever ADHD-symptomer, er unge, der allerede har fået stillet diagnosen ADHD af en læge eller psykolog, udeladt. Alligevel viser resultatet i figur 4.6, at unge med en diagnose, som ikke er ADHD, alligevel har større sandsynlighed for at opleve ADHD-symptomer, da

sandsynligheden for, at de oplever ADHD-symptomer er 10 procentpoint højere end deres jævnaldrenes sandsynlighed for det samme.

OPSAMLING OG KONKLUSION

Vi har i dette kapitel set på unges helbred. Helbred er noget, som påvirker os, fra før vi bliver født og gennem hele livet, og som har stor betydning for vores trivsel og muligheder. Derfor er helbred en vigtig faktor i unge menneskers identitetsdannelse og overgang til et selvstændigt voksenaliv med uddannelse og beskæftigelse. Kapitlet bygger på en deskriptiv undersøgelse af udvalgte diagnosegrupper fra Landspatientregisteret, en opgørelse af unges selvvaluerede helbred, samt en analyse af, om en diagnose med en langvarig sygdom eller et handicap har indflydelse på unges subjektive trivsel. Subjektiv trivsel er her målt ved følelse af ensomhed, depressive symptomer, lavt selvværd og symptomer på ADHD.

Generelt set er det mellem 17 og 28 pct. af de unge, der er i kontakt med sygehusvæsenet i løbet af et givent år. Hospitalsdiagnoser forekommer hyppigt i de første leveår og især i pubertetsårene, mens indlæggelser i årene ind imellem er mere lavfrekvente. Den hyppigst forekommende kontakt med hospitalet for årgang '95 er gennem hele perioden "læsioner og forgiftninger". Særligt 2-årige børn har mange læsioner og forgiftninger, hvilket kan skyldes, at børn i denne alder er utroligt nysgerrige og er begyndt at bevæge sig hurtigt rundt på egen hånd, men endnu ikke har erfaring med, at ting, især i køkkenet, kan være farlige. Fra 8- til 14-årsalderen ses også mange diagnoser på læsioner og forgiftninger, hvilket ligeledes kan skyldes, at mange ting skal udforskes, samtidig med at børn ofte er meget aktive i denne alder, hvilket kan medføre skader i forbindelse med leg og sport.

Helbred kan også vurderes mere subjektivt ved at spørge de unge selv, hvordan de synes, deres helbred er. Generelt set synes de unge, at de har et "godt" eller "virkelig godt" helbred, svarende til 83 pct. af alle besvarelser fra årgang '95 i 18-årsalderen. At så mange unge vurderer deres helbred som godt eller virkelig godt, er i tråd med andre resultater og må siges at være et meget positivt resultat, da selvvalueret helbred er en indikator for livskvalitet, fremtidig helbredsudvikling og brug af lægemidler og sundhedsvæsen.

I sidste del af kapitlet stilles der skarpt på unge, der har en langvarig sygdom eller et handicap. Denne gruppe af unge har nogle særlige udfordringer i forhold til deres ungdomsliv, sammenlignet med unge uden disse helbredsudfordringer. Resultaterne viser, at det at have en diagnose på en langvarig sygdom eller et handicap har stor betydning. Unge med en diagnose oplever i mindre grad deres helbred som virkelig godt og har større sandsynlighed for at føle sig ensomme, for at have depressive symptomer, for at have lavt selvværd og for at have ADHD-lignende symptomer, set i forhold til unge, der ikke har en diagnose. Det at have en langvarig sygdom eller et handicap ser således ud til at have en betydning for de unges subjektive trivsel, hvilket alt andet lige påvirker den måde, de unge handler og agerer samt former deres overgang til voksenlivet på.

BILAG

BILAGSTABEL B4.1

Estimeret sandsynlighed for, at unge, født i 1995, med en langvarig sygdom eller et handicap har dårlig trivsel i 2014. Særskilt for mål for selvvurderet trivsel, ensomhed, mentalt helbred, selvværd og ADHD. Lineær regression (OLS)

	Helbred	Ensomhed	Mentalt helbred	Selvværd	ADHD ¹
<i>Diagnose</i>	-0,19 *** (0,02)	0,18 *** (0,02)	0,19 *** (0,02)	0,12 *** (0,01)	0,10 *** (0,01)
<i>Mors uddannelse</i>					
Gymnasial udd.	0,02 (0,04)	0,10 ** (0,04)	0,00 (0,03)	-0,03 (0,02)	-0,03 (0,02)
Erhvervsfaglig udd.	-0,01 (0,02)	0,06 * (0,02)	0,00 (0,02)	-0,02 (0,01)	-0,03 * (0,01)
Videregående udd.	0,02 (0,02)	0,11 *** (0,02)	-0,02 (0,02)	-0,03 (0,01)	-0,04 (0,01)
<i>Mor i beskæftigelse</i>	0,07 ** (0,02)	-0,06 ** (0,02)	-0,05 ** (0,02)	-0,04 ** (0,01)	-0,01 (0,01)
<i>Lav fødselsvægt</i>	0,01 (0,03)	0,00 (0,03)	0,02 (0,03)	0,01 (0,02)	-0,02 (0,02)
<i>Teenagemor ved fødsel</i>	-0,04 (0,07)	0,08 (0,06)	0,11 (0,06)	-0,01 (0,04)	0,00 (0,04)
<i>Enlig mor</i>	-0,04 * (0,02)	0,07 *** (0,02)	0,02 (0,02)	0,02 (0,01)	0,02 (0,01)
<i>Familie lever under 50 pct. af median-indkomsten</i>	0,03 (0,03)	0,06 * (0,03)	0,07 ** (0,02)	0,06 *** (0,02)	0,04 ** (0,01)
<i>Dreng</i>	-0,13 *** (0,01)	0,15 *** (0,01)	0,14 *** (0,01)	0,09 *** (0,01)	0,01 (0,01)
Konstant	0,38	0,23	0,15	0,06	0,10
N	4176	4140	4172	4117	3980

Anm.: (standardfejl), * p < 0,10, ** p < 0,05, *** p < 0,01.

1. Analysen for den estimerede sandsynlighed for ADHD-symptomer er lavet uden unge med en ADHD-diagnose, de forudsiger et positivt udfald fuldstændigt.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995

LITTERATUR

Almond, D. & J. Currie (2011): Killing Me Softly: The Fetal Origins Hypothesis. *Journal of Economic Perspectives*, 25(3): 153-72.

Barkley, R.A. (2006): "Primary symptoms, diagnostic criteria, prevalence, and gender differences". In R.A. Barkley (red.), *Attention-deficit*

- hyperactivity disorder: a handbook for diagnosis and treatment* (3. ed., s. 76-121). New York: Guilford Press.
- Blascovich J. & J. Tomaka (1991): "Measures of Self-Esteem". I: J.P. Robinson, P.R. Shaver & L.S. Wrightsman (red.): *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*. San Diego, California: Academic Press, Inc., s. 115-160.
- Currie, J (2009): "Healthy, Wealthy, and Wise: Socioeconomic Status, Poor Health in Childhood, and Human Capital Development". *Journal of Economic Literature* 47(1), s. 87-122.
- Demant, J. & Østergaard, J. (2006): "Festen – et frirum". I: Gundelach, P. & M. Järvinen (red.): *Unge, Fester og Alkohol*. København: Akademisk Forlag, s. 47-68.
- DeNeve, J.-E., E. Diener, L. Tay & C. Xuereb (2013): "The objective benefits of subjective well-being". I: J.F. Helliwell, R. Layard & J. Sachs (red.), *World happiness report 2013*. Volume 2. s. 54-79). New York: UN Sustainable Network Development Solutions Network.
- Due P., R. Krølner, M. Rasmussen, A. Andersen, M.T. Damsgaard, H. Graham & B.E. Holstein (2011): "Pathways and mechanisms in adolescence contribute to adult health inequalities". *Scandinavian Journal of Public Health* 2011; 39 (Suppl. 6): s. 62-78.
- Goodman, R. T. Ford, H. Richards, R. Gatward & H. Meltzer (2000): "The Development and Well-Being Assessment: Description and Initial Validation of an Integrated Assessment of Child and Adolescent Psychopathology" *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(05), pp 645-655.
- Grossman, M (1972): "On the concept of health capital and the demand for health". *The Journal of Political Economy*, s. 223-255.
- Heckman, J.J. (2007): "The economics, technology, and neuroscience of human capability formation". *Proceedings of the national Academy of Sciences*, 104(33), 13250-13255.
- Jørgensen, P.S., B.E. Holstein & P. Due (red.) (2001): *Sundhed på vippen. En undersøgelse af de store skolebørns sundhed, trivsel og velfærd*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Koch, I. (2010): "Unge og ungdomsproblemer/mistrivsel". I: Nielsen, J.C., N.U. Sørensen, N. Katznelson & M.D. Lindstrøm (red.): *Den svære ungdom*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 19-34.

- Lasgaard, M. (2006): "Ensom blandt andre: En psykologisk undersøgelse af ensomhed hos unge i Danmark". *Psykologiske Studieskriftserie*, 9(1), s. 1-133.
- Lasgaard, M. (2010): "Ensomhed i en social verden" *Psyke & Logos* No.1. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Lindgaard, H. (2002); *Voksne børn fra familier med alkoholproblemer – mestring og modstandsdygtighed*. Aarhus: Center for Rusmiddelforskning, 2002.
- Nielsen, J.C. & U. Sørensen (2011): *Når det er svært at være ung i DK – unges trivsel og mistrivsel i tal*. København: Center for Ungdomsforskning.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, L.P. Nielsen, M. Lausten & S. Stage (2010): *Børn og Unge i Danmark. Velfærd og Trivsel 2010*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd & Bikubenfonden, 10:20.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, K.M. Dahl, A.T. Hansen, M. Lausten & S.V. Østergaard (2014): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2014*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 14:30.
- Rasmussen M, T.P. Pedersen, P. Due (red.) (2015): *Skolebørnsundersøgelsen 2014*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Szomlajski, N., J. Dyrborg, H. Rasmussen, T. Schumann, S.V. Kock & N. Bilenberg (2008): "Validity and clinical feasibility of the ADHD rating scale (ADHD-RS) A Danish Nationwide Multicenter Study" *Acta Paediatrica*, 98, s. 397-402.

PSYKISK SÅRBARE UNGE

MAI HEIDE OTTOSEN OG CHRISTOPHER J. DE MONTGOMERY

INDLEDNING

Flere nyere danske undersøgelser har peget på, at en ikke ubetydelig andel af de unge udviser tegn på psykisk mistrivsel (Due m.fl., 2014; Helweg-Larsen & Larsen, 2010; Holstein m.fl., 2011; Ottosen m.fl., 2010; 2012; 2014). ”Psykisk mistrivsel” eller ”mentale helbredsproblemer” refererer i almindelighed til et bredere område end psykiske lidelser, hvor personer har fået påstemplet en egentlig klinisk diagnose af det lægelige eller psykiatriske regime. Psykisk mistrivsel kan således fx også omfatte lav livstilfredshed, psykiske og psykosomatiske symptomer, oplevet stress, ensomhed eller søvnproblemer.

Ifølge Vidensråd for Forebyggelse udgør mentale helbredsproblemer en væsentlig del af sygdomsbyrden hos børn og unge. Det påvirker ikke kun deres velbefindende i hverdagen, men der er også risiko for, at psykisk mistrivsel tidligt i livet kan føre til mentale helbredsproblemer eller psykiske lidelser, når de unge senere når ind i voksenalderen (Due m.fl., 2014). Det kan kompromittere den enkeltes muligheder i forhold til uddannelse, deltagelse på arbejdsmarkedet, sociale relationer og livskvalitet. At kortlægge omfanget af og udviklingen i psykisk mistrivsel

blandt børn og unge og at forstå årsagerne dertil kan være væsentlige brikker i det forebyggende og tidlige opsporingsarbejde.

Dette kapitel afgrænser psykisk mistrivsel til depressive symptomer. Med en livstidsprævalens⁵ på 17-18 pct.⁶ er depression en ganske udbredt sygdom i befolkningen, og den debuterer ofte i puberteten. Undersøgelser har vist, at depressioner i ungdomsårene øger risikoen for depressioner senere i livet 2-3 gange, og at disse da oftere er alvorlige og længerevarende (Due m.fl., 2014).

Analyser fra Børneforløbsundersøgelsens femte dataindsamling i 2011 har vist, at der i 15-årsalderen er 9 pct. af de unge, som opfylder kriterierne for at have depressive symptomer, dvs. symptomer, som kan retfærdiggøre en nærmere udredning for at kortlægge, om der er tale om en egentlig depressiv forstyrrelse. På dette alderstrin har knap 0,5 pct. oplyst, at de har en egentlig depressionsdiagnose, der er stillet af en læge. Symptomerne forekommer dobbelt så hyppigt hos piger som hos drenge, og der er desuden tegn på, at pigerne er dybere trivselmæssigt berørt af disse problemer. 15-årige med depressive symptomer er endvidere oftere end deres jævnaldrende udsat for belastninger i hverdagen, som i sig selv kan medvirke til at udløse en depression. Fx oplever de hyppigere familiekonflikter, ensomhed og mobning. Analyserne har også udpeget en række faktorer fra det tidligere opvækstforløb, som kan bidrage til at forklare deres aktuelle tilstand i 15-årsalderen. Blandt andet har erfaringer med mobning og seksuelle krænkelser op gennem opvækstforløbet (frem til 11-årsalderen) sammenhæng med, om en 15-årig har symptomer på depression.

Formålet med dette kapitel er at følge op på de ovennævnte analyser tre år senere, hvor de unge er blevet 18 år, i 2014. På den ene side vil vi kortlægge, hvordan det er gået med dem, der som 15-årige var depressivt anlagte: I hvilket omfang har de lagt problemerne bag sig og er kommet i gang med en ungdomsuddannelse og et godt ungdomsliv? Hvilke omstændigheder kan bidrage til at forklare, om de overvinder problemerne eller fortsat er triste? På den anden side ønsker vi også viden om, hvorvidt der er kommet flere nye til med tegn på depression, herunder om disse unge ligner eller adskiller sig fra dem, der allerede i 15-årsalderen var triste.

---

5. Dvs. om man mindst én gang i sin livstid har haft en depression.

6. www.depressionsforeningen.dk

I det følgende beskriver vi først begrebsrammen for analysen og redegør for, hvordan analysen operationaliserer og anvender begrebet ”depressive symptomer”. Herefter beskriver vi, hvordan 18-årige uden og med mindre eller mere vedvarende depressive træk rapporterer om deres indre liv, deres sociale relationer, uddannelsesforløb og risikoadfærd. Så følger en analyse, der indkredser stierne mellem det 15. og det 18. år. For det første følger vi dem, der ikke tidligere, men nu i 18-årsalderen har depressive symptomer: Hvilke forklarende faktorer er det muligt at udpege? For det andet følger vi stien for de unge, der allerede var depressivt anlagte i 15-årsalderen: Hvilke omstændigheder har sammenhæng med, om de i 18-årsalderen fortsat eller ikke længere er depressive?

ANALYSERAMMEN

Der er opstillet – afhængigt af hvilken forskningstradition man opererer inden for – forskellige teorier om, hvad der gør unge depressive. En naturvidenskabelig tilgang vil være tilbøjelig til at udforske betydningen af fx genetiske faktorer, mens en sociologisk tilgang fx vil pege på, at årsagerne skal findes i, at vi lever i et præstationsorienteret samfund, hvor ansvaret for at lykkes ligger på den enkeltes skuldre (fx Pedersen, 2015). Inden for en empirisk undersøgelsesramme som vores er det ikke muligt at teste sådanne antagelser.

Overordnet trækker denne analyse – som megen anden forskning om psykiske lidelser blandt børn og unge (fx Birmaher m.fl., 1996; Broberg m.fl., 2005; Rutter, 1985) – på en multifaktoriel forklaringsramme med udgangspunkt i den såkaldte ”sårbarheds-stress-model”. Ifølge denne tankegang kan udvikling af depressive tilstande ikke forklares ud fra en enkeltstående faktor: Depressioner opstår som resultat af, at nærmere bestemte faktorer af individuel og miljøbetinget oprindelse indgår i samspil med hinanden. De kan udløses af et komplekst samspil mellem arvelige/genetiske forhold (arv menes at forklare omkring halvdelen af variationen, jf. Edwards m.fl., 2011), af personlighedskonstitutionen (fx neuroticisme) og evnen til at håndtere stress, af genvordigheder gennem opvækstforløbet (fx ustabile voksenrelationer, forældres skilsmisse og død, fysisk vold og seksuelt misbrug), af stress og psykosociale traumer

(fx arbejdsløshed, ulykker), af belastninger, påført af det sociale netværk og af den kontekst, individet befinder sig i (Kessing, 2010).

DEFINITION AF DEPRESSIVE SYMPTOMER

Instrumentet til at måle depressive symptomer i både 15- og 18-årsalderen er fra det omfattende DAWBA-interview. DAWBA (Development and Well-Being Assessment) er en pakke af interview, spørgeskemaer og ratingteknikker, som har til formål at generere psykiatriske ICD-10- og DSM-IV-diagnoser blandt børn og unge mellem 5 og 17 år (Goodman m.fl., 2000). Det har i en årrække været anvendt i undersøgelser i flere lande. Efterfølgende er der udviklet et næsten identisk skema, som er rettet mod voksne (18-65 år). Vi har anvendt børneskemaet i 15-års-undersøgelsen og voksenskemaet i 18-års-undersøgelsen. Vi har inddraget de screenings spørgsmål, som anvendes til at vurdere, om der er grundlag for en nærmere udredning for depression. Derved identificerer analysen her den gråzone af unge, som vil have behov for en psykologisk eller psykiatrisk undersøgelse for at afklare, om de kandiderer til en egentlig psykiatrisk diagnose. Vi opererer derfor inden for et kontinuum, hvor nogle unge må forventes at være dybere berørt af de nævnte problemstillinger end andre.

Symptomer på depression er efter DAWBA-spørgeskemaet til børn og unge defineret ved, at de unge som 15-årige har svaret bekræftende på enten tre spørgsmål om, hvorvidt de har været meget triste inden for de sidste fire uger, eller på tre spørgsmål om ualmindelig irritabilitet (i samme tidsrum) eller på to spørgsmål om usædvanlig manglende interesse (ligeledes inden for de sidste fire uger).⁷ Voksen-skemaet, som

---

7. Spørgsmålenes ordlyd var: Tristhed: 1) "Har der været tidspunkter inden for de seneste 4 uger, hvor du har været meget trist, ulykkelig?". (Hvis ja) 2) "Inden for de seneste 4 uger har der da været en periode, hvor du har været rigtig ulykkelig næsten hver dag?". 3) "Når du har været ulykkelig, har du da været rigtig ulykkelig det meste af dagen? (Dvs. flere timer, hvor du har været ulykkelig)". Irritabilitet: 1) "Har der inden for de sidste 4 uger været tidspunkter, hvor du har været tvær eller irriteret på en måde, som ikke er almindelig for dig?". (Hvis ja) 2) "Inden for de seneste 4 uger har der da været tidspunkter, hvor du har været tvær eller irriteret næsten hver dag?" 3) "I den periode, hvor du har været tvær eller irriteret, var du da sådan det meste af dagen?". Manglende interesse: 1) "Har der inden for de seneste 4 uger været tidspunkter, hvor du har mistet interesse for alt eller næsten alt det, som du normalt godt kan lide at foretage dig?". (Hvis ja) 2) "Har der inden for de seneste 4 uger været en periode, hvor du folte denne manglende interesse næsten hver dag?".

blev anvendt i 18-årsalderen, er lempeligere, idet der kun spørges til tristhed og manglende interesse.

OMFANG AF DEPRESSIVE SYMPTOMER I 15- OG 18-ÅRSALDEREN

Datagrundlaget for analysen er 3.742 unge, født i 1995 af danske mødre, som både deltog i den femte dataindsamlingsrunde i 2011 (15 år) og i sjette runde i 2014 (18 år).

Som nævnt var der i 15-årsalderen 9 pct., der opfyldte kriterierne for at have depressive symptomer, heraf var der 6 pct. blandt de deltagende drenge og 13 pct. af pigerne. Ved målingen i 18-årsalderen var andelen mere end fordoblet, idet der nu var 22 pct., der rapporterede om disse problemer. Alt i alt er det 27 pct. (N=1.023), der før og/eller siden har været berørt af problemer med at være depressiv.

Ved at sammenkoble oplysningerne fra 15-årsalderen med dem fra 18-årsalderen har vi etableret fire grupperinger, jf. tabel 5.1:

Den første gruppering, som vi inden for analysens rammer kan kalde ”de aldrig depressive”, er dem, der hverken i 15- eller i 18-årsalderen har rapporteret om depressive symptomer. Denne gruppering udgør 73 pct. af de 18-årige, og piger er underrepræsenterede her (44 pct.). I undersøgelsen har vi spurgt de unge, om de én eller flere gange i løbet af deres tilværelse har haft en psykisk lidelse, uden at dette fænomen bliver nærmere specificeret. Det har 12 pct. i denne gruppering svaret bekræftende på.

Den anden gruppe, ”de tidligere depressive”, udgør 5 pct. af de 18-årige og består af dem, der i 15-årsalderen, men ikke længere som 18-årige, har depressive symptomer. Her udgør pigerne 60 pct., og hver tredje har oplyst, at de har haft mindst én psykisk lidelse gennem opvæksten.

”De nye depressive” er den tredje og relativt store gruppe (18 pct.) af unge, som har depressive symptomer i 18-årsalderen, men ikke havde disse problemer som 15-årige. Pigeandelen er her 63 pct., og 42 pct. har oplyst, at de mindst én gang i livet har haft en psykisk lidelse.

Endelig er der en fjerde lille gruppe på 4 pct., som på begge undersøgelsestidspunkter havde depressive symptomer: ”De vedvarende depressive”. I denne gruppering udgør pigerne et overvældende flertal

(74 pct.), ligesom det nu også er et flertal på knap 60 pct., der oplyser, at de har haft en psykisk lidelse, heraf rapporterer 33 pct., at de har haft en sådan flere gange.

TABEL 5.1

Kategorisering af unge, født i 1995, fordelt efter forekomst af depressive symptomer i 15- og 18-årsalderen. Procent.

Depressive som 15-årige (2011)	Depressive som 18-årig (2014)			N =
	Nej	Ja	I alt, pct.	
	(De aldrig depressive)	(De nye depressive)		
Nej	72,6	18,0	90,6	3.391
	(De tidligere depressive)	(De vedvarende depressive)		
Ja	5,2	4,2	9,4	351
I alt, pct.	78,8	22,2	100	
N =	2.913	829		3.742

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995

KONTAKT MED BEHANDLINGSSYSTEMET

Vi har sammenholdt informationerne om forekomst af selvrapporterede psykiske lidelser, herunder særligt forekomst af depressive symptomer, med andre oplysninger fra undersøgelsen, som indikerer, om de unge har været i kontakt med det professionelle (psykologiske/psykiatriske) behandlingssystem, jf. tabel 5.2. Færre end ti personer, som deltog i undersøgelsen, var registeret i landspatientregistret med en depressionsdiagnose. Man skal her have in mente, at Landspatientregistrets datagrundlag er indberetninger fra sygehuse og klinikker, og at de fleste børn og unge med affektive sindslidelser ikke behandles på sygehuse. Sundhedsstyrelsen anfører således (Due m.fl., 2014, s. 118), at udredning og behandling af emotionelle lidelser i Danmark overvejende sker i primærsektoren, dvs. i kommunalt regi og hos alment praktiserende læge. Antallet af diagnoser, indberettet fra de børnepsykiatriske afdelinger, afspejler derfor ikke den reelle forekomst, fordi kun et fåtal af de børn og unge, der opfylder kriterierne for en eller flere diagnoser på en emotionel lidelse, altså vil blive henvist til et psykiatrisk hospital. Sundhedsstyrelsen vurderer derfor, at man for at give det bedste bud på en forekomst er henvist til spørgeskemaundersøgelser, rettet imod forældre, børn eller/og lærere, hvor man kombinerer rapportering af emotionelle lidelser med en angivelse af, om

der opleves en ledsagende reduktion af barnets evne til at fungere i hverdagen.

Andelen med en psykiatrisk diagnose er da således også noget større, når vi spørger de 18-årige selv, om en læge nogensinde har konstateret, at de har en psykiatrisk lidelse. Det svarer 4,5 pct. positivt på. Vi må konstatere, at der er en betydelig diskrepans mellem omfanget, der har fået stillet en psykiatrisk diagnose af en læge, og omfanget af selvrappede psykiske lidelser: Ifølge de unge selv er det som helhed 20 pct., der en eller flere gange gennem tilværelsen har haft en psykisk lidelse.

TABEL 5.2

Unge, født i 1995, fordelt efter, om de havde depressive symptomer i 15- hhv. 18-årsalderen. Procent.

	De aldrig depressive	De tidligere depressive	De nye depressive	De vedvarende depressive	I alt	P <
<i>Køn</i>						***
Andel piger	44,3	60,3	63,4	73,9	49,8	
<i>Selvrapporeret psykisk lidelse (livstidsprævalens)</i>						***
Én gang	8,8	21,8	24,7	25,5	13,0	
Flere gange	2,7	9,3	16,9	33,1	6,9	
<i>Diagnoser (livstidsprævalens)</i>						
Andel med psykiatrisk diagnose	2,1	5,2	10,9	16,7	4,5***	
Andel med depressionsdiagnose	0,5	2,6	7,0	10,3	2,2***	
<i>Psykologbistand</i>						
Andel, der har modtaget psykologbistand mellem 2011 og 2014	10,5	22,4	32,4	32,6	15,2***	
<i>Andel, der har fået lægeordineret medicin mod et psykisk problem (livstidsprævalens)</i>						***
Én gang	1,8	3,6	5,1	8,9	2,8	
Flere gange	1,4	5,2	7,3	11,5	3,1	
<i>Personlig trivsel</i>						
Andel med lavt selvværd	1,4	8,3	14,7	23,6	5,1***	
Andel, der har forsøgt selvmord (livstidsprævalens)	2,1	8,8	9,8	19,1	4,6***	
I alt, pct.	7,3	5	18	4	100	
I alt N =	2719	194	672	157	3.742	

Anm.: P-værdien hidrører fra chi². *** p < 0,01; ** p < 0,05; * p < 0,1.

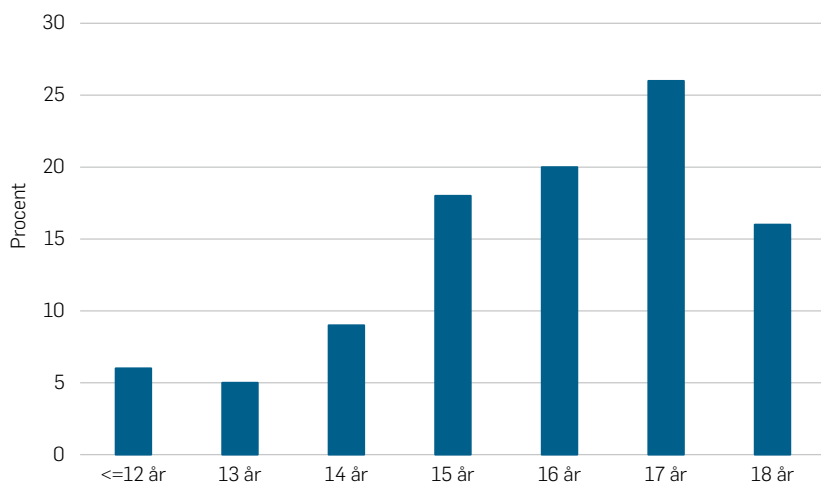
Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

Tilsvarende er der en diskrepans mellem at have depressive symptomer og at have en egentlig depressionsdiagnose. 2,2 pct. (N = 96), dvs. halvdelen af dem, der oplyser at have fået stillet en psykiatrisk diagnose af en

læge, har svaret, at der er tale om en depressiv forstyrrelse.⁸ Diskrepan- sen reflekterer med stor sandsynlighed, at vi i denne analyse har inklude- ret en gråzone af unge, som efter nærmere øjesyn må skønnes at være i normal udvikling ud fra en lægefaglig bedømmelse. Alligevel kan man ikke udelukke, at der blandt den gruppe unge, som analysen omhandler, også kan være grænsetilfælde af endnu ikke diagnosticerede psykiatriske lidelser. De fleste, som har en lægelig depressionsdiagnose, har fået den stillet mellem 15- og 17-årsalderen, jf. figur 5.1. Det skal bemærkes, at de unge på interviewtidspunktet i 2014 var 18½ år. Man må derfor for- vente, at der inden det fyldte 19. år var kommet flere depressionsdiagno- ser til.

FIGUR 5.1

18-årige, født i 1995, med depressionsdiagnoser fordelt efter, hvornår de fik stillet diagnosen af en læge. Besvarelse i 2014. Procent.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

Vi kan imidlertid også konstatere, at der er signifikante forskelle mellem de fire grupperinger, som analysen opererer med, når det drejer sig om erfaringer med kontakt til behandlingssystemet (tabel 5.2). Grupperin-

8. Skønt det havde været ønskeligt at anvende de depressionsdiagnosticerede unge som analyseen- hed, har det lave antal observationer (N = 96) forhindret os i at gå videre ad dette spor.

gerne ”de nye depressive” og især ”de vedvarende depressive” har i forhold til de to øvrige grupper langt hyppigere fået stillet en psykiatrisk depressionsdiagnose, de har hyppigere modtaget psykologbistand mellem det 15. og det 18. år og har oftere fået lægeordineret medicin mod et psykisk problem. Det tyder på, at problemtyngden er større her.

INDIKATIONER PÅ PERSONLIG TRIVSEL

Til at belyse, om der er trivselsvariationer mellem de fire grupperinger, har analysen sat fokus på omfanget af unge med lavt selvværd. Vi har anvendt Rosenbergs Self-Esteem (RSE) Scale, en spørgeserie med ti udsagn, hvor interviewpersonerne bliver bedt om at reflektere over deres følelser ved at tage stilling til, hvor enige de er i de enkelte udsagn. Man kan score op til 30 point. Resultater under 15 er tegn på et lavt selvværd (Rosenberg, 1965). Som helhed er det i undersøgelsen 5 pct. af de 18-årige, der har problemer med selvværdet, mens andelen med selvværdsproblemer er betydeligt højere blandt ”de nye depressive” og igen særligt blandt grupperingen af ”de vedvarende depressive”. Blandt disse har hver fjerde lavt selvværd. Uanset om de unge har depressive symptomer eller ikke, har problemer med lavt selvværd også sammenhæng med kønnet, idet lavt selvværd hyppigere forekommer hos piger. Blandt dem, der har depressive symptomer som 18-årige, er det således 9 pct. af drengene og 22 pct. af pigerne, som scorer lavt på selvværdsskalaen.

Ved siden af selvværdsmålingen har vi også belyst, om der er sammenhæng mellem forekomst af depressive symptomer og erfaringer med selvmordsforsøg. Undersøgelsen har spurgt til livstidsprævalensen. Mens det i undersøgelsen som helhed er 5 pct., der oplyser, at de har forsøgt at tage livet af sig, er andelen dobbelt så høj blandt dem, der enten tidligere har haft eller for nylig fik depressive symptomer. Blandt ”de vedvarende depressive” er det hver femte, der har erfaringer med selvmordsforsøg.

Alt i alt peger også disse sammenhænge, måske ikke så overraskende, på, at trivselsproblemerne er større, hvis man har symptomer på depression, og særligt hvis disse er vedvarende.

ET HVERDAGSLIV MED DEPRESSIVE SYMPTOMER I 18-ÅRSALDEREN

I det følgende belyser vi, ud fra udvalgte indikatorer, om hverdagslivet tegner sig anderledes for 18-årige med depressive symptomer i forhold til andre unge. Vi fokuserer på forholdene i familien, de sociale relationer, deltagelse i uddannelse, samt risikoadfærd i forhold til rusmiddelforbrug. Besvarelserne for disse dimensioner er vist i tabel 5.3.

FAMILIEFORHOLD

Da vi undersøgte de unge i 15-årsalderen, fandt vi indikationer på, at de, som dengang havde depressive symptomer, lidt hyppigere havde komplicerede familierelationer: Mens to tredjedele af de ikke-depressive 15-årige karakteriserede deres familierelationer som harmoniske, gjaldt det samme kun for halvdelen af dem, der dengang var depressivt anlagt (Ottosen m.fl., 2012, s. 294). Tre år senere har vi igen set på, hvordan de unge oplever familierelationerne. Opgørelsen viser for det første, at unge, der tidligere eller nu har depressive symptomer, dobbelt så hyppigt (9-14 pct.) som de aldrig depressive unge rapporterer om ofte forekommende konflikter med deres mor eller far. Blandt de vedvarende depressive er andelen tre gange så høj (15-22 pct.). Indtrykket af mere problematiske familierelationer bekræftes således også i 18-årsalderen. I forlængelse heraf har vi også belyst, hvilke familieformer de 18-årige lever i. Også her ses betydelige forskelle: Unge med depressionserfaringer er mindst dobbelt så hyppigt flyttet hjemmefra (15-20 pct.), fx i egen bolig eller sammen med en kæreste, i forhold til aldrig depressive unge (8 pct.) (ikke vist i tabellen). Disse fund kan tyde på, at nogle unge flytter tidligt hjemmefra for at undslippe de komplicerede relationer til forældrene.

SOCIALE RELATIONER OG MARGINALISERING

Vi har belyst, om depressive unge har flere eller færre venner af modsat og samme køn i forhold til unge uden depressionserfaringer. Gennemgående er der ikke store forskelle. Dog har vedvarende depressive piger oftere få (dvs. højst to) pigevenner (38 pct.) i forhold til piger, der aldrig har været depressive (16 pct.) (ikke vist i tabel 5.3).

Man kan argumentere for, at antallet af venner ikke er nogen optimal målestok for social inklusion hhv. eksklusion, fordi én god ven kan være lige så betydningsfuld for oplevelsen af samhørighed som ti mere

perifere venskaber. Derfor har vi i undersøgelsen også søgt at indkredse de unges oplevelse af social marginalisering/inklusion ved hjælp af spørgsmålstyper, der dækker over andre slags erfaringer med at tilhøre det sociale fællesskab: hvor hyppigt man føler sig udenfor, hvor hyppigt man føler sig ensom, hvor hyppigt man bliver mobbet, og hvor hyppigt man oplever at blive diskrimineret, dvs. føle sig forskelsbehandlet (jf. tabel 5.3).

Mens oplevet mobning er et relativt sjældent fænomen i 18-årsalderen, også blandt de depressivt anlagte unge, forholder det sig ganske anderledes, når det drejer sig om oplevet ensomhed: Mens ca. $\frac{1}{4}$ af de aldrig depressive i et eller andet omfang oplever sig som ensomme, gør det tilsvarende sig gældende for halvdelen af dem, der engang havde depressive symptomer og for knap $\frac{2}{3}$ af dem, der har disse symptomer nu, herunder også ”de vedvarende depressive”). Tilsvarende mønstre, om end på forskellige niveauer, ses i forhold til indikatorerne om selvoplevet diskrimination og oplevelsen af at være udenfor.

I forhold til alle oplevelserne er der signifikante forskelle mellem de tre grupper med depressionserfaringer og dem, der aldrig har haft depressive symptomer, som har en noget mindre sandsynlighed for at svare ja til de fire typer oplevelser af marginalisering. Værst ser det ud for ”de nye depressive” og særligt for gruppen af ”vedvarende depressive”. Fundene illustrerer således, at der blandt de depressivt anlagte 18-årige er ganske mange, som oplever at stå uden for det sociale fællesskab.

DELTAGELSE I UDDANNELSE OG FORVENTNINGER TIL FREMTIDEN

På undersøgelsestidspunktet i 15-årsalderen, hvor de fleste unge var ved at afslutte 9. klasse (nogle var senere skolestartere og gik i 8. klasse), fandt vi, at de, der dengang var depressive, hyppigere end deres jævnaldrende havde erfaringer med at pjække fra skolen, lidt hyppigere ikke havde afsluttet folkeskolens afgangsprøve (fortrinsvis piger), og blandt dem, der havde afsluttet skolen, var karakterniveauet lidt lavere. Der var også en tendens til, at de depressive 15-årige lidt sjældnere havde ønske om at komme i gymnasiet.

Ved 18-årsalderen kan man tilvejebringe et mere samlet billede af, hvordan det er gået med de unge, bl.a. fordi eksamenskarakterer for folkeskolens afgangsprøve nu foreligger for hele årgangen, og fordi der er oplysninger om, hvordan de er passeret gennem ungdomsuddannel-

sesforløbet. Analysen viser for det første, jf. tabel 5.3, at depressive 15-årige fik et væsentligt lavere karaktergennemsnit ved folkeskolens afgangsprøve (6,3-6,4) i forhold til andre jævnaldrende (karaktergennemsnit: 7,1). For det andet ses det, at andelene, der er droppet ud af den først påbegyndte ungdomsuddannelse, og som på undersøgelsestidspunktet i 2014 hverken var i gang med eller havde fuldført en ungdomsuddannelse, er større, hvis der har været tegn på depression. Især ”de vedvarende depressive” skiller sig ud ved fire gange så hyppigt som gruppen af ”aldrig depressive” at være uden for ungdomsuddannelsessystemet. Ifølge de senest tilgængelige registerbaserede oplysninger om arbejdsmarkedstilknytning (i 2012) er der ikke væsentlige forskelle mellem depressive og ikke-depressive unge, når det drejer om andelene, der er registreret som værende i arbejde. Til gengæld står flere unge med depressive erfaringer (5-7 pct.) uden for arbejdsstyrken eller er på kontanthjælp; det er dobbelt så mange som dem, der aldrig har haft depressive symptomer (3 pct.).

Formelt set kan man ikke klarlægge, hvad der er årsag og hvad der er virkning mellem disse sammenhænge. Man kan ikke udelukke, at hændelser som et dårligt karaktergennemsnit eller dropout fra ungdomsuddannelsen kan medvirke til at nedbringe stemningslejet. Alligevel forekommer det dog at være en sandsynlig tolkning, at det er et manglende overskud, som hidrører fra den psykiske mistrivsel, der bidrager til de unges ringere skolepræstationer, og til at ungdomsuddannelsen afbrydes eller aldrig kommer i gang.

Vi har også belyst, om de unge i de fire grupperinger adskiller sig fra hinanden, når det drejer sig om forventninger til fremtiden: Forestiller de sig, at de skal stifte familie? Og hvilket uddannelsesniveau regner de med at nå? Trods mindre variationer er det et flertal, der regner med, at de engang bliver gift (76-83 pct.) og får børn (87-91 pct.), men unge med depressive erfaringer fæster i lidt ringere grad lid til en fremtid med partner og børn. Tilsvarende er deres uddannelsesaspirationer gennemgående lidt lavere – særligt blandt de 18-årige, der er vedvarende depressive. I forhold til de aldrig depressive (36 pct.) er der færre, som forventer at tage en lang videregående uddannelse (28 pct.), men til gengæld flere, der forestiller sig, at de skal have en erhvervsfaglig uddannelse (ikke vist). Det lavere aspirationsniveau kan måske betragtes som en realistisk tilpasningsstrategi, set i lyset af den relativt store andel, som har haft mindre succesfulde forløb gennem ungdomsuddannelserne.

RISIKOADFÆRD (RUSMIDLER OG STOFFER)

I 15-årsalderen har depressivt anlagte omtrent dobbelt så hyppigt som andre unge haft erfaringer med rusmidler og stoffer, herunder hash. Dette billede bekræftes i 18-årsundersøgelsen, hvor vi blandt unge med depressive erfaringer ser flere (daglige) rygere, lidt flere med et jævnt forbrug af hash, og flere, der har erfaringer med andre stoffer. Som i forhold til andre beskrevne livsområder, jf. ovenfor, er dette forbrug især udbredt blandt gruppen af de 18-årige, som tilhører grupperingen ”vedvarende depressive”. Denne gruppering (og i noget mindre omfang de andre grupper af depressive unge) ser også ud til at have en anden omgang med rusmiddelforbruget end de aldrig depressive unge. Mens unge normalt bruger rusmidler og stoffer, når de er sammen med venner i sociale sammenhænge, bruger hver tredje af de vedvarende depressive 18-årige det, når de er alene; halvdelen af dem oplyser, at de bruger alkohol og stoffer for at slappe af. Det antyder ikke kun, at rusmiddelforbruget kan være større, men også, at nogle har problemer, som de mener, at rusmidlerne kan dulme. Som sådan kan disse informationer indikere, at der er tale om afhængighedsproblematikker.

Alt i alt har gennemgangen af de udvalgte indikatorer vist, at de tre grupperinger, som har erfaringer med depressive symptomer, scorer dårligere end ”de aldrig depressive”, men det er på stort set alle parametre ”de vedvarende depressive”, som klarer sig dårligst: her forekommer omfanget af belastninger at være stort.

TABEL 5.3

Kategorier af unge, født i 1995, uden og med depressive symptomer i 15- hhv. 18-årsalderen. Særskilt for udvalgte hverdagslivsindikatorer i 18-årsalderen. Procent.

	Depressionserfaringer				I alt	P <
	De aldrig depressive	De tidligere depressive	De nye depressive	De vedvarende depressive		
<i>Relationer til forældre</i>						
Hyppige konflikter med mor	7,4	13,5	12,8	21,7	9,0***	
Hyppige konflikter med far	5,1	9,0	10,3	14,5	6,4***	
<i>Sociale relationer</i>						
Andel, der oplever ensomhed						***
- Af og til	25,3	39,9	46,0	38,5	30,3	
- Ofte eller meget ofte	1,9	8,0	16,6	23,1	5,7	
Andel, der oplever sig udenfor						***
- Af og til	23,8	32,1	40,9	39,0	28,0	
- Ofte eller meget ofte	2,0	6,2	9,9	13,0	4,1	
Andel, mobbet få eller mange gange sidste 6 mdr.	2,7	6,2	7,4	10,4	4,1***	
<i>Andel, forskelsbehandlet sidste 6 mdr.</i>						
- En enkelt gang	6,4	12,1	12,1	9,6	7,9	
- Få eller mange gange	6,9	14,7	21,1	34,0	11,0	
<i>Uddannelse</i>						
Karaktergennemsnit ved FSA	7,1	6,4	6,8	6,3	7,0***	
Hverken i gang med eller gennemført ungdomsuddannelse	5,2	8,2	8,6	18,6	6,5***	
Droppet ud af første påbegyndte ungdomsuddannelse	8,0	9,8	13,7	21,0	9,7***	
Registreret som "øvrige uden for arbejdsstyrken" eller "kontanthjælp" i 2012	3,2	6,7	4,5	5,7	3,7**	
<i>Risikoadfærd</i>						
Rygning						
Andel, der festryger	18,5	14,4	22,5	23,2	19,2***	
Andel, der er dagligrygere	15,3	30,9	27,0	38,7	19,2	
<i>Hash</i>						
Ja, sidste 30 dage	11,6	8,9	15,8	18,7	12,4***	
Ja, sidste 12 mdr.	16,7	23,4	21,6	15,5	17,9	
Erfaringer med andre stoffer	8,1	9,3	12,8	18,2	9,4***	
Bruger alkohol/hash for at slappe af	15,3	27,8	31,7	47,8	20,3***	
Indtager alkohol/stoffer, når man er alene	13,0	23,7	25,3	31,9	16,5***	

Anm.: P-værdien hidrører fra χ^2 . *** p < 0,01; ** p < 0,05; * p < 0,1.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 og registerdata fra Danmarks Statistik.

FAKTORER, DER HAR SAMMENHÆNG MED DEPRESSIVE SYMPTOMER I 18-ÅRSALDEREN

Den næste del af kapitlet fokuserer på forandringer fra 15- til 18-årsalderen. Hvilke forhold kan bidrage til forklaring på, at unge, der som 15-årige havde det fint, nu udviser depressive tegn? Og omvendt: Hvilke faktorer har sammenhæng med, om unge, der som 15-årige var depressive, tre år senere stadig hænger fast i denne tilstand eller har fået det bedre?

DEPRESSIVE SYMPTOMER I 15-ÅRSALDEREN

Da vi identificerede de 9 pct., der var depressive i 15-årsalderen, interesserede vi os for, om hændelser fra den tidlige opvækst og frem til 11-årsalderen kunne bidrage til at forklare deres tilstand. Med afsæt i psykologiske modeller om stress og sårbarhed og inspireret af tidligere empirisk forskning, inddrog vi fire kategorier af faktorer.

1. Faktorer, der knytter sig til individuelle forhold hos barnet, herunder: barnets køn, mistrivsel i 7-årsalderen⁹ (det vil sige før puberteten), BMI i 11-årsalderen samt for pigers vedkommende tidspunktet for første menstruation.
2. Faktorer, der knytter sig til hændelser i den meget tidlige opvækst, herunder: barnets fødselsvægt, og om moren var ryger, da barnet var spædt.
3. Faktorer, der knytter sig til stressskabende begivenheder og genvordigheder under opvæksten, herunder: om moren gennem barnets opvækst har søgt læge på grund af angst og depression, om barnet har oplevet familiebrud som følge af skilsmisse, om familien har oplevet længerevarende arbejdsløshed (belyst ved mors ledighed), om forældrenes forhold har været præget af hyppige konflikter og skænderier, om familien har været i kontakt med de sociale myndigheder i forbindelse med barnet (som en indikator på sociale problemer i familien), om barnet gennem opvæksten er blevet fysisk afstraffet med endefuld eller lussinger,

---

9. Mistrivsel er belyst ved 90.-percentil af SDQ-skalaen Strength and Difficulties Questionnaire (SDQ) er en kort skala, der anvendes til at screene børn og unge i fra 2-17 år for emotionelle og adfærdsmæssige problemer. En højere score indikerer flere problemer. Den 90. percentil indikerer, at de unge har den samme eller en højere score end 90 pct. af de unge i analysen.

om barnet blev udsat for mobning i 11-årsalderen, og om barnet har været udsat for seksuelle overgreb, dvs. voldtægts(forsøg) eller incest.

4. Endelig har vi, som en fjerde kategori af faktorer, kontrolleret for en række sociodemografiske forhold, herunder: morens alder, da hun fik sit første barn, om barnet blev født af en enlig forsøger, barnets nummer i søskenderækken, uddannelsesressourcer i barnets husstand, da det var 11 år (i 2007) samt den ækvivalerede husstandsindkomst på samme tidspunkt.

Bortset fra to hidrørte alle variable i analysen fra dataindsamlingsbølger, som lå forud for dataindsamlingen i 2011, hvor barnet/den unge var 15 år. Derved kan man med sikkerhed fastslå, at stort set alle uafhængige variable tidsmæssigt ligger forud for de afhængige variable (dvs. forekomst af depressionssymptomer som 15-årig). Det styrker analysens krav om de forklarende/uafhængige faktorerers eksogenitet. To variable var dog baseret på retrospektive spørgsmål, stillet til de 15-årige i 2011: 1) om de nogen sinde har været udsat for voldtægtsforsøg eller incest, og 2) om tidspunktet for, hvornår de begyndte at menstruere (kun stillet til piger).

Det antages at være mere belastende for børn at være udsat for genvordigheder over længere tid gennem opvæksten, end blot at opleve en genvordighed som en enkeltstående episode. Nogle spørgsmål i forløbsundersøgelsen har været gentaget i flere eller alle dataindsamlingsrunder (eller er baseret på registerdata), og man kan derfor konstruere nogle af analysens uafhængige variable, så de belyser en varighedsdimension. Det gælder informationer om morens depression, varigheden af et liv som kernefamilie, morens arbejdsløshed, skænderier mellem forældre, familiens kontakt med socialforvaltningen, og om forældre har afstraffet deres barn fysisk.

Analyserne blev gennemført som logistiske regressionsanalyser, hvor der samtidig kontrolleres for betydningen af en række faktorer. Der blev udformet fire analyser. Den første model omfattede alle unge, den anden kun drenge, den tredje kun piger, mens den fjerde, der ligeledes kun omfattede piger, inddrog variabelen om tidspunkt for første menstruation.

Resultaterne af analysen indgår i tabel 5.4, som viser de udslagsgivende faktorer for forekomst af depressive symptomer i 15-årsalderen. Uden at gå ind i en detaljeret gennemgang viser de væsentlige fund i ana-

lysen (efter at der er taget højde for barnets førpubertære trivsel): 1) at piger har dobbelt så stor risiko for at være depressivt anlagte som drenge, 2) at det er forskellige enkeltfaktorer, der viser sig at være signifikant udslagsgivende for drenge og piger (hvilket også må ses i lyset af datas omfang og sammensætning), samt 3) at faktorer, der kan samles under begrebet ”erfaringer med overgreb” (dvs. fysisk afstraffelse, seksuelle overgreb og mobning) øger chancen for at være depressiv som 15-årig.

DEPRESSIVE SYMPTOMER I 18-ÅRSALDEREN

Vi har anvendt præcis den samme analysemodel (dvs. med helt identiske faktorer) for at undersøge, om de faktorer, der var udslagsgivende for depressive symptomer i 15-årsalderen, også viser sig relevante for, om 18-årige er depressive eller ikke. Det viser sig delvist at være tilfældet, jf. tabel 5.5. Når man i den samlede model (der både omfatter drenge og piger) kontrollerer for trivslen i førpuberteten, har piger fortsat dobbelt så stor risiko for at være depressivt anlagte. Vi ser også, at erfaringer med seksuelle overgreb og mobning i 11-årsalderen har sammenhæng med deres stemningsleje i 18-årsalderen, om end betydningen af disse faktorer nu synes at være vigende i forhold til målingen tre år tidligere. I 15-årsalderen havde faktorer, der reflekterer ressourcerne i hjemmet (mors uddannelse; kontakt til socialforvaltningen) en vis, men ikke meget stærk sammenhæng med forekomst af depressive symptomer. I 18-årsalderen er betydningen af ”familieressourcer” forstærket, idet unge, hvis mor har en erhvervsuddannelse, en mellemlang uddannelse eller en lang videregående uddannelse, har mindre risiko for at være depressive i forhold til unge af mødre, der højst har en grundskoleuddannelse.

Blandt nye faktorer, der har sammenhæng med, om 18-årige har depressive symptomer, er for det første, om moren var ryger, dengang barnet var spædt. Andre studier, der har undersøgt, hvilke virkninger der kan opstå som følge af, at moren ryger under graviditeten, er nået frem til lignende fund (fx Kendler m.fl., 1993; Pattson m.fl., 1996; Fergusson Woodward & Horwood, 1998). Det er vanskeligt at afdække, om der er en direkte relation mellem mors rygning og børns anlæg til depression (fx forårsaget af skader under graviditeten), eller om sammenhængen mere indirekte kan tilskrives andre forhold, fx bagvedliggende faktorer, der både kan disponere til rygning og depression.

For det andet viser analysen en sammenhæng mellem depressive tendenser og morens alder, idet børn af ældre mødre har en lidt lavere

risiko for at have depressive symptomer i 18-årsalderen. Morens alder kan her tolkes som en proxy for ressourcerne til at varetage sin forældrerolle.

For det tredje ses det, at piger, der er gået tidligt i puberteten, har forøget risiko for at være nedtrykte som 18-årige. Vi så allerede denne sammenhæng som en ikke-signifikant tendens i 15-årsalderen. Resultatet er også fundet i andre studier. Ud fra en biologisk tilgang forklares det med, at de hormoner, der cirkulerer i kroppen gennem puberteten, kan fremkalde humørforstyrrelser (Born & Steiner, 2002), mens mere sociale forklaringsmodeller har fremsat teorien om faseafslutning (stage termination): Ifølge denne giver den tidlige modning ikke pigerne tilstrækkelig tid til at fuldføre deres udviklingsmæssige opgaver, inden puberteten begynder, og de stilles over for nye udviklingspres (fx ved at bevæge sig ind i netværk med ældre kammerater eller i kæresterelationer). De fysiske forandringer, der sker i puberteten, kan forværre de tidligt udviklede pigers vanskeligheder, fordi andre personer (fx kammerater, forældre, lærere) anskuer pigerne som ældre og mere socialt og kognitivt avancerede, end de i virkeligheden er. Disse processer er stressende og kan forårsage sårbarhed (fx Carter m.fl., 2011; Caspi, 1995; Caspi & Moffitt, 1991; Joinson, 2011; Kaltiala-Heino m.fl., 2003; 2011).

TABEL 5.4

Prædiktorer for depressive symptomer i 15-årsalderen og i 18-årsalderen. Særskilt for køn. Logistiske regressioner. Odds ratio og konfidensinterval.

1. DEPRESSIVE SYMPTOMER I 15-ÅRSALDEREN (2011)

	Samlet odds ratio	95 pct.-konfidens-interval	Drenge, odds ratio	95 pct.-konfidens-interval	Piger, odds ratio	95 pct.-konfidens-interval
Pige	2,13 ***	(1,63-2,79)				
SDQ03 ¹	1,48 **	(1,02-2,16)			1,64 **	(1,02-2,63)
Fødselsvægt	1,00 **	(1,00-1,00)			1,00 ***	(1,00-1,00)
Depressiv mor	1,13 **	(1,01-1,27)			1,23 ***	(1,06-1,42)
Forældrekonflikter					1,24 **	(1,03-1,50)
Kontakt m. socialforvalt.	1,26 **	(1,05-1,51)			1,30 **	(1,01-1,68)
Afstraffet af forældre			1,38 *	(0,96-1,98)		
Mobbet som 11-årig	1,61 ***	(1,19-2,17)			1,68 ***	(1,14-2,47)
Udsat f. overgreb	3,81 ***	(2,14-6,77)			3,97 ***	(2,14-7,37)
Er næstfødt	1,38 **	(1,05-1,80)	1,67 **	(1,06-2,63)		
Mor har MVU					0,54 *	(0,26-1,11)

2. DEPRESSIVE SYMPTOMER I 18-ÅRSALDEREN (2014)

	Samlet odds ratio	95 pct.-konfidens-interval	Drenge, odds ratio	95 pct.-konfidens-interval	Piger, odds ratio	95 pct.-konfidens-interval
Pige	2,21 ***	(1,82-2,68)				
SDQ03	1,39 **	(1,02-1,90)			1,47 *	(0,97-2,24)
Mor røg i 1996	1,34 ***	(1,08-1,67)	1,43 **	(1,02-2,00)	1,28 *	(0,96-1,70)
Mobbet som 11-årig	1,25 *	(0,98-1,59)			1,49 **	(1,09-2,04)
Udsat f. overgreb	2,13 **	(1,20-3,79)			2,32 ***	(1,27-4,27)
Mors alder	0,97 **	(0,95-1,00)			0,96 **	(0,93-0,99)
Mor har erhvervsuddannelse	0,64 **	(0,43-0,94)			0,47 ***	(0,28-0,78)
Mor har MVU ¹	0,70 *	(0,46-1,06)			0,49 **	(0,29-0,86)
Mor har LVU ¹	0,59 **	(0,37-0,94)			0,46 **	(0,25-0,85)
Fik menstr.< = 11 år					1,52 ***	(1,10-2,10)

Anm.: Kun signifikante prædiktorer er afrapporteret. *** p < 0,01; ** p < 0,05; * p < 0,1.

1. MVU = Mellemlang videregående uddannelse. LVU = Lang videregående uddannelse. SDQ03 = trivselsniveau i 2003 (barnet var 7 år).

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 og registerdata fra Danmarks Statistik.

TABEL 5.5

Prædiktorer for depressive symptomer i 18-årsalderen (2014). Opdelt på depressive symptomer i 15-årsalderen (2011) og særskilt for køn. Logistiske regressio-
ner. Odds ratio og konfidensinterval.

1. IKKE DEPRESSIV SOM 15-ÅRIG (2011)

	Samlet odds ratio	95 pct.- konfidens- interval	Drenge, odds ratio	95 pct.- konfidens- interval	Piger, odds ratio	95 pct.- konfidens- interval
Pige	2,13 ***	(1,70-2,67)				
SDQ03 ¹	1,54 **	(1,06-2,26)			1,63 *	(0,96-2,78)
Mor røg i 1996	1,38 **	(1,081,78-)			1,47 **	(1,05-2,07)
Mobbet som 11- årig					1,42 *	(0,96-2,11)
Mors alder					0,96 **	(0,92-1,00)
Mor har er- hvervsudd.	0,62 *	(0,38-1,01)			0,48 **	(0,24-0,93)
Mor har LVU ¹	0,60 *	(0,34-1,05)			0,50 *	(0,23-1,07)
Ensom som 15- årig	1,52 **	(1,10-2,09)	1,73 *	(0,99-3,03)	1,43 *	(0,95-2,14)
Røg hash som 15-årig	1,57 *	(0,93-2,65)			4,25 ***	(1,86-9,73)
Højt alkoholfor- brug som 15- årig			1,73 ***	(1,11-2,71)		
Familieharmoni som 15-årig	0,69 ***	(0,54-0,87)			0,62 ***	(0,45-0,84)
Ofte motion som 15-årig			0,57 **	(0,35-0,95)		

2. DEPRESSIV SOM 15-ÅRIG (2011)

	Samlet odds ratio	95 pct.- konfidens- interval	Drenge, odds ratio	95 pct.- konfidens- interval	Piger, odds ratio	95 pct.- konfidens- interval
Pige	1,55 *	(0,93-2,58)				
Ensom som 15- årig	1,53 *	(0,93-2,53)	2,56 *	(0,98-6,74)		
Mobbet som 15- årig					2,07 **	(1,00-4,27)
Tidlig sexdebut			2,52 *	(0,97-6,55)		
Røg hash som 15-årig	2,14 *	(0,94-4,87)	5,22 **	(1,01-27,06)		

Anm.: Kun signifikante prædiktorer er afrapporteret. *** p < 0,01; ** p < 0,05; * p < 0,1.

1. LVU=Lang videregående uddannelse. SDQ03=trivselsniveau i 2003 (barnet var 7 år).

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 og registerdata fra Danmarks Statistik.

FORANDRINGER MELLEM 15 OG 18 ÅR

Hvilke omstændigheder kan yderligere bidrage til, at forståelsen af, hvorfor unge, der i 15-årsalderen befandt sig i et humørmæssigt normalområde, nu som 18-årige har udviklet depressive symptomer? Og hvilke omstændigheder har sammenhæng med, om 15-årige depressive anlagte fortsat er triste i 18-årsalderen eller er sluppet ud af nedstemtheden? I det følgende følger vi stierne fra det 15. til det 18. år.

Som nævnt i indledningen har vi konstateret, at 15-årige med depressive symptomer oftere end deres jævnaldrende er udsat for belastninger i hverdagen, som i sig selv kan medvirke til at udløse en depression. I det følgende udvider vi derfor analysemodellen med otte udvalgte faktorer fra 15-årsundersøgelsen i 2011: om den dengang 15-årige 1) ofte eller af og til følte sig ensom, 2) var udsat for mobning, 3) havde debuteret tidligt seksuelt (≤ 15 år), 4) havde erfaringer med hash, 5) havde et relativt stort alkoholforbrug, 6) dyrkede motion ofte, og 7) oplevede at leve i harmoniske familierelationer. Endelig har vi som en indikator på tab også belyst 8) om den unge mellem 15- og 18-årsalderen har oplevet, at forældrene er blevet skilt.

IKKE DEPRESSIV SOM 15-ÅRIG, MEN DEPRESSIV I 18-ÅRSALDEREN?

Den første sti, vi følger, omfatter dem, der befandt sig i det humørmæssige normalområde som 15-årige, men var triste i 18-årsalderen. Vi ser, ikke overraskende jf. analysen ovenfor, at en række af de faktorer, som hidrører fra den tidlige barndom frem til 11-årsalderen, naturligvis er udslagsgivende, jf. tabel 5.5 (del 1): Hvis man er en pige, er der forøget risiko for at udvikle depressive symptomer fra det 15. til det 18. år, hvis moren var ryger, og hvis hun var ung, da hun fik én. Udsathed for mobning ved 11-årsalderen er også en risikofaktor, mens det er en beskyttelsesfaktor, hvis moren har ressourcer i form af en erhvervsuddannelse eller en lang videregående uddannelse. Men også senere indtrufne omstændigheder påvirker risikoen for at have depressive symptomer som 18-årig. For både piger og drenge ses en forøget risiko, hvis de var ensomme som 15-årige. Denne sammenhæng er i overensstemmelse med fund, som ensomhedsstudier har gjort: ensomhed er blevet forbundet med en variation af kognitive og følelsesmæssige udfald, som fx personlighedsforstyrrelser og psykoser, selvmord, nedsat kognitiv præstation, øget risiko for

Alzheimer og øgede symptomer på depression. Den kausale karakter af sammenhængen mellem ensomhed og depressive symptomer synes at være gensidig, men nyere analyser, baseret på gentagne årlige vurderinger af ensomhed og depressive symptomer, har dog vist, at ensomhed prædikerer øgede depressive symptomer over 1-års-intervaller, mens depressive symptomer ikke forudsiger stigende ensomhed i samme tidsrum (Hawkey & Cacioppo, 2010).

Særskilt for drenge viser analysen, at et relativt højt forbrug af alkohol i 15-årsalderen kan være en risikofaktor, mens hyppig motionsudøvelse fungerer som en beskyttelsesfaktor. For piger gælder, at erfaringer med hash er en risikofaktor, mens oplevelsen af at befinde sig i harmoniske familierelationer omvendt er en beskyttelsesfaktor.

VEDVARENDE DEPRESSIV ELLER GLAD IGEN?

Den sidste del af analysen omhandler faktorer, der kan pege på, hvorfor nogle, der var depressive i 15-årsalderen, vedvarende er det som 18-årige, eller hvorfor de slipper ud af den depressive tilstand. I denne analysemodel medtages kun de otte faktorer fra 15-årsundersøgelsen, fordi faktorerne fra den tidlige opvækst har udspillet deres forklaringskraft. Analysen viser, at vi med denne model, (jf. tabel 5.5 (del 2)) ikke er i stand til at identificere nogen beskyttelsesfaktorer, der kan forklare, hvorfor triste 15-årige senere slipper ud af dette stemningsleje. Modellen udpeger derimod en række faktorer, som har sammenhæng med, om de unge har depressive symptomer ved begge målinger. For piger er risikoen for at hænge fast i et nedsænket stemningsleje omtrent dobbelt så stor, hvis de i 15-årsalderen oplevede at blive mobbet, eller hvis de var gået tidligt i puberteten.

Risikoen for, at drenge hænger fast i de depressive symptomer, er mere en dobbelt så stor, hvis de som 15-årige var ensomme, samt hvis de har debuteret tidligt seksuelt. Undersøgelsen rummer ingen information om tidspunktet for drenges kønsmodning, men det er plausibelt at antage, at seksuelle erfaringer normalt vil forudsætte kønsmodning. Resultatet kan derfor indikere, at tidlig modning kan være en belastningsfaktor i forhold til depression for både drenge og piger. Forskningen om sammenhænge mellem drenges kønsmodning, deres seksuelle erfaringer og risiko for depression er sparsom, men enkelte studier understøtter den her opstillede hypotese (Kaltiala-Heino m.fl., 2003).

Endelig viser analysen, at røg den depressive unge hash som 15-årig, er der en stærkt forøget risiko for fortsat at have depressive symptomer i 18-årsalderen. Det er fra drengene, at denne sammenhæng finder sin styrke. Der kan være flere forklaringer på sammenhængen mellem depression og brug af hash. Nogle studier peger på, at særligt et højt forbrug af hash kan være forbundet med en øget risiko for at udvikle en depression. Omvendt peger andre studier på, at en depressionslidelse kan føre til et cannabisforbrug, måske som et middel til ”selvmedicinering” (Aspis m.fl., 2015).

OPSAMLING OG KONKLUSION

Vi har i dette kapitel kastet lys på faktorer fra unges opvækst, som kan fremme risikoen for, at de har depressive symptomer i 18-årsalderen og eventuelt over længere tid. Vi har vist, at problemstillingen overvejende vedrører piger, samt at det også især er fra dem, vi får viden om faktorer, der kan medvirke til at udløse den depressive tilstand. Analyserne har vist, at disse faktorer har ret forskelligartet karakter, dvs. peger i forskellige retninger. Skal de overordnede fund trækkes op, hæfter vi os for det første ved, at forekomst af depressionssymptomer hænger sammen med, at der er få ressourcer i opvækstmiljøet, men også ved, at harmoniske familierelationer ser ud til at have en forebyggende effekt. For det andet peger analyserne på, at oplevet ensomhed og udsathed for mobning kan udløse og fastholde de unge i en depressiv tilstand. For det tredje finder vi det interessant, at omstændigheder, der knytter sig til tidlig seksualitet (kønsmodning hhv. sexdebut) er en faktor, der har sammenhæng med, om depressive symptomer udløses og varer ved (eller optræder flere gange). Endelig har vi set, at både forekomst og fastholdelse af depressive tilstande kan knyttes til forbrug af hash og alkohol, uden at vi af den grund kan fastslå kausale relationer.

Pedersen (2015) og andre, der foretager samtidsanalyser, har fremhævet, at vi lever i en diagnosekultur, som er karakteriseret ved, at ikke kun fagpersoner (læger, psykologer, psykiatere osv.), men også lægmænd og den brede offentlighed mobiliserer psykiatriske diagnoser og kategorier som meningsgivende fortolkningsrammer for stort set alle former for lidelse og afvigelse. Denne fortolkningsramme er ved at overskygge andre (fx sociale eller psykologiske) forståelser, der førhen har

haft større betydning, og denne ramme anvendes nu også som en velfærdsstatslig reguleringsmekanisme, når ressourcer og privilegier skal tildeles. Kritiske røster af denne udviklingstendens har rejst spørgsmålet om, hvorvidt diagnosen er løbet løbsk, og specielt i forhold til unge, om ikke det at være trist er en naturlig del af denne livsfase.

Man kan anføre, at vi med interessen for unges depressive symptomer skubber til en udvikling, der har tendens til at sygeliggøre unge menneskers lidelsesforvaltning. Samtidigt har kapitlets deskriptive analyseresultater vist, at unge med depressive symptomer er ringere stillet end deres jævnaldrende på en lang række af de udfaldsmål, som vi har inddraget i analysen. Det gælder særligt den mindre gruppering, som vi har betegnet som ”vedvarende depressive”. Uden at remse alt op vil vi her opsummere, at disse betydeligt hyppigere end andre unge har erfaringer med selvmordsforsøg, har lavere selvværd, har udtalte ensomhedsproblemer, er droppet ud af ungdomsuddannelsen, ryger mere og oftere har erfaringer med stoffer. Desuden er der tegn på, at nogle af dem har en omgang med rusmidler, som leder tankerne hen på et afhængighedsforhold. Disse forhold er på forskellig vis indikatorer på, at de unge depressive befinder sig i en zone, hvor der er risiko for social marginalisering. Svaret på deres problemer ligger ikke nødvendigvis i at sluse dem ind i psykiatrien, men frem for at bagatellisere de unges psykologiske problemer, kalder resultaterne her på opmærksomhed om, hvordan man fx kan støtte de unge i at forblive i ungdomsuddannelsen, eller hvordan man kan medvirke til at dæmme op for deres udtalte ensomhedsproblemer.

LITTERATUR

- Aspis, I., D. Feingold, M. Weiser J. Rehm, G. Shoval & S. Lev-Ran, (2015): “Cannabis Use and Mental Health-Related Quality of Life among Individuals with Depressive Disorders”. *Psychiatry research*.
- Birmaher, B., N.D. Ryan, D.E. Williamson, D.A. Brent, J. Kaufman, R.E. Dahl & B. Nelson (1996): “Childhood and adolescent depression: a review of the past 10 years. Part I.” *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 35(11), 1427-1439.

- Born, L., A. Shea & M. Steiner (2002): "The Roots of Depression in Adolescent Girls: Is Menarche the Key?" *Current Psychiatry Reports*, 4, s. 449-460.
- Broberg, A., K. Almquist & T. Tjus (2005): *Klinisk børnepsykologi. Udvikling på afveje*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Carter, R., C. Caldwell, N. Matusko, T. Antonucci & J. Jackson (2011): "Ethnicity, Perceived Pubertal Timing, Externalizing Behaviors, and Depressive Symptoms Among Black Adolescent Girls". *Journal of Youth and Adolescence*, 40(10), s. 1394-1406.
- Caspi, A. (1995): "Puberty and the Gender Organization of Schools: How Biology and Social Context Shape the Adolescent Experience". I: L.J. Crockett & A.C. Crouter (red.): *Pathways through Adolescence: Individual Development in Relation to Social Contexts*. The Penn State Series on Child & Adolescent Development (s. 57-74). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Caspi, A. & T.E. Moffitt (1991): "Individual Differences as Accentuated during Periods of Social Changes: The Sample Case of Girls at Puberty". *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, s. 157-168.
- Due P., F. Diderichsen, C. Meilstrup, M. Nordentoft, C. Obel & A. Sandbæk (2014): *Børn og unges mentale helbred. Forekomst af psykiske symptomer og lidelser og mulige forebyggelsesindsatser*. København: Vidensråd for Forebyggelse. 2014:1-184.
- Fergusson, D.M., L.J. Woodward & L.J. Horwood (1998): "Maternal smoking during pregnancy and psychiatric adjustment in late adolescence." *Archives of general psychiatry*, 55(8), s. 721-727.
- Edwards, A., R. Rose, J. Kaprio & D. Dick (2011): "Pubertal Development Moderates the Importance of Environmental Influences on Depressive Symptoms in Adolescent Girls and Boys". *Journal of Youth and Adolescence*, 40(10), s. 1383-1393.
- Goodman, R., T. Ford, H. Richards, R. Gatward & H. Meltzer (2000): "The Development and Well-Being Assessment: Description and Initial Validation of an Integrated Assessment of 309 Child and Adolescent Psychopathology". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, s. 645-55.
- Hawkey, L.C. & J.T. Cacioppo (2010): "Loneliness matters: a theoretical and empirical review of consequences and mechanisms." *Annals of Behavioral Medicine* 40.2 (2010): 218-227.

- Helweg-Larsen, K. & H.B. Larsen (2010): *Unge sociale problemer, i samspil eller isolerede problemer?* København: Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.
- Holstein, B.E., M.T. Damsgaard, P.W. Henriksen, C. Kjær, C. Meilstrup M.K. Nelausen, L. Nielsen, S.B. Rayce & P. Due (2011): *Psykkiske mistrivsel blandt 11-15-årige*. København: Sundhedsstyrelsen.
- Joinson, C., J. Heron & G. Lewis (2011): "Timing of Menarche and Depressive Symptoms in Adolescent Girls from a UK Cohort". *The British Journal of Psychiatry*, 198, s. 17-23.
- Kaltiala-Heino, R., A.M. Koivisto, M. Marttunen & S. Fröjd (2011): "Pubertal Timing and Substance Use in Middle Adolescence: A 2-Year Follow-up Study". *Journal of Youth and Adolescence*, 40(10), s. 1288-1301.
- Kaltiala-Heino, R., E. Kosunen & M. Rimpelä, M. (2003): "Pubertal timing, sexual behaviour and self-reported depression in middle adolescence." *Journal of adolescence*, 26(5), s. 531-545.
- Kendler, K.S., M.C. Neale, C.J. MacLean, A.C. Heath, L.J. Eaves R.C. & Kessler (1993): "Smoking and major depression: a causal analysis". *Archives of general psychiatry*, 50(1), s. 36-43.
- Kessing, L.V. (2010): "Affektive lidelser". I: Simonsen, E. & B. Møhl: *Grundbog i psykiatri*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, L.P. Nielsen, M. Lausten & S. Stage (2010): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2010*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:20.
- Ottosen, M.H. (red.) (2012): *15-åriges hverdagsliv og udfordringer. Rapport fra femte dataindsamling af forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 20:12.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, K.M. Dahl, A.T. Hansen, M. Lausten & S.V. Østergaard (2014): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2014*. København, SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 14:30
- Patton, G.C., M. Hibbert, M.J. Rosier, J.B. Carlin, J. Caust & G. Bowes, (1996): "Is smoking associated with depression and anxiety in teenagers?" *American Journal of Public Health*, 86(2), 225-230.
- Petersen, A (2015): "Omkring diagnosekulturen – depression som seismograf for samtiden". *Dansk Sociologi*, vol. 26, nr. 1.
- Rosenberg, M. (1965): *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Rutter, M. (1985): "Resilience in the Face of Adversity.: Protective Factors and Resistance to Psychiatric Disorder". *British Journal of Psychiatry*, 147(598), s. 611.

UNGES INTIMITET– FRIE VALG ELLER FASTLAGTE VEJE?

KAREN MARGRETHE DAHL OG STINE VERNSTRØM ØSTERGAARD

INDLEDNING

Unge intime sfære, dvs. seksualitet, parforhold og (fremtidigt) forældreskab, fører i Danmark politisk og forskningsmæssigt en relativt usynlig tilværelse uden for rampelysets skær. Danmark har, sammenlignet med andre lande, ikke store problemer med teenageforældreskab, og så længe de unge ikke udsættes for overgreb, løber helbredsmæssige risici eller påfører andre skade med deres seksuelle praksis, blander samfundet sig normalt ikke. Usynligheden hænger måske sammen med en forestilling om det intime liv som en relativt isoleret sfære, der i begrænset omfang spiller en rolle for individers livschancer.

I lande med større social ulighed som fx England og Australien viser sociologisk forskning, at den intime sfære spiller en rolle i reproduktionen af de samfundsmæssige hierarkier. Disse undersøgelser viser, at unge bruger deres seksualitet forskelligt og har forskellige forventninger til forældreskab og parforhold i familier med forskellige socioøkonomiske ressourcer og forskellig familiestruktur. De viser desuden, at unge tilpasser deres seksualitet og forventninger til familielivet efter de muligheder, de oplever for succes i uddannelsessystemet og på arbejds-

markedet. Endelig viser de, at måden, de unge agerer på i deres intimsfære, kan have visse omkostninger (Thomson, 2000; Elley, 2011; Thomson & Holland, 2002; McDonald m.fl., 2011). Disse studier gør det klart, at unges seksuelle praksisser og forventninger til forældreskab og parforhold udgør mere eller mindre bevidst valgte sammenhængende livsstrategier, der enten kompenserer for manglende muligheder for succes i andre sfærer af livet eller omvendt danner grundlag for, at bestemte mål kan forfølges.

Danmark er indkomstmæssigt et mere lige land end England og Australien, og samfundsklasserne opleves normalt mindre tydelige i det danske velfærdssamfund (Faber m.fl., 2012). Derudover vægtes individuel frihed og ligestilling i intimsfæren højt, og danskere oplever, ligesom andre skandinaver, i forholdsvis ringe grad, at de handlinger, de foretager i intimsfæren, er underlagt strukturelle faktorer som fx klasse, køn, økonomi og uddannelse (Berggren & Trägaard, 2008). I realiteten viser forskningen dog, at muligheder og præferencer for uddannelse er forskellige, også for danske unge fra hhv. højt og lavt uddannede familier (Thomsen, 2012; Karlson, 2014; Jæger, 2007). Samtidig ved vi, at familiestruktur og timing af forældreskab tager forskellig form blandt forskellige samfundsgrupper (Ottosen m.fl., 2014). Derfor er det, på trods af utydelige klasseskel og opfattelsen af intimsfæren som et individuelt frirum, der er isoleret fra andre livssfærer, relevant i en dansk sammenhæng at undersøge:

- Hvordan unge menneskers handlinger i intimsfæren, dvs. ”erfaringer og forventninger til seksualitet, parforhold og forældreskab”, danner sammenhængende strategier.
- Hvordan disse strategier hænger sammen med de unges individuelle og familiemæssige ressourcer og tilhørsforhold.
- Hvilke seksuelle risici der umiddelbart er forbundet med forskellige intimitetsstrategier.

En intimitetsstrategi skal ikke nødvendigvis ses som en samling gennemreflekterede frie valg, men mere som handlinger, der indbyrdes hænger sammen og giver mening inden for en bestemt virkelighedsforståelse. Strategien kan af den enkelte i forskellig grad opfattes som et frit valg eller som fastlagte veje, dikteret af omstændighederne (se Bourdieu, 2005).

I analyserne definerer vi individuelle ressourcer som den unges uddannelsesmæssige præstationer og helbred, mens familiemæssige ressourcer og tilhørsforhold henviser til forældrenes uddannelse, position på arbejdsmarkedet, familiestruktur, de følelsesmæssige relationer mellem forældre og den unge, morens alder ved barnets fødsel, hvorvidt den unge har været anbragt, samt hvorvidt forældrene er indvandret til Danmark. Derudover inddrager vi som beskrevet den unges køn som forklarende faktor for intimitet.

De seksuelle risici, vi inddrager i analysen, er, hvorvidt den unge dyrker ubeskyttet sex, har fået en abort, og har været udsat for voldtægt eller voldtægtsforsøg.

Vi analyserer de unges forskellige intimitetsstrategier ved hjælp af latent klasseanalyse, mens sammenhængene mellem intimitetsstrategi, individuelle og familiemæssige ressourcer og seksuelle risici afdækkes ved hjælp af krydstabeller og logistisk regressionsanalyse. Analyserne bliver lavet på alle unge, der har svaret på spørgeskemaet til årgang '95 som 18-årige – såvel danske unge, etniske minoritetsunge og unge, der har været anbragt i deres opvækst.

På baggrund af de statistiske og teoretiske analyser diskuterer kapitlet, hvorvidt handlinger, tilknyttet intimsfæren, kan siges at være frie valg eller fastlagte veje for unge i begyndelsen af det 21. århundrede.

DEN FRIE ELLER FASTLAGTE INTIMSFÆRE – TEORETISKE OVERVEJELSER

Før 1960'ernes og 1970'ernes seksuelle revolution var seksualitet tæt koblet til reproduktion, og begge dele var praktisk og moralsk henvist til ægteskabet og kernefamilien, der reelt var den eneste anerkendte familieform (Graugaard, 2002). Med udbredelsen af p-pillen, legaliseringen af abort og lovmæssig ligestilling af forældreskabet i og uden for ægteskabet er mulighederne for mere frit at vælge seksuel praksis og familieform væsentligt forøget (Berggren & Trägaard, 2008).

Bortset fra en juridisk seksuel lavalder og love, der forbyder seksuelle forbindelser mellem voksne og mindreårige, har vi i Danmark meget få normative og lovgivningsmæssige reguleringer af intimsfæren. Staten oplyser unge om risici for sygdom og graviditet ved ubeskyttet sex, men blander sig ellers ikke, så længe den seksuelle praksis og familieform

ikke har negative konsekvenser for andre individer. Derudover er familielovgivningen i den universelle nordiske velfærdsstat indrettet, så voksne individer i mindst muligt omfang er økonomisk afhængige af ægtefæller og øvrig familie (Berggren & Trägaard, 2008), hvilket bidrager yderligere til frisætningen af intimsfæren. Den intime sfære er således et af de områder, hvor den individualisering og aftraditionalisering, som sociologerne Giddens (1991, 1994) samt Beck og Beck-Gernsheim (1998) beskrev i 1990'erne, har haft størst betydning. Sex bliver i dag i højere grad set som et løsrevet erfaringsfelt, hvilket har gjort sex til en rekreativ aktivitet, den enkelte kan deltage i med vidt forskellige motiver (Graugaard, 2002). Ligeledes kan de forhold, den enkelte kan vælge at indgå i, i højere grad karakteriseres som det, Giddens beskriver som "rene forhold", hvor relationerne ikke opfattes som bestemt af samfundsmæssige strukturer eller af normative og kulturelle traditioner og kun opretholdes så længe begge parter finder interesse deri (Giddens, 1994).

Selv om intimsfæren i senmoderniteten på mange måder er sat fri, viser britiske kvalitative og kvantitative undersøgelser, at unges seksualitet og forestillinger om familieliv hænger sammen og praktiseres meget forskelligt blandt unge med forskellig socioøkonomisk baggrund (Thomson, 2000; Elley, 2011). Unge bruger således deres seksualitet forskelligt og har forskellige forestillinger om timingen af forældreskab i forskellige samfundsmæssige grupper. Ydermere har den måde, hvorpå unge agerer som seksuelle og reproduktive væsner, betydning for de unges placering i lokale og mere generelle hierarkier i samfundet (Hudson & Ineichen, 1991; Pheonix, 1991; Thomsen, 2000; Elley, 2011). Konkret viser undersøgelserne, at unge med arbejderklassebaggrund er mere aktive seksuelt og bruger deres seksualitet til på kort sigt at øge deres status lokalt. Især kvinder med arbejderklassebaggrund ser et tidligt forældreskab som en håndtérbar mulighed og ser seksuel tiltrækning, parforhold og forældreskab som faktorer, der umiddelbart giver adgang til identitet og status. Omvendt viser undersøgelsen, at unge med middelklassebaggrund – især kvinder – nedtoner deres køn, udskyder deres seksuelle debut og ser tidligt forældreskab som uforeneligt med status og succes i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet. Klasseforskellen i brugen af intimsfæren og på oplevelsen af dilemmaet mellem handlinger i intimsfæren og handlinger i den offentlige sfære gælder også unge mænd (Thomson, 2000), men er særligt udtalt blandt unge kvinder, fordi kvinderne i højere grad end mændene forventer selv at blive ramt af de kort-

og langsigtede risici, de forbinder med seksualitet og forældreskab (Elley, 2011; McDonald, 2011). Køn ser altså ud til at have en vigtig betydning for unges intimitetsstrategier og for de risici, der er relateret til forskellige strategier. Derfor inddrages kønsperspektivet også i vores analyser.

Teoretisk bygger denne artikel på Bourdieus praksisteori (2005) og ser derfor handlinger som valg, der giver mening og muligheder inden for socialt, kulturelt og lokalt afgrænsede områder. Handlingerne opleves som frie, men valgmulighederne er begrænset af den sociale og kulturelle kontekst, som omgiver den unge, samt de individuelle ressourcer, den unge kan trække på. Når vi i kapitlet skriver om intimitetsstrategier, mener vi derfor handlinger og forestillinger, der kan være udtryk for bevidste og strategiske valg. Muligheden for strategisk handling vil dog altid være begrænset af de muligheder, som ens sociale, kulturelle og økonomiske virkelighed definerer for én (Bourdieu, 2005, s. 198).

Dette teoretiske perspektiv er før brugt i en dansk sammenhæng om unge akademikeres seksuelle og kønsmæssige positionering (Søndergaard, 1996). Det er dog ikke tidligere afprøvet på et repræsentativt, kvantitativt materiale, ligesom der ikke tidligere er lavet kvantitative analyser af sammenhængen mellem intime strategier, individuelle og familiemæssige ressourcer og seksuelle risici. Flere undersøgelser har beskrevet danske unges seksuelle erfaringer (Nielsen, Sørensen & Ozmec, 2010; Rasmussen, 1999).

Ingen af disse undersøgelser betragter intimitet som en samlet størrelse, og ingen af dem har haft mulighed for at søge forklaringer på intimitet i så rigt et datasæt som årgang '95-datasættet. Dertil kommer, at sammenhænge mellem klassebaggrund og intimitetsnormer kan have ændret sig væsentligt de sidste 25 år. En analyse, baseret på Årgang '95-datasættet, bidrager derfor både med muligheden for at studere Thomsons og Søndergaards teoretiske intimitetsperspektiv på et repræsentativt udvalg af unge med langt mere detaljerede forklaringer på intimitet, og med et mere tidssvarende billede af intimitet.

DATA OG METODE

DATAGRUNDLAG

Kapitlet bruger data fra hele SFI's undersøgelse af unge, født i 1995. Som 18-årige i 2014 har 6.294 besvaret spørgeskemaet. Dette analyseud-

valg består af tre grupper af unge: 4.180 (66 pct.) unge, der er født af mødre med dansk statsborgerskab (BFU-unge), 877 (14 pct.) unge med indvandrer- og efterkommerbaggrund, som opholdt sig i Danmark i 2014 (EFU-unge), og 1.237 (20 pct.) unge med og uden dansk baggrund, der i deres opvækst har været anbragt uden for hjemmet (AFU-unge). I den samlede årgang 1995 udgør unge med etnisk minoritetsbaggrund dog kun 11 pct., og unge, der har været anbragt, knap 4 pct.. Derfor har vi i analyserne i dette kapitel valgt at vægte datasættet, så disse grupper i analyserne repræsenterer den størrelse, de har på hele årgangen. Dermed kan vores analyser give et repræsentativt bud på, hvordan intimsfæren udspiller sig for hele årgang '95 (Bay, 2009). Unge med en anden etnisk baggrund end dansk og unge, der har været anbragt, er ofte underrepræsenterede i survey-undersøgelser. Derfor giver oversamlingen af grupperne og et vægtet datasæt, der er sammensat af såvel danske unge, etniske minoritetsunge og unge, der har været anbragt i deres opvækst, os en unik mulighed for at analysere, hvilke intime strategier der er mest fremherskende blandt grupper af unge, der sjældent er særlig godt repræsenteret i undersøgelser.

VARIABLE, DER MÅLER INTIMITET, RESSOURCER OG RISICI

MÅL AF INTIMITETSSTRATEGIER

Vi udforsker sammensætningen og skillelinjerne i de unges intime liv ved hjælp af syv spørgeskemaspørgsmål, vi har stillet dem, da de var 18 år, i 2014. Vi afdækker deres seksuelle erfaringer ved at anvende spørgsmålene for: hvornår de er debuteret seksuelt, hvor mange seksuelle partnere de har haft, og hvorvidt de har en kæreste, da de udfyldte spørgeskemaet. Ligeledes afdækker vi deres forventninger til fremtidigt familieliv ved at anvende spørgsmålene om, hvorvidt de i fremtiden forventer at leve i fast parforhold, i skiftende parforhold eller som single, om de forventer at blive gift, om de vil have børn, og hvornår de forventer at blive forældre.

MÅL AF FAMILIERESSOURCER OG INDIVIDUELLE RESSOURCER

De unges familieressourcer afdækker vi ved hjælp af Danmarks Statistiks administrative registeroplysninger fra 2011 og 2013 om forældrenes uddannelsesforhold (mindst én forælder med lang videregående uddannelse (LVU), højst mellemlang videregående uddannelse (MVU), højst er-

hvervsfaglig uddannelse og højst grundskole), forældrenes position på arbejdsmarkedet (øvre middelklasse, lavere middelklasse, arbejderklasse og begge forældre arbejdsløse), forældrenes familiestruktur (inddelt i kernefamilie og ikke-kernefamilie), hvorvidt den unge er udeboende, morens alder, hvorvidt familien har indvandrerbaggrund (begge forældre er født uden for Danmark), og om de unge har været anbragt i løbet af opvæksten. Derudover inddrager vi spørgeskemaspørgsmål om, hvorvidt den unge oplever, at forældrene er involveret i den unges hverdag (ved forældrene, hvor den unge er, og kender de den unges venner), og hvorvidt forældrene holder af dem, da de er 18 år. ”Familieressourcer” betegner altså både økonomiske, sociale og følelsesmæssige ressourcer.

De unges individuelle ressourcer afdækkes ved hjælp af administrative registeroplysninger fra 2011 om de unges køn, og karakterer fra folkeskolens afgangsprøve (mindre end 2; 2-3,9; 4-6,9; 7-9,9 og 10 og derover) samt ved hjælp af spørgeskemaspørgsmål om, hvorvidt den unge har kroniske, fysiske sygdomme eller handicap.

MÅL AF SEKSUELLE RISICI

Endelig har vi i spørgeskemaet spurgt de unge, om de har dyrket sex uden at beskytte sig med prævention, om de selv har fået en abort eller gjort en pige gravid, der efterfølgende har fået en abort, og om de har været udsat for en voldtægt eller et voldtægtsforsøg. Disse tre faktorer anser vi for seksuelle risici i dette kapitel.

STATISTISKE METODER

I kapitlet bruger vi latent klasseanalyse til at danne overordnede profiler eller grupperinger af de unges intimitetsstrategier. Den latente klasseanalyse bygger som princip på, at de sammenhænge, der er mellem et antal samvarierende variable, kan forklares med en bagvedliggende variabel, der meningsfuldt beskriver forskellige grupper, der deler svarmønstre (Collins & Lanza, 2013). Vi søger derfor efter en bagvedliggende variabel, der grupperer de unges svar på forskellige intimitetsspørgsmål i sammenhængende overordnede strategier og dermed inddeler de unge i klart adskilte kategorier. Der vil altid være personer, der er svære at kategorisere, og som derfor kan tilhøre både den ene, den anden og måske den tredje kategori. Der er altså ikke tale om absolutte kategorier. Kategorier bør dog, både statistisk og teoretisk, tegne nogle retninger og linjer i ma-

teriale og hjælpe os til at reducere kompleksiteten og derfor gøre det nemmere at forstå de fænomener, vi studerer.

Efter at have identificeret de unges intimitetsstrategier undersøger vi sammenhængen mellem intime strategier på den ene side og den unges individuelle og familiemæssige ressourcer på den anden side ved hjælp af krydstabeller og logistiske regressionsanalyser. Vi laver i kapitlet fem logistiske regressionsmodeller, der undersøger de unges sandsynlighed for at tilhøre hver af de fem intimitetskategorier, givet deres baggrundsfaktorer. Til sidst kobler vi via krydstabeller de intime strategier med oplysninger om seksuelle risici.

ANALYSER OG RESULTATER

De unge har forskellige erfaringer og forventninger inden for intimitets sfæren. I tabel 6.1 ses i yderste højre kolonne, under overskriften Alle, fordelingerne for alle unge for de forskellige intimitetsspørgsmål.

Hvad angår seksuelle erfaringer viser tallene en gruppe unge, der ingen seksuelle erfaringer har, idet hver fjerde 18-årig fra årgang 1995 aldrig har haft samleje (26 pct.). Det mest udbredte er at have haft første samleje som 15-18-årig (53 pct.). Færre unge (17 pct.) har haft deres første samleje tidligere, da de var i aldersgruppen 13-14 år, mens 2 pct. var yngre end 13 år ved deres seksuelle debut. Også antallet af partnere varierer, idet 32 pct. af alle de unge har haft én-to partnere, 25 pct. har haft tre-seks partnere, 6 pct. har haft syv-otte partnere, mens 2 pct. har haft ni eller flere partnere. På interviewtidspunktet som 18-årig har 30 pct. en fast kæreste.

De unge er også blevet spurgt om, hvordan de forestiller sig deres familieliv kommer til at være, ”når de bliver rigtigt voksne”. 79 pct. tror, at de kommer til at bo med én fast partner gennem voksenlivet, mens 13 pct. tror, at de kommer til at bo med skiftende partnere, 2 pct. tror, de kommer til at leve som single, og 6 pct. svarer ”ved ikke” til spørgsmålet. De udbredte forventninger om en fast partner afspejles i, at langt de fleste forventer at blive gift. Det gælder for 81 pct. af de unge.

TABEL 6.1

Unge, født i 1995, fordelt efter intime erfaringer og forventninger. Særskilt for fem analytiske grupperinger med forskellige intimitetsstrategier. Procent.

	Gruppe 1: Monogame – udskudt for- ældreskab	Gruppe 2: Erfarne – tidligt for- ældreskab	Gruppe 3: Afholdende – prokerne- familie	Gruppe 4: Erfarne – antikerne- familie	Gruppe 5: Uerfarne – antikerne- familie	Alle
Gruppetørrelse	38	27	23	9	4	100
Seksuuelle erfaringer						
<i>Har fast kæreste</i>	44	40	5	14	3	30
<i>Alder ved første samleje</i>						
Under 13 år	0	7	0	7	0	2
13-14 år	4	52	0	20	0	17
15-18 år	96	39	0	71	0	53
Ikke haft samleje	0	0	100	0	100	26
I alt	100	100	100	100	100	100
<i>Antal sexpartnere</i>						
Ingen	0	0	100	0	100	26
1-2 partnere	74	3	0	30	0	32
3-6 partnere	25	43	0	41	0	25
7-8 partnere	0	18	0	10	0	6
9+ partnere	1	36	0	18	0	12
I alt	100	100	100	100	100	100
Forventninger til fremtidigt familieliv						
<i>Forventning – parforhold</i>						
En fast partner	89	84	88	22	20	79
Skiftende partnere	8	13	7	41	29	13
Single	0	0	0	15	17	2
Ved ikke	3	3	4	23	34	6
I alt	100	100	100	100	100	100
<i>Forventer ægte- skab</i>	92	90	93	10	4	81
<i>Forventning – forældreskab</i>						
Yngre end 22 år	2	7	1	0	1	3
23-25 år	9	27	12	4	4	14
26-27 år	24	24	24	8	2	22
28-31 år	50	33	45	23	14	41
Ældre end 31 år	8	5	7	7	6	7
Forventer <i>ikke</i> børn/ved ikke	4	3	5	52	65	10
Ved ikke hvornår	3	2	7	7	9	4
I alt	100	100	100	100	100	100

Anm.: Procenttallene i tabellen er betingede kolonneprocenter for hver gruppe og viser, hvor mange af de unge fra hver intimitetsstrategi, der er karakteriseret ved en bestemt seksuel erfaring eller forventning til familieliv. For de variable, der har flere end to udfald, summerer procenttallene til 100 pct. lodret.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995-spørgeskemadata, N = 6.294.

Derudover er de unge blevet spurgt, om de gerne vil have børn, og hvor gamle de tror, de er, når de første gang bliver mor eller far. 48 pct. forventer, at de er blevet forældre, når de er ældre end 27 år, 22 pct. når de er i aldersgruppen 26-27 år, 14 pct. i aldersgruppen 23-25 år, mens 3 pct.

forventer at være 22 år eller yngre. En mindre gruppe af de unge er afvisende eller ambivalente i forhold til, om de vil have børn, idet 10 pct. svarer, at de enten ikke vil have børn eller ikke ved, om de vil have børn.

Der er 4 pct., der ikke har nogen forventning til, hvornår de bliver forældre. I 2015 er gennemsnitsalderen i Danmark for førstegangs-fødende kvinder 29,1 år og 31,3 år for førstegangsfædre (Danmarks Statistik, 2015).

På baggrund af de unges udfald i variablene for intimsfæren ind-deler vi de unge i forskellige intimitetskategorier ved hjælp af en latent klasseanalyse. Vi har afprøvet modeller med forskellige intimsfærevARIABLE og med 2-8 kategorier og ender af teoretiske og statistiske årsager med at vælge en model med fem kategorier. Som vi allerede har beskrevet, vil der altid være personer, der er svære at kategorisere, og der vil derfor altid eksistere mellemformer og undergrupperinger i en statistisk model som denne. Kendetegnene for modellens fem forskellige grupper kan ses i tabel 6.1. Procenttallene i tabellen er betingede kolonneprocenter for hver gruppe og viser, hvor mange af de unge fra hver intimitetsstrategi der er karakteriseret ved en bestemt seksuel erfaring eller forventning til familieliv.

Den største gruppe (gruppe 1, som udgør 38 pct. af de unge) er kendetegnet ved, at de unge alle har haft deres seksuelle debut og ved, at langt de fleste (96 pct.) har haft den, efter at de er blevet 15 år. Cirka halvdelen har en fast kæreste som 18-årige. Tre fjerdedele har haft én til to seksuelle partnere, mens en fjerdedel har haft mellem tre og seks partnere. De forventer i meget høj grad et monogamt kernefamilieliv inden for ægteskabets rammer, og flertallet (58 pct.) forventer at få børn, efter at de er blevet 27 år. Vi navngiver denne gruppe ”Monogame – udskudt forældreskab”.

Den næststørste gruppe (gruppe 2, som udgør 27 pct. af de unge) har, ligesom gruppe 1, alle haft deres seksuelle debut, men denne gruppe har været seksuelt aktive i længere tid og med flere seksuelle partnere. Vi ser således, at næsten 60 pct. var yngre end 15 år, da de debuterede seksuelt, og 36 pct. har haft mere end otte seksuelle partnere. Ligesom gruppe 1 forventer denne gruppe at leve i en kernefamilie som voksne, men de forventer at få børn noget tidligere end den første gruppe, idet 34 pct. forventer at få børn, inden de er fyldt 25 år. Vi navngiver denne gruppe ”Erfarne – tidligt forældreskab”.

Den tredjestørste gruppe (gruppe 3, som udgør 23 pct. af de unge) adskiller sig fra gruppe 1 ved, at de endnu ikke har haft deres seksuelle debut, men de forventer, lige som gruppe 1, i høj grad kernefamilie og relativt sent forældreskab. Denne gruppe kalder vi derfor ”Afholdende – pro-kernefamilie”.

Supplerende analyser, ikke medtaget her, viser, at disse tre grupper, der alle efterstræber kernefamilieidealet, ikke adskiller sig på, hvor mange børn de ønsker, idet flertallet ønsker sig to-tre børn.

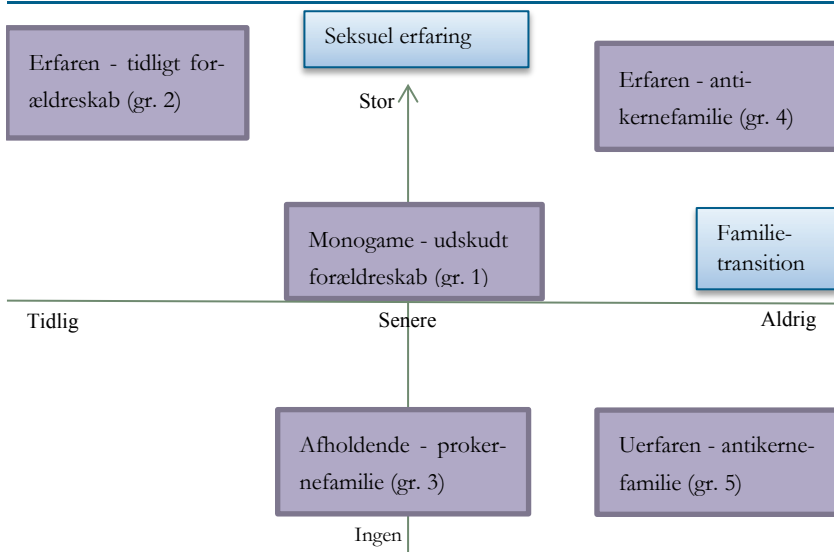
De to sidste grupper (gruppe 4, der udgør 9 pct. af de unge, og gruppe 5, der udgør 4 pct. af de unge) adskiller sig fra de første tre grupper ved en langt mindre tilslutning til kernefamilieidealet med monogami og børn. Kun 20 pct. forventer at leve med én fast partner i voksenlivet, og hhv. 52 og 65 pct. forventer ikke at få børn. Med hensyn til seksuel erfaring er de to grupper meget forskellige, idet gruppe 4 er seksuelt aktive uden at være i faste parforhold, mens gruppe 5 ikke er seksuelt aktive og aldrig har haft samleje. Gruppe 4 kalder vi ”Erfarne – antikernefamilie”, mens gruppe 5 omvendt kaldes ”Uerfarne - antikernefamilie”.

Figur 6.1 viser lidt forsimplet forskellene mellem de fem grupper ved at fordele dem på to akser – den lodrette akse illustrerer de unges seksuelle erfaring og den vandrette akse deres forventning til familietransition (forældreskab og fast parforhold).

Vi anser figurens to akser som de vigtigste dimensioner i de intime strategier. Gruppe 1, 2 og 3 befinder sig alle på akse for familietransition, hvor de forventer en tidlig eller sen familietransition, mens gruppe 4 og 5 i mindre grad forventer en familietransition i form af forældreskab og fast parforhold. I forhold til akse for seksuelle erfaringer har gruppe 1, 2 og 4 stor eller middel seksuelle erfaringer, mens gruppe 3 og 5 ingen seksuelle erfaringer har.

FIGUR 6.1

Illustration af forskellene i seksuel erfaring og familietransition mellem de fem grupper af unge.

SAMMENHÆNG MELLEM INTIMITETSTRATEGIER OG PERSONLIGE OG FAMILIEMÆSSIGE RESSOURCER

Vi har altså fundet fem sammenhængende strategier for intimitet, og vi vil nu gå videre med at analysere, hvordan de unge, der følger de forskellige strategier, adskiller sig yderligere fra hinanden. Først ser vi deskriptivt på, hvordan personlige og familiemæssige ressourcer fordeler sig inden for grupperne. Dernæst præsenterer vi resultaterne fra vores logistiske regressionsanalyse.

Tabel 6.2 viser, hvordan de intime strategier hænger sammen med de unges køn, socioøkonomiske baggrund og etniske tilhørsforhold. Den monogame gruppe 1 har i lidt højere grad end de øvrige grupper forældre med høj klassebaggrund (45 pct. har forældre, der tilhører den øvre middelklasse), de har i mindre grad indvandrerbaggrund (6 pct.) og er i mindre grad at finde blandt gruppen af fattige (7 pct.). Den seksuelt erfarne, familieorienterede gruppe 2 rummer omvendt lidt flere unge med arbejderklassebaggrund (36 pct.), flere piger (55 pct.) og også her ser vi kun få etniske minoritetsunge (5 pct.). Etniske minoritetsunge er til

gengæld markant overrepræsenteret blandt de afholdende unge i gruppe 3, idet 25 pct. af denne gruppe består af unge med etnisk minoritetsbaggrund mod 10 pct. i hele gruppen af unge. Både piger og drenge med etnisk minoritetsbaggrund er hyppigst at finde i denne gruppe, men overrepræsenterationen er størst blandt pigerne (piger udgør 61 pct. af unge med etnisk minoritetsbaggrund i gruppe 3).

TABEL 6.2

Unge, født i 1995, fordelt efter køn, socioøkonomiske ressourcer og etnicitet. Særskilt for fem grupper med forskellige intimitetsstrategier. Procent.

	Gruppe 1: Monogame – udskudt for- ældreskab	Gruppe 2: Erfarne – tidligt for- ældreskab	Gruppe 3: Afholdende – prokerne- familie	Gruppe 4: Erfarne – antikerne- familie	Gruppe 5: Uerfarne – antiker- nefamilie	Alle
<i>Køn</i>						
Drenge	52	45	51	53	55	50
Piger	49	55	49	47	45	50
I alt	100	100	100	100	100	100
<i>Forældres højeste uddannelse</i>						
Lang vid. uddannelse	16	12	17	17	15	15
MVU/KVU	35	30	35	35	35	34
Erhvervsfaglig udd.	42	48	36	39	43	42
Grunduddannelse	6	10	11	9	6	8
I alt	100	100	100	100	100	100
<i>Forældres sociale klasse</i>						
Øvre middelklasse	45	36	38	41	38	41
Lavere middelklasse	22	21	18	20	20	21
Arbejderklasse	28	36	32	30	33	32
Begge arbejdsløse	4	6	11	8	8	7
I alt	100	100	100	100	100	100
<i>Etnisk baggrund</i>						
Dansk baggrund, alle	94	95	75	95	89	90
Anden etnicitet, alle	6	5	25	5	11	10
I alt	100	100	100	100	100	100
Drenge, danske	51	43	56	53	59	50
Piger, danske	49	56	44	47	41	50
I alt	100	100	100	100	100	100
Drenge, anden etnicitet	62	65	39	41	32	48
Piger, anden etnicitet	39	35	61	59	68	52
I alt	100	100	100	100	100	100
Fattigdom (<60 pct.- medianen)	7	12	15	12	12	11

Anm.: Alle sammenhænge er med en χ^2 -test signifikante på et 1 pct.-signifikansniveau.

Kilde: Årgang 95 – Fortløbsundersøgelsen af børn født i 1995-spørgeskemadata, N=5.718.

Blandt danske unge finder vi omvendt en overrepræsenteration af drenge i gruppe 3. Derudover er unge fra fattige og arbejdsløse familier lidt over-

repræsenteret i den afholdende gruppe 3 (hhv. 15 og 11 pct.), ligesom gruppen er kendetegnet ved et lidt lavere uddannelsesniveau blandt forældrene. I gruppe 4, der ikke har forventninger om et kernefamilieliv, finder vi en mindre overvægt af drenge (53 pct.). Der er, ligesom i de øvrige seksuelt aktive grupper, færre unge med etnisk minoritetsbaggrund (5 pct.), men derudover finder vi ingen særlige socioøkonomiske kendetegn ved denne gruppe. I gruppe 5, der heller ikke forventer at leve i kernefamilie, finder vi, ligesom i gruppe 4, en overvægt af drenge (55 pct.). Det gælder dog ikke blandt gruppen af etniske minoritetsunge, idet piger her udgør 68 pct. af den samlede gruppe med etnisk minoritetsbaggrund.

Samlet set viser tabel 6.2, at socioøkonomisk baggrund spiller en mere begrænset rolle for unges intime liv end etnicitet, der omvendt meget markant drager en skillelinje mellem de seksuelt aktive og de seksuelt ikke-aktive unge.

Vi ser i tabel 6.3, at også familiens struktur, familiens relationer og morens alder spiller en varierende rolle for de unges intime strategier.

Tabellen viser således, at de monogame unge i gruppe 1 og de afholdende unge fra gruppe 3 kommer fra kernefamilier (hhv. 66 og 70 pct.), sjældent er flyttet hjemmefra (6 pct.) og i lidt mindre grad har været anbragt i deres opvækst (2 pct.). De seksuelt erfarne unge i gruppe 2 og gruppe 4 kommer modsat ofte fra eneforsørger- og sammenbragte familier (49 og 43 pct.), er i langt højere grad flyttet hjemmefra (18 og 14 pct. bor ikke hjemme som 18-årige) og de har i højere grad oplevet at være anbragt i deres opvækst (7 pct.). De unge i gruppe 2, 3 og 4, der alle tilslutter sig kernefamilieidealet, har relativt gode relationer til deres forældre, hvilket ses af, at en høj andel oplever, at forældrene altid følger med i, hvad de laver og hvem de er sammen med (38-40 pct.) og af, at en høj andel oplever, at deres forældre altid holder af dem (82-85 pct.). Gruppe 4, der i ringe grad ønsker sig fast parforhold og børn, oplever omvendt i mindre grad, at forældrene altid følger med i deres hverdag (26 pct.) og oplever ligesom gruppe 5 i lidt mindre grad, at forældrene altid holder af dem (78 og 79 pct.).

TABEL 6.3

Unge, født i 1995, fordelt efter familiestruktur, familierelationer og mors alder. Særskilt for fem grupper med forskellige intime strategier. Procent.

	Gruppe 1: Monogame – udskudt forældre- skab	Gruppe 2: Erfarne – tidligt forældre- skab	Gruppe 3: Afholden- de – pro- kernefa- milie	Gruppe 4: Erfarne – antikerne- familie	Gruppe 5: Uerfarne – antikerne- familie	Alle
<i>Familiestruktur</i>						
Kernefamilie	66	49	70	43	52	60
Eneforsørger eller sammenbragt familie	34	51	30	57	48	40
I alt	100	100	100	100	100	100
Udeboende	6	18	6	14	4	10
Tidligere anbragt	2	7	2	7	4	4
<i>Forældre kender hverdag og venner</i>						
Altid	40	38	40	26	37	38
Oftede	55	54	54	60	58	55
Af og til	5	8	5	15	5	7
I alt	100	100	100	100	100	100
<i>Den unge oplever, at forældrene holder af ham/ hende</i>						
Altid	85	82	85	78	79	83
Oftede	14	17	14	20	18	15
Af og til	1	2	2	2	3	2
I alt	100	100	100	100	100	100
<i>Mors alder i 2013</i>						
<40 år	3	7	6	5	7	5
40-49 år	65	65	64	66	60	65
50+	30	27	29	27	31	29
Ukendt alder	2	2	1	1	2	2
I alt	100	100	100	100	100	100

Anm.: Alle sammenhænge er med en χ^2 -test signifikante på et 1 pct.-signifikansniveau

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995-spørgeskemadata, N = 5.718.

Når vi i tabel 6.4 ser på sammenhængen mellem de unges mere personlige ressourcer – målt ved deres præstationer i uddannelsessystemet og hvorvidt de har et handicap eller ej, får vi endnu et par forklaringer på unges intimitetsstrategier. Den seksuelle og reproduktive kontrol, som vi ser i gruppe 1 og 3, hænger således sammen med relativt gode skolepræstationer, idet hhv. 43 og 42 pct. har et gennemsnit over 7 og hhv. 8 og 10 pct. har et snit over karakteren 10.

TABEL 6.4

Unge, født i 1995, fordelt efter gennemsnitskarakterer ved folkeskolens afgangsprøve og fysiske handicap. Særskilt for fem grupper med forskellige intime strategier. Procent.

	Gruppe 1: Monogame – udskudt for- ældreskab	Gruppe 2: Erfarne – tid- ligt foræl- dreskab	Gruppe 3: Afholdende – prokernefa- milie	Gruppe 4: Erfarne – antikerne- familie	Gruppe 5: Uerfarne – antikerne- familie	Alle
<i>Karaktergennemsnit</i>						
< 2 eller ikke registreret	3	8	6	8	13	6
Mellem 2 og 3,9	9	17	10	12	8	11
Mellem 4 og 6,9	37	46	32	36	36	38
Mellem 7 og 9,9	43	26	42	37	33	37
Over 10	8	3	10	7	11	7
I alt	100	100	100	100	100	100
<i>Helbred</i>						
Ikke handicap eller kronisk sygdom	100	100	100	100	97	100
Fysisk handicap	0	1	0	0	3	1
I alt	100	100	100	100	100	100

Anm.: Alle sammenhænge er med en χ^2 -test signifikante på et 1 pct. signifikansniveau.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995-spørgeskemadata. N = 5.718.

Omvendt ser vi i gruppe 2, at den aktive seksualitet og forventningen om tidligt forældreskab er forbundet med relativt dårlige skolepræstationer, idet kun 26 pct. har et gennemsnit over 7 og kun 3 pct. et snit over 10. Derudover ser vi, at unge med fysiske bevægelseshandicap er overrepræsenterede i gruppe 5, der ikke har dyrket sex og ikke forventer at leve i fast parforhold eller få børn. Det er dog vigtigt at bemærke, at langt fra alle unge, der følger den femte intime strategi, har et fysisk handicap.

Vi ved fra andre undersøgelser, at en del af de baggrundsforhold, vi anvender i analysen, indbyrdes hænger meget tæt sammen. Vi ved fx, at mange unge med etnisk minoritetsbaggrund lever i familier, der oplever fattigdom (Børn og unge i Danmark, 2014), og at det derfor kan være svært at skelne mellem, om det er etnisk baggrund eller fattigdom, der er afgørende for de unges anvendelse af en bestemt intimstrategi. Analyser, udført ved hjælp af en multivariate analysemetode, der kan tage højde for alle baggrundsforholdene på én gang (som fx logistisk regression), kan derfor vise os, hvilke baggrundsforhold der signifikant hænger sammen med forskellige intime strategier, når man samtidig tager højde for alle andre baggrundsforhold.

Vi foretager fem logistiske regressionsanalyser, én for hver intimitetsstrategi, for at se, hvordan det at have en bestemt intimitetsstrategi hænger sammen med den samlede pakke af individuelle og familiemæssige ressourcer og tilhørsforhold. Hver model undersøger altså, hvilke baggrundsforhold der hænger sammen med sandsynligheden for at tilhøre en gruppe, fx ”De monogame”, i forhold til ikke at tilhøre gruppen (men en hvilken som helst af de fire øvrige grupper). Alle de medtagne baggrundsforhold, både familieressourcer i form af socioøkonomiske forhold, familiestruktur og -relationer og de unges individuelle ressourcer i form af karaktergennemsnit og fysiske handicap, hænger fortsat signifikant sammen med intimitetsstrategi (resultater er vist i tabel 6.5). De logistiske regressionsanalyser bekræfter derfor i det store hele det billede, vi fik i krydstabellerne.

I forhold til krydstabellerne træder enkelte forhold dog særlig markant frem. Det gælder de unges personlige ressourcer i form af karakterer samt deres relationelle og kulturelle familieforhold i form af etnicitet, familiestruktur, følelsesmæssige relationer til forældrene, tidligere anbringelse og køn.

Fattigdom og arbejdsløshed er sammenhængende med sandsynligheden for at være i den seksuelt aktive gruppe 2 eller den afholdende gruppe 3, men ellers ser de socioøkonomiske forhold ud til at spille en mindre rolle.

Vores analyser viser altså, at seksualitet og forventninger om familieliv er forbundne med og i et vist omfang begrænset af personlige ressourcer og opvækstfamiliens struktur, kultur og relationer. For yderligere at beskrive, hvad der kendetegner de forskellige intimitetsstrategier, vil vi i det følgende vise, hvordan seksuel praksis og familieforestillinger også er forbundet med nogle seksuelle risici.

TABEL 6.5

Estimeret sandsynlighed for at følge en bestemt intimitetsstrategi. Særskilt for udvalgte forklarende variable mellem intimsfære og ressourcer beregnet i en logistisk regressionsanalyse. Odds ratio (kun signifikante sammenhænge).

	Gruppe 1: Monogame – udskudt for- ældreskab	Gruppe 2: Erfarne – tidligt forældreskab	Gruppe 3: Afhol- dende – proker- nefamilie	Gruppe 4: Erfarne – anti- kerne- familie	Gruppe 5: Uerfar- ne – an- tikerne- familie
Forklarende variable:					
Pige	0,8 ***	1,4 ***		0,8 ***	
<i>Forældres uddannelse (LVU = ref.)</i>					
Videregående uddannelse					
Maks. erhvervsfaglig uddannelse				0,7 **	
Maks. grunduddannelse					
Forældre arbejdsløse		0,8 *	1,3 **		
Familien lever (<60 pct. af medianen)		0,8 ***	1,4 ***		
Etnisk minoritetsbaggrund	0,5 ***	0,4 ***	4,8 ***	0,5 ***	
				0,5 ***	
Kernefamilie	1,3 ***	0,7 ***	1,7 ***		0,7 ***
Udeboende	0,8 **	2,0 ***	0,6 ***		0,5 **
Har været anbragt	0,6 ***	1,5 ***			
Lav forældreindsigt	0,9 *		0,7 **	2,4 ***	
Følelsesmæssig distance til forældre		0,7 **			2,9 ***
Mors alder		0,8 *			
<i>Karaktergennemsnit (under 2 = ref.)</i>					
2-4	1,6 ***			0,7 *	0,3 ***
4-7	2,2 ***	0,8 **		0,7 **	0,5 ***
7-10	2,7 ***	0,4 ***	1,3 *		0,5 ***
10-12	2,6 ***	0,2 ***	1,8 ***		
Har et fysisk handicap					6,5 ***

Anm.: Odds over 1 betegner øget sandsynlighed, Odds under 1 betegner mindsket sandsynlighed. Signifikansniveau angivet ved antallet af stjerner.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995-spørgeskemadata, N = 5.718.

RISICI FORBUNDET MED INTIMITETSSTRATEGIER

Tabel 6.6 viser store forskelle på de risici, som unge i de fem grupper selv tager eller udsættes for. De to seksuelt mest erfarne grupper, gruppe 2 og 4, har generelt dyrket mere ubeskyttet sex og har i højere grad fået en abort eller har gjort en pige gravid, der efterfølgende har fået en abort.

Derudover ser vi, at tidlig seksualitetsdebut og mange seksuelle partnere er mere risikofyldt for piger end for drenge. Hele 15 pct. af pigerne i gruppe 2 og 9 pct. af pigerne i gruppe 4 har således været udsat for forsøg på eller fuldbyrdet voldtægt mod ingen af drengene i disse grupper. Disse resultater er ikke overraskende, men viser, at udlevelsen af bestemte intimitetsstrategier kan have flere konsekvenser for piger end

for drenge og dermed kan være et mindre frit og mere omkostningsfuldt valg for piger end for drenge.

TABEL 6.6

Andelen af unge, født i 1995, der har været udsat for seksuelt betonede risici. Særskilt for fem grupper med forskellige intime strategier. Procent.

	Monogame – sent forældre- skab	Erfarne – tidligt forældre- skab	Afholdende – proker- ne-familie	Erfarne – antikerne- familie	Uerfarne – antikerne- familie	Alle
Gruppetørrelse	38	27	23	9	4	100
<i>Risici</i>						
Har dyrket ubeskyttet sex	30	57	0	51	0	31
Har fået en abort, eller pige har fået abort, efter at den unge gjorde hen- de gravid	3	11	0	7	0	4
Har været udsat for vold- tægt(sforsøg)						
Drenge	0	1	0	0	0	0
Piger	3	15	2	9	3	7

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995-spørgeskemadata, N = 6.294.

OPSAMLING OG KONKLUSION

FEM STRATEGIER

Analysen har vist os fem overordnede strategier i unges intime liv, der udledes af fem grupper af unge med forskellige opvækstkendetegn og forskellige perspektiver på fremtiden. De fem grupper af unge vil sandsynligvis opleves forskelligt af omgivelserne og vil i forskellig grad opfattes som fornuftige eller bekymrende:

Gruppe 1 (38 pct.): De monogame stræber efter kernefamilien, men udsætter forældreskabet, indtil uddannelsesambitionerne er indfriet og vejen er banet for en god position i samfundet. Disse unge er vokset op i kernefamilier med tætte følelsesmæssige bånd til deres forældre, og de har selv gode forudsætninger for at klare sig godt i uddannelsessystemet. Strategien fremstår kontrolleret, men utvungen. I lyset af samfundets generelle idealer om individualisme, eget ansvar for succes gennem uddannelse og strategisk familieplanlægning vil denne strategi i omgivelsernes øjne derfor sandsynligvis stå som et ideal.

Gruppe 2 (27 pct.): De seksuelt erfarne unge stræber ligeledes efter kernefamilien, men forventer at blive forældre en del tidligere end gruppe 1.

Disse unge er oftere piger, er oftere vokset op i eneforsørgerfamilier eller sammenbragte familier og er i langt højere grad end andre unge flyttet hjemmefra. En relativt stor andel af disse unge har været anbragt uden for hjemmet. Givet deres gennemsnitligt lave karakterer fra folkeskolen er deres forudsætninger for at klare sig i uddannelsessystemet dårligere end andres. Denne intimitetsstrategi er forbundet med øgede risici for abort og seksuelt overførte sygdomme, idet de unge i højere grad dyrker sex uden at beskytte sig. For piger er strategien desuden forbundet med øget risiko for voldtægt. Denne gruppe vil af omgivelserne ofte blive set som ukontrolleret, rodet og risikofyldt og kan virke provokerende på samfundsidealer, der dikterer, at intimsfæren bør underlægge sig deltagelsen i uddannelsessystem og på arbejdsmarkedet i den produktive sfære. Spørgsmålet er dog, om det er intimsfæren, der blokerer for produktionssfæren, eller omvendt manglende muligheder i produktionssfæren, der fremmer denne intimitetsstrategi som en vej til identitet og meningsfuldhed i tilværelsen.

Gruppe 3 (23 pct.): De seksuelt afholdende unge, der stræber efter kernefamilien og udskyder forældreskabet, er især at finde blandt unge fra indvandrerfamilier. Både etniske minoritetspiger og -drengene følger denne strategi, men overrepræsentationen er størst blandt pigerne. De er vokset op i familier med lidt færre socioøkonomiske ressourcer end gennemsnittet, men også i tæt følelsesmæssigt forbundne kernefamilier, hvor forældrene opleves som involverede i deres hverdagsliv. Gruppen har relativt gode forudsætninger for at klare sig i uddannelsessystemet. I den offentlige debat omfattes især pigerne i denne gruppe med bekymring, fordi denne intime strategi ikke ses som selvkontrol, men som et udtryk for social kontrol og tvang.

Gruppe 4 (9 pct.): De seksuelt erfarne unge, der i højere grad afviser kernefamiliernes idealer om fast parforhold og forældreskab, er typisk opvokset i eneforsørgerfamilier og sammenbragte familier, er lidt hyppigere at finde blandt tidligere anbragte unge, og gruppen oplever i relativt lille grad, at forældrene er involverede i deres hverdagsliv. Denne gruppe unge kommer ikke fra bestemte samfundslag og adskiller sig ikke væsentligt fra andre med hensyn til uddannelsesmuligheder. Lidt flere drenge følger denne strategi. Ligesom det gælder den intime strategi i gruppe 2, er denne intime strategi forbundet med øgede seksuelle risici – særligt for piger. Denne intimitetsstrategi kan umiddelbart virke som udtryk for frisind og

individualitet, men kan også være et udtryk for skuffelse over kvaliteten af deres opvækstfamilies fællesskab.

Gruppe 5 (4 pct.): De seksuelt uerfarne unge, der ligeledes afviser eller i hvert fald ikke forventer at leve i en kernefamilie med fast parforhold og forældreskab, er markant overrepræsenteret blandt unge med fysisk handicap. Derudover ser vi flere unge med denne strategi i familier, hvor forældrene ikke bor sammen, og vi ser flere med denne strategi blandt unge, der oplever en lav grad af kærlighed fra forældrene. Selvom der også er ydre betingelser, der får unge til at udleve de øvrige strategier, synes denne strategi i højere grad at udtrykke en mere opgivende indstilling til udlevelsen af seksualitet og familieliv og være en vej, der vælges, fordi mulighederne for at vælge andre veje er små, frem for at være et aktivt tilvalg.

FRIE VALG ELLER FASTLAGTE VEJE I INTIMSFÆREN?

Generelt viser analyserne, at intimsfæren nok er fri i vores forestillingsverden, men at den former sig forskelligt for unge med forskellige muligheder i uddannelsessystemet og for unge, opvokset i familier med forskellig struktur, med forskellige relationer til deres forældre og med forskelligt etnisk tilhørsforhold. En aktiv brug af kroppen og en fremskynning af forældreskabet bruges som kropslig strategi af unge, der i mindre grad ser en mulighed for succes i uddannelsessystemet som realistisk mål. Kroppen, seksualiteten og det tidlige forældreskab bliver dermed en strategisk vej til identitet og status, når andre veje synes blokerede. Omvendt hænger gode skolepræstationer og muligheden for gennem fremtidige uddannelsespræstationer at forbedre sin position og muligheder i samfundet sammen med en mere kontrolleret, afholdende indstilling til seksualitet og familieplanlægning. De unge, der har gode muligheder for succes i uddannelsessystemet og/eller på arbejdsmarkedet, ser altså ikke stor seksuel aktivitet og tidligt forældreskab som attraktive veje til identitet og status.

Afvisning af idéen om fast parforhold og forældreskab er forbundet med de unges egne relationer til forældre og erfaring med andre familieformer end kernefamilien. Derudover hænger den sammen med fysisk handicap. De (relativt få) unge, der afviser kernefamilieidealet, ser ud til at gøre det som et udtryk for lave forventninger til parforholdet og kernefamiliens holdbarhed, som et udtryk for manglende fysiske muligheder for at virkeliggøre eventuelle familiedrømme eller som et udtryk for manglende tillid til kvaliteten af de familierelationer, de er en del af.

Det kan altså se ud til, at fravalget af kernefamilien for en del unges vedkommende er et udtryk for afsavn, men for andre måske et udtryk for post-kernefamilie-familieværdier om maksimal individuel frihed og fri seksualitet. Generelt viser analyserne, set i lyset af de nuværende skilsmisetal og i lyset af erfaringerne med kernefamilien i de unges opvækst, dog en overraskende stor tilslutning til idealer om kernefamilie og ægteskab blandt de unge.

De unge følger intime strategier, der ligner deres opvækstfamilie-ers, og former derudover deres intimitet efter de muligheder, de har for at få succes i uddannelsessystemet og opnå gode positioner på arbejdsmarkedet. Tolker vi dette i lyset af Bourdieus praksisteori, bruger de unge deres erfaringer i fortiden og muligheder i fremtiden som en lyskegle, der angiver det mulighedsrum, deres intimitet bør/kan finde sted indenfor.

Intimsfæren er altså ikke fuldstændig fri, men omvendt heller ikke i så høj grad som i engelske studier forbundet med de unges familiemæssige klasse- og uddannelsesbaggrund. Der, hvor vi ser små signifikante sammenhænge mellem familieressourcer i form af tilknytning til arbejdsmarkedet og fattigdom, er sammenhængen omvendt i forhold til det, vi har set i den engelske kontekst, idet fattigdom og arbejdsløshed i gruppe 3 i den danske kontekst hænger sammen med en mere afholdende seksualitet blandt etniske minoritetspiger med lav klassebaggrund, hvorimod den kontrollerede seksualitet i den engelske kontekst fremstod som en strategi for især middelklassepiger. Giddens' forestilling om en intimsfære, frisat af traditionelle kategorier som klasse og køn, bekræftes, så længe vi kigger bagud i tid til de unges opvækstfamilier – men afvises, når vi ser fremad i tid, idet seksualiteten og forventninger om timingen af familielivet hænger tæt sammen med ens mulighed for at opnå en fordelagtig klasseposition gennem uddannelsessystemet.

Analysen viser, at intimsfæren ikke kan forklares uden at tage højde for etnicitet, og at køn har forskellig betydning for intimitet i forskellige etniske kontekster. Derudover viser analysen, at der er behov for at inddrage følelsesmæssige ressourcer på lige fod, når livsstrategier skal forklares.

LITTERATUR

- Bay, H. (2009): "Vejning/vægtning af stikprøver." *Dansk Sociologi*, 20(4), s. 113-120.
- Beck-Gernsheim, E. (1998): "On the Way to a Post-Familial Family - From a community of Need to Elective Affinities." *Theory, Culture & Society*, 15.
- Berggren, H. & L. Trägaard (2008): *Är svenskan människa. Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Norstedts.
- Bourdieu, P. (2005): *Udkast til en praksisteori*. Gyldendal.
- Collins, L.M., & S.T. Lanza (2013): *Latent class and latent transition analysis: With applications in the social, behavioral, and health sciences*. New York, John Wiley & Sons.
- Danmarks Statistik (2015): <http://www.statistikbanken.dk/statbank5a/SelectVarVal/saveselections.asp>.
- Elley, S. (2011): "Young women, class and gendered heterosexuality: the implication of educational aspirations and social networks for sex education messages." *Sociology*, 45(3), 413-429.
- Faber, S.T., A. Prieur, L. Rosenlund & J. Skjøtt-Larsen (2012): *Det skjulte klasesamfund*. Aarhus: Århus Universitetsforlag
- Giddens, A. (1991): *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press.
- Giddens, A. (1994): *Intimitetens forandring: seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*. Hans Reitzels Forlag.
- Graugaard, C. (2002): "Mellem porno og puritanisme." *Ungdomsforskning*, nr. 2.
- Hudson, F. & B. Ineichen (1991): *Taking it Lying Down: Sexuality and Teenage Motherhood*. London: Macmillan.
- Jæger, M.M. (2007). "Educational mobility across three generations: the changing impact of parental social class, economic, cultural and social capital." *European Societies*, 9(4), s. 527-550.
- Karlson, K.B. (2014). "Præferencer for reproduktion? En analyse af den sociale stratificering af danske unges uddannelsesforventninger i henholdsvis 1968 og 2011." *Dansk Sociologi*, 25(3), 92.
- McDonald, P., B. Pini, J. Bailey & R. Price (2011): 'Young people's aspirations for education, work, family and leisure'. *Work, employment and society*, 25 (1).

- Nielsen, J.C., N.U. Sørensen & M.N. Ozmec (2010): *Når det er svært at være ung i DK: unges trivsel og mistrivsel i tal*. Center for Ungdomsforskning, DPU, Aarhus Universitet.
- Ottosen, M., D. Andersen, K.M. Dahl, A.T. Hansen, M. Lausten & S.V. Østergaard (2014): *Børn og unge i Danmark – Velfærd og trivsel 2014*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Pheonix, A. (1991): *Young Mothers?* Cambridge, Polity Press.
- Rasmussen, B. (1999-2002): *Ung 99. En seksuel profil. I-IV*. Frederiksberg, Frederiksberg Kommunes Forebyggelsessekretariat.
- Søndergaard, D.M. (1996): *Tegnet på kroppen. Køn: koder og konstruktioner blandt unge voksne i akademia*. Museum Tusuleums forlag, Københavns Universitet
- Thomsen, J.P. (2012). "Exploring the heterogeneity of class in higher education: social and cultural differentiation in Danish university programmes." *British Journal of Sociology of Education*, 33(4), s. 565-585.
- Thomson, R. (2000): "Dream on: the logic of sexual practice." *Journal of Youth Studies*, 3(4), 407-427.
- Thomson, R. & J. Holland (2002): "Imagined adulthood: resources, plans and contradictions." *Gender and education*, 14(4), 337-350.

UNGES UDDANNELSESMØNSTRE

JENS-PETER THOMSEN, CHRISTOPHER JAMIL DE MONTGOMERY &
STINE VERNSTRØM ØSTERGAARD

INDLEDNING

I dette kapitel stiller vi skarpt på en af de mest betydningsfulde overgange i de unges liv: valget af uddannelse efter grundskolen. Da vi spurgte de unge sidste gang, var de 15 år og stod foran at skulle vælge, hvilken uddannelsesvej de ville tage efter deres grundskole. I denne runde er 1995-årgangen blevet 18 år. Langt de fleste unge er på dette tidspunkt i gang med en ungdomsuddannelse, nogle har allerede færdiggjort deres uddannelse, nogle har skiftet, mens andre ikke er i et uddannelsesforløb.

Valget af ungdomsuddannelse er den første uddannelsesovergang, hvor de unge selv vælger uddannelsesretning, og dette valg har stor betydning for de unges senere beskæftigelse og indkomst. Valget fortæller os i det hele taget meget om, hvordan deres fremtidige livsbaner bliver – der er nemlig en klar sammenhæng mellem uddannelsesvalg på den ene side og forhold som levealder, livsindkomst, arbejdsløshed og kriminalitet på den anden side (se fx Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2011; Ploug, 2008).

Valget af ungdomsuddannelse er ikke blot vigtigt at afdække, fordi det er en central indikator for de unges fremtidige livsbaner. Det er

også vigtigt at afdække, fordi forskningen gang på gang har vist, at der er en stærk sammenhæng mellem social baggrund og valg af uddannelse (se fx Thomsen (2014) for en dansk oversigt). I et samfund, der lægger vægt på lige muligheder for uddannelsesvalg, er det væsentligt at undersøge, hvordan sociale baggrundsfaktorer hænger sammen med dette valg, og undersøge, hvilke unge der i særlig grad oplever barrierer i forhold til valg af ungdomsuddannelse.

I forskningslitteraturen er der også en tradition for at fokusere særligt på de unges uddannelses- og fremtids*forventninger*, da disse er vel-egnede, hvis man skal forudsige, hvilke uddannelsesveje de unge vælger (Morgan, 2005). Det er derfor vigtigt at beskrive mønstret i disse forventninger, og i hvilken grad de varierer med social baggrund. Sidst, men ikke mindst, er det centralt at forsøge at identificere forhold, der kan fungere som løftestang for den gruppe af unge, der ellers er i risiko for ikke at få en ungdomsuddannelse. Denne gruppe beskæftiger vi os særligt med i det efterfølgende kapitel, hvor vi fokuserer på unge, der ikke er i uddannelse – dem, som også bliver kaldt ”restgruppen” i Danmark.

I dette kapitel beskriver vi først, hvilke generelle mønstre der er i overgangen til ungdomsuddannelse mellem de unges 15. og 18. år. Vi afdækker derefter, hvordan en række baggrundsfaktorer i den unges opvækst hænger sammen med valg af ungdomsuddannelse. Slutteligt undersøger vi sammenhængen mellem social baggrund og de unges forventninger til fremtidig uddannelse.

MØNSTRE I OVERGANGEN TIL UNGDOMSUDDANNELSE

Ungdomsuddannelsesområdet dækker i Danmark primært over de gymnasiale uddannelser (STX, HF, HHX og HTX) og erhvervsuddannelserne (EUD). Hertil kommer en række øvrige ungdomsuddannelser som erhvervsgrunduddannelserne (EGU), produktionsskolerne og STU (ungdomsuddannelser for unge med særlige behov). Tabel 7.1 viser de største ungdomsuddannelser, og hvor stor en andel af alle unge, født i 1995, der som 18-årige læste på, eller havde gennemført, de forskellige ungdomsuddannelser.

TABEL 7.1

Unge, født i 1995, fordelt efter uddannelsesstatus i 2013. Procent.

Uddannelsesstatus:	Dreng	Piger
I gang med STX	30,5	48,2
I gang med HTX	8,2	2,9
I gang med HHX	12,8	9,5
I gang med HF	4,5	8,3
I gang med EUD	22,2	11,0
Ikke i gang med ungdomsuddannelse	15,0	13,4
I gang med andre uddannelser	2,7	3,3
Har afsluttet gymnasial uddannelse	0,5	1,4
Andet	3,6	2,1
Total	100	100

Anm.: Tabellen viser igangværende eller afsluttet ungdomsuddannelse i 2013.

Kilde: Registerdata fra Danmarks Statistik.

Der er flere ting, der er værd at bemærke i tabellen. For både drenge og piger gælder det, at cirka fem ud af seks unge enten er i gang med (eller har afsluttet) en ungdomsuddannelse. Pigerne læser oftere en gymnasial uddannelse end drengene; 70 pct. af pigerne er i gang med eller har afsluttet en gymnasial uddannelse, mod 57 pct. af drengene. Drengene tager til gengæld oftere en erhvervsuddannelse (22 pct. mod 11 pct. af pigerne).

Skiftende regeringer i Danmark har haft en målsætning om, at 95 pct. af en ungdomsårgang skal gennemføre en ungdomsuddannelse. Det er endnu ikke lykkedes at opfylde denne målsætning. Faktisk har andelen af 25-årige, der ikke har fuldført en ungdomsuddannelse (det, der også ofte kaldes ”restgruppen”) været ret stabil de sidste 25 år, hvor den har ligget på omkring 20 pct. (Thomsen, 2014, se kapitel 8). Selvom årgang ’95 ikke er fyldt 25 år, ses billedet også i tabel 7.1, hvor ca. 15 pct. af drengene og 13 pct. af pigerne ikke er i gang med en ungdomsuddannelse (og heller ikke har afsluttet én).

Mens tabel 7.1 viser et samlet billede af årgang 1995, viser tabel 7.2 mønstrene for drenge og piger, fordelt på deres forældres uddannelsesniveau. Vi kan se, at blandt unge med forældre, der højst har en erhvervsfaglig uddannelse, er uddannelsesmønstret relativt forskelligartet. Drengene læser oftere en erhvervsuddannelse end piger, og en stor andel af både piger og drenge er ikke under uddannelse.

TABEL 7.2

Unge, født i 1995, fordelt efter uddannelsesstatus i 2013 og forældres uddannelsesniveau. Procent.

Uddannelsesstatus:	Forældre har erhvervsfaglig uddannelse		Forældre har LVU	
	Dreng	Piger	Dreng	Piger
I gang med STX	20,0	38,9	63,2	75,9
I gang med HTX	7,5	3,1	8,3	2,3
I gang med HHX	14,9	13,0	10,4	4,7
I gang med HF	4,6	10,0	2,8	4,0
I gang med EUD	30,0	15,2	5,0	2,1
Ikke i gang med ungdomsuddannelse	15,7	13,5	6,4	5,8
I gang med andre uddannelser	3,4	3,7	1,1	1,5
Har afsluttet gymnasial uddannelse	0,2	0,9	1,2	2,9
Andet	3,6	1,8	1,5	0,8
Total	100	100	100	100

Anm.: Tabellen viser igangværende eller afsluttet ungdomsuddannelse i 2013.

Kilde: Registerdata fra Danmarks Statistik.

Mønstrer for unge med akademikerforældre (hvor mindst én forælder har en lang videregående uddannelse) er meget anderledes. Piger har her det mest ensartede uddannelsesmønster, hvor næsten alle læser en gymnasial uddannelse, mens billedet er mindre tydeligt for drenge, som dog stadig langt overvejende er at finde på en gymnasial uddannelse. Faktisk læser 76 pct. af døtrene af akademikerforældre en STX, mens 63 pct. af sønnerne gør det. Til sammenligning læser kun 39 pct. af pigerne med faglærte forældre en almen gymnasial uddannelse, mens det er endnu mindre for drengene, kun 20 pct. Disse forskelle viser tydeligt sammenhængen mellem uddannelsesvalg og social baggrund. I det næste afsnit kigger vi nærmere på mønstrene i overgangen til de gymnasiale uddannelser og de erhvervsfaglige uddannelser.

SOCIALE FORSKELLE I UDDANNELSESOVERGANGE

Uddannelsesforskningen peger på, at der ikke blot er en stærk sammenhæng mellem unges uddannelsesvalg og social baggrund, men at sammenhængen stadig er stor på trods af, at man kontrollerer for kognitive evner, fx ved at tage højde for de unges karakterer fra folkeskolen (Bingley, Karlson & Martinello, 2012). Forældrenes sociale og kulturelle ressourcer har stor betydning, ikke bare for børns skolepræstationer, men også for de valg, de foretager videre i uddannelsessystemet (Boudon,

1974; Bourdieu, 1986; Jæger & Holm, 2007). Således peger forskningslitteraturen på, at børn med forskellige sociale baggrunde vælger meget forskellige uddannelser (og på forskellige niveauer), selvom deres skolepræstationer er ens (Bradbury m.fl., 2015; Jackson, 2013). Nogle forskere taler derfor om primære effekter, der har at gøre med forskelle i evner og skolepræstationer, og sekundære effekter, der har at gøre med senere uddannelsesvalg uagtet evner og skolepræstationer (Boudon, 1974). Noget forskningslitteratur forklarer disse forskelle med, at unge med kortuddannede forældre primært orienterer sig efter at reproducere deres forældres status, og derfor oplever det som mere risikofyldt at læse en lang videregående uddannelse end unge med akademikerforældre gør, selv hvis disse to grupper af unge har samme karaktergennemsnit fra gymnasiet (Breen & Goldthorpe, 1997). En anden gren af litteraturen lægger vægt på, at børn, uafhængigt af deres kognitive evner, har forskellige præferencer for at vælge forskellige uddannelser, alt afhængigt af forældrenes uddannelsesniveau og kulturelle ressourcer i hjemmet (Bourdieu & Passeron, 1977).

I 1995-årgangen af unge kan vi genfinde disse forskelle i uddannelsesvalg, uafhængigt af grundskolekarakterer. figur 7.1 og figur 7.2 viser karakterfordelingen i dansk og matematik ved folkeskolens afgangsprøve, samt sandsynligheden for at gå på hhv. en gymnasial uddannelse og en erhvervsfaglig uddannelse i 18-årsalderen for unge fra hjem, hvor forældrenes længste uddannelse er hhv. en erhvervsfaglig og en lang videregående uddannelse.

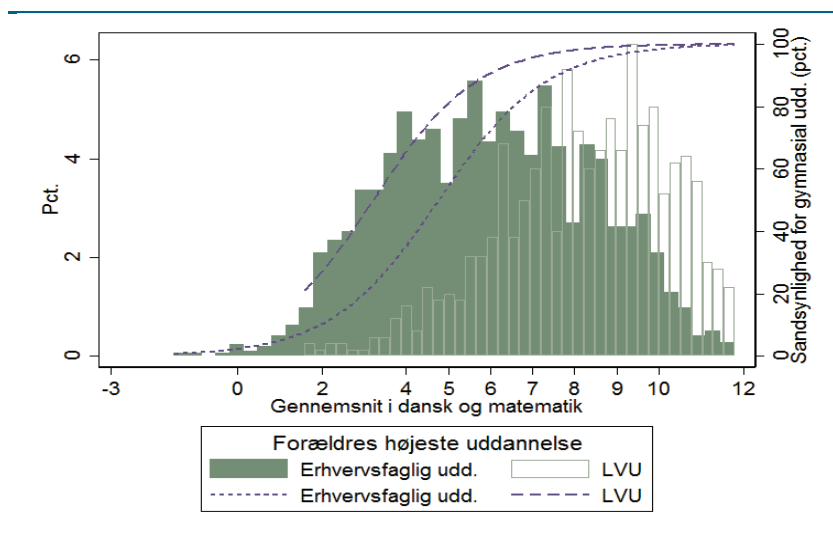
Figureerne fortæller to forskellige historier. *For det første* viser de, at der er en markant sammenhæng mellem den højeste uddannelse i hjemmet og den unges karaktergennemsnit i dansk og matematik fra grundskolen (folkeskolens afgangsprøve). Det kan vi se af de farvede og gennemsigtige søjler i baggrunden på begge figurer, der viser karakterfordelingen for børn fra højt- og kortuddannede hjem. Det er tydeligt, at fordelingen for unge fra højtuddannede hjem (med lang videregående uddannelse) er forskudt op ad karakterskalaen sammenlignet med børn fra hjem, hvor højeste uddannelse er en erhvervsfaglig uddannelse. Søjlefordelingerne illustrerer de primære effekter af social baggrund: at de unges skolepræstationer hænger stærkt sammen med forældrenes uddannelsesbaggrund.

For det andet viser figurene, at der er store forskelle i sandsynligheden for at påbegynde hhv. gymnasiale uddannelser og erhvervsfaglige

uddannelser for unge fra forskellige sociale baggrunde, selv når disse unge har de samme karakterer. I begge figurer indikerer de stiplede linjer sandsynligheden for at gå på hhv. en gymnasial uddannelse og en erhvervsfaglig uddannelse i 2013. Sandsynlighederne er udregnet ved særskilte logistiske regressioner for børn, der kommer fra hjem, hvor højeste uddannelse er en erhvervsfaglig uddannelse, og børn, der kommer fra hjem, hvor højeste uddannelse er en lang videregående uddannelse.

FIGUR 7.1

Sandsynligheden for overgang til gymnasial uddannelse betinget på den unges karaktergennemsnit fra folkeskolen i dansk og matematik og forældres højeste uddannelse. Procent.

Anm. Søjlerne angiver, hvor mange pct. der har et givent karaktergennemsnit (pct. til venstre på y-aksen). Linjerne angiver sandsynligheden for at overgå til en gymnasial uddannelse (pct. til højre på y-aksen).

Kilde: Registerdata fra Danmarks Statistik.

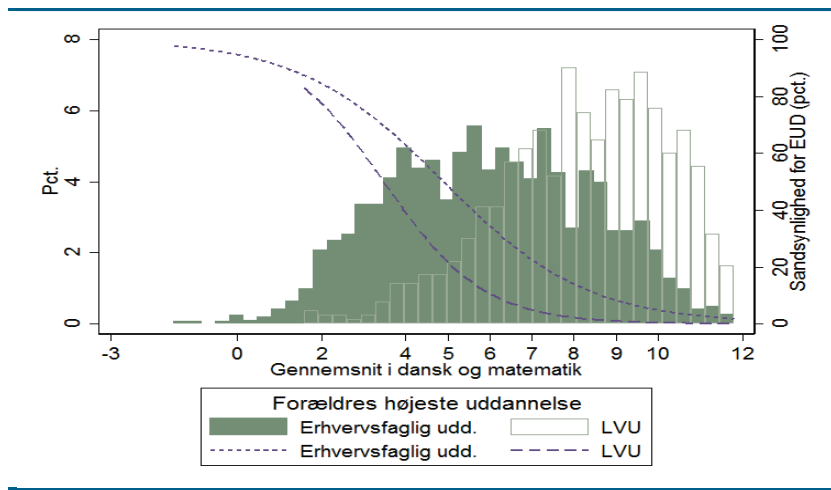
Figur 7.1 viser, at sandsynligheden for, at unge med de samme karakterer går på en gymnasial uddannelse som 18-årige, systematisk er højere for unge af højtuddannede end for unge, hvis forældres højeste uddannelse er en erhvervsfaglig uddannelse. Mens en ung med akademikerforældre har ca. 90 pct. sandsynlighed for at overgå til en gymnasial uddannelse, hvis den unge har 6 i gennemsnit, så skal en ung, hvis forældres højeste uddannelse er en erhvervsfaglig uddannelse, have næsten 8 i gennemsnit for at have samme sandsynlighed. Som et andet eksempel kan vi se, at

hvis den unge har et gennemsnit i dansk og matematik på 5, er sandsynligheden for at overgå til en gymnasial uddannelse hele 30 procentpoint højere for børn af højtuddannede end den er for børn af kortuddannede. Jo højere karaktererne er, desto mindre er forskellen mellem de to sociale grupper, og desto større er sandsynligheden for at gå på gymnasiet. Omvendt viser figur 7.2, at sandsynligheden for, at unge med de samme karakterer går på en erhvervsuddannelse, er væsentligt større, hvis den unges forældre har en erhvervsuddannelse, end den er for børn, hvis forældre er akademikere. Samtidig er det markant, at jo højere karaktererne er, desto mindre er sandsynligheden for at gå på en erhvervsfaglig uddannelse.

FIGUR 7.2

Sandsynligheden for overgang til en erhvervsuddannelse (EUD), betinget på den unges karaktergennemsnit fra folkeskolen i dansk og matematik og forældres højeste uddannelse. Procent.

Anm. Søjlerner angiver, hvor mange pct. der har et givent karaktergennemsnit (pct. til venstre på y-aksen). Linjerne angiver sandsynligheden for at overgå til en EUD (pct. til højre på y-aksen).

Kilde: Registerdata fra Danmarks Statistik.

Der er således ikke kun store sociale forskelle i karakterniveau, men også store sociale forskelle i uddannelsesvalg blandt unge med samme karaktergennemsnit. Det understreger et dilemma i forhold til at øge den sociale mobilitet: Opadgående social mobilitet på uddannelsesområdet (det at børn opnår højere uddannelse end deres forældre) forudsætter *enten*, at

andelen af borgere med en videregående uddannelse kan blive ved med at vokse, *eller* at den opadgående sociale mobilitet følges af en nedadgående social mobilitet, fx ved at akademikerbørn uddanner sig erhvervsfagligt. Set i dette perspektiv er det væsentligt, at de erhvervsfaglige uddannelsers status styrkes, så det sikres, at unge, der har evnerne og interessen for faglært arbejde, finder det attraktivt at tage en erhvervsfaglig uddannelse – uanset hvilken uddannelse deres forældre har.

UNGDOMSUDDANNELSE OG BAGGRUNDSFAKTORER

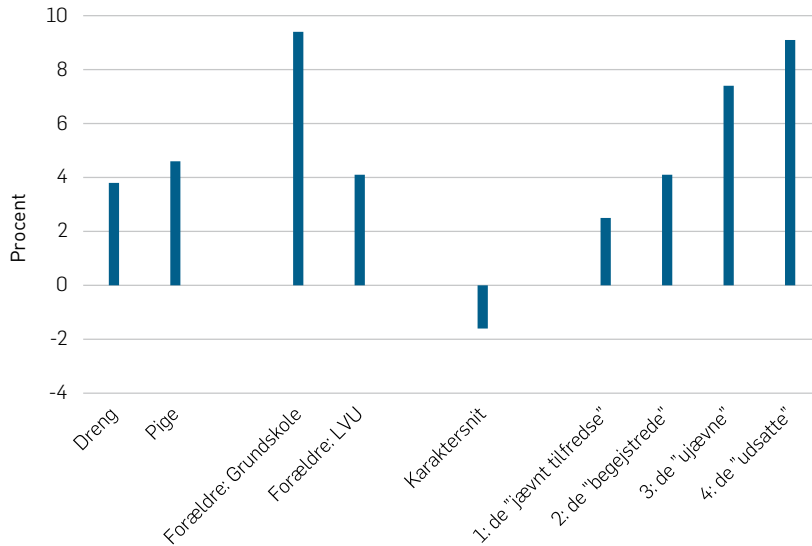
I det foregående afsnit kiggede vi på sammenhængen mellem ungdomsuddannelse, skolepræstationer og forældrenes uddannelsesniveau. I dette afsnit ser vi mere bredt på, hvilke faktorer der er med til at forklare de unges uddannelsesstatus som 18-årige.

Vi fokuserer på, om de unge er i gang med en almen gymnasial uddannelse (STX), med en teknisk, erhvervsgymnasial uddannelse eller en højere forberedelseseksamen (HHX/HTX/HF), med en erhvervsuddannelse (EUD), eller om de er i gang med et alternativt uddannelsesforløb eller slet ikke er i gang. Analysen inddrager en række sociale baggrundsvariable, både variable, som vi ved normalt hænger sammen med uddannelsesvalg (som forældrenes indkomst og uddannelsesniveau), men også variable om forældrestøtte, forventninger og tidligere skoleoplevelser.

Figur 7.3 og figur 7.4 præsenterer sandsynligheder for uddannelsesstatus på baggrund af en multinomial logistisk regressionsanalyse (se bilag B7.1). Det er bemærkelsesværdigt, at mange af de faktorer, som vi har medtaget i den multinomiale regressionsmodel, ikke hænger signifikant sammen med den unges uddannelsesstatus i 2013, hvorimod køn, karakterer og forældres uddannelse – som vi har set på i de tidligere afsnit – fortsat fremstår som særdeles vigtige faktorer for den unges overgang til ungdomsuddannelse. Vi præsenterer her de signifikante og betydelige sammenhænge med uddannelsesstatus og fokuserer på, om den unge enten ikke er i gang, eller om hun eller han er i gang med en STX.

FIGUR 7.3

Udvalgte sandsynligheder for ikke at være i gang med en ordinær ungdomsuddannelse. Procent.

Anm.: Sandsynligheder for ikke at være i gang med en ordinær ungdomsuddannelse, udregnet på baggrund af den multinomiale regressionsmodel i bilagstabel B7.1. Kun signifikante sandsynligheder er medtaget.
 Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 samt registerdata fra Danmarks Statistik.

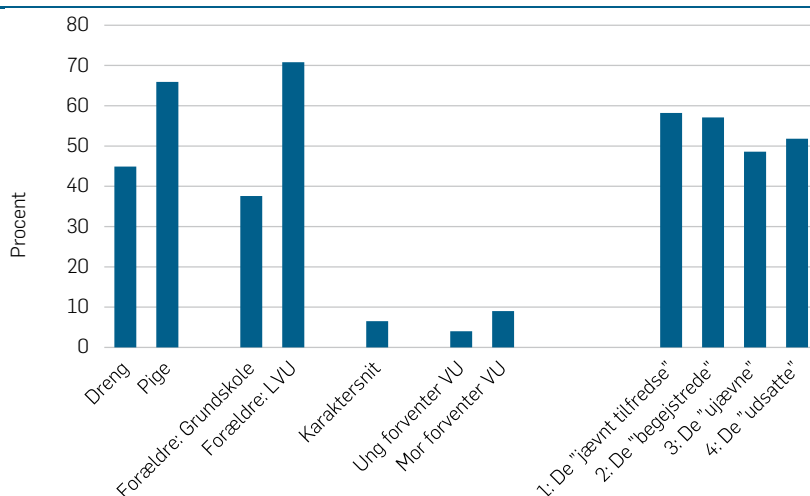
Vi kan i figur 7.3 se, at unge med forældre, der højst har en grundskoleuddannelse, har højere sandsynlighed for ikke at være i gang med en ordinær ungdomsuddannelse, end tilfældet er for unge med akademikerforældre. Samtidig betyder en positiv ændring i karaktergennemsnittet (ét karakterpoint), at sandsynligheden for ikke at være i gang mindskes med 2 pct.

Derudover har vi inkluderet barnets tidlige skoleoplevelser, fordi vi finder det relevant at undersøge, om tidlige erfaringer i mødet med samfundets måske mest centrale uddannelsesinstitution, grundskolen, betyder noget for sandsynligheden for at læse en ungdomsuddannelse. De unge er blevet inddelt i fire grupper, afhængigt af hvad deres tidligere skoleoplevelser har været, ved hjælp af en latent klasseanalyse (se kapitel

9 for en mere udførlig beskrivelse).¹⁰ Vi finder fire forskellige grupper: Gruppe 1 består af 37 pct. af de unge, som har overvejende positive skoleoplevelser, og som vi kan kalde de ”jævnt tilfredse”. Gruppe 2 består af 32 pct. af de unge, som har meget positive skoleoplevelser, og som vi kan kalde de ”begejstrede”. Gruppe 3 består af 17 pct. af de unge, som har lidt mere blandede oplevelser, de ”ujævne”. Endelig består gruppe 4 af de resterende 14 pct. Denne gruppe har konsekvent haft dårlige skoleoplevelser, og vi kalder gruppen de ”udsatte”.

FIGUR 7.4

Udvalgte sandsynligheder for at være i gang med en STX. Procent.

Anm.: Sandsynligheder for at være i gang med en STX, udregnet på baggrund af den multinomiale regressionsmodel i bilagstabel B7.1. Kun signifikante sandsynligheder er medtaget.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 samt registerdata fra Danmarks Statistik.

Vi finder, at der er en sammenhæng mellem dårlige skoleerfaringer og det ikke at være i gang med en ordinær ungdomsuddannelse: jo dårligere erfaringer med skolen den unge har haft (gruppe 3 og 4), desto større er sandsynligheden for ikke at være i gang. Sandsynligheden for ikke at være i gang er 7 procentpoint større for den mest udsatte gruppe end for

10. En latent klasseanalyse undersøger sammenhængene mellem en række spørgsmål og fordeler besvarelsene på en række grupper eller klasser, hvor hver gruppe har samme svarmønster. Analysen sammenfatter en lang række spørgsmål til få, forskellige grupper, og giver et mål for gruppernes størrelse. Vi bruger ”medlemskab” af disse grupper som en forklarende variabel i vores regressionsanalyse.

de 'jævnt tilfredse'; en ganske markant øget risiko, set i lyset af, at alle andre baggrundsfaktorer er holdt konstante i analysen.

Til sammenligning er billedet meget anderledes, når vi kigger på sandsynligheden for at overgå til en STX i figur 7.4. Her kan vi se, at sandsynligheden øges ekstra meget for piger og for unge med akademikerforældre. Vi kan også se, at forventninger – både morens og den unges egne – til at læse en videregående uddannelse ved den unges 15. år øger sandsynligheden for at overgå til STX. Slutteligt er det tydeligt, at dårlige skoleoplevelser markant mindsker sandsynligheden for at overgå til en STX.

SOCIAL BAGGRUND OG UDDANNELSESOPLEVELSER

Som tabel 7.1 i første afsnit viste, er langt de fleste unge som 18-årige i gang med en ungdomsuddannelse – nogle er i gang med den samme uddannelse, som de påbegyndte lige efter grundskolen, og nogle har skiftet uddannelse måske én eller endda to gange. I spørgeskemaet er de unge blevet spurgt om deres oplevelser på deres ungdomsuddannelse.

De unge, der er i gang med en ungdomsuddannelse, har generelt et positivt syn på deres uddannelse. På tværs af de forskellige uddannelser synes ca. 85 pct. af de unge "virkelig godt" eller "godt" om deres uddannelse. Tilsvarende synes 80 pct. af de unge, at det sociale miljø på deres uddannelse er godt eller meget godt, og her er der ingen forskelle mellem de store ungdomsuddannelser: de gymnasiale uddannelser og erhvervsuddannelserne. Vi finder heller ikke forskelle på tværs af uddannelserne, når det gælder de unges syn på deres lærere. Omkring 70 pct. svarer, at de synes, at deres lærere er gode eller meget gode, mens blot 10 pct. af de unge svarer, at deres lærere er dårlige eller meget dårlige.¹¹ Blandt de unge, der har været i praktik, er der generelt overvældende stor tilfredshed med praktikvirksomheden: 94 pct. synes godt eller virkelig godt om den. Tilfredsheden med skolepraktik er mindre – her synes 68 pct. godt eller virkelig godt om den.

Blandt de unge, der har afbrudt deres ungdomsuddannelse, er de langt mest dominerende angivelser af årsagerne til frafald, at de unge

---

11. I lighed med andre spørgeskemaundersøgelser, er bortfaldet i undersøgelsen større blandt unge fra kortuddannede hjem, og dette skal man tage forbehold for i analyserne. Konkret betyder det her, at billedet kan være en smule mere positivt, end det ellers havde været.

havde personlige/private problemer, eller at de mistede interessen for uddannelsen. Ud fra de grunde, de unge angiver til at afbryde deres uddannelse, finder vi ikke noget tydeligt mønster i forhold til type af ungdomsuddannelse eller social baggrund.

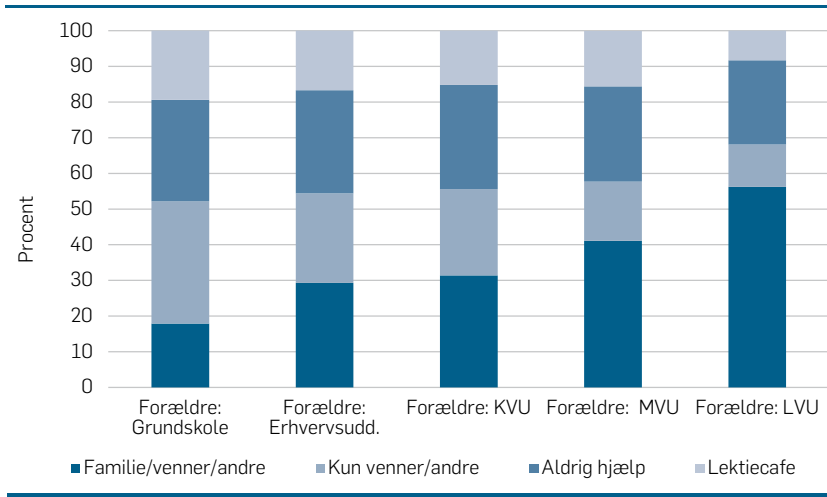
Vi har også spurgt de unge om, hvorvidt de har været i kontakt med ungdommens uddannelsesvejledning, efter at de gik ud af folkeskolen. Ungdommens uddannelsesvejledning er en central institution i det danske uddannelsessystem, da den vejleder unge i forhold til valg af ungdomsuddannelse, herunder også unge, der er på kanten af arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet. Ud af 1995-årgangen svarer 77 pct., at de har været i kontakt med ungdommens uddannelsesvejledning, siden de gik ud af folkeskolen, og i 36 pct. af tilfældene var kontakten på initiativ fra ungdommens uddannelsesvejledning. Af de unge, der har været i kontakt med ungdommens uddannelsesvejledning, svarer 40 pct., at de i høj grad var afklarede efter samtalen, 21 pct. svarer, at de er det i nogen grad, mens 36 pct. ikke oplever, at de er blevet afklaret.

Mens der ikke er social forskel på, hvem der er i kontakt med ungdommens uddannelsesvejledning, er der en tydelig social gradient i, hvilke unge der har modtaget hjælp til at gennemføre et projekt eller en større opgave på deres gymnasiale uddannelse (og som de vurderer førte til en klar forbedring af opgaven). Som figur 7.5 viser, er børn af højtuddannede langt oftere end børn af kortuddannede i stand til at få hjælp fra familie eller netværk.

Mens 56 pct. af alle unge med højtuddannede forældre har fået hjælp fra familie, venner eller andre personer, så gælder det kun 18 pct. af de unge med forældre, der ingen uddannelse har ud over grundskolen. Mønsteret ses også dér, hvor vi har afbildet dem, der kun har fået hjælp af venner/andre – langt flere unge med kortuddannede forældre har kun fået hjælp fra venner og andre, mens det gælder for langt færre unge fra højtuddannede hjem. Tilsvarende er unge fra kortuddannede hjem dobbelt så ofte som unge fra højtuddannede hjem blevet hjulpet på en lektiecafé. Af de unge, der angiver, at de aldrig har fået hjælp til en opgave, er der færre i gruppen af unge af højtuddannede.

FIGUR 7.5

Unge, født i 1995, fordelt efter hjælp til gennemførelse af opgaver. Særskilt for forældres uddannelse. Procent.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

SOCIALE FORSKELLE I UDDANNELSESFORVENTNINGER

Fremtidsforventninger udgør et særskilt interesseområde i uddannelsesforskningen. Forskning både herhjemme og uden for Danmark har peget på, at forventninger har en selvstændig betydning for, hvilken uddannelse og position unge mennesker får. Antagelsen er, at vores forventninger til fremtiden påvirker både vores præstationer i skolen og de uddannelsesvalg, vi træffer (Andrew & Hauser, 2012; Bingley m.fl., 2012; Morgan, 2005).

Både som 15- og 18-årige er de unge blevet spurgt: ”Hvilken uddannelse regner du selv med at få?”. Ligesom i sidste runde (Bingley m.fl., 2012) kan vi dokumentere en tydelig social gradient i de unges forventninger til højeste uddannelse: jo højere uddannelse den unges forældre har, desto højere uddannelse forventer den unge selv at opnå. Vi finder også, at karaktergennemsnit er en markant prædiktør for den unges forventninger. Forældrenes uddannelsesniveau og det, at de unge vælger en gymnasial uddannelse, har således stor betydning for de unges forventninger til videre uddannelse. Blandt dem, der går i gymnasiet, for-

venter 30 pct. af de kortuddannedes børn at få en lang videregående uddannelse mod 67 pct. af de højtuddannedes børn. Denne forskel består, selv når vi kontrollerer for skolepræstationer: jo højere uddannelse den unges forældre har, desto højere uddannelse forventer den unge selv at opnå, selv når vi holder skolepræstationer konstante.

I sidste runde, da de unge var 15 år, fandt Bingley m.fl. (2012), at der var ca. 30 procentpoints forskel med hensyn til at forvente en videregående uddannelse for børn af akademikerforældre i forhold til børn af ufaglærte forældre, kontrolleret for den unges evner, køn og husstandsindkomst. Tre år senere finder vi lignende gab i forventninger. Vi har kørt en model, der ligner den, som Bingley m.fl. (2012) har anvendt, dog har vi betinget på, at de unge skulle have påbegyndt en gymnasial uddannelse, da langt de fleste unge gør dette, og da vi ellers ikke kan estimere sociale forskelle i forventninger til fremtidige uddannelsesvalg for 18-årige (under 4 pct. af dem, der læser en erhvervsuddannelse, regner med at få en lang videregående uddannelse, mod 43 pct. af dem, der har påbegyndt en gymnasial uddannelse). Vi fokuserer desuden på forskelle i at forvente en lang videregående uddannelse.

TABEL 7.3

Sandsynligheden for at forvente at få en lang videregående uddannelse for unge, født i 1995, der har påbegyndt en gymnasial uddannelse. Lineær sandsynlighedsmodel.

	Koefficient	Standardfejl
<i>Forældres højeste uddannelse (grundskole = ref.):</i>		
Gymnasial uddannelse	0,01	(0,10)
Erhvervsfaglig uddannelse	0,01	(0,07)
Kort videregående uddannelse	0,02	(0,07)
Mellemlang videregående uddannelse	0,08	(0,07)
Lang videregående uddannelse	0,21 ***	(0,07)
Gennemsnit i dansk og mat. (FSA; øgning for hvert karakterpoint)	0,08 ***	(0,00)
Personlighedstype: samvittighedsfuld	0,02 ***	(0,01)
Konstant	-0,42 ***	(0,08)

Anm.: *** p < 0,01; ** p < 0,05; * p < 0,1. N=2.548. R²=0,15. Ud over de rapporterede variable er der kontrolleret for følgende: husstandsindkomst og køn.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 samt registerdata fra Danmarks Statistik.

Tablet 7.3 viser resultaterne fra en lineær sandsynlighedsmodel, hvor vi undersøger forskellige baggrundsfaktorer sammenhæng med sandsynligheden for at forvente at få en lang videregående uddannelse.

Koefficienterne i tabel 7.3 angiver de procentvise ændringer fra grundniveauet, fx kan vi se, at sandsynligheden for at forvente en LVU øges med 8 procentpoint for hvert ekstra karakterpoint ved grundskolens afslutning i 9. klasse. Det er også bemærkelsesværdigt, at forventningerne øges med 2 procentpoint, hvis man er en samvittighedsfuld personlighedstype. Det mest bemærkelsesværdige i modellen er dog det forhold, at der er 21 procentpoints forskel i at forvente en lang videregående uddannelse for 18-årige gymnasielever af akademikerforældre vs. 18-årige gymnasielever af ufaglærte forældre – selv når vi har kontrolleret for folkeskolekarakterer og forældrenes indkomst.

Blandt lige begavede unge i en gymnasial uddannelse er der altså over 20 procentpoints forskel i at forvente en lang videregående uddannelse. Størrelsen på disse forskelle skal også ses i lyset af, at særligt unge gymnasielever fra kortuddannede hjem er en selekteret gruppe – de unge fra denne gruppe, der har en gymnasial uddannelse, er de særligt motiverede. Derfor er forskellen på 20 procentpoint nok et konservativt bud, som ville være større, hvis vi inkluderede alle unge i analysen.

OPSAMLING OG KONKLUSION

I dette kapitel har vi behandlet en af de mest betydningsfulde overgange i de unges liv: valget af uddannelsesvej efter grundskolen. Valget fortæller os meget om de unges videre vej gennem livet – der er nemlig en stærk sammenhæng mellem uddannelsesvalg på den side og forhold som levealder, livsindkomst, arbejdsløshed og kriminalitet på den anden.

Vi har set, at de fleste unge er tilfredse med deres uddannelse, men vi har også set, at der er store sociale forskelle i, hvem der fx kan få hjælp med skoleopgaver hjemmefra. Unge med højtuddannede forældre får langt oftere hjælp til opgaver end unge med kortuddannede forældre. Vi har videre set, at valg (eller fravalg) af ungdomsuddannelse også hænger stærkt sammen med, hvilken social baggrund de unge kommer fra, og ikke mindst med, hvilke skoleerfaringer de unge tidligere har haft. Dårlige skoleerfaringer øger risikoen for ikke at komme i gang med en ungdomsuddannelse. Når vi i tillæg finder, at unges uddannelsesovergange og forventninger til fremtidig uddannelse hænger sammen med forældrebaggrund, også uafhængigt af deres karakterniveau fra grundskolen, peger kapitlet samlet set på tre udfordringer:

1. Vi har set, at blandt unge med forældre, der højst har en grundskoleuddannelse, er en stor andel af både piger og drenge ikke i uddannelse, mens fx næsten alle piger med akademikerforældre læser på det almene gymnasium. Disse forskelle viser tydeligt sammenhængen mellem uddannelsesvalg og social baggrund, og de illustrerer også, at det er en udfordring at få akademikerbørn til at læse en erhvervsuddannelse – det er således kun 4 pct. af akademikerbørnene, der vælger at læse en sådan. Dette peger på spørgsmålet om, hvordan vi får den sociale mobilitet til at flyde begge veje. Hvis vi kun fokuserer på unge, der tager længere uddannelser end deres forældre, så vil andelen af faglærte skrumpe betragteligt, og det er næppe et gode for hverken samfundet eller den enkelte, der måske i virkeligheden har evnerne og interessen til faglært arbejde. Hvis flere børn fra kortuddannede hjem skal have en chance for at få en uddannelse på et højere niveau end deres forældre, kræver det i praksis, at flere unge fra højtuddannede hjem omvendt også skal finde det attraktivt at læse en erhvervsfaglig uddannelse. Det er en stor udfordring at tilrettelægge et uddannelsessystem, hvor alle ungdomsuddannelser, ikke kun de gymnasiale, fremstår attraktive, således at de vælges til, alt efter interesser og kompetencer, af unge fra alle sociale baggrunde.
2. Den sociale baggrund slår tydeligt igennem i de unges forventninger til fremtidig uddannelse. Unge fra kortuddannede hjem har systematisk lavere forventninger og er mindre tilbøjelige til at uddanne sig, selv når vi kontrollerer for deres karaktergennemsnit fra grundskolen. Ikke blot får børn af kortere uddannede forældre generelt lavere karakterer i folkeskolen end børn af højtuddannede forældre – der er også store sociale forskelle i sandsynligheden for overhovedet at påbegynde gymnasium eller erhvervsuddannelse for unge fra forskellige sociale baggrunde, selv når disse unge har de samme karakterer fra folkeskolen. Unge fra højtuddannede hjem er meget mere tilbøjelige til at påbegynde en studentereksamen (STX) og forvente at tage en videregående uddannelse, end unge fra kortuddannede hjem er det, selv hvis de har de samme karakterer fra grundskolen. Der er altså en systematisk skævhed i de unges valg og forventninger. Dette peger på et behov for at understøtte de unges forventninger på en måde, så disse ikke på forhånd er fastlagt af familiebaggrunden.

den, og så vi dermed ikke går glip af det potentiale, som disse unge udgør.

3. Generelt er de unge meget tilfredse med deres uddannelse, og der er ikke noget klart mønster i deres frafaldsoplevelser. I herværende undersøgelse angiver de unge de dominerende grunde til at falde fra som 'personlige problemer' eller 'mistet interesse'. Meget tyder på, at de unge, der falder fra, har en række personlige udfordringer, og det nok grund til ikke at være for optimistisk i forhold til, hvor meget de ordinære uddannelser kan kompensere for disse udfordringer. Det er således næppe retvisende udelukkende at kalde problemet med unge, der ikke får en ungdomsuddannelse, for et frafaldsproblem, underforstået at det er et problem, som uddannelsesinstitutioner alene kan løse. Problemet handler i høj grad om de unges ressourcer og opvækstbetingelser tidligere i tilværelsen. Dette tyder på, at problemet med restgruppen starter tidligere – det stiller vi skarpt på i kapitel 8.

BILAG

BILAGSTABEL B7.1

Baggrundsfaktorer og uddannelsesstatus i 2013. Multinomial logistisk regressionsmodel. Odds ratio.

(Ikke i gang/andet=ref.)	EUD		HF/HHX/HTX		STX	
	Odds ratio	Standardfejl	Odds ratio	Standardfejl	Odds ratio	Standardfejl
Dreng	2,75 ***	(0,61)	1,26	(0,26)	0,56 ***	(0,12)
<i>Forældres højeste uddannelse (grundskole=ref.)</i>						
Gymnasium	0,90	(0,71)	0,75	(0,57)	1,53	(1,23)
Erhvervsfaglig uddannelse	1,99 *	(0,77)	2,03	(0,89)	3,02 **	(1,56)
KVU	1,62	(0,83)	2,44 *	(1,29)	3,48 **	(2,07)
MVU	1,21	(0,53)	1,85	(0,87)	3,54 **	(1,91)
LVU	0,33 *	(0,21)	1,21	(0,66)	4,30 **	(2,57)
Gennemsnit i dansk og matematik (FSA)	0,86 **	(0,05)	1,47 ***	(0,09)	1,93 ***	(0,12)
Mor forventer VU i 2011	1,09	(0,26)	2,54 ***	(0,55)	3,27 ***	(0,72)
Ung forventer VU i 2011	0,82	(0,19)	1,39	(0,28)	1,55 **	(0,32)
<i>Skoleoplevelser (bedste skoleoplevelser, gruppe 1=ref.)</i>						
Gruppe 2	0,56 *	(0,17)	0,67	(0,19)	0,65	(0,18)
Gruppe 3	0,45 **	(0,16)	0,41 ***	(0,13)	0,31 ***	(0,10)
Gruppe 4	0,44 **	(0,15)	0,29 ***	(0,10)	0,27 ***	(0,09)

Anm.: *** p < 0,01; ** p < 0,05; * p < 0,1. N=2.288. Ud over de rapporterede variable indgår følgende: geografisk region, husstandsindkomst, skilsmisse, Big Five-personlighedsskalaer, bedsteforældres uddannelsesniveau, privatskole, dagpleje, indeks for støtte fra forældre, indeks for kulturel kapital i hjemmet, barnets fritidsaktiviteter i 2011 (disse variable var enten insignifikante eller ubetydelige). Standardfejl i parenteser. FSA = folkeskolens afgangsprøve. Odds ratio for, at drenge læser en erhvervsfaglig uddannelse, er 2,75. Dette betyder, at odds for at læse en erhvervsuddannelse i forhold til referencekategorien (ikke at være i gang/i gang med andet) er 2,75 gange højere for drenge, end den er for piger, alt andet lige. En odds ratio på 1 ville have betydet, at odds for at læse en erhvervsuddannelse i forhold til reference ville være lige stor for drenge og piger, mens odds ratio under 1 ville have betydet, at drenge var mindre tilbøjelige end piger til at læse en erhvervsuddannelse i forhold til referencekategorien.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 samt registerdata fra Danmarks Statistik.

LITTERATUR

Andrew, M. & R.M. Hauser (2012): Adoption? Adaptation? Evaluating the Formation of Educational Expectations. *Social Forces*.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2011): *Fordeling og levevilkår*.

Bingley, P., K.B. Karlson & A. Martinello (2012): ”Færdigheder og forventninger”. I: M.H. Ottesen (red.): *15-åriges hverdagsliv og udfordringer*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:30.

- Boudon, R. (1974): Education, opportunity and social inequality. Changing prospects in Western society (Rev. and reorganized ed.). New York: John Wiley & Sons.
- Bourdieu, P. (1986): *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. New York: Routledge.
- Bourdieu, P. & J.-C Passeron (1977): *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage Publications.
- Bradbury, B., M. Corak, J. Waldfogel & E. Washbrook (2015): *Too many children left behind: The U.S. achievement gap in comparative perspective*. New York: Russell Sage Foundation.
- Breen, R. & J.H. Goldthorpe (1997): "Explaining Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory". *Rationality and Society*, 9(3), 275-305.
- Jackson, M.V. (2013): *Determined to succeed?: Performance versus choice in educational attainment*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Jæger, M.M. & A. Holm (2007): "Does parents' economic, cultural, and social capital explain the social class effect on educational attainment in the Scandinavian mobility regime?" *Social Science Research*, 36(2), 719-744.
- Morgan, S.L. (2005): *On the edge of commitment : educational attainment and race in the United States*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Ploug, N. (red.). (2008): *Social arv og social ulighed*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Thomsen, J.P. (2014): "Uddannelse". I: A. Jørgensen, B. Greve & J.E. Larsen (red.): *Det Danske Samfund*. København: Hans Reitzels forlag.

UNGE PÅ KANTEN AF UDDANNELSESSYSTEMET

STINE VERNSTRØM ØSTERGAARD, JENS-PETER THOMSEN & CHRISTOPHER JAMIL
DE MONTGOMERY

INDLEDNING

Unge, der er på kanten af uddannelsessystemet som 18-årige, har en større sandsynlighed for at blive socialt ekskluderet. De unge udgør en sårbar gruppe, de har oftere en udsat baggrund, og de risikerer i længere perioder at være på overførselsindkomster, være i ustabile job og generelt være frakoblet de muligheder og fremtidsudsigter, som andre unge har. De unges problemer med at finde fodfæste i uddannelsessystemet eller på arbejdsmarkedet kan have mange årsager. De vanskeligheder, de unge har i 18-årsalderen, kan fx hænge sammen med tidlige vanskeligheder i skolesystemet. Tidlige skoleoplevelser spiller en væsentlig rolle i udformningen af mulige og forestillede (uddannelses-)fremtider og betyder dermed noget for de unges fremtidige uddannelseschancer, uddannelsestrivsel og engagement. I dette kapitel fokuserer vi derfor særligt på de unges tidlige skolegang. Kapitlet vil analysere, hvilke tidlige skoleoplevelser unge uden for uddannelsessystemet har, for dermed at kunne vise, hvor tidligt denne gruppe af unge eventuelt oplever problemer.

Når unge ikke er i uddannelse eller arbejde, er det forbundet med både personlige og samfundsøkonomiske omkostninger. På trods af

stærke politiske ønsker om at skabe mulighed for uddannelse og/eller beskæftigelse til alle unge, er der fortsat en relativt stor gruppe unge, som har svært ved at finde fodfæste i uddannelsessystemet eller på arbejdsmarkedet.

I kapitlet fokuserer vi på den gruppe af unge, der som 18-årige hverken har fuldført eller er i gang med en ungdomsuddannelse.¹² Denne gruppe vil være lidt større end en anden gruppe, som ofte er genstand for undersøgelser internationalt: *NEET*-gruppen (”Not in Employment, Education or Training”), det vil sige dem, der hverken er i beskæftigelse, uddannelse eller andre uddannelsesforløb. I en dansk kontekst er fokus imidlertid ofte på den gruppe af unge, der ender med ikke at få en ungdomsuddannelse, ofte kaldet ”restgruppen”. Det er derfor, vi vælger at fokusere på unge, der som 18-årige hverken har fuldført eller er i gang med en ungdomsuddannelse – dem, der er på kanten af uddannelsessystemet.

CENTRALE SPØRGSMÅL

Dette kapitel vil analysere følgende spørgsmål:

- Hvem er de unge, der er på kanten af uddannelsessystemet?
- Hvilke tidlige skoleoplevelser har de?
- Hvor tidligt kan vi identificere problemer blandt de 18-årige, der er på kanten af uddannelsessystemet?

I kapitlet vil vi empirisk anvende en kombination af spørgeskema- og registerdata. Forældrene i forløbsundersøgelsen er spurgt til børnenes skolegang, da børnene er 7, 11 og 15 år gamle, og børnene er selv spurgt, da de er 11 og 15 år gamle. Disse oplysninger vil blive suppleret med de oplysninger, vi kan få fra Danmark Statistiks registre om de unges skolegang (bl.a. karakterer og skoleskift) samt forældrenes socioøkonomiske baggrund. Metodisk vil kapitlet anvende deskriptive oversigtstabeller til at beskrive de unge. Vi vil hertil gøre brug af en latentklassemodel, der inddeler de unge i forskellige typer, afhængigt af deres tidlige skoleoplevelser. Disse forskellige typer unge vil indgå i en regressionsmodel, der viser sammenhængen mellem en række sociale baggrundsvariable, typer af unge, defineret ud fra deres tidlige skoleoplevelser, og så sandsynlig-

---

12. I den internationale forskningslitteratur fokuserer man ofte på *early school leavers*, det vil sige dem, der forlader skolesystemet tidligt.

heden for at stå uden for uddannelsessystemet som 18-årig. Disse analyser vil kunne fortælle os, om bestemte typer af tidlige skoleoplevelser gør de unge særligt udsatte.

I kapitlet analyserer vi gruppen af unge, der ikke er i gang med eller har fuldført en uddannelse efter deres grundskoleuddannelse. I forløbsundersøgelsen har vi mulighed for at afgrænse gruppen på forskellige måder – vi kan anvende oplysninger fra de unges besvarelse af spørgeskemaet i 2014, eller vi kan anvende oplysninger fra Danmark Statistiks registre.

18 ÅR OG PÅ KANTEN AF UDDANNELSESYSTEMET

Der kan være mange grunde til, at unge falder uden for uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet. Frem til de unge er 15-16 år, er langt størstedelen af en årgang i gang med deres grundskoleuddannelse. Efter en afsluttet grunduddannelse skilles de unges veje. De fleste unge skal træffe nogle afgørende uddannelsesvalg eller søge job. Nogle unge kommer ikke videre i uddannelse eller beskæftigelse, eller de ender med at cykle rundt mellem forskellige uddannelser og midlertidige beskæftigelser.

Ikke alle unge befinder sig i en marginaliseret position, blot fordi de ikke har fuldført eller er i gang med en ungdomsuddannelse som 18-årige. Nogle unge kan fx være i beskæftigelse og får måske aldrig brug for en uddannelse. Ikke desto mindre viser studier, at unge, der i en tidlig alder er uden for uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet, har sværere ved senere at finde fodfæste i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet og har en lavere indkomst (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2011; Crawford m.fl., 2011; Ploug, 2008). Der er således meget, der tyder på, at de unge, der har problemer i overgangen til ungdomsuddannelserne, kan blive en fremtidig udsat gruppe i samfundet. Derfor er det vigtigt at opnå viden om denne gruppe tidligt og støtte denne gruppe, så færrest muligt havner i sociale problemer og bliver socialt ekskluderet (Vuolo, Mortimer & Staff, 2014).

At gå tidligt ud af skolen (ikke tage en ungdomsuddannelse eller at droppe ud) ses inden for vise dele af forskningslitteraturen som et resultat af en lang proces af *disengagement from school*. Denne proces, hvor barnet eller den unge ikke er engageret i skolen, kan begynde så tidligt som i første klasse eller i førskolealderen (Alexander m.fl., 2001;

Ensminger & Slusarcick, 1992; Finn, 1989; De Witte m.fl., 2013; Ferguson m.fl., 2003; Entwisle m.fl., 2004; Jensen & Jensen, 2005).

Tabel 8.1 viser andelen af de 18-årige, der i 2013 ikke er under uddannelse. Af alle unge var 13,5 pct. ikke i gang med eller havde gennemført en ungdomsuddannelse. Denne andel er noget lavere end i andre opgørelser af restgruppen, som ofte ligger omkring 20-25 pct., når de unge er 25 år (Thomsen, 2014). Dette skyldes, at en del af de unge, der er i gang med en ungdomsuddannelse som 18-årige, aldrig ender med at færdiggøre en uddannelse.

TABEL 8.1

18-årige, fordelt efter, om de er i gang med en ungdomsuddannelse. 2013. Procent.

	Procent	N
Uden for uddannelse	13,5	62.768
I uddannelse	86,5	9.740
I alt	100	72.508

Kilde: Registerdata fra Danmarks Statistik.

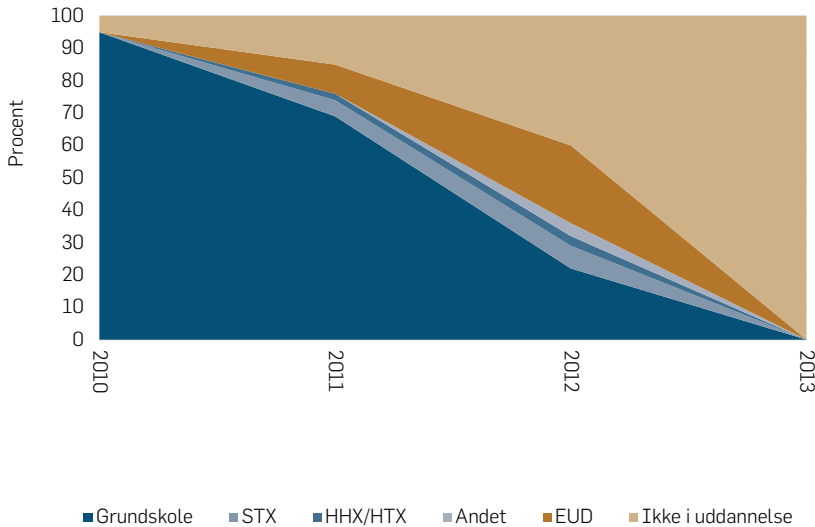
Det er her værd at bemærke, at restgruppens størrelse ikke afviger markant fra andre lande, vi normalt sammenligner os med. Det er svært at finde tal, der er fuldstændig sammenlignelige med den danske definition af en restgruppe, men OECD har opgjort, hvor stor en andel af 30-34-årige, der mindst har gennemført, hvad der svarer til en dansk ungdomsuddannelse ("upper secondary education") i OECD-landene (OECD, 2015). Danmark ligger her meget tæt på gennemsnittet: blandt 30-34-årige mænd har 83 pct. i 2015 gennemført "upper secondary education" – det samme som EU-gennemsnittet og lidt over lande som Sverige, Norge og Island. Blandt 30-34-årige kvinder har 85 pct. gennemført en sådan uddannelse – lidt under EU-gennemsnittet på 87 pct. og på niveau med lande som Sverige og Norge.

Figur 8.1 viser, at en del af gruppen af 18-årige uden for uddannelse har været indskrevet på uddannelser tidligere. I 2010, da gruppen var 15 år, var alle stadig i gang med en grundskoleuddannelse, mens denne andel daler kraftigt i 16- og 17-årsalderen (2011 og 2012). Vi kan også se, at en del unge i 2011 og særligt i 2012 har været indskrevet på en erhvervsuddannelse (EUD) (9 pct. i 2011 og 24 pct. i 2012). Samlet set var 16 pct. i gang med en eller anden form for uddannelse efter grundskolen

i 2011, og 39 pct. var i gang i 2012. Af de unge uden for uddannelsessystemet har 9 pct. aldrig været i gang med en uddannelse efter grundskolen.

FIGUR 8.1

Unge, født i 1995, der er uden for uddannelsessystemet i 2013, fordelt efter uddannelsesstatus i 2010-2013. Procent.

Anm.: Figuren viser, hvilke uddannelser gruppen af unge uden for uddannelsessystemet tidligere har været indskrevet på. N = 9.740.

Kilde: Registerdata fra Danmarks Statistik.

UDEN FOR UDDANNELSE SOM 18-ÅRIG: BAGGRUND, TRIVSEL OG UDFORDRINGER

Studier har vist, at unge uden ungdomsuddannelse har en sårbarhed, som peger bagud, idet de ofte kommer fra en udsat baggrund (Stone m.fl., 2000, Ball, 2000, Schoon, 2006). Kvalitative studier peger på, at de unge selv oplever denne udsathed. Unge uden ungdomsuddannelse oplever fx, at de har haft en problemfyldt opvækst (Jensen & Jensen, 2005). Resultaterne fra forløbsundersøgelsen peger i samme retning. Som tabel 8.2 viser, kommer de unge uden ungdomsuddannelse fra hjem med en gennemsnitligt lavere husstandsindkomst, deres forældre har oftere grundskole som deres højeste fuldførte uddannelse, og de unge har selv et væ-

sentligt lavere karaktergennemsnit end deres kammerater, der fortsat er i uddannelsessystemet; hele 3 karakterpoint lavere i matematik.

TABEL 8.2

Uddannelsesstatus i 2013 for unge, født i 1995, fordelt på udvalgte baggrundskarakteristika.

	Ikke i uddannelse	I uddannelse
Dreng, pct.	51	45
Familiens husstandsindkomst i 1999, kr. i gennemsnit	106.454	127.265
Forældre har grundskole som højeste uddannelse i 1999, pct.	21	8
Gennemsnitskarakter i dansk i 9. klasse (FSA)	4,4	6,4
Gennemsnitskarakter i matematik i 9. klasse (FSA)	3,7	6,7

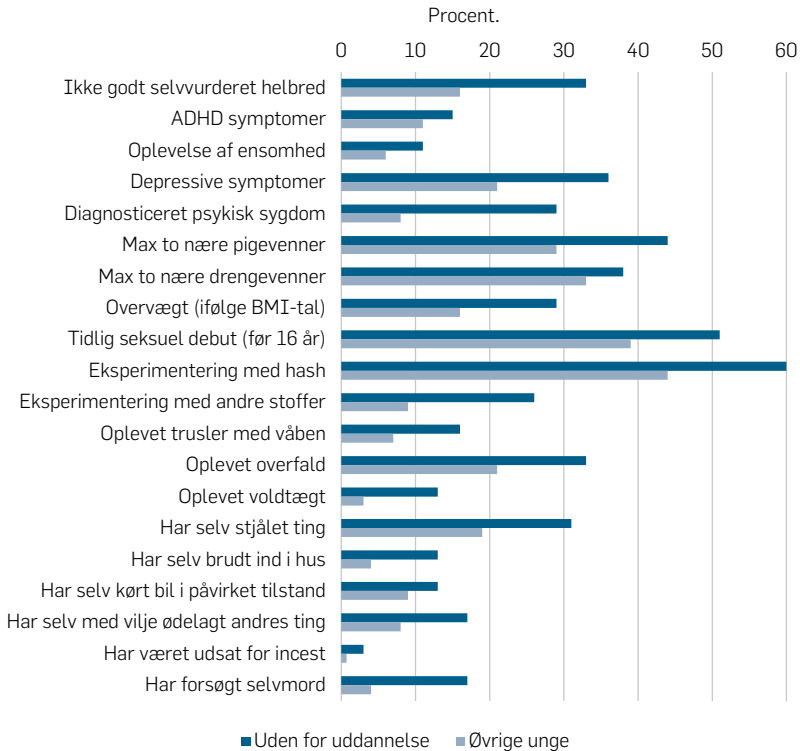
Anm.: Ækvivalensskaleret indkomst. Alle forskelle mellem gruppen indenfor og udenfor er signifikante på 1 pct.-niveau.
Kilde: Registerdata fra Danmarks Statistik.

Desuden viser vores forløbsundersøgelse signifikante sammenhænge mellem at stå uden for uddannelsessystemet som 18-årig og at være udsat på forskellige områder. Figur 8.2 viser, hvordan de unge uden for uddannelsessystemet adskiller sig fra de øvrige unge på en række områder, der knytter an til trivsel og risikoadfærd. Således er de unges helbred, relationer og trivsel dårligere end andre unges, de udviser i højere grad forskellige former for risikoadfærd og er selv oftere udsat for krænkelse. Dobbelt så mange unge uden for uddannelsessystemet har udvist depressive symptomer og har et dårligt helbred, sammenlignet med unge i uddannelse. Flere end én ud af seks i gruppen uden for uddannelse har prøvet at begå selvmord, mens det i den øvrige gruppe er færre end hver tyvende.

For overblikkets skyld viser figur 8.2 blot sammenhænge mellem en række forhold og så uddannelsesstatus, men selv når vi kontrollerer for hjemmets husstandsindkomst, forældres uddannelse, køn og hvorvidt barnet har et somatisk eller psykisk handicap, er forskellene i figur 8.2 signifikante.

FIGUR 8.2

Andelen af unge, født i 1995, med udvalgte risikofaktorer som 18-årige (2013). Særskilt for unge uden for uddannelsessystemet og øvrige unge. Procent.

Anm.: Alle forskelle er signifikante på 5 pct.-niveau.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

DE UNGES TIDLIGE SKOLEOplevelser

Tidligere studier viser, at unge, der forlader skolen tidligt, hyppigt oplever deres skolegang som præget af en følelse af fiasko og en manglende evne til at leve op til skolens krav (fx Jensen & Jensen, 2005). Danske kvalitative studier viser, at disse unge kan føle sig dumme, dovne og unintelligente (Pless, 2014; Pless & Katznelson, 2006). Perioder med pjækkeri, skoletræthed, konflikter med lærere og demonstrativ inaktivitet i skolen viser en form for modstand i skolen, som studier har vist kan stamme fra

en følelse af anderledeshed og eksklusion (Gilliam, 2006; Davies m.fl., 2001).

Som tidligere nævnt spiller tidlige skoleoplevelser en væsentlig rolle i udformningen af mulige og forestillede (uddannelses-) fremtider. Skoleoplevelser i grundskolen er vigtige for de unges fremtidige uddannelsestrivsel, engagement, uddannelsesvalg og uddannelseschancer. Unge motivation og syn på egne færdigheder har således en central betydning for, om de gennemfører en ungdomsuddannelse (Fan & Wolters, 2014).

Mange studier af tidlige skoleoplevelser blandt unge uden for uddannelsessystemet anvender de unges retrospektive fortællinger, der kan være farvet af eventuelle senere uddannelsesfiaskoer. Med en forløbsundersøgelse som Børneforløbsundersøgelsen kan vi undersøge, hvad de unges forældre og de unge selv gav udtryk for, da de unge var 7, 11 og 15 år gamle. Da børnene var 7 år, blev forældrene i Børneforløbsundersøgelsen spurgt, om børnene var glade for at gå i skole, og om de kunne følge med i dansk- og matematiktimerne. Både forældrene og børnene er, da børnene var 11 år, blevet spurgt om forskellige aspekter af den unges skolegang, og der er blevet spurgt om det samme, da børnene var 15 år. I dette kapitel har vi ligeledes mulighed for at se på registeroplysninger om de unges skolegang, dvs. om den unge har modtaget specialundervisning, er blevet undervist i dansk som andetsprog, standpunktskarakterer og karakterer fra folkeskolens afgangseksamen.

Vi har ved hjælp af latent klasseanalyse fundet, at de unge kan inddeles i fire grupper, afhængigt af, hvad deres tidligere skoleoplevelser har været. En latent klasseanalyse undersøger sammenhænge mellem en række spørgsmål og fordeler besvarelserne på en række grupper eller klasser, hvor hver gruppe har samme svarmønster (se Jæger, 2006 for en introduktion til teknikken). Latentklasseanalysen giver også et tal for gruppernes størrelse og for gruppernes sandsynlighed for at svare på bestemte måder. Vi får dermed en sammenfatning af en lang række spørgsmål ind i få, forskellige grupper, vi får et mål for gruppernes størrelse, og vi kan bruge ”medlemskab” af disse grupper som en forklarende variabel i vores senere regressionsanalyse.

Latentklasseanalysen er lavet med udgangspunkt i følgende faktorer fra de unges skoleoplevelser:

- Trivsel i skolen

- Konflikter med lærerne
- Faglig selvvurdering
- Skoleskift (og skoleskift pga. mistrivsel)
- Fravær.

Tabel 8.3 viser besvarelsesmønstrene i de fire latente grupper (se bilagstabel B8.1 for alle spørgsmålene om tidligere skoleoplevelser, der indgår i latentklasseanalysen sammen med de samlede resultater). Analysen peger på fire særskilte grupper:

- Gruppe 1 består af 37 pct. af de unge. De unges skoleoplevelser har været præget af, at de var glade for at gå i skole, men at de kedede sig i timerne og ikke var glade for at lave lektier. De klarede sig dog fint, oplevede hverken mobning eller konflikter med lærerne, og de har oplevet få eller ingen skoleskift. Vi kalder denne gruppe de ”jævnt tilfredse”.
- Gruppe 2 består af 32 pct. af de unge. De var meget glade for at gå i skole. Modsat gruppe 1 kedede de sig ikke i skolen, de klarede sig rigtig godt i timerne, og de kunne godt lide at lave lektier. De var glade for deres lærere, blev ikke mobbet og pjækkede heller ikke. Deres skoleforløb var præget af få eller ingen skoleskift. Mens forældrene i alle grupper synes, at det er vigtigt at klare sig godt, så synes forældrene til de unge i denne gruppe det endnu mere. Vi kalder denne gruppe de ”begejstrede”.
- Gruppe 3 består af 17 pct. af de unge. De unge i denne gruppe var, ligesom gruppe 2, både glade for at gå i skole og kedede sig ikke. De klarede sig også fint. Til gengæld var deres skolegang også præget af oplevelser af at blive mobbet og af konflikter med andre elever. Deres skoleforløb var præget af hyppigere skoleskift, i særdeleshed pga. mistrivsel. Skoleoplevelserne for de unge i denne gruppe var på denne måde fagligt positive, men socialt udfordrende. Vi kalder derfor gruppen de ”ujævne”.
- Gruppe 4 består af de resterende 14 pct. De unge i gruppe 4 har konsekvent haft dårlige skoleoplevelser, både fagligt og socialt. De var mindre glade for skolen, kedede sig og brød sig ikke om at lave lektier. Derudover oplevede de mobning og konflikter med både lærere og elever. De pjækkede oftere og skiftede oftere skole. Vi kalder gruppen de ”udsatte”.

TABEL 8.3

Besvarelsesmønstre i de fire latente grupper af unge, født i 1995.

Spørgsmål:	1: De jævnt tilfredse	2: De begejstrede	3: De ujævne	4: De udsatte
Gruppestørrelse, andel	37 pct.	32 pct.	17 pct.	14 pct.
Spurgt som 7-årig: Glad for at gå i skole	+	++	+	0
Spurgt som 11-årig: Hvad synes du om at gå i skole?	+	++	+	-
Spurgt som 15-årig: Hvad synes du om skolen for øjeblikket?	++	++	++	+
Spurgt som 11-årig: Hvad synes du om dine lærere?	+	++	+	-
Spurgt som 11-årig: Du keder dig som regel i timerne. - Hvor godt passer det på dig?	+	--	-	++
Spurgt som 11-årig: Du kan godt lide at lave lektier. - Hvor godt passer det på dig?	-	++	+	--
Spurgt som 11-årig: Er det vigtigt for dig, at barnet klarer sig fagligt godt (morens svar)?	+	++	+	+
Spurgt som 11-årig: Skolearbejdet er for svært. - Hvor godt passer det på dig?	-	--	-	+
Spurgt som 11-årig: Hvordan synes du selv, du klarer dig i skolen rent fagligt?	+	++	+	0
Spurgt som 15-årig: Hvordan synes du selv du klarer dig i skolen - rent fagligt?	+	++	+	0
Spurgt som 7-årig: Følger med fagligt i dansk og matematik	+	++	+	+
Spurgt som 11-årig: Er du i det sidste halve år blevet mobbet?	-	--	+	++
Spurgt som 15-årig: Er du i det sidste halve år blevet mobbet?	--	--	-	0
Spurgt som 15-årig: Er du inden for det sidste år blevet væk fra undervisningen (pjækket)?	--	--	0	+
Barnet har haft konflikter med andre elever som 11-årig (morens svar)	-	--	+	+
Barnet har haft konflikter med andre elever som 11-årig (barnets svar)	-	-	+	++
Barnet har haft konflikter med læreren som 11-årig (morens svar)	--	--	-	+
Barnet har haft konflikter med læreren som 14-årig (barnets svar)	-	--	+	++
Spurgt som 15-årig: Antal skoleskift (morens svar)	-	-	++	+
Spurgt som 15-årig: Skoleskift pga. mistrivsel	--	--	++	+

Anm.: Plus indikerer positive svar, 0 neutrale svar, og minus negative svar. Se bilagstabel B8.1.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

Bilagstabel B8.1 viser de præcise fordelinger på alle spørgsmål – her gives nogle udvalgte eksempler for at illustrere forskellene mellem grupperne. Mens 97 pct. af ”de begejstrede” som 14-årige syntes godt eller virkelig godt om skolen, så gjaldt det kun 30 pct. af de udsatte. 18 pct. af ”de begejstrede” kedede sig i timerne som 11-årige, mens det gjaldt for 82 pct. af ”de udsatte”. 64 pct. af ”de begejstrede” kunne godt lide at lave lektier som 11-årige, mens kun 15 pct. af ”de udsatte” kunne lide at lave lektier. Mens kun 4 pct. af ”de begejstrede” var blevet mobbet som

11-årige, så gjaldt det 20 pct. af ”de udsatte”. Mens stort set ingen af ”de begejstrede” havde skiftet skole på grund af mistrivsel, gjaldt det for hele 39 pct. af ”de udsatte”. Tabel 8.4 viser, hvordan hver af de fire grupper fordeler sig over en række centrale baggrundsvARIABLE. Blandt de ”begejstrede” i gruppe 2 færdiggjorde 4 pct. folkeskolen uden afgangsprøve, mens det drejer sig om 14 pct. af de ”udsatte” i gruppe 4. Omkring halvdelen af de ”udsatte” fik et karaktergennemsnit på under 4 i dansk og matematik ved udgangen af 9. klasse. Det er dobbelt så stor en andel som i gruppe 3, de ”ujævne”, mens det samme gælder færre end 10 pct. af de ”begejstrede” og knap 12 pct. af de ”jævnt tilfredse”. Gruppe 4 er yderligere kendetegnet ved en overvægt at drenge – ligesom gruppe 1, men modsat gruppe 2 og 3. Andelen af unge, hvis forældre har højst en grundskole, er ca. tre gange så stor i gruppe 4 som i de øvrige grupper, mens sandsynligheden for, at forældrene omvendt har en lang videregående uddannelse, er tre gange så stor i gruppe 2 som i gruppe 4.

TABEL 8.4

Andelen af unge, født i 1995, med centrale baggrundskarakteristika. Særskilt for latente grupper. Procent.

Baggrundskarakteristika:	1: De jævnt tilfredse	2: De begejstrede	3: De ujævne	4: De udsatte
Uden folkeskolens afgangsprøve	5	4	9	14
<i>Karakter i dansk og matematik:</i>				
<2	3	2	10	23
2-3,9	9	5	12	25
4-6,9	40	26	41	39
7-9,9	41	53	33	13
10-12	7	14	5	1
Syn, hørelse, talefejl, ordblind	4	3	4	6
Dreng	58	44	43	59
Forældres højeste uddannelse: grundskole	3	3	4	10
Forældres højeste uddannelse: LVU	16	21	12	7

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 samt registerdata fra Danmarks Statistik.

HVORDAN HÆNGER TIDLIGE SKOLEOPLEVELSER SAMMEN MED AT VÆRE UDEN FOR UDDANNELSESSYSTEMET?

I dette afsnit undersøger vi, om forskelle i tidligere skoleoplevelser hænger sammen med at stå uden for uddannelsessystemet som 18-årig. Vi bruger en lineær sandsynlighedsmodel, hvor den afhængige variabel er, om den unge som 18-årig står uden for uddannelsessystemet eller ej. Gruppe 1, de ”jævnt tilfredse”, er referencekategorien, hvilket betyder, at

estimatene for de øvrige grupper indikerer, hvor meget mere sandsynligt det er, at en ung i gruppen står uden for uddannelsessystemet, sammenlignet med unge i gruppe 1. I modellen har vi kontrolleret for en række baggrundsfaktorer, herunder køn, husstandsindkomst, forældres højeste uddannelse, karakterer ved folkeskolens afgangsprøve samt score på intelligens og sprogttest, foretaget i forbindelse med tidligere dataindsamlinger på forløbsundersøgelsen. Tabel 8.5 viser udvalgte resultater fra modellen.

I forhold til de ”jævnt tilfredse” er de ”begejstrede” 2 procentpoint mindre tilbøjelige (-0,02) til at stå uden for uddannelsessystemet som 18-årige, mens de ”ujævne” er 3 procentpoint mere tilbøjelige til det, og de ”udsatte” hele 8 procentpoint mere tilbøjelige til det.

TABEL 8.5

Sandsynligheden for ikke at være i uddannelse som 18-årig, og tidlige skoleoplevelser. Lineær sandsynlighedsmodel.

	Koefficient	Standardfejl
<i>Latente klasser: skoleoplevelser (reference: gruppe 1, de "jævnt tilfredse")</i>		
Gruppe 2 (de "begejstrede")	-0,02 **	(0,01)
Gruppe 3 (de "ujævne")	0,03 **	(0,01)
Gruppe 4 (de "udsatte")	0,08 ***	(0,02)

Anm.: *** p < 0,01; ** p < 0,05; * p < 0,1. N = 2.850; R-squared = 0,12. Kontrolleret for køn, husstandsindkomst, forældres højeste uddannelse, karakterer ved folkeskolens afgangseksamen samt score på intelligens og sprogttest, foretaget i forbindelse med tidligere dataindsamlinger i forløbsundersøgelsen.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 samt registerdata fra Danmarks Statistik.

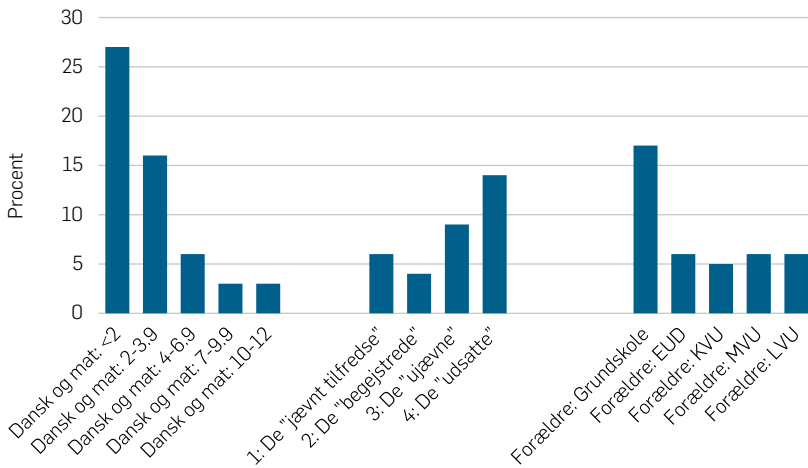
Figur 8.3 illustrerer forskellenes størrelsesorden grafisk, sammenholdt med forældrenes højeste uddannelse og de unges karaktergennemsnit i dansk og matematik ved afslutningen af 9. klasse. Figuren viser således forskelle i sandsynligheder for at være uden for uddannelsessystemet, betinget på den unges karakterer, skoleoplevelser og forældrebaggrund. Figuren er baseret på tabel 8.5, og der er således for hver enkelt afbildet variabel kontrolleret for alle øvrige variable. Vi ser, at unge i gruppe 1 har 6 pct. sandsynlighed for ikke at være i uddannelse, og at denne sandsynlighed øges med 8 procentpoint til mere end det dobbelte, nemlig 14 pct. for gruppe 4. Figuren viser videre, at både karaktergennemsnittet og forældrenes højeste uddannelse hænger tæt sammen med, om den unge står uden for uddannelse ved 18-årsalderen. Karaktererne er den stærkeste forudsiger for, om den unge står uden for uddannelsessystemet som 18-

årig: sandsynligheden for ikke at være i uddannelse er 27 pct. for dem med under 2 i snit, mens den kun er 3 pct. for dem med over 7.

Vi kan også udregne sandsynligheden for ikke at være i uddannelse for udvalgte profiler af unge for at få en idé om, hvordan sandsynlighederne fra figur 8.3 kan forstærke hinanden. Figur 8.4 viser, at hvis den unge har dårlige skoleoplevelser (gruppe 4), ufaglærte forældre og et karaktersnit fra folkeskolen på under 4, så har han/hun 39 pct. risiko for ikke at være i uddannelse. Det er bemærkelsesværdigt, at gode skoleoplevelser kan sænke denne risiko til 24 pct. Selvom vi ikke kan påvise en kausal sammenhæng mellem dårlige skoleoplevelser og det ikke at være i uddannelse, er det en stærk indikator på, at der kan være et betydeligt potentiale i at sikre gode skoleoplevelser for udsatte unge.

FIGUR 8.3

Sandsynligheder for ikke at være i uddannelse som 18-årig, fordelt på karaktersnit i dansk og matematik, skoleoplevelser og forældres uddannelsesniveau.

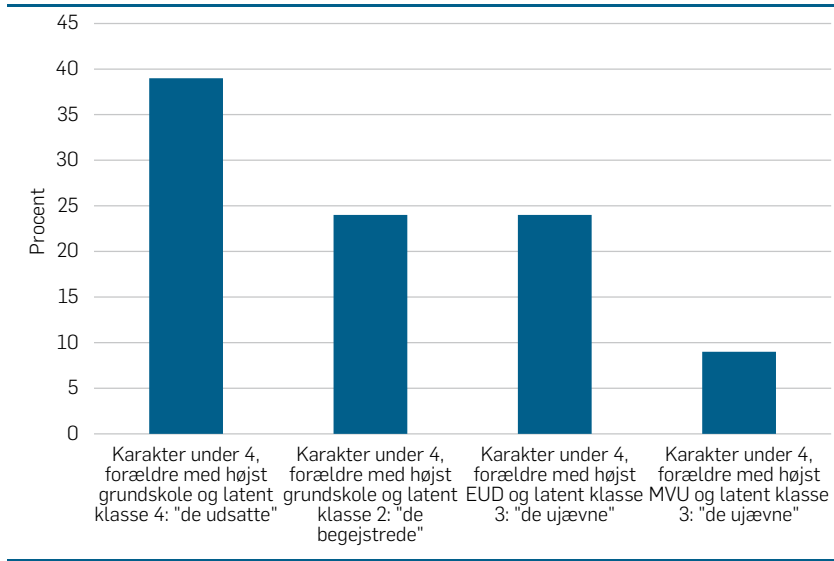

Anm.: Sandsynligheder, udregnet på baggrund af den lineære sandsynlighedsmodel fra tabel 8.5.

Kilde: Årgang 95 - Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 samt registerdata fra Danmarks Statistik.

FIGUR 8.4

Sandsynligheder for ikke at være i uddannelse. Udvalgte ungeprofiler.

Anm.: Sandsynligheder, udregnet på baggrund af den lineære sandsynlighedsmodel fra tabel 8.5.

Kilde: Survey- og registerdata.

OPSAMLING OG KONKLUSION

I dette kapitel har vi vist, at 15 pct. af de unge står uden for uddannelsessystemet som 18-årige. Det er oftere unge fra kortuddannede hjem, unge med dårlige grundskoleoplevelser og med lave grundskolekarakterer, der står udenfor: fx er sandsynligheden for ikke at være i uddannelse som 18-årig 39 pct., hvis man har under 4 i karaktersnit i dansk og matematik, hvis forældrene kun har en grundskoleuddannelse, og hvis man tilhører gruppen af unge med de dårligste skoleoplevelser. Vi kan også se, at de unge uden for uddannelsessystemet trives dårligere og lever mere risikofyldt: flere er kriminelle, og dobbelt så mange unge uden for uddannelsessystemet har fx udvist depressive symptomer og har et dårligt helbred, sammenlignet med unge i uddannelse. Vor analyse understreger, at gruppen af unge, der står uden for uddannelsessystemet, er en sårbar gruppe.

Initiativer med det formål at inkludere denne gruppe unge bør have dette forhold for øje. I de tilfælde, hvor individuelle, familiemæssige, samt institutionelle faktorer har ført til dårlige skoleoplevelser og neder-

lag, vil de unge have brug for en særlig støtte, hvis de fremadrettet skal få glæde af uddannelses tilbud.

Blandt de unge, der står uden uddannelse, vil der altid være en mindre gruppe af relativt velfungerende unge, som vælger en vej igennem livet, der kan føre til en usikker og lavtlønnet erhvervssituation. Disse unge kan have brug for hjælp til at vælge en anden vej. For en større gruppe af unge gælder det, at de har haft dårlige skoleoplevelser, kombineret med at de kommer fra relativt ressourcefattige baggrunde. For disse unge gælder det, at der skal sættes tidligt ind. Det er afgørende, at de unge kommer godt fra start, og at de får et godt grundskoleforløb med trivsel og succesoplevelser. Latentklasseanalysen viser, at 17 pct. af de unge hører til en gruppe, som fagligt har det fint i skolen, men som socialt har dårlige oplevelser, mens 14 pct. både fagligt og socialt har haft det skidt i skolen. Dér, hvor det danske samfund har mulighed for at intervenere og prøve at ændre livsmulighederne for udsatte børn og unge, er i dag- og skoleinstitutioner, og det synes at kalde på en ekstra indsats for at sikre, at skolen er rummelig nok til, at endnu flere børn, med deres særlige sammensætning af evner og udfordringer, kan tage en positiv oplevelse med sig fra grundskolen.

BILAG

BILAGSTABEL B8.1

Spørgsmål om tidligere skoleoplevelser, der indgår i latentklasseanalysen.

Latentklasse	1	2	3	4
Gruppestørrelse	37 pct.	32 pct.	17 pct.	14 pct.
Spørgsmål (kolonneprocenter)				
<i>2007: Er du i det sidste halve år blevet mobbet?</i>				
Ja, det sker ofte	1	1	10	11
Ja, nogle få gange	12	6	18	27
Nej, er ikke blevet mobbet	84	92	69	56
Ved ikke	3	1	4	5
<i>2007: Hvordan synes du selv, du klarer dig i skolen rent fagligt?</i>				
Meget godt	24	61	39	13
Godt	59	35	52	34
Nogenlunde	16	4	8	42
Ikke så godt	1	0	0	10
Ved ikke	1	0	1	1
<i>2007: Hvad synes du om at gå i skole?</i>				
Virkelig godt	7	52	29	10
Godt	52	45	51	20
Hverken godt eller dårligt	35	3	19	44
Dårligt	3	0	0	15
Virkelig dårligt	1	0	0	9
Ved ikke	2	0	1	3
<i>2007: Hvad synes du om dine lærere?</i>				
De er rigtig dygtige	21	57	38	20
De er gode	64	41	55	43
De er mindre gode	9	2	6	19
De er dårlige	1	0	1	9
De er meget dårlige	0	0	0	4
Ved ikke	4	0	1	5
<i>2007: Du keder dig som regel i timerne. - Hvor godt passer det på dig?</i>				
Passer rigtig godt på mig	10	3	9	45
Passer godt	49	15	30	37
Passer ikke så godt	38	53	43	14
Passer overhovedet ikke på mig	3	29	18	5
Ved ikke	0	0	0	0
<i>2007: Du kan godt lide at lave lektier. - Hvor godt passer det på dig?</i>				
Passer rigtig godt på mig	1	19	12	4
Passer godt	25	55	41	11
Passer ikke så godt	52	21	34	26
Passer overhovedet ikke på mig	21	5	13	59
Ved ikke	0	0	0	0
<i>2007: Skolearbejdet er for svært. - Hvor godt passer det på dig?</i>				
Passer rigtig godt på mig	1	0	1	9
Passer godt	16	4	11	41
Passer ikke så godt	58	41	51	34
Passer overhovedet ikke på mig	24	55	38	16
Ved ikke	1	0	0	0

(Tabellen fortsættes)

BILAGSTABEL B8.1 FORTSAT

Spørgsmål om tidligere skoleoplevelser, der indgår i latentklasseanalysen.

Latentklasse	1	2	3	4
<i>2007: Er det vigtigt for dig, at barnet klarer sig fagligt godt (morens svar)?</i>				
Ja, i høj grad	48	61	49	43
Ja, i nogen grad	50	38	48	52
I ringe grad	1	1	3	3
Slet ikke	0	0	1	2
Ved ikke	0	0	0	0
<i>2011: Hvad synes du om skolen for øjeblikket?</i>				
Kan virkelig godt lide den	39	62	53	29
Kan nogenlunde lide den	56	34	40	49
Kan ikke rigtig lide den	4	3	5	15
Kan slet ikke lide den	1	1	2	6
Ved ikke	0	0	0	1
<i>2011: Hvordan synes du selv du klarer dig i skolen - rent fagligt?</i>				
Meget godt	27	49	32	10
Godt	58	44	48	35
Nogenlunde	14	6	19	44
Ikke så godt	0	0	1	10
Ved ikke	0	0	0	0
<i>2011: Er du inden for det sidste år blevet væk fra undervisningen (pjækket)?</i>				
Nej	71	83	60	48
Få timer	20	11	22	26
Hel dag	7	5	12	14
Flere dage i træk	2	1	5	13
Ved ikke	0	0	0	0
<i>2011: Er du i det sidste halve år blevet mobbet?</i>				
Ja, mange gange	0	1	2	5
Ja, få gange	5	3	10	15
Nej	93	95	85	76
Ved ikke	1	2	2	4
<i>2003: Glad for at gå i skole</i>				
I høj grad glad	85	93	81	66
I nogen grad glad	14	7	17	31
Ikke glad for at gå i skole	1	0	2	3
<i>2003: Følge med fagligt i dansk og matematik</i>				
I høj grad	55	67	57	29
I nogen grad	21	13	21	30
Ikke følge med	2	1	2	5
Går ikke i 1. el. 2. klasse	22	19	20	37
<i>Barnet har haft konflikter med andre elever i 2006/2007 (morens svar)</i>				
Nej	79	89	58	54
Har haft konflikter med andre elever	21	11	42	46
<i>Barnet har haft konflikter med læreren i 2006/2007 (morens svar)</i>				
Ikke konflikter med lærere	91	98	84	68
Konflikter med lærere	9	2	16	32
<i>Barnet har haft konflikter med andre elever i 2010/2011 (barnets svar)</i>				
Nej	81	83	68	55
Har haft konflikter med andre elever	19	18	32	45

(Tabellen fortsættes)

BILAGSTABEL B8.1 FORTSAT

Spørgsmål om tidligere skoleoplevelser, der indgår i latentklasseanalysen.

Latentklasse	1	2	3	4
<i>Barnet har haft konflikter med læreren i 2010/2011 (barnets svar)</i>				
Nej	85	91	77	58
Har haft konflikter med læreren	15	9	23	42
<i>2011: Antal skoleskift (morens svar)</i>				
Null gange	70	70	0	31
En gang	25	23	61	39
To gange	4	5	22	15
tre gange	0	2	11	8
Flere end 3	0	0	6	8
<i>2011: Skoleskift pga. mistrivsel</i>				
Nej	100	99	24	61
Skoleskift pga. mistrivsel	0	1	76	39

LITTERATUR

- Alexander, R.J. (2001): *Culture & Pedagogy: International Comparisons in Primary Education*. Oxford: Blackwell.
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2011): Fordeling og levevilkår.
- Ball, S.J., M. Maquire & S. MacRae (2000): "Space, Work and the 'New Urban Economies'". I: *Journal of Youth Studies*, 3(3), s. 279-300.
- Crawford, C., K. Duckworth, A. Vignoles & G. Wyness (2011): *Young People's Education and Labour Market Choices Aged 16/17 to 18/19*. London: CAYT -Centre for Analysis of Youth Transitions, DFE-RR182.
- Davies, J., D. Recay & M. David, S.J. Ball (2001): "Choices of Degree or Degrees of Choice? Class, 'Race' and the Higher Education Choice Process". *Sociology*, 35(4), s. 855-874.
- Ensminger, M.E. & A.L. Slusarcick (1992): "Paths to High School Graduation or Dropout: A Longitudinal Study of a First-Grade Cohort". *Sociology of Education*, 65(2), s. 95-113.
- Entwisle, D.R., K.L. Alexander & L.S. Olson (2004): "Temporary As Compared to Permanent High School Dropout". *Social Forces*, 82(3), s. 1181-1205.
- Fan, W. & C.A. Wolters (2014): "School Motivation and High School Dropout: The Mediating Role of Educational Expectation". *British Journal of Educational Psychology*, 84(1), s. 22-39.
- Finn, J.D. (1989): "Withdrawing From School". *Review of Educational Research*, 59(2), s. 117-142.

- Gilliam, L. (2006): De umulige børn og det ordentlige menneske. Et studie af identitet, ballade og muslimske fællesskaber blandt etniske minoritetsbørn i en dansk folkeskole. Ph.d.-afhandling. København: Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Gottfried, A.E., J.S. Fleming & A.W. Gottfried (2001): "Continuity of academic intrinsic motivation from childhood through late adolescence: A longitudinal study". *Journal of Educational Psychology*, 93(1), s. 3-13.
- Jæger, M.M. (2006): "Skaleringsteknikker - at se det skjulte i data" i: Bjerg, O. og K. Villadsen (red.): Sociologiske metoder - Fra teori til analyse i kvantitative og kvalitative studier. Frederiksberg: Samfundslitteratur, side 49-66.
- Jensen, U.H. & T.P. Jensen (2005): *UNGE UDEN UDDANNELSE: Hvem er de, og hvad kan der gøres for at få dem i gang?* København: Socialforskningsinstituttet, 05:09.
- OECD (2015): *Education at a glance*. OECD.
- Pless, M. & N. Katznelson (2006): "Unge forestillinger om arbejde". *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 8(3), s. 37-53.
- Pless, M. (2014): "Stories from the margins of the Educational System". *Journal of Youth Studies*, 17(2), s. 236-251.
- Ploug, N. (red.). (2008): *Social arv og social ulighed*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Schoon, I. (2006): *Risk and Resilience. Adaptations in Changing Times*. New York: Cambridge University Press.
- Stone, V., D. Cotton & A. Thomas (2000): "Mapping Troubled Lives: Young People Not in Education, Employment or Training." *DfEE Research Brief 181*, DfEE.
- Thomsen, J.P. (2014): "Uddannelse." I: A. Jørgensen, B. Greve & J.E. Larsen (red.): *Det Danske Samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Vuolo, M., J. Staff & J.T. Mortimer (2014): "Adolescent Precursors of Pathways From School to Work". *Journal of Research on Adolescence*, 24(1), s. 145-162.
- Witte, K.D., S. Calbus, G. Thyssen, W. Groot & H.M. van der Brink (2013): "A Critical Review of the Literature on School Dropout". *Educational Research Review*, 10, s. 13-28.

UNGE OG KRIMINALITET

RIKKE FUGLSANG OLSEN

INDLEDNING

Dette kapitel belyser omfanget og karakteren af kriminalitet blandt de 18-årige unge i Børneforløbsundersøgelsen. Baseret på en række statistiske analyser giver kapitlet indsigt i, hvilke individuelle, familiemæssige og kontekstuelle faktorer der hænger sammen med ungdomskriminaliteten blandt de 18-årige.

Med udgangspunkt i teorier om risiko- og beskyttelsesfaktorer i et livsforløbsperspektiv analyseres følgende fire undersøgelsesspørgsmål:

1. Hvad kendetegner 18-årige unge, der har begået kriminalitet?
2. Hvad karakteriserer 18-årige lovlige, småkriminelle og alvorligt kriminelle unge, og hvad forklarer forskellene mellem de tre grupper af unge?
3. Hænger ændringer i alkoholforbrug fra 15 til 18 år sammen med, om man begår kriminalitet?

Kapitlet er bygget op på følgende måde: Indledningsvist beskriver vi den generelle udvikling i ungdomskriminalitet i Danmark samt ungdomskri-

minalitet som et generelt fænomen. Herefter gennemgår vi de forklaringer på kriminalitet, som kapitlets undersøgelsesspørgsmål er udledt af, hvorefter vi præsenterer analyseresultaterne. Kapitlet afsluttes med en opsamlende konklusion.

Analyserne i kapitlet er primært baseret på spørgeskemadata fra de 18-årige fra 1995-kohorten, som har deltaget i Børneforløbsundersøgelsen i 2014. I nogle analyser vil besvarelser fra de unge som 15-årige (dvs. i 2011) også indgå, og for størstedelen af analysernes vedkommende er der suppleret med registerdata for udvalgte socioøkonomiske baggrundsoplysninger. I forhold til målingen af kriminalitet har vi valgt udelukkende at analysere de unges egne besvarelser frem for registeroplysninger om kriminalitet, da selvrapporteret kriminalitet både indfanger den kriminalitet, som bliver opdaget, anmeldt og muligvis resulterer i en sigtelse og dom, samt den kriminalitet, der ikke bliver opdaget og/eller småkriminalitet, som ikke resulterer i anmeldelser. Én ulempe ved at anvende de unges egne besvarelser om kriminalitet er dog, at nogle af de unge måske ikke kan huske nøjagtigt, hvilke forhold de har begået og hvornår.¹³ Dette kan muligvis være et større problem for unge, der har begået mange og forskellige typer af kriminalitet end for unge, der kun har begået et enkelt lovbrud.

Resultaterne i dette kapitel baserer sig både på krydstabuleringer (chi²-test og t-test), lineære sandsynlighedsmodeller samt fixed effect-regressioner.

UNGDOMSKRIMINALITET I DANMARK

I de senere år har der været en stigende interesse fra politikere, medier og i forskningsverdenen for ungdomskriminalitet som fænomen, og de konsekvenser, ungdomskriminalitet har for samfundet, men også for den enkelte lovbruder og hans eller hendes fremtidige muligheder. I direkte forlængelse heraf har der også været et øget fokus på forebyggelse af ungdomskriminalitet og et ønske om at identificere faktorer og begivenheder i opvæksten, som øger sandsynligheden for, at unge indleder en kriminel løbebane, men også omvendt faktorer, der reducerer sandsyn-

---

13. Dette kaldes også ”recollection bias”. I forlængelse heraf kan det således heller ikke afgøres, om de unge enten pga. manglende hukommelse, men muligvis også af andre grunde over- eller underdriver, deres kriminelle aktiviteter.

ligheden for kriminel adfærd (Justitsministeriet, 2009; Christoffersen m.fl., 2011; Østergaard m.fl., 2015, s. 278). Paradoksalt nok er denne øgede interesse i forebyggelsen af ungdomskriminalitet sammenfaldende med, at vi i Danmark i disse år givetvis har den mest lovlydige ungdom nogensinde (Balvig, 2011). Der har generelt været et fald i den registrerede ungdomskriminalitet fra 2006 til 2015 – særligt for børn/unge under den kriminelle lavalder. Fra 2006 til 2014 er der næsten tale om en halvering i antallet af registrerede forhold, begået af 10-17-årige (Justitsministeriets Forskningskontor, 2015, s. 11).¹⁴ Undersøgelser af selvrapporeret kriminalitet peger i samme retning, så alt i alt er der ikke noget, der tyder på, at der blot er tale om, at det er færre unge, som kommer i politiets søgelys, bliver sigtet og muligvis dømt. Når 14-15-årige unge anonymt bliver spurgt om deres kriminelle aktiviteter, finder forskere således samme faldende tendens (Balvig, 2011). At ungdomskriminaliteten er faldende, betyder dermed, at kriminalitet i ungdomsårene altså nu er mindre *normalt*, hvilket står i kontrast til tidligere ungdomsårganges kriminalitetshyppighed (Balvig, 2011).

UNGDOMSKRIMINALITET – KRIMINALITETENS NORMALITET

Kriminalitet som fænomen er per definition adfærd, der afviger fra ”det normale”, og som overskrider de grænser for adfærd, som et givet samfund på et givet tidspunkt nu engang har vedtaget ved lov (Poggi, 2000; Durkheim, 2000). Når man taler om ungdomskriminalitet, er historien imidlertid en lidt anden. En lang række af kriminologiske teorier anser kriminalitet og/eller normbrydende adfærd som det normale for ungdommen og lovlydigheden som det unormale. Både dansk og international forskning dokumenterer også samstemmende, at kriminalitet peaker i de sene ungdomsår og derefter falder støt resten af livet (Kyyvsgaard, 2003; Moffitt, 1993; Hirschi & Gottfredson, 1983; 1972; Laub & Sampson, 2003; Farrington, 1986).

Ungdomsårene er en livsperiode, hvor risikoadfærd er langt mere udbredt – ikke kun i form af kriminalitet, men også i forhold til alkoholindtag, stof(mis)brug og seksualitet – end på andre tidspunkter i livet. Risikoadfærd spiller en anden rolle i ungdomsårene end senere i livet, idet risikoadfærden skal forstås i sammenhæng med den modningsproces og identitetsdannelse, der pågår i netop denne livsfase. For mange unge kan risikoadfærd være én måde at opnå anerkendelse fra venner på, og i

---

14. I Justitsministeriets opgørelser er der taget højde for variation i fødselsårgangenes størrelser.

nogle subkulturelle sammenhænge/ungemiljøer er bestemte typer af risikoadfærd, fx kriminalitet, noget, der er afgørende for den unges sociale status (Furlong, 2009; Lyng, 2005; Clinard & Meier, 2004).

Det er således ikke et overraskende resultat, når vi senere i dette kapitel viser, at kriminalitet blandt de 18-årige unge fra 1995-kohorten er et relativt udbredt fænomen.

FORKLARINGER PÅ KRIMINALITET

I den kvantitative kriminologiske forskning fokuseres der traditionelt på faktorer, der øger sandsynligheden for kriminalitet (risikofaktorer) eller omvendt reducerer sandsynligheden for kriminalitet (beskyttelsesfaktorer) (Kraemer, Lowe & Kupfer, 2005; Farrington & Welsh, 2007). De forklarende faktorer, der inddrages i sådanne analyser, er: *individuelle* faktorer som fx køn, alder, etnicitet, selvkontrol og andre personlighedstræk; *familiemæssige faktorer* som fx familietype (kernefamilie), opdragelsesmetoder, forældres indbyrdes relation samt forældrenes ressourcer i form af uddannelse, økonomi, arbejdsmarkedstilknytning, klassetilhørsforhold og ikke mindst forældres kriminalitet; *kammeratskabsrelationer*, fx at man omgås kriminelle venner; og *skole- og nabolagskvalitet*.¹⁵ Det er veldokumenteret, at disse faktorer alene og i samspil påvirker sandsynligheden for at begå/ikke begå kriminalitet, og disse faktorer vil derfor også indgå i analyserne i dette kapitel.

I forløbsundersøgelser, hvor man har data over et helt livsforløb eller i hvert fald flere livsperioder, peger resultaterne på, at årsagerne til kriminalitet skal findes i en dynamisk proces, der starter før fødslen og fortsætter gennem hele livet, hvor individuelle faktorer interagerer med sociale faktorer og strukturer i forhold til både den kriminelle debutalder, varigheden af den tidsperiode i livet, hvor et individ begår kriminalitet, og således også, hvornår den kriminelle adfærd ophører (fx Moffitt, 1993; Laub & Sampson, 2003). De afgørende teoretiske implikationer af disse undersøgelser er et fokus på kontinuitet/diskontinuitet i den kriminelle adfærd over tid. I det nedenstående skitseres tre fremtrædende forklaringer på kriminalitet, som vi efterfølgende tager udgangspunkt i i vores

---

15. Samfundsmæssige og strukturelle faktorer og således rammerne for det sociale handlingsrum, er givetvis også afgørende, men vi har ikke mulighed for at undersøge sådanne makrofaktors betydning i indeværende sammenhæng.

analysemodeller. De forskellige forklaringer vægter betydningen af udvalgte faktorer forskelligt, men de er ikke nødvendigvis gensidigt udelukkende i alle henseender og kan derfor sagtens anvendes komplementært.

UNGDOMSBEGRÆNSET ELLER VEDVARENDE KRIMINALITET

En af de fremtrædende teorier peger på, at grunden til, at unge begår mere kriminalitet, er, at der i ungdommen er en midlertidig udviklingsmæssig umodenhed, som befordrer, at mange teenagere ”efterligner” antisocial adfærd med henblik på social tilpasning (Moffitt, 1993, s. 685). I takt med at de unge modnes, vil størstedelen af dem derfor ophøre med de kriminelle aktiviteter. Dette er hovedparten af de ungdomskriminelle, og dem kategoriserer teorien som *ungdomsbegrænsede* kriminelle. Disse unge vil som regel også først påbegynde deres afvigende/kriminelle adfærd relativt sent – altså i teenageårene. Imidlertid er der også en lille gruppe, som allerede som børn udviser adfærdsproblemer, og som således udviser afvigende og måske sågar kriminel adfærd relativt tidligt. Disse unge fortsætter med de kriminelle aktiviteter ud over ungdomsårene og således resten af livet og benævnes derfor de *vedvarende* kriminelle. Forklaringen på den vedvarende kriminalitet er processuel, idet det er den konstante, gensidige interaktion mellem personlighedstræk (bl.a. hyperaktivitet, selvkontrol og kognitive evner),¹⁶ familiekarakteristika (bl.a. tilknytning til forældre, og opdragelse) og miljø, der bliver afgørende for, om det i sidste ende manifesterer sig ved kriminalitet både i ungdomsårene og videre i voksenlivet (Moffitt, 1993, s. 684, 695). Alder har ifølge teorien således ikke betydning for kriminaliteten for de vedvarende kriminelle, men derimod for de ungdomsbegrænsede, der netop kun er kriminelle som unge.

SELVKONTROL

Individuelle faktorer som impulsivitet, hyperaktivitet og selvkontrol indgår i mange (forskellige) forklaringer og undersøgelser af kriminalitet. Nogle forskere mener, at manglende selvkontrol faktisk er hovedforklaringen på, om man begår kriminalitet eller ej i det omfang, at muligheden for kriminalitet er til stede. Ifølge dem grundlægges graden af selvkontrol primært i løbet af den tidlige barndom – særligt af forældrenes socialise-

---

16. Bl.a. finder Moffitt og kolleger en sammenhæng mellem ADHD og vedvarende antisocial adfærd i en forløbsundersøgelse baseret på new zealandske data (The Dunedin Study) og en sammenhæng mellem selvkontrol og vedvarende antisocial adfærd i en forløbsundersøgelse baseret på amerikanske data (The Pittsburgh Youth Study).

ring og opdragelse af barnet. Herefter er selvkontrol og således kriminalitetstilbøjeligheden relativt stabil resten af livsforløbet. Grunden til, at man observerer et fald i kriminelle aktiviteter med alderen, forklares med selve aldringen af organismen (Gottfredson & Hirschi, 1990).

SOCIALE BÅND OG UFORMEL SOCIAL KONTROL

Sammenhængen mellem alder eller livsfaser og kriminalitet er, som nævnt, et gennemgående tema i forskningslitteraturen om kriminalitet – særligt i forløbsundersøgelserne. Over et livsforløb fremhæver en tredje type af forklaringer styrken af de (uformelle) sociale bånd, den unge har til familie, venner og samfund (Hirschi, 1969), samt hvornår i livet forskellige begivenheder, der styrker/svækker sociale bånd til samfundet, indtræffer (Laub & Sampson, 2003). De sociale bånd er den tilknytning og dermed de tætte følelsesmæssige relationer, man har til andre, dvs. at man holder af dem, beundrer dem og identificerer sig med dem på en sådan måde, at deres forventninger til ens opførsel har betydning for ens handlinger (Akers & Sellers, 2009). Når unges sociale bånd til omgivelserne er svage eller ødelagte, kan dette bl.a. resultere i kriminel adfærd (Hirschi, 1969, s. 16). Dvs., at jo svagere båndet er til omgivelserne (at man er meget lidt påvirket af andres meninger og således ikke begrænset af deres normer og forventninger), desto mere sandsynligt er det, at den unge ikke overholder hverken de uformelle regler (konventionelle normer) eller de formelle regler (lovgivningen). Omvendt gælder det, at jo stærkere den unges bånd (relationer) er til forældre, andre vigtige voksne, venner, skolelærere og lignende, i desto højere grad vil der være en *social kontrol* af den unges adfærd i retning af konformitet.

Til forskel fra teorien om de ungdomsbegrænsede og vedvarende kriminelle peger teori og forskning om sociale bånd på, at det er de sociale bånd, der opstår i bestemte livsfaser, der er afgørende for, om unge fortsætter deres kriminelle løbebane eller ej.¹⁷ Det er de såkaldte ”turning points”, der har betydning for ens fortsatte kriminalitet.¹⁸ I takt med at man bliver ældre, er der flere, der fx bliver gift, aftjener militærtjeneste, får en stabil arbejdsmarkedstilknytning eller kommer i fængsel – alle forhold, der påvirker ens sociale bånd til samfundet. Stabilitet i

---

17. Den uformelle sociale kontrol gennem de sociale bånd kan således siges at være aldersrelateret.

18. *Turning points* er ændringer i situationelle strukturelle livsbetingelser (fx ægteskab og beskæftigelse) i kombination med individuelle handlinger (*agency*). Der er mange forskellige veje til ophør af kriminalitet, og et ophør med kriminel aktivitet kan indtræffe for alle typer af lovovertrædere (Laub & Sampson, 2003)

ens sociale miljø over tid afføder stabilitet i adfærden, mens ændringer i det sociale miljø også producerer ændringer i adfærden. Derfor kan man ikke, ifølge denne teoretiske tilgang, på baggrund af en typologisering i teenageårene forudsige, hvem der bliver vedvarende kriminelle, idet *turning points* gennem hele livet får betydning for, om man ophører med sine kriminelle aktiviteter (Laub & Sampson, 2003).

Der er således tale om en meget kompliceret proces, hvilket også betyder, at det er vanskeligt at forudsige, hvilke børn der vil begå kriminalitet senere i livet, også selvom de er kendetegnet ved at have problemindikatorer, som vi ved hænger sammen med senere kriminalitet. Størstedelen af dem, der på ét tidspunkt i barndommen kunne kategoriseres som værende i en højrisikogruppe, begår ikke (vedvarende) kriminalitet senere i livet.

I de forestående analyser tages der udgangspunkt i de ovenstående beskrevne teorier i forhold til hvilke forhold, der inkluderes i de statistiske modeller. Spørgsmålet om sammenhængen mellem alder og kriminalitet kan imidlertid ikke testes i indeværende sammenhæng, da vi for nuværende kun har information frem til og med, at de unge bliver 18 år. Endvidere kan vi heller ikke med vores analyser afgøre, om de 18-årige i Børneforløbsundersøgelsen fra årgang 1995 er mere eller mindre lovlydige end tidligere årgange. I den sammenhæng trækker vi på andre danske forskningsresultater (Balvig, 2011; Justitsministeriets Forskningskontor, 2015) og antager, at stigningen i lovlydighed blandt unge er en del af den kontekst, som bl.a. former ungdomslivet for årgang 1995 i vores undersøgelse.

ANALYSER

Kriminalitet i indeværende sammenhæng skal forstås meget bredt, idet de spørgsmål, de unge har besvaret (fremgår af tabel 10.1), angår, hvad man kan kalde normbrydende adfærd, som i vid udtrækning er sammenfaldende med kriminalitet. Imidlertid er der dog nogle af spørgsmålene, som de færreste nok vil kategorisere som decideret kriminalitet, fx at man har kørt for stærkt i bil. Det kan således diskuteres, hvorvidt det er helt korrekt at tale om kriminalitet, når alle spørgsmålene i nogle af vores analyser indgår i kriminalitetsmålet. Derfor anvender vi også forskellige kriminalitetsmål i flere af analyserne, hvor vi bl.a. ekskluderer trafikforse-

elsen at køre for stærkt samt kategoriserer spørgsmålene i forhold til småkriminalitet og mere alvorlig kriminalitet. Det vil fremgå, hvilken operationalisering der anvendes i de givne analyser.

Vi laver tre forskellige overordnede analyser af de unges kriminalitet, som hver især belyser forskellige kriminalitetsaspekter: Først analyserer vi, hvor mange der har begået noget kriminelt, uanset typen og alvorsgraden af kriminaliteten; dernæst undersøger vi de unges kriminalitet i forhold til alvorsgraden og typen af kriminalitet (i et samlet mål); endelig undersøger vi, om ændringer i alkoholvaner i alderen 15 til 18 år har en selvstændig betydning for de unges kriminalitet.

RESULTATER

I dette afsnit præsenteres resultaterne af analysen af de 18-åriges kriminalitet. Resultaterne viser sammenhænge (korrelationer) mellem forskellige faktorer og de unges selvrapporterede kriminalitet. I lighed med litteraturen om risiko- og beskyttelsesfaktorer vil vi dog tillade os, i vores tolkning af sammenhængene, at skrive, at en given faktor *øger* eller *sænker* sandsynligheden for kriminalitet,¹⁹ selvom der ikke er tale om dokumenterede årsag-/virkningssammenhænge.

HAR DEN UNGE BEGÅET KRIMINALITET?

Når vi undersøger de mere overordnede tendenser for, om de 18-årige har begået en eller anden form for kriminalitet inden for det sidste år, er der 28 pct. af de 4.296 unge, der svarer bekræftende. Hvis vi i stedet ser på, om de enten har begået noget kriminelt inden for det sidste år *eller* for mere end et år siden, dvs. om de har begået noget kriminelt på et eller andet tidspunkt i deres liv, er der derimod 46 pct., der svarer bekræftende. Som skitseret indledningsvist er normbrydende eller kriminel adfærd mere udbredt i ungdomsårene, og derfor er der ikke noget umiddelbart overraskende ved resultaterne. Ekskluderer vi ”at have kørt meget for stærkt eller risikabelt” fra vores mål for kriminalitet, bliver tallene dog reduceret væsentligt: til hhv. 16 pct. inden for det sidste år og 37 pct. nogensinde.

---

19. En korrelation mellem en faktor, fx at man har kriminelle venner, og egen kriminalitet viser blot, at unge, der begår kriminalitet også i højere grad har kriminelle venner, og at disse to forhold således optræder sammen.

Tabel 9.1 viser, hvor mange procent af de unge der svarer, at de har været involveret i kriminelle aktiviteter på et eller andet tidspunkt, enten alene eller sammen med andre.

TABEL 9.1

Unge, født i 1995, fordelt efter kriminalitet og normbrydende adfærd som 18-årige. Særskilt for typer af adfærd. Procent.

Har du nogensinde – alene eller sammen med andre – gjort noget af følgende?	Ja, inden for det sidste år	Ja, for mere end et år siden	Nej, aldrig	Ved ikke/husker ikke
<i>Uden tilladelse taget ting, som ikke var dine</i> (fx en andens tøj, spil, mobiltelefon, cykel eller lign. (tyveri))?	5,2	14,5	79,4	0,9
<i>Taget varer i en butik uden at betale</i> (slik, musik, spil, kosmetik, tøj eller andet)?	3,2	16,3	79,9	0,6
Købt varer, som nok var stjålet (hæleri)?	3,5	4,5	90,4	1,7
<i>Brugt våben</i> eller noget andet, der kunne gøre alvorlig skade på andre (fx et boldtræ, en brosten, en skåret flaske, en kniv eller en pistol)?	1,4	1,8	96,5	0,3
<i>Gjort alvorlig skade</i> på andre eller været fysisk ond mod andre (fx ved at binde, skære snitte eller brændemærke nogen)?	1,3	2,5	96,0	0,2
<i>Pint eller mishandlet</i> fugle eller andre dyr?	0,2	1,4	98,0	0,3
<i>Påsat brand med vilje</i> (gælder kun, hvis du havde til hensigt at forårsage alvorlig skade)?	0,1	0,7	99,0	0,1
<i>Ødelagt andres ting eller ejendom med vilje?</i> (Det handler ikke om ildspåsættelsen eller om mindre ting som at ødelægge søsters tegning. Det inkluderer hærværk på skolen eller smadring af bilrunder)	1,7	7,2	90,6	0,5
Involveret i <i>tyveri på gaden</i> , fx stjålet en taske eller begået et <i>overfald</i> ?	0,4	1,1	98,5	0,1
Forsøgt at presse eller tvinge nogen til seksuel omgang?	0,2	0,1	99,6	0,1
<i>Brudt ind</i> i hus, en anden bygning eller en bil?	1,3	3,6	94,9	0,1
<i>Kørt bil, mens påvirket</i> af alkohol eller stof?	7,3	2,0	90,5	0,2
<i>Kørt meget for stærkt</i> eller med vilje kørt meget risikabelt i bil, på knaltert eller motorcykel.	20,9	4,5	74,1	0,5

Anm.: Manglende besvarelser indgår ikke i beregningerne af de relative frekvenser. N = 4.280-4.288

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

Ikke overraskende er de hyppigste lovovertrædelser at køre meget for stærkt og berigelseskriminalitet. 25,4 procent har på et eller andet tidspunkt kørt meget for stærkt, knap 20 procent har taget ting, som ikke var

deres (fx en andens tøj, spil, mobiltelefon, cykel eller lignende), og yderligere 20 procent har taget varer i en butik uden at betale.

Ser vi udelukkende på kriminalitet inden for det sidste år, er det de samme kriminalitetstyper, der er de mest udbredte, idet 21 pct. har kørt meget for stærkt, 5 pct. har taget andres ting, og 3 pct. har taget varer uden betaling inden for det sidste år.

Da de unge var 15 år, blev der spurgt til lidt færre forhold (7) og også til mindre alvorlige kriminalitetstyper. Dengang var der 33 pct., der svarede, at de en eller flere gange (dvs. svarende til nogensinde) alene eller sammen med andre havde udvist normbrydende adfærd/begået noget kriminelt. De 15-årige blev ikke spurgt til bilkørsel, da de på det tidspunkt endnu ikke kunne køre lovligt i bil. For de 15-årige var den hyppigste forseelse at have taget varer i en butik (17 pct.), efterfulgt af at have taget andres ting uden tilladelse (14 pct.).²⁰

HVAD KENDETEGNER UNGE 18-ÅRIGE, DER BEGÅR KRIMINALITET?

Hvad kendetegner så de 18-årige i Børneforløbsundersøgelsen, der svarer, at de har begået noget kriminelt alene eller sammen med andre, enten inden for det seneste år eller for mere end et år siden?

Tabel 9.2 viser resultaterne af fire analysemodeller. Model 1 viser resultaterne for kriminalitet nogensinde som 18-årig, og model 2 viser resultaterne for kriminalitet nogensinde, men nu inddrages også et mål for de unges selvkontrol, da selvkontrol, som nævnt, ifølge en række teorier er en vigtig faktor for kriminalitet.²¹ De unge er imidlertid kun blevet spurgt om selvkontrol som 14-årige. Det betyder, at man skal have svaret på både spørgsmålene om selvkontrol i 2011 og spørgeskemaet i 2014 for at kunne indgå i analyserne. Antallet af observationer reduceres således betragteligt, når variabelen om selvkontrol medtages, hvilket i sig selv kan påvirke resultaterne (se anmærkningen i tabel 9.2). Derfor analyserer vi

---

20. Ud over at der er spurgt til færre forhold til de 15-årige, er svarmulighederne ikke helt de samme for de 15- og 18-årige. De 15-årige blev spurgt, om de flere gange, én gang eller aldrig havde begået en kriminalitetstype, hvorimod de 18-årige bliver spurgt om handlinger inden for det sidste år, for mere end et år siden eller aldrig. Endvidere er der spurgt på en væsentligt anden måde i forhold til vold for de 15-årige, da spørgsmålsformuleringen her var: at have tævet eller truet andre med tæv en eller flere gange. I 2014 er der ikke nogen af spørgsmålsformuleringerne, der er ækvivalent til denne. Det er derfor ikke helt uproblematisk at direkte sammenligne fordelingerne for de 18 og 15-årige.

21. Selvkontrol måles i indeværende sammenhæng som et indeks over en række spørgsmål, der angår såkaldt "nutidig hedonisme". Yderligere information om teoretisk baggrund og de konkrete spørgsmål findes i (Østergaard & Andersen, 2012).

kriminalitet både med og uden selvkontrolvariablen. Model 3 og model 4 i tabel 9.2 svarer til 1 og 2, men nu har vi ekskluderet ”at køre meget for stærkt” fra kriminalitetsmålet.

I tabel 9.2 rapporteres de faktorer, der er signifikante i mindst én af modellerne, samt om der er en negativ eller positiv effekt på kriminalitet som 18-årig. Man kan finde tabeller for de fulde modeller i bilagstabellerne bagest i kapitlet.

Når det undersøges, hvilke faktorer der signifikant hænger sammen med, at de unge, ifølge dem selv, har begået noget kriminelt nogen- sinde som 18-årige (model 1), finder vi i høj grad resultater på linje med både andre danske undersøgelser og internationale undersøgelser.

Man har en højere sandsynlighed for kriminalitet som 18-årig, hvis man er dreng; hvis man har ADHD-symptomer; jo mindre venlig og tillidsfuld man er; jo mindre samvittighedsfuld man er;²² hvis man er udeboende; hvis man har afbrudt sin uddannelse; hvis man ikke bor i kernefamilie som 14-årig; hvis ens mor har en psykiatrisk diagnose, hvis man har konflikter med sine forældre; hvis forældrene generelt ikke har styr på, hvor den unge er, og heller ikke kender den unges venner; hvis man bor i et nabolag, som man opfatter som utrygt, hvor der ikke er fritidsmuligheder og steder for unge; hvis man har mindst én nær ven eller veninde, der har prøvet at blive taget af politiet; hvis man mest ses med sine venner uden for hjemmet; hvis man har drukket mere end fem genstande ved mindst én lejlighed den sidste måned, og jo flere seksualpartnere man har haft.

---

22. Big-five-personlighedsskalaen og de fem (ikkegensidigt udelukkende) personlighedsdimensioner er: *Udadvendthed/ekstrovert personlighed* (man er snakkesalig, selvsikker, energis); *Venlig/tillidsfuld* (man er godsinde, samarbejdsvillig, tillidsfuld); *Samvittighedsfuld* (man er ordentlig, ansvarlig, pålidelig); *Neurotiske* (man er følelsesmæssig ustabil, urolig, nem at bringe ude af fatning) eller *Abenhed* (intellektuel, opfindsom, uafhængig). Personlighedsdimensionerne er beskrevet i et kapitel i Børneforløbsundersøgelserapporten for de 15-årige (Bingley, Karlson & Martinello, 2012). Yderligere mere detaljeret information kan findes i (John, 1999)

TABEL 9.2

Hvad kendetegner unge 18-årige, der begår kriminalitet? Signifikante baggrundsfaktorer fra lineære sandsynlighedsmodeller 1-4.

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
	Kriminalitet nogensinde som 18- årig	Kriminalitet nogensinde som 18-årig <i>med selvkontrol</i>	Kriminalitet nogensinde som 18-årig <i>uden trafik</i>	Kriminalitet nogensinde som 18-årig <i>uden trafik og med selv- kontrol</i>
<i>Individuelle karakteristika</i>				
Pige (køn)	-	-	-	-
ADHD-symptomer	+	+	+	+
Big Five: venlig/tillidsfuld	-	-	-	-
Big Five: samvittighedsfuld	-	-	-	-
Big Five: åbenhed			+	
Afbrudt uddannelse uden at påbegynde ny	+	+	+	+
Udeboende	+	+	+	+
<i>Familie og socioøkonomi</i>				
Kernefamilie	-	-	-	-
Mor psykiatrisk diagnose	+	+	+	
Konflikter med forældre	+	+		
Forældre ved ikke, hvor den unge er, og kender ikke venner	+	+	+	+
<i>Miljø, venner og fritid</i>				
Utrygt nabolag uden fritidsmuligheder	+	+	+	
Ven taget af politiet	+	+	+	+
Mødes mest med venner hjemme	-	-		
Antal dage/aftener med mere end fem gen- stande, pr. aften (sid- ste md.)	+	+	+	+
Antal seksualpartnere	+	+	+	+
Høj grad af selvkontrol		-		-
N	3.700	3.288	3.700	3.288
Forklarings- kraft (ad- justed R2)	0,231	0,230	0,208	0,215

Anm.: + "øger" sandsynligheden for kriminalitet, - "mindsker" sandsynligheden for kriminalitet.

Der er foretaget supplerende kørsler af model 1 og 3 udelukkende med unge, der har deltaget både i 2011 og 2014 (dvs. den samme analysepopulation som model 2 og 4). Resultaterne for model 1 med en reduceret analysepopulation er stort set identiske med de ovenfor rapporterede resultater. For model 3 bliver Big Five: åbenhed, mors psykiatriske diagnoser og nabolag insignifikante med t-værdier på hhv. 1,27; 1,91 og 1,77 blot som følge af reduktionen i stikprøven.

1. I regressionerne indgik endvidere følgende variable: lav fødselsvægt, Big Five: neurotisk, Big Five udadvendthed, mor teenager ved fødsel, om mor var fattig 1999, om mindst en af forældrene har en højere uddannelse end grundskolen, om mor/far har fået en betinget eller ubetinget dom frem til 2013, far psykiatriske diagnoser frem til 2013, om den unge deltager i organiserede fritidsinteresser.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 og registerdata fra Danmarks Statistik

Når vi inddrager selvkontrol i analyserne, bliver resultaterne ikke markant anderledes (model 2). Når vi videre ekskluderer det at køre meget for stærkt fra kriminalitetsmålet (model 3), bliver personlighedstrækket ”åbenhed” (at man er intellektuel, opfindsom og uafhængig) signifikant, mens sammenhængen mellem, om man mest mødes med venner hjemme, og kriminalitet nu er insignifikant. Der er således nogle små forskelle i analyseresultaterne, når kriminalitetsmålet bliver modificeret en smule.

Når vi herefter inddrager selvkontrol igen (model 4), bliver personlighedstrækket åbenhed, mors psykiatriske diagnose og utrygt nabolag insignifikante. De udeblivende sammenhænge i model 4 kan imidlertid ikke tilskrives, at selvkontrol i stedet indfanger en betragtelig del af den variation, de førnævnte tre variable indfangede i model 3. Derimod er det det faktum, at vores stikprøve reduceres, der afføder resultaterne (jf. anmærkningen i tabel 9.2). Selvkontrol er godt nok signifikant i både model 2 og 4, og en høj grad af selvkontrol mindsker således signifikant risikoen for kriminalitet og bidrager dermed til den samlede forklaring på, hvad der kendetegner 18-årige kriminelle.²³ Vores analyser viser dog samtidig, at der er andre faktorer, der er væsentligere, såsom køn, kriminelle venner, antal seksualpartnere og om man er venlig og tillidsfuld.²⁴

På linje med mange tidligere forskningsresultater vedrørende ungdomskriminalitet understøtter resultaterne i tabel 9.2 således umiddelbart vores teoretiske forventninger om en sammenhæng mellem en række individuelle faktorer, herunder køn, personlighed, ADHD-symptomer, ens vennerelationer og anden risikoadfærd (alkoholforbrug og mange seksualpartnere) og kriminalitet som 18-årig – faktorer, som især teorien om de ungdomsbegrænsede og vedvarende kriminelle fremhæver. Forældrebaggrund er mindre væsentlig, men resultaterne peger derimod på, at forholdet til forældrene og kvaliteten af den relation, man har til sine forældre, er af væsentlig betydning. Det reducerer sandsynligheden for kriminalitet, at man er vokset op i en kernefamilie, mens det omvendt øger sandsynligheden, at man har en udfordret relation til sine forældre, hvilket indikatorerne ”konflikt med forældre” og ”forældres manglende viden om, hvor man er, og hvem man er sammen med” un-

---

23. De standardiserede koefficienter viser, at for model 2 er køn den stærkeste enkeltprædiktor, mens det er kriminelle venner i model 4 (fremgår ikke af bilag).

24. I forhold til personlighedstræk er vores resultater forenelig med anden forskning, hvor dimensionerne venlighed/tillidsfuldhed og samvittighedsfuld også i mange studier hænger signifikant sammen med kriminalitet (Miller & Lynam, 2001).

derbygger. I forlængelse heraf ses det, at udeboende 18-årige også har en højere kriminalitetsrisiko. At man bor ude, kan tolkes som en ændring i ens sociale miljø og være en indikation på manglende/eller mindre tilknytning til forældre. Alt andet lige er man i mindre grad underlagt den sociale kontrol fra forældre, når man er udeboende. Tilsammen øger alle disse ”forældrerelevante” risikoen for kriminalitet, hvilket kan tolkes sådan, at sociale bånd og, i forlængelse heraf, social kontrol også er af betydning for, om man begår noget kriminelt eller ej. Endelig er det ikke ligegyldigt, hvor man bor. Nabolaget, man bor i, ser også ud til at have betydning for ens kriminalitetsrisiko – i hvert fald når vi undersøger kriminalitet bredt, idet unge fra utrygge nabolag i højere grad svarer, at de har begået kriminalitet.

KRIMINALITETSTYPER

I dette afsnit undersøges kriminalitet, kategoriseret efter kriminalitetstypen og alvorsgraden. Da datamaterialet i denne undersøgelse indtil videre kun strækker sig til de 18-årige, er det som tidligere nævnt ikke muligt at forfølge og undersøge hypoteser angående alder og hvem der fortsætter/stopper med kriminalitet, og hvornår dette sker i et livsforløbsspektiv. Til gengæld kan vi via en operationalisering af kriminalitetstypen og alvorsgraden få et fingerpeg om fordelingen af ungdomsbegrænsede og vedvarende kriminelle via andelen af småkriminelle og alvorligt kriminelle samt belyse, om kategoriernes sammenhæng med baggrundsfaktorer i dansk sammenhæng ser ud til at stemme overens med teorien. I det følgende arbejdes der således med tre kategorier af unge:

- De lovlydige
- De småkriminelle
- De alvorligt kriminelle.

De lovlydige har aldrig begået noget kriminelt, de småkriminelle har begået et eller flere af følgende forhold: taget andres ting uden tilladelse; taget varer i en butik uden at betale; købt varer, som nok var stjålet; begået hærværk; kørt bil påvirket; og/eller kørt meget for stærkt eller risikabelt med vilje. De alvorligt kriminelle har, ud over de småkriminelle forhold, også begået mindst et eller flere af følgende forhold: brudt ind i et hus, en bygning eller en bil; brugt våben; gjort alvorlig skade på andre; pint eller mishandlet fugle eller andre dyr; med vilje påsat brand; været

involveret i tyveri på gaden/overfald; og/eller presset eller tvunget nogen til noget seksuelt.

Som nævnt tidligere er det 54 pct. af de unge, der som 18-årige svarer, at de aldrig har begået nogen af de normbrydende forhold. 35 pct. har begået noget småkriminelt, og 11 pct. har begået mere alvorlig kriminalitet. De 11 pct. mere alvorligt kriminelle skulle, ifølge teorien om de ungdomsbegrænsede og vedvarende kriminelle, hovedsageligt bestå af vedvarende kriminelle, men dette kan vi i sagens natur ikke endeligt afgøre, da det kræver information om deres videre kriminelle karrierer eller fravær af sådanne karrierer som voksne. Imidlertid kan vi konstatere, at andelen af unge, som begår alvorlig kriminalitet, ikke er markant anderledes, end hvad andre studier finder (Moffitt, 1993; Moffitt & Caspi, 2001).²⁵

Af figur 9.1 fremgår kriminalitetstyperne, opdelt på køn. 66 pct. af pigerne er lovlydige, mens dette gælder for 42 pct. af drengene. 27 pct. af pigerne og 42 pct. af drengene er småkriminelle. 6 pct. af pigerne har begået mere alvorlig kriminalitet, mens det gælder for 15 pct. af drengene. Fordelingerne er signifikant forskellige.

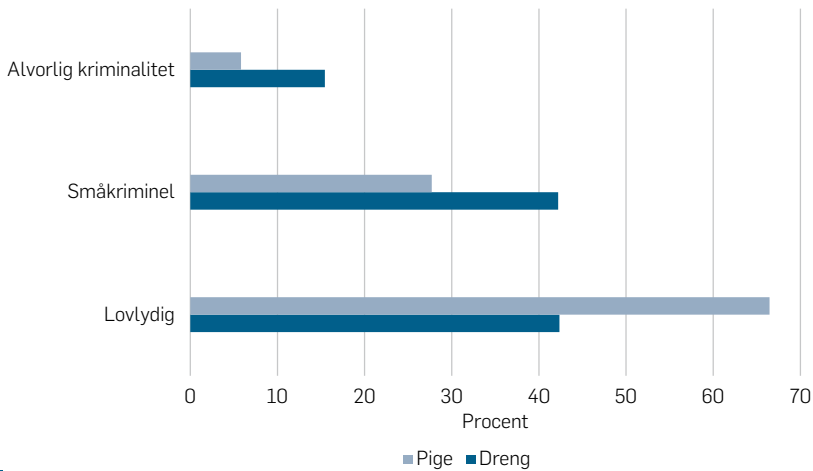
Som bekendt hænger køn sammen med, om man begår kriminalitet, og hvilken type af kriminalitet der er tale om. Dette finder vi også i vores data om de 18-årige unge. Denne kønsforskel består ikke overraskende, når vi sammenligner sandsynligheden for at være lovlydig, små- eller alvorligt kriminel, kontrolleret for andre faktorer (tabel 10.3). Der er således større sandsynlighed for, at drenge begår småkriminalitet og alvorlig kriminalitet.

---

25. For 18-årige mænd er det 10 pct., der er vedvarende kriminelle, mens det kun gælder for 1 pct. af kvinderne. 26 pct. af mændene og 18 pct. af kvinderne er ungdomsbegrænsede (Moffitt & Caspi, 2001, s. 360). Det er vigtigt at pointere, at Moffitt og Caspis operationalisering er langt mere omfattende og inddrager en række af indikatorer helt tilbage fra 5-årsalderen.

FIGUR 9.1

Unge, født i 1995, fordelt efter, om de er lovlydige, småkriminelle eller alvorligt kriminelle. Særskilt for køn. Procent.

Anm.: χ^2 -test er foretaget på fordelingerne, som er signifikant forskellige fra hinanden på et 0.05-niveau.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

Model 2 og model 3 i tabel 9.3, som undersøger forskellen i sandsynligheden for at være småkriminell frem for lovlydig (model 2), og at være alvorligt kriminell frem for lovlydig (model 3), har begge en god forklaringskraft på hhv. 19 og 29 pct. (forklaringskraften fremgår af sidste række i tabel 9.3). Imidlertid er forklaringskraften for model 1 noget mindre – kun 10 pct., hvilket betyder, at de inkluderede faktorer i langt mindre grad kan forklare forskellen mellem de unge, der begår alvorlig kriminalitet hhv. småkriminalitet. Med udgangspunkt i teorien om de ungdomsbegrænsede og vedvarende kriminelle var forventningen, at de lovlydige og småkriminelle i højere grad lignede hinanden, og at forskellen i forhold til baggrundsfaktorer derimod særligt ville findes mellem de alvorligt kriminelle og de to andre ungegrupper. Vores resultater understøtter imidlertid ikke denne hypotese,²⁶ da der altså er større forskel på lovlydige og kriminelle, uanset om der er tale om små- eller alvorlig kriminalitet, end der er mellem de småkriminelle og de alvorligt kriminelle.

26. Det er vigtigt at pointere, at resultaterne lige såvel kan være et resultat af forskelle i de inkluderede variable i modellerne og variabelnes konkrete operationalisering.

At model 1 forklarer forskellene mellem de små- og alvorligt kriminelle dårligere end de andre modeller, kan i øvrigt hænge sammen med, at vi fx ikke har situationelle eller intelligensmæssige faktorer med i vores modeller, og at disse muligvis spiller en rolle for, om man går fra små- til alvorlig kriminalitet.

Analysen af, hvad der kendetegner de alvorligt kriminelle sammenlignet med de småkriminelle (model 1), viser dog, at ud over køn så har personlighed en betydning: jo mere udadvendt (snakkesalig, selvsikker, energisk), i desto mindre grad er det sandsynligt, at man er alvorligt frem for småkriminelt; og omvendt: jo mere åben (intellektuel, opfindsom, uafhængig), desto større er sandsynligheden for, at man er alvorligt frem for småkriminelt; og endelig: jo mere selvkontrol man har, desto mindre er sandsynligheden for, at man er alvorligt frem for småkriminelt. Endvidere er kriminelle venner og antal af seksualpartnere af betydning, når vi ser på forskelle mellem små- og alvorligt kriminelle. Alvorligt kriminelle har alt andet lige i højere grad mindst én ven/veninde, der er blevet taget af politiet for noget kriminelt, og har haft flere seksualpartnere.

Med udgangspunkt i teorien om de ungdomsbegrænsede og vedvarende kriminelle er både køn, anden risikoadfærd, personlighed (herunder en lav grad af selvkontrol) faktorer, man netop ville forvente har en sammenhæng med alvorlig kriminalitet som indikation på, at man bliver vedvarende kriminel. Kriminelle venner er derimod en faktor, der særligt skulle gøre sig gældende for de ungdomsbegrænsede kriminelle – altså øge sandsynligheden for småkriminalitet, men ikke alvorlig kriminalitet – da det udelukkende er de ungdomsbegrænsede, som i denne livsfase ”efterligner” deres kriminelle venner.

Resultaterne i model 1 peger dog på, at kriminelle venner – i dansk sammenhæng²⁷ – også øger sandsynligheden for, at man begår alvorlig kriminalitet frem for ”kun” småkriminalitet.²⁸ Dette peger således på, at (manglende eller svage) sociale bånd og dermed uformel social kontrol i højere grad er en forklaring, der finder genklang i dansk sammenhæng. Dette er i overensstemmelse med Laub og Sampsons (2003) teori og forskning, som peger på, at ”afvigende” venner og kriminelle netværk er afgørende for alle i forhold til, om man begår kriminalitet eller ej, og at dette netop kan observeres for personer, der er kriminelle det meste af deres livsforløb (s. 38, 280).

---

27. Og på den måde vi har haft mulighed for at operationalisere kriminalitetstyperne.

28. I det omfang det at have kriminelle venner ikke korrelerer med noget uobserverbart.

TABEL 9.3

Sammenligning af baggrundsfaktorer for lovlidige, små- og alvorligt 18-årige kriminelle. Lineære sandsynlighedsmodeller 1-3.

	Model 1	Model 2	Model 3
Baggrundskarakteristika:	Sandsynligheden for alvorlig kriminalitet i forhold til småkriminalitet	Sandsynligheden for småkriminalitet i forhold til lovlidighed	Sandsynligheden for alvorlig kriminalitet i forhold til lovlidighed
<i>Individuelle karakteristika</i>			
Pige	-	-	-
ADHD-symptomer			+
Big Five: udadvendthed	-		
Big Five: venlighed/tillidsfuld		-	-
Big Five: åbenhed	+	+	
Afbrudt uddannelse uden at påbegynde ny		+	
Udeboende		+	+
<i>Familie og socioøkonomi</i>			
Kernefamilie		-	
Konflikter med forældre		+	+
Forældre ved ikke, hvor den unge er, og kender ikke venner		+	
<i>Miljø, venner og fritid</i>			
Utrygt nabolag uden fritidsmuligheder		+	
Ven taget af politiet	+	+	+
Mødes mest med venner hjemme		-	-
Antal dage/aftener med mere end fem genstande. pr. aften (sidste md.)		+	
Antal seksualpartnere	+	+	+
Høj grad af selvkontrol	-	-	-
N	1.486	3.059	2.031
Forklaringskraft (adjusted R ²)	0,095	0,185	0,293

Anm.: + "øger" sandsynligheden for kriminalitet, - "mindsker" sandsynligheden for kriminalitet.

- I regressionerne indgik endvidere følgende variable: lav fødselsvægt, Big Five: neurotisk, mor teenager ved fødsel, om mor var fattig i 1999, om mindst en af forældrene har en højere uddannelse end grundskolen, om mor/far har fået en betinget eller ubetinget dom frem til 2013, far psykiatriske diagnoser frem til 2013, om den unge deltager i organiserede fritidsinteresser.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 og registerdata fra Danmarks Statistik.

Vender vi tilbage til model 2 og 3, hvor hhv. de småkriminelle og de alvorligt kriminelle sammenlignes med de lovlydige, peger resultaterne på, at det ikke er helt de samme faktorer, der øger sandsynligheden for at gå fra at være lovlydig til at være enten småkriminal eller alvorligt kriminel.

Ser vi først på sandsynligheden for småkriminalitet, sammenlignet med lovlydighed alt andet lige (model 2), er køn, kriminelle venner, en tillidsfuld personlighed og antal seksualpartnere (risikoadfærd) de faktorer, der har størst betydning for forskellen mellem småkriminelle og lovlydige. Herudover spiller afbrydelse af uddannelse, relationen til forældre, anden risikoadfærd og selvkontrol en rolle i forhold til de 18-årige unges sandsynlighed for at være småkriminelle frem for lovlydige (tallene fremgår ikke af tabel 9.3).²⁹

Ser vi dernæst på de alvorligt kriminelle, sammenlignet med de lovlydige alt andet lige (model 3), er den stærkeste enkeltfaktor at have mindst én kriminel ven/-inde. Køn spiller igen også en relativt stor rolle, og det sammen gør antal seksualpartnere og selvkontrol (tallene fremgår ikke af tabel 9.3). Der er færre signifikante faktorer i model 3 end i model 2, men de faktorer, som er statistisk signifikante, synes til gengæld i højere grad at forklare forskellen mellem de alvorligt kriminelle og de lovlydige. Dette er måske ikke så overraskende, da forskellen mellem netop disse to grupper af unge i sagens natur må forventes at være størst.

Overordnet tegner resultaterne i tabel 9.3 et billede, der peger i retning af, at forskellen mellem lovlydige og kriminelle korrelerer mere med familiebaggrund og relationen til forældre, mens forskellen mellem små- og alvorligt kriminelle, udover personlighed, ser ud til i højere grad at være adfærdsmæssig i form af dårligere (kriminelle) kammerater og anden risikoadfærd i form af antallet af seksualpartnere.

KAN ÆNDRINGER I UNGES ALKOHOLVANER GØRE EN FORSKEL FOR UNGDOMSKRIMINALITETEN?

Vi ved fra en række undersøgelser, at danske unge drikker væsentligt mere end unge i de fleste andre europæiske lande. Imidlertid viser nyere danske forskningsresultater, at danske unge, særligt inden for de sidste fire år, drikker væsentligt mindre end tidligere ungdomsgenerationer (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015). Dvs., at vi inden for de senere år i Danmark både har oplevet et fald i de unges alkoholindtag og et fald i

---

29. De standardiserede beta-koefficienter, som her er kilden til beskrivelserne, fremgår heller ikke af bilaget, da vi her har valgt at rapportere de ustandardiserede betakoefficienter.

ungdomskriminalitet. Det ligger således lige for at udlede en hypotese om, at det er faldet i alkoholindtag, der er en del af forklaringen på den faldende ungdomskriminalitet, men der foreligger ikke nogen forsknings-baseret viden, der kan be- eller afkræfte den hypotese. Dette kræver analyser af flere fødselsårsgange og deres (ændringer i) alkoholforbrug og kriminalitet over tid. Der vil i sagens natur være en stigning i både alkoholforbrug og kriminalitet fra 15- til 18-årsalderen. Om denne stigning er større eller mindre for de unge, født i 1995, sammenlignet med tidligere og senere fødselsårsgange, kan vi ikke besvare – dermed kan vi heller ikke endeligt be- eller afkræfte hypotesen om sammenhængen mellem alkohol og kriminalitet. Med vores data fra Børneforløbsundersøgelsen, hvor vi har spurgt den samme fødselsårsgang både som 15-årige og som 18-årige, har vi derimod mulighed for at analysere ændringer i alkoholforbrug og kriminalitet inden for individer.

Som vi har vist i de foregående afsnit, peger nogle af vores resultater på, at de 18-årige unges (fuldskabsorienterede) alkoholforbrug (mere end fem genstande ved mindst én lejlighed inden for de sidste 30 dage) hænger signifikant sammen med deres kriminelle aktiviteter – både kriminalitet defineret meget bredt, men også når vi sammenligner småkriminalitet med lovlighed. Heraf kan vi således slutte, at alkoholindtag optræder i sammenhæng med de unges kriminalitet. Anden forskning viser også, at det i høj grad er de samme risikofaktorer, der forklarer unges alkoholindtag og deres kriminalitet, og det kan derfor meget vel være, at det er de bagvedliggende faktorer som fx lav selvkontrol eller andre karakteristika og omstændigheder, der påvirker både alkoholindtaget og kriminaliteten. Når de unge 18-årige tager i byen og til fest med deres venner, kommer de også i en situation (miljø), hvor både alkoholindtag og normbrydende adfærd er et mere sandsynligt handlingsalternativ. Der kan således være noget situationelt, der gør, at alkohol og kriminalitet optræder sammen. Samtidig er det dog heller ikke usandsynligt, at alkoholindtag og fuldskab har en selvstændig effekt på personers kriminalitet, bl.a. fordi alkohol nedsætter ens dømmekraft i forhold til at kunne overskue mere langsigtede konsekvenser af ens handlinger. Fx er der studier, der peger på, at alkohol har en selvstændig effekt på især voldskriminalitet, men også i forhold til hærværk, graffiti og tyveri (Felson m.fl., 2008).

Fordelen ved at have informationer om de unge over tid er, at vi derved kan analysere den udvikling, der sker både i de unges kriminalitet og i deres alkoholforbrug samt andre vigtige variable, der ændrer sig over

tid, mens alle tidsinvariante variable (både observerbare og uobserverbare) holdes konstante eller *fixed*. Derfor hedder metoden, vi bruger, en *fixed effects*-metode.³⁰ De foregående analyser (tabel 9.2 og 9.3) har givet os informationer om, hvad der kendetegner unge 18-årige, der begår kriminalitet, men i disse tages der ikke højde for, at der allerede som 15-årige er sammenhæng mellem, hvem der er kriminelle og omfanget af alkoholforbrug. Mange af de faktorer, som teorien forudsiger, har betydning for kriminalitet, er uobserverbare (ikke målt i de data, vi har), og er derfor ikke med i vores modeller. Ved at tage højde for alkoholforbruget, både når de unge er 15 og 18 år, men også de unges kriminalitet som 15-årige i estimationen af kriminalitet som 18-årig, indfanges en betragtelig del af denne såkaldte selektion.

Som beskrevet tidligere i kapitlet, er der lidt flere, der angiver, at de nogensinde har begået kriminelle handlinger som 18-årige end som 15-årige, hvilket er en naturlig konsekvens af tidsperspektivet – tallet kan aldrig blive mindre. Derfor er det interessant at se på ændringen i kriminalitetsniveauet for 15-årige og 18-årige med henblik på at undersøge, om alkohol spiller en rolle i den udvikling.³¹

I de følgende analyser i tabel 9.4 rapporterer vi resultaterne for, hvad der forklarer unges kriminalitet som 18-årige, der tages højde for de unges kriminalitet som 15-årige samt ændringer i andre vigtige forhold fra 15 til 18 år. I forhold til alkoholforbruget skelner vi mellem, om de unge ved mindst én lejlighed inden for de sidste 30 dage har drukket mere end fem genstande.³² Som det fremgår af tabel 9.4, er (fuldskabsorienteret) alkoholforbrug fortsat signifikant, også når vi anvender en stærkere metode, der udnytter informationer om ændringer i de unges adfærd og situation fra 15 til 18 år.

---

30. Metoden udtrykker hver variabel som en afvigelse fra den unges gennemsnit over de to tidsnedslag, som 15- og 18-årige: Man trækker så at sige ligningen som 18-årig og 15-årig fra hinanden. På den måde differentieres de tidsinvariante variable, som fx køn og fødselsvægt, ud. I vores estimationer antages det endvidere, at personlige karakteristika som fx Big Five og selvkontrol er konstante over tid, og derfor indgår de heller ikke i vores estimationer. Som med alle ikke-eksperimentelle design kan vi ikke endeligt afgøre, om effekten af alkohol på kriminalitet er kausal, da uobserverbare variable, der varierer over tid, eller permanente karakteristika, der har forskellig påvirkning på forskellige tidspunkt er i livet, fortsat kan være en kilde til bias.

31. Jf. fodnote 25 er det vigtigt at minde om, at ikke kun var der færre spørgsmål vedrørende kriminalitet til de 15-årige, men også i nogle tilfælde væsentligt andre spørgsmålsformuleringer. Netop spørgsmålsformuleringerne skaber udfordringer, når vi gerne vil lave analyser over tid. Dette må der således tages forbehold for i læsningen af analyseresultaterne.

32. Der er i øvrigt også foretaget analyser af antallet af gange, de unge drikker mere end 5 genstande inden for den sidste måned (et kontinuert mål for alkoholindtag frem for et dikotomt mål), og resultaterne er i tråd med det rapporterede i tabel 9.4.

TABEL 9.4

Sammenhængen mellem ændringer i baggrundsfaktorer og ændringer i kriminalitet fra 15 til 18 år. Fixed effect lineære sandsynlighedsmodeller

Baggrundskarakteristika:	Kriminalitet nogensinde som 18-årig	Kriminalitet nogensinde som 18-årig (ekskl. at køre for stærkt)
<i>Alkohol</i>		
Den unge har mindst ved én lejlighed inden for de sidste 30 dage drukket mere end fem genstande på en aften eller en dag	+	+
<i>Individuelle karakteristika</i>		
Afbrudt uddannelse uden at påbegynde ny	+	+
Udeboende	+	
<i>Familie og socioøkonomi</i>		
Får psykiatrisk diagnose		+
Forældre ved ikke, hvor den unge er, og kender ikke venner	+	+
<i>Miljø, venner og fritid</i>		
Mødes mest med venner ude	+	+
N	6.770	6.770

Anm.: I regressionerne er der kontrolleret for: fattigdom = under 60 pct. af medianindkomsten, mors psykiatriske diagnoser, nabolagskvalitet, fars domme og mors domme.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 og registerdata fra Danmarks Statistik.

Resultaterne i tabel 9.4 peger på, at hvis de unge har ændret deres alkoholadfærd fra deres 15. til deres 18. år, så har deres kriminalitet også større sandsynlighed for at have ændret sig i samme retning. Øger man altså sit alkoholindtag, øges sandsynligheden for kriminalitet, og omvendt: mindsker man sit alkoholindtag, så falder sandsynligheden for kriminalitet. Dette indikerer, at der muligvis kunne være noget at hente i forhold til en reduktion af ungdomskriminaliteten ved at reducere unges alkoholforbrug.³³ Men selv under antagelse af, at vores resultater afspejler et årsag-/virkningsforhold mellem alkohol og kriminalitet, peger analyserne dog samtidig på, at det givetvis ikke er alkohol, man først og fremmest skal fokusere på i et forebyggelsesperspektiv, da andre signifikante faktorer som det at afbryde sin uddannelse, at være udeboende og fars psykia-

33. Om stigningen i kriminalitet i takt med alder (kontrolleret for stigningen i alkoholforbrug og andre tidsvariante faktorer) for årgang 1995 er større/mindre end for andre fødselsårsgange, og om man således over tid kan observere forskelle mellem kohorter i retning af, at der både drikkes mindre og indtages mindre alkohol, kan som nævnt ikke afgøres med vores analyser.

triske diagnose ifølge vores resultater spiller en større rolle (se evt. bilagstabeller B9.5 og B9.6).

OPSAMLING OG KONKLUSION

I dette kapitel har vi undersøgt omfanget og karakteren af 18-årige danske unges (årgang 1995) kriminalitet med udgangspunkt i teorier om risiko- og beskyttelsesfaktorer i et forløbsperspektiv. Vores resultater peger først og fremmest på, at der er flere lovlydige 18-årige unge end kriminelle, ud fra de oplysninger vi har fra de unges egne spørgeskemabesvarelser. I den forbindelse har vi ikke informationer om fx kriminalitet, begået på internettet, og det kan derfor ikke udelukkes, at vores tal underestimerer de unges kriminalitet i et eller andet omfang. Med det in mente kan vi, på baggrund af analyserne i dette kapitel, drage en række konklusioner. For det første finder vi, at de unge 18-årige, der svarer, at de har begået noget kriminelt, i højere grad:

- er drenge (køn)
- har ADHD-symptomer
- er mindre tillidsfulde
- er mindre samvittighedsfulde
- er udeboende
- har afbrudt deres uddannelse
- ikke boede i kernefamilie som 14-årige
- har en mor med en psykiatrisk diagnose
- har konflikter med deres forældre
- har forældre, der ikke har styr på, hvor man er og heller ikke kender ens venner
- bor i et nabolag, som man opfatter som utrygt, hvor der ikke er fritidsmuligheder og steder for unge
- har mindst én ven eller veninde, der har prøvet at blive taget af politiet for noget kriminelt
- mest ses med deres venner uden for hjemmet
- har drukket mere end fem genstande ved mindst én lejlighed den sidste måned
- har haft relativt mange seksualpartnere
- har en lav grad af selvkontrol.

Når vi for det andet undersøger, hvad der karakteriserer 18-årige lovlydige, småkriminelle og alvorligt kriminelle unge, er vores analyser bedre til at forklare forskellen mellem de lovlydige og hhv. de småkriminelle og alvorligt kriminelle. Der er dog en række faktorer, der gør sig gældende i alle analyserne og således både i højere grad kendetegner de småkriminelle, sammenlignet med de lovlydige, og de alvorligt kriminelle, sammenlignet med de småkriminelle, hvilket peger på, at de øger sandsynligheden for at gå fra at være lovlydig til småkriminell og dernæst videre til at være alvorligt kriminell:

- køn (dreng)
- kriminelle venner (har mindst én ven eller veninde, der har prøvet at blive taget af politiet)
- anden risikoadfærd i form af antal af seksualpartnere
- lav grad af selvkontrol.

Overordnet indikerer resultaterne for kriminalitetstyperne, at forskellen mellem lovlydige og kriminelle (uanset om der er tale om småkriminelle eller alvorligt kriminelle) hænger mere sammen med familiebaggrund og relationen til forældre, mens forskellen mellem småkriminelle og alvorligt kriminelle i højere grad er adfærdsbetonet, idet den viser sig i form af dårligere (kriminelle) venner, og anden risikoadfærd samt antal seksualpartnere.

Slutteligt har vi også analyseret, om ændringer i alkoholforbrug fra 15 til 18 år også hænger sammen med ændringer i kriminalitet og har en selvstændig betydning for, om man begår kriminalitet. Vi kan ikke med vores analyser be- eller afkræfte en hypotese om, at det er faldet i alkoholindtag, der er en del af forklaringen på den generelt faldende ungdomskriminalitet. Vi kan derimod vise, at ændringer i alkoholforbrug fra 15 til 18 år for de unge i vores datamateriale hænger sammen med en større sandsynlighed for, at ens kriminalitet også ændrer sig i samme retning i den pågældende periode. Der er muligvis et forebyggelsesperspektiv i en reduktion af unges alkoholforbrug, men en endelig afklaring heraf kræver yderligere analyse med et andet datamateriale, indeholdende flere fødselsårsgange end vores årgang 1995. Selv under antagelse af, at vores resultater afspejler et årsag-/virkningsforhold mellem alkohol og kriminalitet for det enkelte individ, peger analyserne i et forebyggelsesperspek-

tiv også på, at andre signifikante faktorer som at afbryde sin uddannelse, at være udeboende og fars psykiatriske diagnose er væsentligere.

BILAG

I dette bilag præsenteres de fulde modeller, der ligger til grund for resultaterne, præsenteret i tabel 9.2, 9.3 og 9.4.

BILAGSTABEL B9.1

Kriminalitet nogensinde med og uden selvkontrol. Model 1 og 2 præsenteret i tabel 9.2.

LPM Kriminalitet nogensinde	(1)		(2)	
	Kriminalitet som 18-årig		Kriminalitet som 18-årig	
Køn	-0,229 ***	(0,0166)	-0,241 ***	(0,0175)
Lav fødselsvægt	-0,0520	(0,0307)	-0,0512	(0,0333)
Afbrudt uddannelse uden at påbegynde ny	0,123 ***	(0,0327)	0,109 **	(0,0363)
Udeboende	0,108 ***	(0,0291)	0,158 ***	(0,0333)
Big Five – Udadvendt	0,00426	(0,00405)	0,00456	(0,00427)
Big Five – Tillidsfuld	-0,0384 ***	(0,00463)	-0,0372 ***	(0,00496)
Big Five – Samvittighedsfuld	-0,0142 **	(0,00453)	-0,00958	(0,00489)
Big Five Neurotisk	0,00606	(0,00406)	0,00401	(0,00434)
Big Five Aaben	-0,00287	(0,00347)	-0,00604	(0,00374)
ADHD-symptomer	0,0625 **	(0,0207)	0,0462 *	(0,0226)
Mor teenager ved fødslen	-0,0509	(0,0784)	-0,139	(0,101)
Mor fattig	0,00566	(0,0358)	0,000182	(0,0397)
Mor psyk. diagnose frem til 2013	0,0588 *	(0,0276)	0,0597 *	(0,0301)
Mor dømt	0,00356	(0,0657)	0,0249	(0,0748)
Far psyk. diagnose frem til 2013	0,0183	(0,0289)	0,0253	(0,0316)
Far dømt	0,0489	(0,0312)	0,0433	(0,0360)
Forældres højeste uddannelse er grundskole	-0,0134	(0,0333)	0,00105	(0,0388)
Kernefamilie	-0,0418 **	(0,0161)	-0,0366 *	(0,0175)
Forældre ved ikke, hvor den unge er, og kender ikke venner	0,0618 ***	(0,0138)	0,0607 ***	(0,0148)
Konflikter med forældre	0,0311 **	(0,00965)	0,0288 **	(0,0102)
Utrygt nabolag uden fritidsmuligheder	0,00844 **	(0,00283)	0,00749 *	(0,00301)
Antal dage/aftener med mere end fem genstande pr. aften (sidste md.)	0,0744 ***	(0,0205)	0,0791 ***	(0,0219)
Mødes mest med venner hjemme	-0,0210 **	(0,00704)	-0,0194* **	(0,00756)
Org. fritid	0,00270	(0,00918)	0,00255	(0,00982)
Ven taget af politiet	0,184 ***	(0,0177)	0,166 ***	(0,0189)
Antal seksualpartnere	0,0223 ***	(0,00249)	0,0198 ***	(0,00271)
Selvkontrol			-0,0120 ***	(0,00215)
Konstant	0,794 ***	(0,0887)	1,068 ***	(0,106)
N	3.700		3.288	

Anm: * p < 0.05, ** p < 0.01, *** p < 0.001.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. 18-årige og 15-åriges besvarelser.

BILAGSTABEL B9.2

Kriminalitet nogensinde med og uden selvkontrol. Model 3 og 4, præsenteret i tabel 9.2.

	Kriminalitet som 18-årig Uden trafik	Kriminalitet som 18-årig uden trafik
Køn	-0,149 *** (0,0160)	-0,163 *** (0,0169)
Lav fødselsvægt	-0,0340 (0,0311)	-0,0319 (0,0335)
Afbrudt uddannelse uden at påbegynde ny	0,124 *** (0,0360)	0,0955 * (0,0397)
Udeboende	0,0864 ** (0,0304)	0,138 *** (0,0347)
Big Five - Udadvendt	-0,000168 (0,00396)	-0,000203 (0,00417)
Big Five - Tillidsfuld	-0,0328 *** (0,00461)	-0,0312 *** (0,00491)
Big Five - Samvittighedsfuld	-0,0158 *** (0,00441)	-0,0132 ** (0,00470)
Big Five Neurotisk	0,00505 (0,00398)	0,00267 (0,00423)
Big Five Aaben	0,00695 * (0,00339)	0,00226 (0,00361)
ADHD-symptomer	0,0697 ** (0,0212)	0,0560 * (0,0229)
Mor teenager ved fødslen	-0,0275 (0,0813)	-0,0741 (0,0982)
Mor fattig	0,00580 (0,0366)	-0,0133 (0,0405)
Mor psyk. diagnose frem til 2013	0,0616 * (0,0286)	0,0547 (0,0309)
Mor dømt	0,00943 (0,0727)	0,0505 (0,0821)
Far psyk. diagnose frem til 2013	0,0146 (0,0291)	0,0197 (0,0320)
Far dømt	0,0130 (0,0316)	0,00321 (0,0357)
Forældres højeste uddannelse er grundskole	0,00430 (0,0338)	0,0330 (0,0386)
Kernefamilie	-0,0424 ** (0,0159)	-0,0394 * (0,0171)
Forældre ved ikke, hvor den unge er, og kender ikke venner	0,0574 *** (0,0135)	0,0537 *** (0,0144)
Konflikter med forældre	0,0254 ** (0,00953)	0,0217 * (0,00996)
Utrykt nabolag uden fritidsmuligheder	0,00577 * (0,00274)	0,00432 (0,00289)
Antal dage/aftener med mere end fem genstande pr. aften (sidste md.)	0,0724 *** (0,0193)	0,0702 *** (0,0204)
Mødes mest med venner hjemme	-0,0132 (0,00681)	-0,0119 (0,00725)
Org. fritid	-0,00292 (0,00898)	-0,00230 (0,00953)
Ven taget af politiet	0,199 *** (0,0180)	0,184 *** (0,0192)
Antal seksualpartnere	0,0245 *** (0,00253)	0,0222 *** (0,00272)
Selvkontrol		-0,0138 *** (0,00209)
Konstant	0,522 *** (0,0886)	0,866 *** (0,106)
N	3.700	3.288

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 og registerdata fra Danmarks Statistik.

BILAGSTABEL B9.3

Baggrundsfaktorer, der hænger signifikant sammen med kriminalitetstyper som 18-årig. Lineære sandsynlighedsmodeller med selvkontrol. Estimationer, der ligger til grund for tabel 9.3.

	(1)		(2)		(3)	
	Kriminalitets- type		Kriminalitets- type		Kriminalitets- type	
Køn	-0,132***	(0,0224)	-0,218***	(0,0186)	-0,313***	(0,0309)
Lav fødselsvægt	-0,0312	(0,0533)	-0,0481	(0,0342)	-0,0297	(0,0589)
Afbrudt uddan- nelse uden at påbegynde ny	0,0583	(0,0449)	0,117**	(0,0444)	0,247**	(0,0974)
Udeboende	0,0272	(0,0418)	0,166***	(0,0381)	0,233**	(0,0815)
Big Five - Udad- vendt	-0,0122*	(0,00613)	0,00645	(0,00453)	-0,00483	(0,00720)
Big Five - Tillids- fuld	-0,00402	(0,00688)	-0,0375***	(0,00540)	-0,0414***	(0,00912)
Big Five - Sam- vittighedsfuld	-0,0109	(0,00637)	-0,00776	(0,00522)	-0,00973	(0,00859)
Big Five Neuro- tisk	-0,00711	(0,00583)	0,00571	(0,00465)	0,000172	(0,00735)
Big Five Aaben	0,0109*	(0,00498)	-0,00855*	(0,00394)	0,00283	(0,00631)
ADHD- symptomer	0,0124	(0,0285)	0,0483	(0,0253)	0,109*	(0,0485)
Mor teenager ved fødslen	0,209	(0,153)	-0,190	(0,114)	-0,0123	(0,208)
Mor fattig	-0,0447	(0,0520)	0,00450	(0,0414)	-0,0177	(0,0707)
Mor psyk. diag- nose frem til 2013	0,0190	(0,0362)	0,0569	(0,0328)	0,0530	(0,0596)
Mor dømt	0,202	(0,106)	-0,0109	(0,0941)	0,318	(0,176)
Far psyk. diagno- se frem til 2013	-0,0540	(0,0401)	0,0349	(0,0344)	0,0295	(0,0595)
Far dømt	-0,00758	(0,0452)	0,0472	(0,0397)	0,0583	(0,0759)
Forældres høje- ste uddannelse er grundskole	-0,0167	(0,0494)	-0,00459	(0,0439)	-0,00131	(0,0785)
Kernefamilie	-0,00301	(0,0221)	-0,0368*	(0,0186)	-0,0241	(0,0308)
Forældre ved ikke, hvor den unge er, og kender ikke venner	-0,00131	(0,0205)	0,0659***	(0,0158)	0,0354	(0,0257)
Konflikter med forældre	0,0251	(0,0141)	0,0229*	(0,0109)	0,0530**	(0,0178)
Utrygt nabolag uden fritidsmu- ligheder	-0,00276	(0,00385)	0,00880	(0,00320)	0,00518	(0,00501)
Antal da- ge/aftener med mere end fem genstande pr. aften (sidste md.)	-0,0309	(0,0322)	0,0793***	(0,0225)	0,0417	(0,0317)
Mødes mest med venner hjemme	-0,0163	(0,00984)	-0,0169*	(0,00794)	-0,0334**	(0,0121)
Org. fritid	0,00878	(0,0126)	0,00214	(0,0106)	0,00532	(0,0175)
Ven taget af politiet	0,107***	(0,0217)	0,146***	(0,0206)	0,388***	(0,0423)

BILAGSTABEL B9.3 FORTSAT

Baggrundsfaktorer, der hænger signifikant sammen med kriminalitetstyper som 18-årig. Lineære sandsynlighedsmodeller med selvkontrol. Estimationer, der ligger til grund for tabel 9.3.

	(1)		(2)		(3)	
	Kriminalitets- type		Kriminalitets- type		Kriminalitets- type	
Antal seksual- partnere	0,0136***	(0,00344)	0,0191***	(0,00308)	0,0369***	(0,00571)
Selvkontrol	-0,0111***	(0,00282)	-0,0105***	(0,00228)	-0,0214***	(0,00372)
Konstant	1,735***	(0,141)	0,949***	(0,113)	1,307***	(0,194)
N	1.486		2.980		2.110	1.486

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 og registerdata fra Danmarks Statistik.

BILAGSTABEL B9.4

Baggrundsfaktorer, der hænger signifikant sammen med kriminalitetstyper som 18-årig. Lineære sandsynlighedsmodeller uden selvkontrol. Robusthedstjek af B9.3 i forhold til reduktionen af stikprøven som følge af inkludering af selvkontrolvariablen.

	(1)		(2)		(3)	
	Kriminalitets- type		Kriminali- tetstype		Kriminalitets- type	
Køn	-0,117***	(0,0215)	-0,210***	(0,0177)	-0,284***	(0,0294)
Lav fødselsvægt	-0,0348	(0,0489)	-0,0462	(0,0320)	-0,0288	(0,0534)
Afbrudt uddannel- se uden at påbe- gynde ny	0,112**	(0,0431)	0,121**	(0,0414)	0,337***	(0,0884)
Udeboende	0,0486	(0,0379)	0,105**	(0,0338)	0,212**	(0,0694)
Big Five - Udad- vendt	-0,00954	(0,00576)	0,00533	(0,00432)	-0,00257	(0,00688)
Big Five - Tillidsfuld	-0,00691	(0,00645)	-0,0377***	(0,00508)	-0,0473***	(0,00880)
Big Five - Samvit- tighedsfuld	-0,00887	(0,00603)	-0,0123*	(0,00486)	-0,0166*	(0,00816)
Big Five Neurotisk	-0,00642	(0,00545)	0,00796	(0,00434)	0,00443	(0,00690)
Big Five Aaben	0,0120*	(0,00469)	-0,00534	(0,00368)	0,00581	(0,00595)
ADHD-symptomer	0,0266	(0,0268)	0,0632**	(0,0232)	0,136**	(0,0457)
Mor teenager ved fødslen	0,289*	(0,116)	-0,148	(0,0897)	0,199	(0,173)
Mor fattig	-0,0172	(0,0481)	0,0112	(0,0384)	0,00954	(0,0649)
Mor psyk. diagnose frem til 2013	0,0388	(0,0333)	0,0543	(0,0306)	0,0504	(0,0567)
Mor dømt	0,0840	(0,0920)	-0,0219	(0,0832)	0,215	(0,166)
Far psyk. diagnose frem til 2013	-0,0424	(0,0362)	0,0254	(0,0318)	0,0135	(0,0550)
Far dømt	0,0121	(0,0402)	0,0527	(0,0355)	0,0572	(0,0679)

(Tabellen fortsættes)

BILAGSTABEL B9.4 FORTSAT

Baggrundsfaktorer, der hænger signifikant sammen med kriminalitetstyper som 18-årig. Lineære sandsynlighedsmodeller uden selvkontrol. Robusthedstjek af B9.3 i forhold til reduktionen af stikprøven som følge af inkludering af selvkontrolvariablen.

	(1)		(2)		(3)	
	Kriminalitets- type		Kriminali- tetstype		Kriminalitets- type	
Forældres højeste uddannelse er grundskole	-0,0475	(0,0431)	-0,0187	(0,0390)	-0,0362	(0,0699)
Kernefamilie	0,00944	(0,0210)	-0,0429 *	(0,0172)	-0,0437	(0,0288)
Forældre ved ikke, hvor den unge er, og kender ikke venner	0,0127	(0,0195)	0,0647 ***	(0,0148)	0,0525 *	(0,0246)
Konflikter med forældre	0,0244	(0,0136)	0,0252 *	(0,0104)	0,0580 ***	(0,0174)
Utrygt nabolag uden fritidsmuligheder	-0,00140	(0,00367)	0,00938 **	(0,00302)	0,00716	(0,00484)
Antal dage/aftener med mere end fem genstande pr. aften (sidste md.)	-0,00696	(0,0304)	0,0741 ***	(0,0211)	0,0440	(0,0307)
Mødes mest med venner hjemme	-0,00699	(0,00956)	-0,0207 **	(0,00748)	-0,0257 *	(0,0116)
Org. fritid	0,00505	(0,0120)	0,00290	(0,00991)	0,00385	(0,0166)
Ven taget af politiet	0,123 ***	(0,0208)	0,159 ***	(0,0194)	0,439 ***	(0,0404)
Antal seksualpartnere	0,0134 ***	(0,00325)	0,0216 ***	(0,00285)	0,0409 ***	(0,00535)
Konstant	1,389 ***	(0,118)	0,722 ***	(0,0961)	0,767 ***	(0,159)
N	1.694		3.332		2.374	1694
r ²	0,101		0,192		0,308	0,101
r ² _a	0,0870		0,186		0,300	0,0870

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 og registerdata fra Danmarks Statistik.

BILAGSTABEL B9.5

Fixed effect-regressioner for kriminalitet (inkl. at køre for stærkt) 18 år. Model 1
tabel 9.4.

	(1) Standardfejl		(2) Standardfejl	
	Kriminalitet som 18-årig		Kriminalitet som 18-årig	
Antal dage/aftener med mere end fem genstande pr. aften (sidste md.)	0,0902 ***	(0,0180)	0,0845 ***	(0,0185)
Den unge afbryder sin uddannelse			0,145 **	(0,0490)
Mødes mest med venner hjemme			-0,00854	(0,00839)
Forældre ved ikke, hvor den unge er, og kender ikke venner			0,0539 ***	(0,0148)
Fattigdom			-0,0410	(0,0470)
Mor får psykiatrisk diagnose			0,0721	(0,0996)
Far får psykiatrisk diagnose			0,139	(0,0751)
Den unge bliver udeboende			0,222 ***	(0,0573)
Nabolag			0,00505	(0,00376)
Far får dom			0,168	(0,0935)
Mor får dom			-0,227	(0,380)
Konstant	0,326 ***	(0,0144)	0,203 ***	(0,0451)
N	7057		6770	
r ²	0,00718		0,0283	

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 og registerdata fra Danmarks Statistik.

BILAGSTABEL B9.6

Fixed effect-regressioner for kriminalitet (ekskl. at køre for stærkt) 18 år. Model 2
tabel 9.4.

	(1) Standardfejl		(2) Standardfejl	
	Kriminalitet som 18-årig		Kriminalitet som 18-årig	
Antal dage/aftener med mere end fem genstande pr. aften (sidste md.)	0,0166 ***	(0,00244)	0,0142 ***	(0,00255)
Den unge afbryder sin uddannelse			0,143 **	(0,0487)
Mødes mest med venner hjemme			-0,00617	(0,00840)
Forældre ved ikke, hvor den unge er, og kender ikke venner			0,0509 ***	(0,0148)
Fattigdom			-0,0384	(0,0471)
Mor får psykiatrisk diagnose			0,0726	(0,0990)
Far får psykiatrisk diagnose			0,150 *	(0,0728)
Den unge bliver udeboende			0,217 ***	(0,0571)
Nabolag			0,00512	(0,00374)
Far får dom			0,174	(0,0982)
Mor får dom			-0,266	(0,385)
Konstant	0,333 ***	(0,00953)	0,212 ***	(0,0438)
N	7.057		6.770	
r ²	0,0143		0,0323	

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 og registerdata fra Danmarks Statistik.

LITTERATUR

- Akers, R. & C.S. Sellers (2009): *Criminological Theories. Introduction, Evaluation, and Application*. (Fifth ed.) New York: Oxford University Press.
- Balvig, F. (2011): *Lovlydig ungdom*. København: Det Kriminalpræventive Råd.
- Bingley, P., K.B. Karlson & A. Martinello (2012): *Færdigheder og forvetninger*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:30.
- Clinard, M.B. & R.F. Meier (2004): *Sociology of Deviant Behavior*. (12th ed.) Thompson, Wadsworth.
- Durkheim, É. (2000): *Den sociologiske metodes regler*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Farrington, D.P. (1986): "Age and Crime." I: M. Tonry & N. Morris (red.): *Crime and justice: An annual review of research* (s. 189-250). Chicago University Press.
- Farrington, D.P. & B.C. Welsh (2007): *Saving the Children from a Life in Crime. Early Risk Factors and Effective Interventions*. Oxford University Press.
- Felson, R.I.C.H., J.U.K.K. Savolainen, M.I.K.K. Aaltonen & H.E.T.A Moustgaard (2008): "Is the association between alcohol use and delinquency causal or spurious?" *Criminology*, 46, s. 785-808.
- Furlong, A. (2009): *Handbook of Youth and Young Adulthood. New perspectives and agendas*. Routledge.
- Gottfredson, M. & T. Hirschi (1990): *A General Theory of Crime*. Stanford, California: Stanford University press.
- Greve, V. (1972): *Kriminalitet som normalitet: En studie i den ikke-registrerede kriminalitet i Danmark*. Justitsforbundets Forlag.
- Hirschi, T. (1969): *Causes of Delinquency*. Berkeley and Los Angeles: Univeristy of California Press.
- Hirschi, T. & M. Gottfredson (1983): "Age and Explanation of Crime." *The American Journal of Sociology*, 89, s. 552-584.
- John, O.P. (1999): "The Big-5 Factor Taxonomi: Dimensions of Personality in the Natural Language and in Questionnaires." I: Pervin & John (red.): *Handbook of Personality Theory & Research* (2nd ed., New York: Guilford Press.

- Justitsministeriets Forskningskontor (2015): *Udviklingen i børne- og ungdomskriminalitet 2001-2014*.
- Kraemer, H.C., K.K. Lowe & D.J. Kupfer (2005): *To Your Health: How to Understand What Research Tells Us About Risk*. New York: Oxford University Press.
- Kyvsagaard, B. (2003): *The Criminal Career. The Danish Longitudinal Study*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Laub, J.H. & R.J. Sampson (2003): *Shared Beginnings, Divergent Lives. Delinquent Boys to Age 70*. Harvard University Press.
- Lyng, S. (2005): *Edgework. The Sociology of Risk-Taking*. New York: Routledge.
- Moffitt, T.E. (1993): "Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy." *Psychological Review*, 100, s. 674-701.
- Moffitt, T.E. & A.V.S.H Caspi (2001): "Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females." *Development and Psychopathology*, 13, s. 355-375.
- Østergaard, J. & L.K. Andersen (2012): "Unge brug af rusmidler - en nutidig hedonisme." I: M.H. Ottosen (red.). "15-åriges hverdagsliv og udfordringer." København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:30.
- Østergaard, S.V., A.B. Steensgaard, A.T. Hansen, S. Henze-Pedersen & J. Østergaard (2015): *På vej mod ungdomskriminalitet. Hvilke faktorer i barndommen gør en forskel?* København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 15:08.
- Poggi, G. (2000): *Durkheim*. Oxford: Oxford University Press.
- Rasmussen, M., T.P. Pedersen & P. Due (2015): *Skolebørnsundersøgelsen 2014*. Statens Institut for Folkesundhedsvidenskab: Syddansk Universitet.

UNGES BRUG AF RUSMIDLER

JEANETTE ØSTERGAARD OG STINE VERNSTRØM ØSTERGAARD

INDLEDNING

Danske unge drikker mindre alkohol i dag, end de gjorde for 10-15 år siden, og de er nu lidt ældre, første gang de drikker sig fulde. Det viser en række nationale og internationale undersøgelser (Sundhedsstyrelsen, 2008, 2010, 2014; Hibell, 2012, 2009, 2003; HBSC, 2012). Den positive udvikling ses også blandt unge i andre vesteuropæiske lande, og derfor er det vanskeligt at pege på, hvad der kan forklare det faldende forbrug. De seneste år har der imidlertid været mange flere nationale oplysningskam-pagner om sundhedsrisikoen ved indtagelse af større mængder alkohol samt kommunale tiltag med det formål at begrænse unges alkoholforbrug. Det faldende alkoholforbrug blandt unge kunne tyde på, at både forældre og unge har ændret holdning til både, hvornår man må begynde at drikke alkohol, og hvor meget alkohol det er i orden at drikke. Det er en proces, der efter al sandsynlighed blev sat i gang af en række politiske tiltag, fx indførelse af 16-års-reglen (2004), som senere (2011) blev fulgt op med et forbud mod salg af stærk alkohol til unge under 18 år (dvs. alkohol som vodka, rom osv. med 16,5 pct. alkohol eller derover). Sammenlignet med andre vesteuropæiske lande er Danmark dog fortsat et land med en

liberal alkohollovgivning, for det første fordi 16-årige må købe alkohol som vin og øl, for det andet fordi alkohol er let tilgængelig – i fx supermarkeder, døgnkiosker og lignende (WHO, 2013), og for det tredje fordi alkoholmarkedsføring er reguleret af et frivilligt regelsæt, som håndhæves af alkoholreklamenævnet. Her sidder repræsentanter fra alkoholindustrien og Forbrugerrådet og vurderer klagerne og kan så komme med en påtale, hvis reglerne for markedsføring af alkohol overtrædes.

Danske unge er også – på trods af den positive udvikling – stadig blandt de mest alkoholdrikkende unge i Europa (Gundelach & Järvinen 2006). Det viser bl.a. undersøgelsen *The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs* (herefter ESPAD). Den sammenligner 9. klasse-elevs forbrug af rusmidler i 35 europæiske lande og er foretaget i alt fem gange siden midten af 1990'erne. Danmark ligger stadig i toppen sammen med Estland, Letland, Slovakiet og Storbritannien, idet en ud af hver femte ung rapporterer, at de var fulde første gang som 13-årige eller yngre (Hibell m.fl., 2012, s. 303). I andre lande som fx Island og Italien er det kun en ud af hver tyvende ung, der rapporterer, at de var fulde første gang som 13-årig (ibid.). I Danmark er der fortsat også en større andel, som har drukket sig fuld – både inden for det sidste år og den sidste måned (Hibell m.fl., 2003, 2009, 2012). Ligeledes har danske unge været højt placeret, når det gælder, hvor ofte de drikker over fem genstande ved samme lejlighed. Selv om udviklingen går den rigtige vej, må vi altså konstatere, at en beruselseskultur fortsat dominerer blandt danske unge, og at unge derfor, på deres vej mod at lære at drikke alkohol, ofte skal lære at mestre ekstrem fuldskab (Østergaard, 2009).

I dette kapitel vil vi belyse, hvilke unge der drikker sig fulde i en tidlig alder, og hvilke konsekvenser tidlig fuldskab har for brugen af andre rusmidler. Den internationale litteratur peger på, at unge, som drikker sig fulde i en tidlig alder, kommer fra familier med begrænsede socioøkonomiske ressourcer, samt fra familier, hvor forældrene er gået fra hinanden, og hvor der ofte drikkes alkohol (Bu m.fl., 2002). Internationale studier peger også på, at tidlig alkoholdebut kan have alvorlige konsekvenser, herunder en øget sandsynlighed for senere at udvikle et problematisk alkoholforbrug (Morean m.fl., 2014) og i nogle tilfælde et alkoholmisbrug (Hawkins m.fl., 1997; Pedersen & Skrandal, 1998). Tidlig alkoholdebut er også forbundet med en række øvrige problemer såsom spirituskørsel og alvorlige alkoholrelaterede skader (Hingson & Zha, 2009).

Mange tidligere (særligt amerikanske) studier har fokuseret på konsekvenserne af at drikke en genstand i en tidlig alder, men den seneste forskning peger på, at de sammenhænge, man finder mellem tidlig alkohol(genstands)debut og fx problematisk adfærd eller alkoholmisbrug reduceres eller forsvinder, når man tager højde for de unges alder ved første tilfælde af fuldskab (Kuntche m.fl., 2013). Det kunne tyde på, at det ikke er alderen for første genstand, som er afgørende, men snarere alderen for første fuldskab, herunder især tidsrummet første gang, man drikker en genstand, og første gang man drikker sig fuld.

AT DRIKKE EN GENSTAND ELLER DRIKKE SIG FULD?

I Danmark har tidligere forskning påvist, at de unges fuldskabsdebut er startskuddet på deres deltagelse i en omfattende festkultur, hvor unge kan etablere et socialt fællesskab uden opsyn eller synlig tilstedeværelse af voksne (Demant & Østergaard, 2006). Fuldskab markerer således, at man træder ud af barndommen og ind i en ny (ungdoms)kultur, hvor alkohol bliver en måde at vise, at man tilslutter sig nye typer af fællesskaber og sociale relationer (ibid.). De forholdsvist få danske forløbsundersøgelser, vi har på alkoholområdet, har således vist, at der er en stærk sammenhæng mellem at være fuld i 15-årsalderen og så i 19-årsalderen at drikke over Sundhedsstyrelsens højrisikogrænse (dvs. 21 genstande om ugen for mænd og 14 genstande om ugen for kvinder) (Andersen m.fl., 2002).

Den omfattende orientering mod beruselse blandt danske unge, der indledes med deres første tilfælde af fuldskab, er et fænomen, som også er kendt i andre lande, fx i England, hvor unges forbrug af alkohol er meget lig med den blandt danske unge (Measham & Østergaard, 2010). Engelske forskere taler om, at unges stigende alkoholforbrug (især op gennem 1990'erne) kan forstås som en ny beruselseskultur (Measham & Brain, 2005; Parker, Aldridge & Measham, 1998), hvor alkohol bliver brugt som et psykoaktivt virkemiddel – på linje med stoffer – med det formål at eksperimentere med at tabe kontrollen – på en kontrolleret måde. Dermed bliver beruselsen ikke kun brugt til at facilitere socialt samvær med vennerne. Det bliver et mål i sig selv at opleve, hvordan alkohol kan ændre ens sindsstemning. Når alkohol får tildelt den samme rolle som euforiserende stoffer og bliver brugt på samme måde, kan man

forestille sig, at skillelinjen mellem et legalt og et illegalt rusmiddel i højere grad udviskes. I forskningslitteratur påpeges det fx, at unges brug af illegale stoffer, inklusive hash, er blevet normaliseret (Measham m.fl., 2001, Parker, 2005; Duff, 2003). Illegale stoffer er blevet mere tilgængelige, lettere at anskaffe, og langt mere accepterede at bruge – også blandt unge, som ikke selv tager illegale stoffer. I Danmark har tidligere forskning primært peget på, at hash er blevet normaliseret, mens brugen af andre typer af illegale stoffer fortsat er mindre udbredt og accepteret (Järvinen, Demant & Østergaard, 2010).

I anden del af dette kapitel vil vi forfølge denne tankegang, idet vi undersøger, om fuldskab i en tidlig alder øger sandsynligheden for at eksperimentere med stoffer, helt specifikt det illegale stof hash. Det er en hypotese, som indskriver sig i en klassisk problemstilling kaldet ”trappetrinsteorien” (gateway theory), dvs. at rusmidler introduceres og indtages i en bestemt tidsmæssig rækkefølge (først øl og vin, så cigaretter, dernæst hash og til sidst andre ulovlige stoffer), og jo længere op ad trappetigen de unge bevæger sig, desto mere øges sandsynligheden for, at de ender med at prøve illegale stoffer.

De fleste studier har testet trappetrinsteorien i forhold til unges brug af stoffer, fx om det at prøve hash også automatisk fører til, at unges senere prøver andre ulovlige stoffer (Kandel, 2003; Morral, McCaffrey & Paddock, 2002; Fergusson & Horwood, 2000; Fergusson, Boden & Horwood, 2006). Et norsk studie har fx vist, at hash er årsagen til senere brug af hårde stoffer (Melberg, Jones & Bretteville-Jensen, 2010).

Få studier har imidlertid set på sammenhængen mellem alkoholforbrug og hashbrug (Kandel & Yamaguchi, 1993). Det er overraskende, især fordi disse to rusmidler efterhånden er de mest udbredte rusmidler, også blandt danske unge. Sammenlignet med andre lande ligger danske 15-16-årige dog ikke i top, når det gælder brugen af hash – hverken opgjort i mål som livstid eller sidste måned. I Tjekkiet, Frankrig, Monaco, Spanien og Storbritannien er brug af hash blandt 15-16-årige mere udbredt end i Danmark (Hibbell, 2012). Men blandt unge voksne (16-34 år) har en stor andel (omkring 45-50 pct.) i Danmark prøvet hash – også set i forhold til unge i andre lande (Eurobarometer, 2002, 2004; EMCDDA, 2009, 2015). Det kunne tyde på, at danske unge, sammenlignet med unge i andre lande, starter med at ryge hash i en senere alder, hvilket sandsynligvis hænger sammen med, at der er mange, der som 15-16-årige opfatter hashrygning som farligt – i modsætning til det at drikke sig fuld

(Østergaard, 2006). Men når de kommer op i 20'erne, har over halvdelen af dem prøvet at ryge hash.

HVEM DRIKKER SIG FULD – I EN TIDLIG ALDER?

Hvad er karakteristisk for unge, der tidligt drikker sig fulde, og er fuldskab vejen ind i en beruselseskultur – som også omfatter brugen af illegale stoffer – det er de spørgsmål, vi vil forfølge i dette kapitel.

Spørgsmålet ”Hvor gammel var du, da du drak dig fuld første gang?” er stillet til de unge i både 15- og 18-årsalderen. Ved at kombinere svarene fra de to runder kan vi konstruere en variabel³⁴, som tager afsæt i de unges subjektive forståelse af fuldskab, dvs. de unges egen oplevelse af at have *følt sig fulde*. I det følgende vil vi, på baggrund af en registeranalyse, belyse, om forældrenes socioøkonomiske forhold, udsathed og alkoholforbrug øger sandsynligheden for, at de unge drikker sig fulde i en tidlig alder, her defineret som 13 år eller yngre. Som vi viser i deskriptive analyser nedenfor, drak 20 pct. sig nemlig fulde første gang, da de var 13 år eller yngre. Det er et år tidligere end gennemsnittet (se evt. tabel 10.1). Vi vil gerne vide noget mere om, hvem der drikker sig fulde tidligere end gennemsnittet, idet vores hypotese er, at jo tidligere man drikker sig fuld, desto større risiko er der for, at man så også senere er disponeret for at ryge hash.

SOCIOØKONOMISK BAGGRUND OG UDSATHED

For at sikre os, at vi udelukkende ser på betydningen af forhold, der tidsmæssigt ligger før de unges fuldskabsdebut, anvender vi baggrundsforhold, som måles, inden de unge starter med at drikke sig fulde. Fra Danmarks Statistiks administrative registre anvender vi oplysninger fra 2003, da børnene var 7 år gamle. Det drejer sig om variablene hustandsindkomst³⁵, forældrenes samlede længste uddannelse, hvorvidt mor og

---

34. Vi konstruerer variabelen for de unges alder ved første fuldskab, således at hvis de unge har opgivet deres debutalder som 15-årige, er det denne alder, vi anvender i analyserne, men hvis de unge ikke har besvaret spørgsmålet eller har angivet, at de endnu ikke har haft debut, anvender vi de unges svar, da de er 18 år, også hvis dette svar er, at de endnu ikke har haft debut. Vi har valgt den strategi – at anvende den tidligste alder de unge opgiver – da vi vurderer, at det er nemmere for de 15-årige unge at huske, om deres debutalder var 13 eller 14 år, end det er for de 18-årige unge, da der er gået yderligere tre år siden debuten.

35. Den ækvivalensskalerede hustandsindkomst er korrigeret for, hvor mange voksne og børn der bor i hustanden, samtidig med at den tager højde for, at det er økonomisk fordelagtigt at bo flere

far er i beskæftigelse, om forældrene bor sammen, samt hvorvidt mor og far har psykiatriske diagnoser (diagnosticeret på et hospital og ikke ved en privatpraktiserende læge). Fra spørgeskemaundersøgelsen medtager vi også et spørgsmål om, hvorvidt moren nogensinde har følt, at hun burde drikke mindre – en oplysning vi har fra 2007, da de unge er 11 år gamle. Tidligere forskning har peget på, at forældrenes høje alkoholforbrug, især hvis faren har et dagligt eller næsten dagligt forbrug, er forbundet med et øget forbrug af alkohol blandt deres børn – også når børnene bliver voksne (Poelen m.fl., 2009). Vi har imidlertid kun oplysninger om morens selv vurderede overforbrug, hvorfor vi inddrager dette.

Tabel 10.1 viser først de deskriptive fordelinger af de variable, vi anvender i analyserne. Dernæst viser den, hvordan fordelingerne ser ud, hvis vi sammenligner de to grupper af unge: dem, som har drukket sig fulde første gang i en alder af 10-13 år, og dem, som først gør det i en alder af 14-18 år. Tabellen viser, at da børnene var 7 år gamle (i 2003), er flertallet af fædre i beskæftigelse (93 pct.), mens færre mødre er i beskæftigelse (72 pct.). 3 pct. af mødre og 3 pct. af fædre har desuden en psykiatrisk diagnose ifølge Det Psykiatriske Centrale Forskningsregister. 8 pct. af mødre mener også, at de burde drikke mindre.

Den deskriptive analyse af forskellene mellem de unge, der har drukket sig fulde første gang i en alder af 10-13 år og i en alder af 14-18 år, peger på følgende signifikante forskelle: Drengene drikker sig i højere grad fulde i en tidlig alder, set i forhold til piger. Hvis forældrene har en kortere uddannelse eller en erhvervsfaglig uddannelse, eller familien har en gennemsnitligt lavere indkomst, drikker de unge sig i højere grad fulde i en tidlig alder. Hvis faren er i beskæftigelse, drikker de unge sig fulde i en senere alder, og det samme gælder, hvis moren og faren bor sammen. Hvis faren derimod har en psykiatrisk diagnose, eller moren vurderer, at hun bør drikke mindre, drikker unge sig i højere grad fulde i en tidlig alder. Disse signifikante forskelle kunne altså tyde på, at de unge, som drikker sig fulde i en tidlig alder, kommer fra socialt mere udsatte familier.

---

i husstanden, da man kan dele en række udgifter. Den ækivalensskalerede husholdningsindkomst bliver udregnet for en enkelt person i familien.

TABEL 10.1

Andelen af unge, født i 1995, der har drukket sig fulde første gang som 10-13-årige eller som 14-18-årige, samt andelen, som har udvalgte socioøkonomiske baggrundskarakteristika, særskilt for alder ved fuldkabsdebut. Procent.

				Debut	Debut
	Alle			10-13 år	14-18 år
N	3.616			725	2891
<i>Fuldkabsdebut:</i>					
Pct.					
Drukke sig fuld som 13-årig eller tidligere	20,0				
Drukke sig fuld som 18-årig	94,6				
Fuldkabsdebut, alder	Min.	Maks.	Gennemsnit		
	10	18	14,44		
<i>Baggrundsforhold:</i>					
Pct.					
Dreng	49,8			54,3	49,2*
<i>Forældres længste uddannelse i 2003</i>					
Pct.					
Grundskole	7,4			11,5	6,4
Gymnasial uddannelse	3,7			3,2	3,8
Erhvervsfaglig uddannelse	44,7			48,1	43,9
KVU	7,8			5,2	8,5
MVU	24,3			21,5	24,7
LVU	12,1			10,4	12,6
Mor er i beskæftigelse i 2003	77,8			69,8	72,0
Far er i beskæftigelse i 2003	93,8			90,8	94,0**
Forældre bor sammen i 2003	94,4			91,2	95,0***
Mor har psykiatrisk diagnose i 2003	3,4			4,0	3,3
Far har psykiatrisk diagnose i 2003	2,6			4,1	2,2**
Mor har følt, at hun burde drikke mindre, i 2007	8,2			11,7	7,0***
Husstandsindkomst i 2003	Min.	Maks.	Gennemsnit	Gennemsnit	Gennemsnit
	3.680	589.160	113.595	108.376	114.903***

Anm.: Procentdelene er signifikantstestet med χ^2 -test og gennemsnittene med z-test. * p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. N = 3.616.

Den logistiske regressionsmodel, som tester, hvad sandsynligheden er for at drikke sig fuld i en tidlig alder i forhold til forældrenes socioøkonomiske baggrund, når vi kontrollerer for en række andre faktorer (ikke vist her), bekræfter den deskriptive analyse:

- Unge drikker sig i højere grad fulde, før de fylder 13 år, hvis de har fædre uden for beskæftigelse (dog signifikant på et 10-pct.-niveau), eller har fædre med psykisk sygdom
- Hvis de har en mor, som vurderer, at hun bør drikke mindre
- Hvis de har forældre med en gennemsnitligt lavere husstandsindkomst eller har forældre, hvis højeste uddannelse er grundskole

- Drengene drikker sig også i højere grad fulde i en tidlig alder, set i forhold til pigerne.

Begge analyser bekræfter således, at marginaliseringsfaktorer såsom psykisk sygdom, manglende tilknytning til arbejdsmarkedet samt problematisk alkoholforbrug betyder, at flere unge drikker sig fulde i en tidlig alder, men også, at forhold som kortere uddannelse og lav indkomst er afgørende for, om unge drikker sig fulde, før de fylder 14 år – den gennemsnitlige alder for første fuldskab.

KONSEKVENSER AF AT DRIKKE SIG FULD

Hvad er konsekvenserne af tidlig fuldskabsdebut? Som allerede nævnt er det et spørgsmål, som optager forskningen grundet de negative konsekvenser, som tidlig alkoholdebut er blevet relateret til. Desuden er det et relevant politisk spørgsmål, idet man kan arbejde målrettet med at udskyde den alder, hvor unge starter med at drikke alkohol, og efterfølgende vurdere (måle), om sådanne indsatser lykkedes. Det mere vanskelige spørgsmål er imidlertid, om det også gør en forskel på den lange bane – altså i et livsperspektiv. Er det virkelig udskydelse af de unges alkoholdebut, som betyder, at de senere oplever færre alkoholrelaterede problemer (Prescott & Kendler, 1999), herunder at færre udvikler et alkoholmisbrug? På samme måde kan man stille spørgsmålet, om tidlig fuldskabsdebut virkelig er årsagen til, at unge senere eksperimenterer med hash? Selv om både de skadelige konsekvenser af hashrygning i forhold til sundhed/sygdom (Rubino Zamberlette & Parolaro, 2012; Arendt m.fl., 2008) og kognitive udvikling er omdiskuteret (Meier m.fl., 2012, Rogeberg, 2013; Mokrysz m.fl., 2016), er hash i Danmark fortsat klassificeret som et illegalt stof, som dermed vanskeligere kan reguleres med traditionelle policy-redskaber (prispolitik, begrænsning af tilgængelighed, aldersregulering osv.). Hvis man således kan påvise en årsagssammenhæng mellem de to typer af rusmidler, kan man, ved at sætte ind over for unges fuldskabsdebutalder, også mindske antallet af unge, som senere prøver at ryge hash.

I det næste afsnit vil vi belyse, om der er en kausal effekt af, hvornår – dvs. i hvilken alder – de unge drikker sig fulde første gang, i forhold til hvornår – dvs. i hvilken alder – de unge rapporterer at ryge hash første gang. Inden vi går videre med vores analyser af den kausale effekt af fuldskabsdebut på hashdebut, vil vi gennemgå argumentationen

bag trappetrinsteorien og dernæst beskrive udviklingen, dvs. rækkefølgen i de unges brug af rusmidler.

TRAPPETRINSTEORI

Trappetrinsteorien blev første gang præsenteret af Denise B. Kandel i 1975 og beskriver, hvordan brugen af ét rusmiddel fører til brugen af andre, hårdere rusmidler (i den engelsksprogede litteratur omtales teorien som *The Gateway Theory*).

Trappetrinsteorien indeholder tre forskellige dimensioner: *rækkefølge*, *sammenhang* og *kausalitet* (Kandel & Jessor, 2002, s. 365f). Den første dimension, *rækkefølgen*, antager, at rusmidler benyttes i en bestemt tidsmæssig rækkefølge (Kandel & Yamaguchi & Chen, 1992). Denne rækkefølge er påvist både i USA (Welte & Barnes, 1985; Choo, Roh & Robinson, 2008), Australien (Blaze-Temple & Lo, 1992) og i Europa (Galambos & Silbereisen, 1987; Bretteville-Jensen m.fl., 2005). På det første trin optræder øl eller vin, herefter cigaretter og/eller spiritus, så hash og endelig, som sidste trin, andre ulovlige stoffer. Denne udviklingstendens peger således på, at unge følger et bestemt mønster i forhold til, i hvilken rækkefølge de stifter bekendtskab med forskellige rusmidler. Ifølge trappetrinsteoriens antagelser finder man således sjældent unge, hvor andre ulovlige stoffer end hash er deres første erfaring med rusmidler. Dog findes der variationer i modellens stadier i forskellige befolkningsgrupper, og ligeledes er stadierne forskellige alt efter, hvilken historisk periode man undersøger. For eksempel ses det ofte, at etniske minoriteter ikke i samme grad følger rækkefølgen, men starter med rusmidler højere oppe på listen, samt at stofmisbrugere ofte har sprunget et stadium over eller har påbegyndt to stadier samtidig (Kandel & Jessor, 2002, s. 367).

Den anden dimension antager, at der skal være en *sammenhang* mellem brugen af et rusmiddel på et tidligt trin i modellen og en forøget risiko eller sandsynlighed for at bruge et andet rusmiddel, der befinder sig på et senere trin i denne tidsmæssige rækkefølge. Trappetrinsteoriens antagelser er dog ikke determinerende – har man taget ”første trin,” vil man ikke automatisk bevæge sig videre op ad trappen i modellen. Langt de fleste stopper et sted midt på trappen. Men teorien beskriver, hvordan det at indfinde sig på ét trin i modellen betyder en forøget risiko for også at bevæge sig op på næste trin (Labouvie & White, 2002, s. 20). For ek-

sempel påviser flere studier, at unge, der drikker og ryger cigaretter, har en øget sandsynlighed for også at prøve hash, i forhold til unge, der ikke drikker eller ryger (Wagner & Anthony, 2002). Andre studier påviser, at hashbrugere har en øget tilbøjelighed til at tage andre stoffer i forhold til ikke-hashbrugere (Ferguson & Horwood, 2000).

Den sidste dimension antager, at der skal være tale om en *kausalitet* mellem rusmidlerne, altså at der skal kunne påvises en årsagssammenhæng mellem to forskellige typer af rusmidler. Med andre ord brugen af ét rusmiddel skal være adgangen eller indgangen til brugen af det næste stof i rækkefølgen. Ellers kan det ikke betragtes som en gateway – altså trinnet - der fører til, at man bruger et nyt stof.

Den internationale forskningslitteratur peger på modstridende resultater, og derfor er der fortsat uenighed om, hvorvidt det er rusmidlet i sig selv eller andre forhold (fx familieforhold, personlige karakteristika, venners rusmiddelforbrug, skoleforløb, kriminalitet osv.), der resulterer i, at unge bevæger sig op ad trappetigen – fra ét rusmiddel til et andet (Kandel & Jessor, 2002, s. 370f). For selvom en række studier kan vise en sammenhæng mellem at have prøvet et rusmiddel fra et tidligere trin i modellen og senere at prøve et andet rusmiddel, er det ikke påvisning af kausalitet. Kausalitet indebærer nemlig, at den første handling eller begivenhed forårsager den næste. Det vil sige, at indtagelse af ét rusmiddel *skal* være det forhold, som fører til, at et andet rusmiddel indtages. Grundet denne strenge antagelse om kausalitet er den sidste dimension i trappetrinsteorien stadig omdiskuteret, ikke mindst fordi den er vanskelig at bevise, når man ikke kan udføre kontrollerede forsøg med illegale stoffer (Kandel & Jessor, 2002, s. 366).

RÆKKEFØLGEN I BRUG AF RUSMIDLER

Trappetrinsteoriens første argument om en bestemt rækkefølge i den måde, som unge afprøver rusmidler på, kan vi se tydeligt i Børneforløbsundersøgelsen. De unges brug af rusmidler og festadfærd intensiveres fra de er 11, 15 og 18 år. Tabel 10.2 viser, hvordan flere unge, fra de er 15 til 18 år, får erfaringer med at drikke alkohol, ryge cigaretter, ryge hash, og at en mindre andel også prøver andre stoffer end hash³⁶. Vi kan også se,

---

36. I interviewsituationen er svarene afgivet ved, at interviewer, der var besøg hos familien, har givet de unge en computer, hvorpå de selv skulle læse og besvare spørgsmålene, så hverken in-

hvordan alkoholkulturen ændrer sig markant, fra de unge er 15, til de er 18 år, idet stort set alle unge har prøvet at drikke sig fulde, og fire ud af fem af de unge har drukket mere end fem genstande ved samme lejlighed inden for de sidste 30 dage, mens kun tre ud af fem drikker fuldskabsorienteret i 15-årsalderen. Vi kan også se, at i forhold til pigerne starter flere drenge med at drikke en genstand som 11-årige, som 15-årige drikker de sig oftere meget fulde (dvs. over ti genstande ved en lejlighed. Og som 18-årige har drengene i højere grad prøvet illegale stoffer, inklusiv hash. På alle alderstrin fører drengene således an i forhold til at være mere ekstreme udøvere af rusmiddelbrug.

TABEL 10.2

Andelen af unge, født i 1995, der har brugt udvalgte rusmidler og har udvalgte former for festadfærd. Særskilt for alder og køn. Procent.

	11 år		15 år		18 år	
	Dreng	Pige	Dreng	Pige	Dreng	Pige
Har drukket en genstand	11,6	4,3 ***	90,2	93,3 ***	97,9	98,5
Har nogensinde været fulde	2,0	0,9 **	72,3	75,3 *	93,7	94,9
Har drukket mere end fem genstande ved samme lejlighed sidste 30 dage	-	-	61,1	63,2	81,1	82,2
Har drukket mere end ti genstande ved samme lejlighed sidste 30 dage	-	-	42,1	35,2 ***	69,5	64,7
Ryger dagligt	0	0	7,6	8,9	20,8	20,5
Ryger sjældnere end dagligt/festryger	0,6	0,1 **	8,6	14,1 ***	16,8	20,3 **
Har prøvet at ryge hash	-	-	12,3	11,5	52,1	39,5 ***
Har prøvet andre stoffer end hash	-	-	2,2	2,0	13,8	6,8 ***
Går på diskotek, bar eller værtshus mindst én gang om måneden	-	-	28,6	33,8 ***	67,8	68,8
Går til (eller holder) fester mindst én gang om måneden	-	-	48,7	56,9 ***	47,3	33,3 ***

Anm.: Procentdelene er signifikantstestet med χ^2 -test og gennemsnittene med z-test. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$. N 11 år: 4547-4560, N 15 år: 4076-4315, N 18 år: 4197-4283.

Kilde: Årgang 95 - Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. n=4.040.

Ligeledes viser tabellen tydeligt, hvordan rusmiddelforbruget tager til, efterhånden som de unge bliver ældre. I 15-årsalderen er det 12,3 pct. af

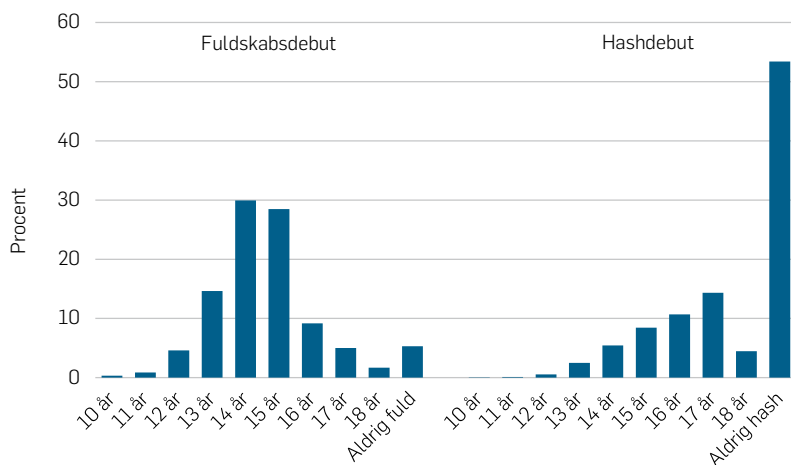
terviveren eller andre, der var til stede under interviewet, fik kendskab til de unges svar. Denne fremgangsmåde er valgt, da man vurderede, at svarene kunne være af følsom karakter, og at fremgangsmåden dermed kunne få de unge til at svare mere ærligt.

drengene og 11,5 pct. af pigerne, men i 18-årsalderen er det næsten fire gange så mange, idet 52,1 pct. af drengene og 39,5 pct. af pigerne rapporterer, at de har prøvet at ryge hash. Meget få unge har prøvet andre ulovlige stoffer end hash i 15-årsalderen, men blandt de 18-årige er det hhv. 13,8 pct. af drengene og 6,8 pct. af pigerne, der har taget andre ulovlige stoffer. De unges stigende rusmiddelbrug skal ses i relation til, hvordan deres festaktiviteter ændrer sig. I 15-årsalderen er det udbredt at gå til privatfester, men i 18-årsalderen går flere af de unge på diskoteker, barer og værthuse, hvor illegale stoffer er tilgængelige på en anden måde.

Hvis man grafisk viser fordelingen af alderen for de unges fuldskabsdebut og hashdebut (figur 10.1), er det tydeligt at se, hvordan de unges hashdebut adskiller sig fra fuldskabsdebutalder. Flest unge drikker sig fulde i en alder af 14 år, mens flest prøver hash i en alder af 17 år. Desuden er det kun lidt under halvdelen af de 18-årige unge, der har prøvet at ryge hash (47 pct.), mens flertallet (95 pct.) har drukket sig fulde (se tabel 10.3).

FIGUR 10.1

Unge, født i 1995, fordelt efter alder ved fuldskabs- og hashdebut, oplyst da de er 18 år. Procent.

Kilde: Årgang 95 - Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. n = 4.040.

Vi finder også, at der er en stærk deskriptiv sammenhæng ($p < 0,001$) mellem alder for fuldskabsdebut og hvorvidt man har haft hashdebut, i forløbsundersøgelsen – jævnfør trappetrinsteoriens anden antagelse. Blandt unge, der har drukket sig fulde første gang som 12-årige, har 84 pct. røget hash, og blandt dem, der har drukket sig fulde første gang som 15-årige, har 38 pct. røget hash. Blandt dem, der først har drukket sig fulde som 17-årige, har derimod kun 11 pct. prøvet at ryge hash. Det er dog vigtigt at understrege, at som 18-årige har kun halvdelen (46,7 pct.) af dem, som har drukket sig fulde, også prøvet at ryge hash. Blandt unge, der har haft både fuldskabsdebut og hashdebut, er der i gennemsnit 2,3 år (standardafvigelse på 1,1) mellem, at de drikker sig fulde første gang, og at de ryger hash første gang, hvilket endnu en gang bekræfter rækkefølgen i brugen af rusmidler blandt danske unge.

Den rækkefølge, hvormed rusmidler introduceres, bliver særligt tydelig ved at sammenligne debutalderen for forskellige rusmidler. Af tabel 10.3 fremgår det, at gennemsnitsalderen for, hvornår de unge første gang drikker en genstand, er 13,4 år. Gennemsnitsdebutalderen for at drikke sig fuld er som sagt 14,4 år, og det er ét år efter, at de unge i gennemsnit drak deres første genstand. Og gennemsnitsalderen for, hvornår unge med hasherfaring ryger første gang, er 15,9 år. Vi har desværre ikke oplysninger om alderen for, hvornår de unge indtager andre ulovlige stoffer, men en mindre andel, nemlig 10 pct., angiver at have prøvet andre stoffer. (De unge, der har prøvet andre ulovlige stoffer, har oftest taget kokain (6 pct.), amfetamin (6 pct.) og ecstasy (3 pct.).)

TABEL 10.3

Andelen af unge, født i 1995, der som 18-årige har haft debut med alkohol, hash og andre stoffer, samt debutalder. Procent og år.

Debut med:	Har debuteret, pct.	Gennemsnitsalder for debut for 18-årige
En genstand	98,5	13,4 år (std.afv. 1,5)
Fuldskab	94,7	14,4 år (std.afv. 1,3)
Hash	46,6	15,9 år (std.afv. 1,4)
Andre stoffer (end hash)	10,0	-

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. $n = 4.040$.

De unges gennemsnitlige debutaldre for at påbegynde de forskellige rusmidler lever altså rent deskriptivt op til trappetrinsteoriens antagelse om en bestemt rækkefølge.

Spørgsmålet, som vi endnu ikke har fået svar på, er imidlertid, om rækkefølgen i brugen af forskellige rusmidler også kan beskrives som en årsagssammenhæng. Det vil sige, om fuldskabsdebut er årsagen til, at man starter med at ryge hash, og om det desuden gælder, at jo tidligere man starter med at drikke sig fuld, desto mere sandsynligt er det, at man senere ryger hash.

ER FULDSKABS-DEBUT ÅRSAG TIL HASH-DEBUT? ³⁷

For at kunne vurdere, hvorvidt der er en årsagssammenhæng mellem fuldskab- og hashdebut, anvender vi en avanceret statistisk varighedsmodel. Fordelen ved at anvende varighedsmodeller er, at de kan bruges til at lave dynamiske analyser af begivenheder over tid. Det vil sige, at vi med den type analyse kan vise nogle tidsmæssige detaljer i data, som regressionsmodeller ikke kan. I varighedsanalyser er det muligt at tage højde for, *om* hændelsen indtræffer (dvs. hændelsen indtræffer ikke for alle), og *hvornår* den indtræffer (fx hvor lang tid der går, før en hændelse indtræffer), samtidig med at der tages højde for baggrundsvARIABLES betydning for, hvornår begivenheder indtræffer. Resultaterne for varighedsmodeller afrapporteres ofte som en såkaldt "hazardfunktion", som beskriver *risikoen* for, at en hændelse sker, givet at den ikke er sket endnu – det vil fx sige risikoen for, at fuldskabsdebut indtræffer i en bestemt alder, givet at den ikke er indtruffet tidligere.

Vi anvender de unges debutalder for hhv. fuldskab og hash til at konstruere et datasæt, som for hvert år – fra de unge er 10 år til de er 18 år – registrerer, om deres debut er indtruffet. tabel 10.4 viser, hvordan data opbygges. Som eksempel er valgt to tilfældige personer: Person nummer 1 har drukket sig fuld første gang som 14-årig og røget hash første gang som 16-årig. Person nummer 2 har drukket sig fuld som 15-årig, men har ved interviewtidspunktet – dvs. som 18-årig – ikke røget hash.

---

37. Ideen til at bruge varighedsanalyser på debutalder for fuldskab og hash kommer fra professor Anders Holm og lektor Kristian Bernt Karlson, og er udviklet i forbindelse med et tidligere samarbejde med Jeanette Østergaard på andre forløbsdata. Vi takker derfor for, at vi må gå videre med denne analyseide på BFU-data, og for deres sparring vedrørende disse analyser.

TABEL 10.4

Eksempel på datastruktur for varighedsanalysen af fuldskabs- og hashdebut.

	Person 1		Person 2	
	Alkoholdebut	Hashdebut	Alkoholdebut	Hashdebut
10 år	0	0	0	0
11 år	0	0	0	0
12 år	0	0	0	0
13 år	0	0	0	0
14 år	1	0	0	0
15 år		0	1	0
16 år		1		0
17 år				0
18 år				0

Kilde: Oplysningerne er et tænkt eksempel og ikke taget fra det analyserede datamateriale.

Personerne udgår af analysen, når hændelsen, vi analyserer, indtræffer. Derfor er felterne i eksemplet blanke, efter at debutalderen er indtruffet³⁸.

Vi anvender diskrete varighedsmodeller, dvs. modeller, der er beregnet til at modellere et begrænset antal tidsperioder, fx minutter, uger eller år. Vi har oplysninger på årsbasis og har ni nedslag til rådighed, men denne måleenhed er detaljeret nok til at observere en forskydning mellem de unges fuldskabs- og hashdebut, især fordi der relativt set går så lang tid imellem – i gennemsnit 2,3 år – at de debuterer med det ene i forhold til det andet. Vi anvender desuden en model³⁹, som kan tage højde for, hvordan de unges alder for, hvornår de drikker sig fulde første gang, påvirker, i hvilken alder de ryger hash første gang (Abbring & van den Berg, 2003, 2004).

IDENTIFIKATION AF DEN KAUSALE EFFEKT

For at kunne teste, om sammenhængen mellem fuldskabsdebutalder og hashdebutalder er kausal, sådan som trappetrinsteoriens tredje dimension argumenterer for, skal vi være sikre på, at effekten af fuldskabsdebut på hashdebut ikke skyldes andre faktorer (altså at sammenhængen ikke kan forklares af et tredje forhold (en tredje variabel), i fagsprog også kaldet *confounded*). For eksempel kunne en sammenhæng mellem fuldskabsdebut og hashdebut være et resultat af enkeltpersoners genetiske eller socialt arvede tilbøjelighed til at bruge både lovlige og ulovlige rusmidler. Sammenhængen vil således ikke afspejle en årsagssammenhæng, men snarere

38. Dette skyldes, at vi med varighedsanalyserne analyserer en betinget sandsynlighed: Hvad er sandsynligheden for, at en begivenhed indtræffer, givet at den endnu ikke er indtruffet.

39. *Multiple spell*-varighedsmodeller.

variationen i tilbøjeligheden til at bruge rusmidler, og dermed vil resultatet være, at det ikke er starten på at drikke sig fuld, der forårsager initieringen af at ryge hash, men personens egenskaber eller personens sociale baggrund, som forårsager en sammenhæng mellem fuldskab- og hashdebut.

En måde at håndtere dette identifikationsproblem på, er at medtage kontrolvariable, der måler tilbøjeligheden til at bruge rusmidler. Men fordi tilbøjelighed til at bruge rusmidler kan skyldes forhold, som vi ikke kender, kan det være meget vanskeligt at fastslå, om sammenhængen mellem fuldskabs- og hashdebutalder kan beskrives som en årsagssammenhæng. For at håndtere den usikkerhed, der skabes af udeladte (eller uobserverede) variable, skal vi bruge metoder, der kan tage højde for uobserverbare faktorer – det kan fx være en generel tilbøjelighed hos den enkelte (fx genetiske forhold) til at bruge rusmidler. I dette kapitel anvender vi en statistisk metode, der udnytter ”kvasiekperimentel” variation, skabt af tiden, der går mellem man var fuld første gang og ryger hash første gang (Abbring & van den Berg, 2003, 2004). Metoden har en række antagelser. Når de er opfyldt, giver metoden os mulighed for at estimere den kausale (dvs. *unconfounded*) effekt af indtrædelsen af fuldskabsdebut på sandsynligheden for indtrædelsen af hashdebut. Antagelsen er, at enkeltpersoner ikke perfekt kan forudse nøjagtig i hvilken alder, de vil begynde at drikke fuldskabsorienteret eller vil begynde at ryge hash. Med andre ord må de ikke kende det nøjagtige tidspunkt for, at disse hændelser indtræffer. De unge må gerne have idéer og overbevisninger om, hvornår de vil drikke sig fulde eller ryge hash for første gang i deres liv, men der skal være en vis usikkerhed i, hvornår begivenhederne præcis indtræffer. Usikkerheden i det nøjagtige tidspunkt for hændelsen gør, at hændelsen er påvirket af et stokastisk stød. Modellens resultater kan fortolkes som årsagssammenhænge, dvs. modellen beregner årsagssammenhængen mellem alkohol- og hashdebut. Dette sker under forudsætning af, at de unge ikke er determinerede omkring deres hashdebut på det tidspunkt, de har deres alkoholdebut. Idéen er, at der er en vis tilfældighed i, præcis hvornår man har sin hashdebut i forhold til, hvornår man har sin alkoholdebut. Denne tilfældighed er uafhængig af observerbare og uobserverbare variable, fx køn, alder, begavelse, motivation, genetisk disposition mv., fordi dette kontrolleres væk i den statistiske analyse. Den usikkerhed eller tilfældighed, der er i tiden mellem alkohol- og hashdebut, svarer til et lodtrækningsforsøg. Dette stokastiske stød skaber kvasiek-

perimentel variation omkring tidspunktet for begivenheden. For eksempel kan to unge have en idé om, hvornår de ønsker at drikke alkohol for første gang. Idéen kan bygge på forældres og jævnaldrendes ressourcer og forventninger og den enkeltes tilbøjelighed til brug af rusmidler. Dog kan de to unge ikke forudse det præcise tidspunkt for begivenheden, fordi stokastiske stød kan påvirke den første person til at starte på tidspunkt t og den anden til at starte på tidspunktet $t + 1$. Denne forskel opstår ikke på grund af faktorer, som vi ikke har observeret (fordi, per definition, antager vi, at der ingen forskelle er mellem de to unge); forskellen skyldes udelukkende det stokastiske stød. Ved at udnytte denne variation kan vi estimere den kausale effekt af fuldskabsdebut på sandsynligheden for hashdebut.

Antagelsen om, at de unge ikke præcist må kende tidspunktet for deres debut, kan virke restriktiv, men tidligere undersøgelser af unges debutaldre understøtter, at det, første gang de unge drikker sig fulde, foregår mere eller mindre spontant. Undersøgelser viser, at den sociale kontekst (fx stemningen til festen) (Demant & Østergaard, 2007) og uforudsete situationer (fx, hvor meget og hvilken type alkohol, der bliver stillet på bordet, om man drikker på tom mave osv.) (Østergaard, 2009) afgør, hvor meget unge drikker, og om de oplever at blive fulde.

KAN TIDLIG FULDSKABSDEBUT FORÅRSAGE SENERE HASHDEBUT? RESULTAT AF VARIGHEDSMODELLEN

Først anvender vi varighedsmodellen til at vurdere, hvorvidt fuldskabsdebut øger sandsynligheden for at have en hashdebut. Såfremt vi får dette bekræftet, kan vi også bruge modellen til at teste, hvorvidt tidlig fuldskabsdebut øger sandsynligheden for at ryge hash yderligere.

Resultatet af den første analyse viser, at fuldskabsdebut kausalt påvirker sandsynligheden for hashdebut. Vi finder således en positiv og signifikant effekt af fuldskabsdebut på hashdebut⁴⁰. Når de unges fuldskabsdebut er indtruffet, har de næsten 11 gange større sandsynlighed for at ryge hash i hver af de efterfølgende perioder end unge, hvis fuldskabs-

---

40. Parameterestimatet i modellen er 2,4 (standardfejl 0,2), effekten er altså højsignifikant ($p < 0,001$).

Vi har desuden omregnet parameterestimatet til, hvad man kan kalder den relative risiko (RR, som beregnes som eksponenten af parameterestimatet). Den relative risiko er risikoen for, at en begivenhed indtræffer i en gruppe, der oplever en hændelse, i forhold til en gruppe, der ikke har oplevet en hændelse. Den relative risiko for effekten er 10,8.

debut ikke er indtruffet. De unges sandsynlighed for at ryge hash stiger altså kraftigt, når de har drukket sig fulde første gang. Fordi vi anvender en kvasiexperimentel metode, som tager højde for uobserverede forhold, kan vi bekræfte trappetrinsteoriens tredje antagelse og konkludere, at der er en kausal effekt – risikoen for at ryge hash stiger kraftigt, hvis de unge har drukket sig fulde.

Selvom vi har fundet en årsagssammenhæng mellem fuldskabsdebut og hashdebut, kan vi ikke udelukke, at også andre forhold kan have en selvstændig kausal effekt på hashdebut (Kaplan, Martin & Robbins, 1984). Vores model undersøger kun, om fuldskabsdebut kan betragtes som en årsag til, at man senere begynder at ryge hash. Vi kunne have undersøgt, om andre individuelle karakteristika og ændrede livsforhold, som kan defineres som begivenheder eller hændelser, der indtræffer på et bestemt tidspunkt, også kan defineres som den direkte årsag til, at unge ryger hash. Men da dette kapitel er afgrænset til at undersøge trappeteoriens antagelser, går vi ikke videre med at identificere andre kausale sammenhænge. Hertil skal tilføjes, at antagelserne i modellerne begrænser, hvad det er muligt at identificere som kausale effekter.

For at undersøge, om modellen er korrekt, laver vi et robusthedstjek, hvor vi inkluderer kontrolvariablen: unges køn, og hvorvidt mindst en af de unges forældre har en videregående uddannelse i 1996. Vi har valgt at medtage dette begrænsede antal kontrolvariable, da deres rolle i en analyse af en kausal effekt primært er at gøre standardfejlen for effekten mindre. Vores kausale effekt var dog højsignifikant, også i modellen helt uden kontrolvariable. Resultaterne fra modellen viser, at køn ikke har en signifikant betydning, men at det, at mindst en af forældrene har en videregående uddannelse, mindsker sandsynligheden for, at de unge starter med at drikke sig fulde og prøver hash.

Som nævnt har forskningslitteraturen især været optaget af konsekvenserne af tidlig alkoholdebut, målt som det at starte med at drikke – typisk en genstand (Morean m.fl., 2014). Derfor har vi valgt at undersøge, om resultatet er det samme, hvis vi skifter fuldskabsdebut ud med debutalderen for en genstand. Den kausale varighedsmodel viser, at debutalderen for første genstand også kausalt påvirker hashdebutalderen⁴¹. Sandsynligheden for at ryge hash er næsten tre gange større, når de unge har drukket deres første genstand, hvorimod den var 11 gange større ved

---

41. Effekten er ligeledes højsignifikant ($p < 0,001$), men effekten er dog noget mindre. Parameterestimatet er 1,1 (standardfejl 0,2), og den relative risiko for effekten er 2,9.

fuldskab. Det er altså i højere grad de unges fuldskabsdebutalder end deres debutalder for første genstand, der forklarer, at de unge prøver at ryge hash.

HAR TIDLIG FULDSKABSDEBUT EN SÆRLIG EFFEKT?

Vi gennemfører en sidste analyse for at afgøre, hvorvidt effekten af fuldskabsdebut på sandsynligheden for hashdebut varierer med alderen, dvs. om en tidlig fuldskabsdebut i højere grad øger sandsynligheden for at ryge hash – og dermed er mere problematisk. Vi estimerer derfor en model, der separat beregner den kausale effekt for gruppen, der har fuldskabsdebut, da de er i alderen 10-13 år, og gruppen, der har fuldskabsdebut i alderen 14-18 år. Denne model tester, om tidlig fuldskabsdebut øger sandsynligheden for hashdebut i højere grad end senere fuldskabsdebut⁴². Analysen viser imidlertid, at den kausale effekt af fuldskabsdebut ikke afhænger af, i hvilken alder de unge drikker sig fulde. Både blandt dem, som har tidlig fuldskabsdebut, og blandt dem, som har en sen fuldskabsdebut, er der en øget sandsynlighed for, at de senere i livet prøver at ryge hash.

OPSAMLING OG KONKLUSION

Vores analyser i anden halvdel af dette kapitel har bekræftet trappeteoriens hypotese om, at der er en bestemt rækkefølge i den måde, rusmidler initieres på, at der er en sammenhæng mellem alkohol og hashrygning, samt at fuldskabsdebut er en årsag til, at man senere prøver et illegalt rusmiddel som hash.

Hvis unge har drukket sig fulde, har de næsten 11 gange større sandsynlighed for at ryge hash i årene, der kommer, sammenlignet med hvis de ikke havde drukket sig fulde. Vi fandt også en effekt af at drikke en genstand i forhold til senere at ryge hash, men denne effekt var kun tre gange så stor. Dog kan vi ikke konkludere, at tidspunktet – dvs. i hvilken alder man første gang drikker sig fuld – øger sandsynligheden for, at man senere ryger hash. Dvs., at det hverken er værre eller bedre, hvis man drikker sig fuld i en tidlig alder – blot det, at man drikker sig

---

42. Parameterestimatet for den tidlige debut er 2,660 (standardfejl 0,209) og parameterestimatet for den senere debut er 1,899 (standardfejl 0,244). Begge estimater er højsignifikante ($p < 0,001$). Men parameterestimaterne er ikke signifikant forskellige, da deres 95 pct.-konfidensintervaller overlapper.

fuld, er en risikofaktor i forhold til, at man så senere er mere tilbøjelig til at prøve at ryge hash.

At finde en kausal effekt af fuldskab stiller naturligvis også en række nye spørgsmål, nemlig om vi kan finde en tilsvarende effekt i forhold til hårde stoffer, eller om der er en kausal sammenhæng mellem brug af hash og brug af andre ulovlige stoffer. Et norsk studie (Melberg, Jones & Bretteville-Jensen, 2010) med varighedsmodeller svarende til dem, vi anvender, finder, at hash er en signifikant prædiktor for senere brug af hårde stoffer. I vores undersøgelse er de unge ikke blevet spurgt om debutalderen for at prøve andre ulovlige stoffer, og derfor kan vi desværre ikke undersøge denne tese med vores materiale. Men 10 pct. af de unge har prøvet andre illegale stoffer end hash.

Vores resultater peger imidlertid på, at hvis man ønsker at mindske sandsynligheden for, at unge i 18-årsalderen har røget hash, bør man udvikle indsatser, som mindsker risikoen for, at unge drikker sig fulde. Det vil sige, at man skal lave indsatser, som styrker, at unges alkoholforbrug ikke er fuldskaborienteret. Det er ikke nok at udskyde alderen for, hvornår de unge drikker sig fulde. Man skal simpelthen undgå, at de unge drikker sig fulde.

Ved at regulere alkoholområdet kan man påvirke, hvor stor en andel, som prøver et illegalt stof, inden de fylder 18 år. Og det kan der være flere gode grunde til at gøre: For det første betyder det, at færre unge begår noget kriminelt. For det andet er der i dag flere unge i stofmisbrugsbehandlingen, som rapporterer hash som deres afhængighedsstof (Järvinen & Ravn, 2015). Det kan være relateret til det tredje forhold, nemlig at den hash (hamp), som dyrkes i dag (typisk skunk, dyrket i kunstigt oplyste drivhuse), har et meget højt indhold af THC, som er det aktive stof i hampeplanten, der giver en rus. Det vil sige, at hash i dag er meget stærkere, og at den påvirker meget kraftigere (også i hjernen), hvormed mange unge vil opleve rusen som meget kraftig.

Dog kan vi med vores resultater ikke sige noget om, hvorvidt det at prøve hash (én eller måske flere gange) bliver startskuddet på et mere omfattende (mis)brug af hash. Og vi kan heller ikke udelukke, at der kan være andre direkte årsager til, at unge ryger hash, og at man dermed med fordel også kunne sætte ind på andre områder for at mindske risikoen for, at unge ryger hash senere i livet. Men med de analyser, vi har kunnet lave på disse unikke forløbsdata, kan vi konstatere, at fuld-

skab har en selvstændig kausal effekt på hashdebut, og at denne effekt er langt stærkere end de unges genstandsdebut.

I et land som Danmark, hvor beruselseskulturen har godt tag i de unge – idet en meget lille andel (mellem 10 og 5 pct.) rapporterer, at de aldrig har været fulde, kan en målsætning om, at unge ikke skal drikke sig fulde, fremstå helt urealistisk. Men vores resultater kan også pege på en forklaring i forhold til det fald i antallet af 15-16-årige, som ryger hash, der har været dokumenteret i Danmark (2014). Det er stort set sket samtidig med en væsentlig reduktion i antallet af helt unge, som drikker sig fulde.

Endelig viser analyserne fra første del af kapitlet, at når vi ser på betydningen af forældrebaggrund – uddannelse, indkomst, beskæftigelse, psykisk sygdom og alkoholforbrug – er tidlig fuldskabsdebut knyttet an til en række klassiske marginaliseringsfaktorer. Unge, som drikker sig fulde, før de fylder 14 år – kommer i højere grad fra en familie med lavere indkomst, har en øget risiko for, at deres far står uden for arbejdsmarkedet eller slås med psykisk sygdom, eller har en øget risiko for, at deres mor siger, at hun drikker lidt for meget alkohol. Dette resultat peger på, at indsatser, som skal forhindre, at unge starter med at drikke sig fulde, også bør have øje for, hvordan unge, som kommer fra udsatte familier, starter i en særligt tidlig alder.

LITTERATUR

- Abbring, J.H. & G.J. Van den Berg (2003): “The nonparametric identification of treatment effects in duration models.” *Econometrica*, 71(5), 1491-1517.
- Abbring, J.H., & G.J. Van den Berg (2004): “Analyzing the effect of dynamically assigned treatments using duration models, binary treatment models, and panel data models.” *Empirical Economics*, 29(1), 5-20.
- Andersen, A., P. Due, B. Holstein & L. Iversen, L. (2002): “Tracking drinking behaviour from age 15-19 years.” *Addiction*, 98, 1505-1511.
- Arendt, M., P.B. Mortensen, R. Rosenberg, C.B. Pedersen & B.L. Waltoft (2008): “Familial predisposition for psychiatric disorder:

- comparison of subjects treated for cannabis-induced psychosis and schizophrenia.” *JAMA Psychiatry*, 65, 1269-74.
- Blaze-Temple, D. & S.K. Lo (1992): “Stages of drug use: a community survey of Perth teenagers.” *British journal of addiction*, 87(2), 215-225.
- Bretteville-Jensen, A.L., H.O. Melberg & A.M. Jones (2005): *Sequential patterns of drug use initiation — Can we believe in the gateway theory?* HEDG Working Paper 05/09. The University of York.
- Bu, E.H., R.G. Watten, D.R. Foxcroft, J.E. Ingebrigtsen & G. Relling (2002): “Teenage alcohol and intoxication debut: the impact of family socialization factors, living area and participation in organized sports.” *Alcohol and alcoholism*, 37(1), 74-80.
- Choo, T., S. Roh & M. Robinson (2008): “Assessing the “Gateway Hypothesis” among middle and high school students in Tennessee.” *Journal of Drug Issues*, 38(2), 467-492.
- Demant, J. & J. Østergaard (2007): “Partying as everyday life: Investigations of teenagers’ leisure life.” *Journal of Youth Studies*, 10(5), 517-537.
- Duff, C. (2003): “Drugs and youth cultures: Is Australia experiencing the ‘normalization’ of adolescent drug use?” *Journal of youth studies*, 6(4), 433-447.
- EMCDDA (2009): *Annual report 2009. The state of the drugs problem in Europe*. Lisbon: The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
- EMCDDA (2015): *European Drug Rapport 2015. Trends and development*. Luxembourg: The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
- Eurobarometer (2002): *Attitudes and opinions of young people in the European Union on drugs. Special Eurobarometer 175*. Brussels: The European Opinion research group (EORG)
- Eurobarometer (2004): *Young people and drugs. Flash Eurobarometer 158*. European Commission, EOS Gallup Europe.
- Fergusson D.M. & L.J. Horwood (2000): “Cannabis use and dependence in a New Zealand birth cohort.” *The New Zealand Medical Journal*, 113, 156–158
- Fergusson, D.M., J.M. Boden & L.J. Horwood (2006): “Cannabis use and other illicit drug use: testing the cannabis gateway hypothesis.” *Addiction*, 101(4), 556-569.

- Galambos, N.L. & R.K. Silbereisen (1987): "Substance use in West German youth: A longitudinal study of adolescents' use of alcohol and tobacco." *Journal of Adolescent Research*, 2(2), 161-174.
- Gundelach, P. & M. Järvinen (2006): *Unge, fester og alkohol*. København: Akademisk Forlag.
- Hawkins, J.D., J.W. Graham, E. Maguin, R. Abbott, K.G. Hill & R.F. Catalano (1997): "Exploring the effects of age of alcohol use initiation and psychosocial risk factors on subsequent alcohol misuse." *Journal of Studies on Alcohol*, 58, 280–290.
- HBSC (2012): Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2009/2010 survey. København: WHO Regional Office for Europe, 2012 (Health Policy for Children and Adolescents, No. 6).
- Hibell, B., B. Andersson, T. Bjarnason, S. Ahlström, O. Balakireva, A. Kokkevi & M. Morgan (2003): *The ESPAD Report 2003. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries*. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs.
- Hibell, B., U. Guttormsson, S. Ahlström, O. Balakireva, T. Bjarnason, A. Kokkevi & L. Kraus (2009): *The 2007 ESPAD report. Substance use among students in 35 European Countries*. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs.
- Hibell, B., U. Guttormsson, S. Ahlström, O. Balakireva, T. Bjarnason, A. Kokkevi & L. Kraus (2012): *The 2011 ESPAD Report. Substance Use among Students in 36 European Countries*. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs.
- Hingson, R.W. & W. Zha (2009): "Age of drinking onset, alcohol use disorders, frequent heavy drinking, and unintentionally injuring oneself and others after drinking." *Pediatrics*; 123:1477–1484.
- Järvinen, M., J. Demant & J. Østergaard (red.). (2010): *Stoffer og natteliv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Järvinen, M. & S. Ravn, S. (2015): "Explanations and expectations: Drug narratives among young cannabis users in treatment". *Sociology of Health & Illness*, 37(6), early online.
- Kandel, D.B., K. Yamaguchi & K. Chen(1992): "Stages of progression in drug involvement from adolescence to adulthood: further evi-

- dence for the gateway theory.” *Journal of studies on alcohol*, 53(5), 447-457.
- Kandel, D. & K. Yamaguchi (1993): “From beer to crack: developmental patterns of drug involvement.” *American Journal of Public Health*, 83(6), 851-855.
- Kandel, D.B. & R. Jessor (2002): The gateway hypothesis revisited. I: Kandel, D.B (red.) *Stages and pathways of drug involvement. Examining the gateway hypothesis*. Cambridge, Cambridge University Press, p. 365-373.
- Kandel, D.B. (2003): “Does marijuana use cause the use of other drugs?” *Jama*, 289(4), 482-483.
- Kaplan, H.B., S.S. Martin & C. Robbins (1984): “Pathways to adolescent drug use: Self-derogation, peer influence, weakening of social controls, and early substance use.” *Journal of Health and Social Behavior*, 270-289.
- Kuntsche, E., I. Rossow, B. Simons-Morton, T.T. Bogt, A. Kokkevi, A & E. Godeau (2013): “Not early drinking but early drunkenness is a risk factor for problem behaviors among adolescents from 38 European and North American countries.” *Alcoholism: Clinical and experimental research*, 37(2), 308-314.
- Labouvie, E. & H.R. White (2002): “Drug sequences, age of onset, and use trajectories as predictors of drug abuse/dependence in young adulthood.” I: Kandel, D.B (red.) *Stages and pathways of drug involvement. Examining the gateway hypothesis*. Cambridge, Cambridge University Press, s. 19-41.
- Melberg, H.O., A.M. Jones & A.L. Bretteville-Jensen (2010): “Is cannabis a gateway to hard drugs?” *Empirical Economics*, 38(3), 583-603.
- Measham, F.C., J. Aldridge & H. Parker (2001): *Dancing on Drugs: Risk, health and hedonism in the British club scene*. Free Association Books.
- Measham, F. & K. Brain (2005): ‘Binge’drinking, British alcohol policy and the new culture of intoxication. *Crime, media, culture*, 1(3), 262-283.
- Measham, F. & J. Østergaard (2010): ”The Phenomenon of Youth Drinking”. In: Sanders, B. & J.M. Rey (Eds.): *Young People and Alcohol*. Wiley-Blackwell Publishing: 3-15.
- Meier, M.H., A. Caspi, A. Ambler, H. Harrington, R. Houts, R.S.E. Keefe, K. McDonald, A. Ward, R. Poulton & T.E. Moffitt (2012): “Persistent cannabis users

- show neuropsychological decline from childhood to midlife.” *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 109 (40): E2657–E2664.
- Mokrysz, C., R. Landy, S.H. Gage, M.R. Munafò, J.P. Roiser & H.V. Curran (2016): “Are IQ and educational outcomes in teenagers related to their cannabis use? A prospective cohort study.” *Journal of Psychopharmacology*.
- Morean, M.E., G. Kong, D.R. Camenga, D.A. Cavallo, D. Connell & S. Krishnan-Sarin (2014): “First Drink to First Drunk: Age of Onset and Delay to Intoxication are Associated with Adolescent Alcohol Use and Binge Drinking.” *Alcohol Clin Exp Res*. 2014 Oct; 38(10): 2615–2621.
- Morral, A.R., D.F. McCaffrey & S.M. Paddock (2002): “Reassessing the marijuana gateway effect.” *Addiction*, 97(12), 1493-1504.
- Parker, H.J., J. Aldridge & F. Measham (1998): *Illegal leisure: The normalization of adolescent recreational drug use*. Psychology Press.
- Parker, H. (2005): “Normalization as a barometer: Recreational drug use and the consumption of leisure by younger Britons.” *Addiction Research & Theory*, 15, 205-215.
- Pedersen, W. & A. Skrandal (1998): “Alcohol consumption debut: predictors and consequences.” *Journal of studies on alcohol*, 59(1), 32-42.
- Prescott, C.A. & K.S. Kendler (1999): “Genetic and environmental contributions to alcohol abuse and dependence in a population-based sample of male twins.” *American Journal of Psychiatry*.
- Poelen, E.A., R.C. Engels R.H. Scholte, D.I. Boomsma & G. Willemsen G. (2009): “Predictors of problem drinking in adolescence and young adulthood. A longitudinal twin-family study.” *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 18(6):345-52
- Rogeberg, O. (2013): “Correlations between cannabis use and IQ change in the Dunedin cohort are consistent with confounding from socioeconomic status.” *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 110: 4251–4254.
- Rubino, T., E. Zamberletti & D. Parolaro (2012): “Adolescent exposure to cannabis as a risk factor for psychiatric disorders.” *J Psychopharmacol Oxf Engl*. 26(1):177-188.
- Sundhedsstyrelsen (2008): *Undersøgelse af 11-15-åriges livsstil og sundhedsvaner 1997-2006*. Sundhedsstyrelsen. Besøgt den 21. juni 2012

- på: http://www.sst.dk/publ/Publ2008/CFF/Unge/Unge_livsstil_sundhed1997-2006.pdf.
- Sundhedsstyrelsen (2010): *Undersøgelse af 11-15-åriges livsstil og sundhedsvaner 1997-2008*. Sundhedsstyrelsen. Besøgt den 21. juni 2012 på: http://www.sst.dk/publ/Publ2010/CFF/Boern/11_15_livsstil_sundhed.pdf
- Sundhedsstyrelsen (2014): *Narkotikasituationen i Danmark. Årsrapport til det europæiske overvågningscenter for narkotika og narkotikamisbrug i Danmark*. 2014.
https://sundhedsstyrelsen.dk/da/nyheder/2014/~/_media/A38F8CB85658486688B6655C87345E40.ashx?m=.pdf.
- Wagner, F.A. & J.C. Anthony (2002): "Into the world of illegal drug use: exposure opportunity and other mechanisms linking the use of alcohol, tobacco, marijuana, and cocaine." *American Journal of Epidemiology*, 155(10), 918-925.
- Welte, J.W. & G.M. Barnes (1985): "Alcohol: The gateway to other drug use among secondary-school students." *Journal of Youth and Adolescence*, 14(6), 487-498.
- Østergaard, J. (2006): "Risiko og Selvkontrol" I: Gundelach, P. & M. Järvinen (red.): *Unge, Fester og Alkohol*. København: Akademisk Forlag s. 151-167.
- Østergaard, J. (2009): "Learning to become an alcohol user: Adolescents taking risks and parents living with uncertainty." *Addiction research & theory*, 17(1), 30-53.
- WHO (2013): *Status Report on Alcohol and Health in 35 European Countries*: World Health Organization.
<http://www.alkopedia.dk/media/1200/status-report-on-alcohol-and-health-in-35-european-countries1.pdf>.

FORLØBSUNDERSØGELSENS DATA

DINES ANDERSEN

TRE PARALLELE FORLØBSUNDERSØGELSER

I de første mange år kaldte vi forløbsundersøgelsen for *SFI's Børneforløbsundersøgelse* (eller som forkortelse: BFU). Nu er børnene imidlertid blevet voksne, og det forekommer mere retvisende at bruge det længere, men også mere præcise, navn: *Forløbsundersøgelsen af danske børn, født i 1995*. Herved gives en tydelig reference til kohortens fødselsår, og det præciseres, at der er tale om *danske* børn. Det danske skal forstås på den måde, at alle 6.000 børn i den oprindelige stikprøve var født af en *mor med dansk statsborgerskab*. For navnlig i starten at sikre, at børnene var "lige gamle", blev det krævet, at de skulle være født i perioden fra 15. september til 31. oktober 1995.

Der er i publikationen *15-åriges hverdagsliv og udfordringer*⁴³ givet en detaljeret redegørelse for dataindsamlingerne frem til og med 15-årsalderen (i alt fem indsamlinger). Denne fremstilling skal ses i forlængelse heraf.

---

43. Ottosen, M.H. (red): *15-åriges hverdagsliv og udfordringer. Rapport fra femte dataindsamling af forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. SFI, København 2012.

Indledningsvist skal det også nævnes, at SFI gennem årene ved tilstræbt parallelitet har samlet interviewdata ind til tre forløbsundersøgelser, der alle vedrører børn og unge, som er født i 1995. Det drejer sig om:

- SFI's *Børneforløbsundersøgelse* (BFU), der som nævnt tog udgangspunkt i en stikprøve på 6.000 tilfældigt valgte danske børn.
- SFI's forløbsundersøgelse af *anbragte børn* (AFU), der opsamlede alle børn i Danmark (uanset etnisk oprindelse), som var eller havde været anbragt uden for hjemmet. Med tiden øgedes antallet af børn og unge, der blev anbragt uden for hjemmet og dermed blev optaget i denne undersøgelse. Uanset en eventuel senere hjemgivelse forblev barnet i undersøgelsens population (se i øvrigt publikationen ”Anbragte 15-åriges hverdagsliv og erfaringer”⁴⁴). Da *anbringelse uden for hjemmet* er en socialpolitisk foranstaltning, rettet mod 0-17-årige børn og unge, er der ikke yderligere tilgang til denne population. AFU består således af de personer, som er født i 1995 og i en periode af deres barndom har været anbragt uden for hjemmet.
- SFI's forløbsundersøgelse af en gruppe børn med *etnisk minoritetsbaggrund* (EFU).

Den etniske forløbsundersøgelse havde fra starten flere indbyggede problemer. Populationen af børn med etnisk minoritetsbaggrund bestod kun af børn fra bestemte oprindelseslande, som på det tidspunkt ganske vist var de største leverandører af flygtninge og indvandrere til Danmark. Men som tiden gik og flygtningestrømmene ændredes, blev disse grupper stadig mindre repræsentative for den samlede masse af børn og unge med en anden etnisk baggrund end dansk. Der var et stort bortfald, som dels skyldtes manglende lyst til at medvirke, dels skyldtes, at en del af de oprindeligt udtrukne var rejst ud af landet igen i takt med at forholdene i de områder, deres familie var flygtet fra, normaliseredes, således at en tilbagevenden blev mulig.

Stikprøven til den etniske forløbsundersøgelse blev i 2011 anset for så problematisk, at det besluttedes ikke at foretage interview med

---

44. Lausten, M. m.fl.: Anbragte 15-åriges hverdagsliv og udfordringer. Rapport fra tredje dataindsamling af forløbsundersøgelsen af anbragte børn født i 1995. SFI, København 2013.

denne gruppe. Det var ikke muligt at forklare, hvad stikprøven var repræsentativ for.

Da det imidlertid blev anset for utilfredsstillende, at SFT's forløbsundersøgelse kun omfattede danske unge og ikke dem med en anden etnisk baggrund end dansk, blev det besluttet i 2014 at trække en tilfældig stikprøve på 2000 personer fra en population af unge, født i 1995, med anden etnisk baggrund end dansk og med ophold i Danmark i 2014. Tanken var, at de to stikprøver tilsammen skulle være dækkende for alle unge i Danmark med dansk eller anden etnisk baggrund, således at man på den baggrund kunne tegne et dækkende billede af hele ungdommen i Danmark. Da dette 2014-survey med etniske minoritetsunge fra årgang - 95 ikke er en forløbsundersøgelse, kaldes den efterfølgende for den "etniske minoritets-unge-undersøgelse" og forkortes til EMU. En SFI-rapport, baseret på disse data set i forhold til BFU-data, udkommer i 2016 (Liversage og Christiansen, 2016).

Den seneste interviewrunde i forløbsundersøgelsen fandt sted i foråret 2014 og var for de unges eget vedkommende afsluttet før skoleårets afslutning i juni måned. Det var vigtigt, da de fleste unge i denne alder (18½ år) er under uddannelse, og de skulle alle interviewes inden for det samme uddannelsesår, som for skoleuddannelsernes vedkommende går fra august til juni. Forældreinterviewene var ikke underlagt det samme tidspres. De sidste forældreinterview kom først i hus i starten af september.

BFU-STIKPRØVENS OMFANG

De tre grupper af unge (fra den oprindelige BFU, fra AFU og fra den nystartede EFU) blev interviewet sideløbende i foråret 2014 og efter samme skema. I det følgende gøres kun rede for interviewningen af de unge og deres forældre, som hører til den "danske" BFU.

Moren er blevet foretrukket frem for faren, men hvis der ikke fandtes en mor i familien, eller forældrene selv foretrak, at far blev interviewet, er "mødrinterviewet" foretaget med barnets far. Det vil altid være muligt at se, om den svarende person faktisk er barnets mor eller far. I 2014 var 93,7 pct. af forældreinterviewene med mor, 6,3 pct. med far.

TABEL 11.1

Oversigt over deltagelse i de seks interviewrunder i SFI's forløbsundersøgelse af børn, født i 1995 (BFU). Antal og procent.

	1. runde 1996 (0 år)	2. runde 1999 (3 år)	3. runde 2003 (7 år)	4. runde 2007 (11 år)	5. runde 2011 (15 år)	6. runde 2014 (18 år)
Mødre:						
Aktuel stikprøve	6.000 ¹	5.883	5.236	5.900	5.645 ²	5.936 ⁵
Gennemført	5.429	5.288	4.971	4.823	4.408 ³	4.056
Pct. af opr. stikpr.	90,3	88,0	82,7	80,2	73,4	68,3
Pct. af aktuel stikpr.	90,3	89,9	94,9	81,7	78,0	67,6
Samlevende fædre:						
Aktuel stikprøve ⁴	5.222		4.326	4.003		
Gennemført	4.106	Deltog ikke i denne runde	3.614	3.206	Deltog ikke i denne runde	Deltog ikke i denne runde
Pct. af opr. stikpr.	-		-	-		
Pct. af aktuel stikpr.	78,6		83,5	80,1		
Barnet selv:						
Aktuel stikprøve				5.900	5.645	5.936
Gennemført	Deltog ikke i denne runde	Deltog ikke i denne runde	Deltog ikke i denne runde	4.568	4.321	4.296
Pct. af opr. stikpr.				76,0	71,9	71,6
Pct. af aktuel stikpr.				77,4	76,4	72,4

Anm.:

- 1 Den oprindelige stikprøve har tidligere været angivet til 6.011 børn. Det er besluttet, at det korrekte antal er 6.000.
- 2 Den interviewbare stikprøves reduktion siden 1996 med 357 personer har følgende årsager: forløbsnægter 211, flyttet til udland 57, død 14 og overført til AFU 73.
- 3 Heraf 109, der er registreret som gennemførte, men ikke rummer svar på noget spørgsmål. De er sorteret fra i det datasæt, som benyttes til analyserne, og som derfor kun rummer 4.299 mødreinterview. Efter fradrag af de 109 tomme besvarelser bliver besvarelsesprocenten hhv. 71,6 pct. af oprindelig og 76,1 pct. af aktuel stikprøve.
- 4 Antallet baseres på svar om samlivsforhold fra de mødre, som deltog i pågældende runde.
- 5 Hvis der ikke blev opnået interview med den unge, skulle mor ikke opsøges for interview. 1.888 mødre er af denne grund ikke søgt interviewet. Blandt de opsøgte mødre blev der opnået interview med 98,6 pct.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

Barnet eller den unge er fra og med 2007, hvor han/hun var 11 år, selv blevet interviewet. Det foregik ved besvarelse af et webskema, som var udstyret med en oplæsningsfunktion, så alle spørgsmål og svarmuligheder blev læst op for barnet. I 2011 skulle den unge 15-årige ligeledes besvare et webskema (uden oplæsningsfunktion), og i 2014 blev den unge 18-årige face-to-face-interviewet. Barnets mor blev til og med 2011 interviewet face-to-face, og i 2014 skulle hun besvare et almindeligt webskema (uden oplæsningsfunktion). I forhold til 2011 var der således i 2014 byttet om på rollerne mellem mor og barn. Nu betragtes den unge som hovedinformanten, der face-to-face-interviewes, mens forælderen optræder som den sekundære informant, der selv besvarer et webskema. Meningen med dette skift var blandt andet at styrke den unges følelse af medejerskab til undersøgelsen og at få den unge til at se sig selv som *hovedpersonen* i undersøgelsen.

En detaljeret oversigt over de hidtidige seks interviewrunder med angivelse af, hvilke respondentgrupper der har deltaget i den enkelte runde, er vist i tabel 11.1.

Sammenlignet med lignende interviewundersøgelser har BFU fra starten været begunstiget af høje svarprocenter. Således lykkedes det i de tre første indsamlingsrunder at få mindst 90 pct. af de oprindeligt udtrukne børns mødre til at deltage. Dernæst faldt opnåelsen noget, men selv i 2014, hvor færrest mødre deltog, blev der opnået et interview med ca. 68 pct. af de mødre, der har været med siden starten i 1995.

Face-to-face-interviewet foregik altid hjemme i familien. Fra 2007, hvor både mor og barn skulle udspørges, var det mest praktisk for interviewerens, at begge respondenter var til stede samtidig, så dobbelt transporttid kunne undgås. Formelt traf mor og barn hver for sig beslutning om at deltage, men i praksis blev det til, at mor og barn ”deltog som et par”, dvs. enten deltog de begge i besvarelsen, eller også deltog ingen af dem. I den seneste runde var det således 89 pct. af mødrene, der besvarede deres webskema, forudsat at den unge lod sig interviewe. Hvis den unge derimod ikke ville deltage, var opnåelsen blandt disse unges mødre kun 13 pct.

Det forhold, at de unges mødre har deltaget i en årrække og stadig gør det, har utvivlsomt haft en positiv betydning for den unges lyst til at deltage. Nu har den unge så selv medvirket i (op til) tre interviewrunder. Håbet er, at det hos mange af de unge lægger fundamentet til en følelse af medejerskab til undersøgelsen og dermed en fortsat høj svarvillighed.

Som det fremgår af tabel 11.1, synes dette håb at have en chance for at blive indfriet. Således var opnåelsen i 2007 størst blandt mødrene og lidt lavere blandt deres børn. I 2011 var opnåelsen stort set den samme, og i 2014 overgik opnåelsen blandt unge opnåelsen blandt deres mødre. De unge synes med andre ord at have taget føringen, når familien skal træffe afgørelse om sin fortsatte deltagelse. Med tanke på fremtidige interviewrunder må det til gengæld forventes, at mødrenes motivation for fortsat deltagelse svækkes yderligere, ikke mindst fordi en del unge vil være flyttet hjemmefra, når en ny runde skal planlægges. Over for mødre til unge, der er flyttet hjemmefra, vil det formentlig styrke deres villighed til at deltage, hvis de ved, at deres barn har ladet sig interviewe i den nye runde.

SFI har til stadighed foretrukket det omkostningstunge face-to-face-interview, fordi det giver den bedste sikkerhed for data af høj kvalitet. En veluddannet, professionel interviewer kan ved selvsyn iagttage, om respondenterne forstår og besvarer spørgsmålene korrekt.⁴⁵ Der er mulighed for at benytte forevisningskort og udvise den nødvendige fleksibilitet for at fastholde respondenterens villighed til at gennemføre hele interviewet. Endelig er det også muligt at tage prøver eller stille respondenterne opgaver undervejs. Test har i flere runder været et element i det samlede interview.

BFU-BØRN MED ANBRINGELSE

Op gennem deres barn- og ungdom er et stigende antal børn/unge fra den oprindelige BFU-stikprøve blevet anbragt uden for hjemmet. Når det skete, blev barnet overflyttet til AFU, fordi man ikke ønskede at ulejligede moren (og senere tillige barnet) med at skulle deltage i to interview, der foregik med kort afstand i tid og i vid udstrækning bestod af identiske spørgsmål. I 2014 var i alt 241 unge således blevet overflyttet fra BFU til AFU.

Anbringelse uden for hjemmet er imidlertid en foranstaltning, der senest ophører, når den unge fylder 18 år (vi ser her bort fra, at den unge i en periode kan tilbydes efterværn). Herefter regnes de tidligere anbragte for voksne på lige fod med andre voksne. Det betyder, at der i BFU ikke længere er grund til at opretholde skellet mellem de unge, som har været anbragt, og dem, der ikke har. I 2014, hvor de unge var 18 år gamle, blev alle 6.000 fra den oprindelige stikprøve (med fradrag af døde og udvandrede) derfor søgt interviewet. De 241 unge, som på et tidspunkt blev pillet ud af BFU-stikprøven og overført til AFU, er nu ført tilbage igen. De svar, der blev givet i AFU-interview på spørgsmål, som var identiske med spørgsmål i BFU, er fulgt med, således at effekten for AFU-børnene af ikke at være blevet interviewet til BFU er mindst mulig. Tilbageførslen af AFU-børn til BFU betyder, at de tal, som vises i tabel 11.1, afviger fra de tilsvarende tal i tabel 2.1 i SFI-rapport 12:30.

---

45. Intervieweren kan fx hjælpe med forståelsen af ord, hvis betydning har vist sig at være ukendt for mange unge, men ikke kan ændres, fordi de indgår i internationalt anerkendte spørgsmålsbatterier. Fx at være "reserveret" eller "mageligt" anlagt.

FORLØBSNÆGTERE

En mindre del af børnenes mødre havde ved tidligere lejligheder tilkendegivet, at de ikke ønskede at deltage i undersøgelsen, hverken nu eller i årene fremover. Vi betegner dem ”forløbsnægtere” (til forskel fra de almindelige nægtere, der blot nægter at deltage i den aktuelle interviewrunde). Morens afgørelse er blevet respekteret som gældende for hende selv og den unge indtil 18-årsalderen. Så må den unge selv tage stilling til, om han eller hun vil deltage i undersøgelsen. Derfor blev den interviewbare stikprøve i 2014 fastsat til at omfatte alle 6.000 med fradrag af de døde og udvandrede. De udvandrede kan på et senere tidspunkt vende tilbage til Danmark og vil så blive genoptaget i den interviewbare stikprøve.

MØDRES DELTAGELSE

Idéen med en forløbsundersøgelse er, at der over tid opsamles data om de samme personer, således at man på personniveau kan analysere forandringer over tid. Bortfald i de enkelte interviewrunder giver huller i den tilgængelige datamasse, som svækker analysemulighederne. Det er i den forbindelse nyttigt at vide, hvordan det stigende frafald, vi så i tabel 11.1, er sammensat. Er det sådan, at man er fast deltager i interviewrunderne, indtil et eller andet gør, at man pludselig ikke er med længere (og ikke genoptager deltagelsen på et senere tidspunkt)? Eller er der nogen personer, som fra gang til gang skifter mellem deltagelse og ikke-deltagelse? I tabel 11.2 gives et mere nuanceret billede af mødrenes deltagelse i de seks interviewrunder. Bemærk, at talmaterialet er inklusive de 241 AFU-børn, som nu er tilbageført til BFU. Derfor afviger tallene fra dem, der er vist i en tilsvarende tabel i rapporten fra interviewrunden i 2011.⁴⁶

Det ses af tabellen, at halvdelen af mødrene har været trofaste og stillet op til et interview, hver gang de er blevet spurgt. Hertil kan lægges de 1.215, som har deltaget i fem af de seks runder. Alt i alt er det således 4.233 af de oprindeligt udtrukne 6.000 børn (dvs. 70,5 pct.), hvis mødre har deltaget i mindst fem interviewrunder. Knap 200 mødre (3,2 pct.) har aldrig deltaget i noget interview.

---

46. Se tabel 2.1 i SFI-rapport 12:30.

TABEL 11.2

Mødres deltagelse i BFU's seks interviewrunder. Antal og procent.

	I alt	Heraf: deltaget i runde nr.:			
		1+2+3	4+5+6	1+2	5+6
Har deltaget i alle seks runder	3.018	3.018	3.018	3.018	3.018
Har deltaget i fem runder	1.215	977	238	1.086	370
Har deltaget i fire runder	658	421	84	495	120
Har deltaget i tre runder	426	228	10	296	24
Har deltaget i to runder	258	-	-	97	9
Har deltaget i én runde	229	-	-	-	-
Har ikke deltaget i nogen af runderne	196	-	-	-	-
I alt	6.000	4.644	3.350	4.992	3.541
Pct. af oprindelig stikprøve		77,4	55,8	83,2	59,0

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

Forskellige analyser vil gøre brug af data fra forskellige interviewrunder. Derfor er det vigtigt at kende den mængde data, der reelt står til rådighed for den konkrete analyse, som planlægges. Da det ikke er muligt her at redegøre for alle de kombinationer af data, som kan tænkes, har vi i tabellen blot vist, hvordan det ser ud, hvis analyserne forudsætter, at der er tilgængelige data fra barnets tidligste år hhv. fra den senere del af den unges liv.

Det ses, at tre ud af fire mødre har deltaget i de første tre interviewrunder. Men er det tillige nødvendigt for analysens gennemførelse, at der også foreligger svar fra en eller flere af de efterfølgende runder, reduceres mængden af brugbare cases med mødresvar betydeligt.

Hvis udgangspunktet på den anden side er, at mødre skal have deltaget i de seneste tre runder, er det kun lidt over halvdelen (55 pct.), der opfylder denne betingelse. Til gengæld har langt hovedparten af disse mødre været med i alle interviewrunder. I dette tilfælde svækker det altså ikke analysemulighederne så meget, hvis det også ønskes, at mødre har deltaget i nogle af de første interviewrunder.

DE UNGES DELTAGELSE

De unge blev første gang selv interviewet i 2007, da de var 11½ år gamle. I alt har de haft mulighed for at være med i tre interviewrunder. tabel 11.3 viser, i hvilket omfang de deltagende unge har været med i alle eller kun nogle af interviewrunderne. 3.371 unge (56,2 pct. af de oprindelige 6.000) har deltaget alle tre gange. Yderligere knap 1.200 har deltaget to gange.

TABEL 11.3

De unges deltagelse i tre interviewrunder i BFU (2007, 2011 og 2014) samt mors deltagelse i alle seks runder. Antal og procent.

	Uden hensyn til mors deltagelse (total og pct.)	Mor deltaget i runde nr.:				
		1+2+3	4+5+6	1+2	5+6	
Har deltaget i alle tre runder	3.371	56,2	3.008	3.048	3.125	3.061
Har deltaget i to runder	1.191	20	951	277	1.027	436
Har deltaget i én	691	12	441	25	510	41
Har ikke deltaget i nogen af de tre runder	747	12	244	0	330	3
Har deltaget i 2014	4.296	72	3.658	3.218	3.859	3.393
Har deltaget i 2011	4.322	72	3.755	3.309	3.940	3.494
Har deltaget i 2007	4.568	76	3.954	3.196	4.140	3.209
I alt	6.000	100	4.644	3.350	4.992	3.541

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

Data fra de unges tidligste barndom foreligger kun som forældresvar. Derfor vil det ofte blive relevant at inddrage forældresvar i analysen. Tabellen viser, at ud af de knap 3.400 unge, som har været *trofaste* mod undersøgelsen og deltaget de tre gange, de er blevet spurgt, har deres mødre som hovedregel også deltaget i de første tre interviewrunder, hvor det kun var dem, der blev bedt om det. 3.008 af disse mødre medvirkede alle tre gange. Tabel 11.3 viser endvidere, at et lignende antal mødre, men ikke nødvendigvis de samme, medvirkede i de tre seneste runder sammen med deres barn.

Fra den første interviewrunde i 2007, hvor den unge selv kunne deltage, til den næste i 2011, måtte vi se, at 734 af de 4.568 unge, der medvirkede i 2007, faldt fra i 2011. Det svarede til hver sjette og gav i den seneste rapport anledning til bekymring for opnåelsesgraden i fremtidige dataindsamlinger. Ved interviewningen i 2014 viste det sig imidlertid, at halvdelen af dette frafald blev vendt til deltagelse. Fravær i en indsamlingsrunde er altså ikke noget sikkert tegn på, at den pågældende person er ”tabt for evigt” i forløbsmæssig sammenhæng. Tabel 11.3 viser andelen af samtlige unge, der lod sig interviewe. Alt i alt er 20 pct. af de oprindelige 6.000 unge blevet interviewet to gange og er således en gruppe, der – i tilgift til de ca. 55 pct., som har deltaget i alle tre år – kan næres forhåbning om, vil lade sig interviewe igen, når den næste dataindsamling foretages. 12 pct. af de unge har aldrig ladet sig interviewe, og de må derfor anses for meget vanskelige at opnå deltagelse fra. De ses som et *varigt frafald* blandt de unge.

Når mor har været trofast over for undersøgelsen og deltaget seks gange, så er andelen af unge, som ligeledes har været trofaste panel-deltagere, helt oppe på godt 90 pct. Med et enkelt udfald fra morens side er det straks mere sandsynligt, at den unge også har svigtet en gang eller to. Og har moren kun medvirket i tre interviewrunder, er det mest sandsynligt, at den unge tilhører det varige frafald. Her udgør de varigt frafaldne 60 pct. Vi står således med en meget klar understregning af den stærke sammenhæng mellem morens og den unges velvilje over for deltagelse i undersøgelsen, ligesom der blandt både mødre og unge kan udskilles en kernegruppe af trofaste deltagere. Det betyder, at der efter den sjette interviewrunde i 2014 stadig er 2.743 unge, om hvem vi har data fra samtlige interviewrunder.

ANALYSE AF BORTFALDET

I de næste afsnit analyseres bortfaldet ved den seneste spørgerunde i 2014. Formålet er at undersøge, om de unge og deres mødre, som deltog i et interview, er sammensat på en måde, der svarer til sammensætningen i hele stikprøven. Eller sagt på en anden måde: er det indsamlede materiale repræsentativt for stikprøven, eller er der skævheder, som bør tages i betragtning, før der drages konklusioner på baggrund af analyseresultaterne? Der tages udgangspunkt i den del af de oprindeligt udtrukne 6.000 danske børn, som i 2014 fortsat var i live og havde bopæl i Danmark (eksklusive Færøerne og Grønland). De unge, som tidligere havde været anbragt uden for hjemmet, er som nævnt inkluderet i den interviewbare stikprøve, der bestod af 5.936 unge. Heraf blev 4.296 interviewet, hvilket giver en opnåelsesgrad på 72,4 pct. af den interviewbare stikprøve (eller 71,6 pct. af den oprindelige stikprøve).

Indledningsvist skal der peges på selve *forløbseffekten*. I forrige afsnit påvistes det, at de forældre og børn, som danner stikprøven, har udviklet sig i forskellige retninger. En del har trofast deltaget i næsten alle interviewrunder, mens andre har været ganske afvisende. Det at have deltaget før (og gerne et antal gange) gør det mere sandsynligt, at man også vil deltage næste gang, end hvis man ikke har deltaget så ofte. Imidlertid bidrager forløbseffekten ikke til at karakterisere de personer, som har deltaget eller ikke deltaget i 2014.

TABEL 11.4

Unge, fordelt efter opnåelse og bortfald i BFU 2014. Særskilt for køn. Procent.

	Dreng	Piger	Total
Interview gennemført	69,0	74,5	71,6
Nægter	24,2	20,1	22,2
Flyttet/ikke truffet	3,2	3,4	3,2
Sygdom/handicap	1,7	1,0	1,4
Sprogveskigheder	0,4	0,2	0,3
Død/flyttet til udlandet	1,2	0,7	1,0
Uoplyst bortfald	0,3	0,1	0,3
I alt	100,0	100,0	100,0
Antal	3.147	2.853	6.000

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

Tabel 11.4 viser opnåelsen blandt de unge, opdelt efter køn, samt forekomsten af forskellige bortfaldsgrunde. Den oprindelige stikprøve afspejlede det forhold, at der fødes flere drenge end piger. I stikprøven var der således 52,5 pct. drenge og 47,5 pct. piger. Ved interviewene i 2014 udviste piger en større villighed til at medvirke, end drenge gjorde. Det var også tilfældet ved den forrige interviewrunde i 2011. 24 pct. af drengene, men kun 20 pct. af pigerne nægtede at lade sig interviewe. De øvrige bortfaldsgrunde havde samlet set et betydeligt mindre omfang, men her var bortfaldet ligeledes større blandt drenge end blandt piger. Alt i alt betyder det, at opnåelsen blandt drenge blev på 69 pct., mens den for piger blev knap 6 procentpoint højere. Forskellen betyder, at det indsamlede materiale består af næsten lige mange interview med drenge (50,5 pct.) og piger (49,5 pct.).

Tabel 11.5 viser bortfaldet for de unge, fordelt på en række variable. Allerede ved det første interview i 1996 med de nybagte mødre viste det sig, at bortfaldet var større blandt unge mødre (under 25 år) end blandt de lidt ældre.⁴⁷ Dette har gentaget sig lige siden, og tendensen til lavere svarvillighed ses i tabel 11.5 at smitte af på de unge. Således var opnåelsen i 2014 blandt *unge, hvis mødre i 1995 var under 20 år*, blot 58 pct., imod 72 pct. blandt alle unge. Den lavere svarprocent betyder, at mens denne gruppe unge udgør 3,0 pct. af den oprindelige stikprøve, så bidrager besvarelsene fra gruppen kun med 2,4 pct. af unge-besvarelsene i 2014.

47. Se Andersen, B.H.: *Børns opvækstvilkår. En beskrivelse af første fase i en forløbsundersøgelse af børn født i 1995*. Arbejdsrapport. Socialforskningsinstituttet, februar 1997.

For ca. 100 af de unge mangler der i cpr-registeret henvisning til en mor, fordi hun er død, rejst ud af landet eller af anden grund. Også denne gruppe unge optræder med en opnåelsesgrad på 63 pct., hvilket er klart under niveau.

Opnåelsesmønsteret er nogenlunde det samme, når der ses på *fødrenes alder*. Dog bemærkes det, at gruppen af unge uden en (kendt) far er noget større end gruppen af unge, hvis mor ikke kan identificeres, hvorfor den lavere opnåelsesgrad her får større effekt. I det indsamlede interviewmateriale fylder de unge uden en (kendt) far 3,8 pct., hvorimod de i det samlede stikprøvemateriale udgør 4,3 pct.

En opdeling af de unge efter deres *familiemæssige tilbørsforhold* viser, at noget over halvdelen af de unge bor i en kernefamilie. Det er disse unge, som med 75 pct. har den højeste opnåelsesgrad. Lavest er opnåelsesgraden med 67 pct. blandt unge, der bor hos deres enlige mor, samt blandt unge, der er udeboende. Af sidstnævnte har kun 63 pct. deltaget. Sammenhængen mellem opnåelsesgrad og familietype er den samme som ses for mødrenes egen deltagelse (se tabel 11.6) og i øvrigt et træk, der kendetegner de fleste surveys.

Det er velkendt, at uddannelsesniveau spiller en rolle for opnåelsesgraden i surveys. For denne undersøgelses vedkommende er opnåelsen blandt de unge i tabel 11.5 knyttet sammen med dels deres egen hovedbeskæftigelse, dels forældrenes uddannelsesbaggrund. Inden for den meget omfattende gruppe på 65 pct. af alle de unge, som er i gang med en eller anden form for gymnasial uddannelse, har villigheden til at deltage i et interview været størst. 79 pct. har deltaget, hvilket får den konsekvens, at hele 70 pct. af de opnåede interview er med unge, som går på en gymnasial uddannelse. De unge, som er i gang med en erhvervsuddannelse (EUD), har været noget mindre villige til at medvirke. Deres andel af alle unge i stikprøven udgør knap 22 pct., men i det indsamlede materiale udgør de kun godt 19 pct. En lille gruppe på ca. 100 unge er i gang med en anden form for uddannelse end gymnasial eller EUD. Opnåelsen er her blot 40 pct., hvilket er noget lavere end blandt de unge, hvis hovedbeskæftigelse er at være i arbejde. Opnåelsen er her 55 pct. Alt i alt er det således et markant træk, at det har været lettere at få de uddannelsessøgende, og blandt dem navnlig de unge på en gymnasial uddannelse, til at deltage i undersøgelsens interview, og modsvarende vanskeligt at opnå interview med de forholdsvis få unge, som befinder sig uden for ungdomsuddannelsernes to hovedspor eller er uden arbejde.

Ses isoleret på *forældrenes uddannelsesbaggrund*, spiller den en markant rolle i forhold til den unges deltagelse, lige som den gør det i forhold til forældrenes egen medvirken. Tager vi morens uddannelsesniveau som udgangspunkt, er opnåelsen blandt unge, der har en mor med videregående uddannelse (uanset art), mindst 80 pct. Har moren ingen uddannelse ud over den obligatoriske grundskole, er opnåelsen blandt disse unge derimod kun 60 pct., og blandt unge, hvis mor har en erhvervsfaglig uddannelse, 69 pct. Er der ifølge cpr-registeret ikke en mor til den unge, er opnåelsen ligeledes lav – 63 pct. Sammenhængen med farens uddannelsesbaggrund er af samme karakter.

De forskellige opnåelsesrater blandt unge med forskellige forældrekendetegn fører til en skævvridning af datasættet, som de unge har medvirket til. Således udgør de unge med en mor, der er lønmodtager på højt niveau eller topleder, 15,4 pct. af stikprøven, men 17,6 pct. af de opnåede interview. Blandt unge med en far på samme statusniveau er andelen 20,3 pct. af stikprøven, men 22,9 pct. af de opnåede interview. I modsætning hertil udgør unge, hvis mor er på kontanthjælp, 8,3 pct. af stikprøven, men kun 6,5 pct. af de opnåede interview. Når der ses på unge, hvis far er på kontanthjælp, er de tilsvarende andele 6,7 pct. af stikprøven og 5,5 pct. af de opnåede interview. Når der mangler oplysninger om forældrenes socioøkonomiske status, og når den ene forælder ikke findes, er unge med disse kendetegn ligeledes underrepræsenterede i det indsamlede datamateriale. Alt i alt er der således tale om, at mængden af opnåede interview med de unge tegner et lysere billede af de unge, end stikprøven gør. Det er vigtigt at have i erindring, fordi disse data ofte vil blive anvendt til angivelse af hyppighed i forekomsten af forskellige sociale og personlige problemer for de unge.

De unge kan også karakteriseres ved forældrenes indkomstniveau. Generelt er opnåelsen blandt de unge stigende, når forældreindkomsten stiger. Opnåelsesgraden blandt elever, der afsluttede deres grundskoletid i en almindelig grundskole eller på en efterskole, er den samme (73 pct.). Derimod er den en del lavere blandt elever, som modtog en anden form for undervisning (specialskole mv.). Med karaktererne opnået ved folkeskolens afgangsprøve (FSA) har vi nogle mål for, hvordan de unge rent fagligt har præsteret i grundskolen. Der er medtaget de mundtlige karakterer i dansk og engelsk samt de skriftlige karakterer i dansk og matematik. For alle fire typer karakter gælder det, at opnåelsesgraden blandt unge, der scorede lavt ved FSA, er relativt lav, mens den er

høj blandt unge med høje karakterer. For eksempel var opnåelsesgraden blot 52 pct., når karakteren i skriftlig dansk var under beståelsesniveauet, 65 pct., hvis karakteren var mellem 2 og 4, 72 pct., hvis den var mellem 4 og 7, 79 pct., hvis den var mellem 7 og 10, og endelig var den 85 pct., hvis karakteren var 10 eller derover. Resultaterne fortæller meget tydeligt, at det er blandt de unge, som rent fagligt har klaret sig dårligst i grundskolen, at vi finder det største bortfald.

Som indikator for de unges helbred og sygelighed er valgt antallet af indlæggelser på somatiske sygehuse inden for de seneste fem år frem til og med 2011. Tal for årene frem til 2014 er endnu ikke tilgængelige. Langt de fleste unge (godt 4 ud af 5) har slet ikke været indlagt med en somatisk lidelse i de sidste fem år. Blandt denne dominerende gruppe ses den højeste opnåelsesgrad på 73 pct. Omkring 12 pct. har oplevet en enkelt indlæggelse. Og blandt dem er opnåelsesgraden 71 pct. Knap 4 pct. har været indlagt to gange. Opnåelsesgraden inden for denne gruppe er igen lidt lavere – 68 pct. Endelig har ca. 3 pct. været indlagt mere end to gange. Her er opnåelsesgraden på 63 pct. den laveste. Der er med andre ord tale om en faldende deltagelse, jo dårligere helbred eller større sygelighed de unge har haft i den seneste femårsperiode.

På grund af den ”parvise deltagelse” kan det ikke overraske, at opnåelsesmønstret blandt forældrene er det samme som blandt de unge. Det skal derfor ikke gentages her. Der henvises til tabel 11.6.

Bortfaldet ved denne indsamlingsrunde kan herefter sammenfattes i følgende. Det er størst blandt de unge, som:

- ikke har klaret sig godt i skolen
- i 18-årsalderen ikke er i gang med en gymnasial ungdomsuddannelse
- er udeboende eller bor hos en enlig forsørger
- har forældre, der ikke har nogen uddannelse ud over grundskolen
- har forældre, der er lønmodtagere på grundniveau eller står uden for arbejdsmarkedet
- har forældre med relativt beskedne disponible indkomster og
- i de seneste fem år af grundskoletiden har haft relativt megen sygelighed eller svagt helbred.

Alle disse forhold peger i retning af, at datamaterialet er behæftet med skævheder, der indebærer en underrepræsentation af unge med vanskeligheder af forskellig art, og modsvarende en overrepræsentation af unge,

der lever på livets solside. Det er vigtigt at have dette lidt for lyse billede af de unge i erindring, når analyseresultater på baggrund af denne forløbsundersøgelses data skal bedømmes.

TABEL 11.5

Oversigt over bortfald blandt unge i BFU 2014. Unge i den oprindelige stikprøve, fordelt efter betydende baggrunds faktorer. Særskilt for opnåelse af interview og bortfald. Antal og procent.

	Fordeling af opnåede, pct.	Fordeling af alle, pct.	Opnået, antal	Bort-fald, antal	I alt, antal	Opnåelse, pct.
Alle	100	100	4.296	1.640	5.936	72,4
<i>Køn</i>						
Dreng	50,5	52,4	2.170	938	3.108	69,8
Pige	49,5	47,6	2.126	702	2.828	75,2
<u>Begge skemaer er besvaret:</u>						
Dreng	50,7	52,5	1.945	1.163	3.108	62,6
Pige	49,3	47,7	1.889	939	2.828	66,8
<i>Biologisk mors alder i 1995</i>						
Under 20 år	2,4	3,0	103	73	176	58,5
20-24 år	12,1	12,7	512	241	753	68,0
25-29 år	38,2	37,7	1.614	622	2.236	72,2
30-34 år	33,8	32,3	1.431	489	1.920	74,5
35-39 år	11,6	11,0	491	161	652	75,3
40 år og derover	1,9	1,6	78	17	95	82,1
Kendes ikke ¹		1,8	67	37	104	64,4
<i>Biologisk fars alder i 1995</i>						
Under 20 år	1,0	1,1	42	21	63	66,7
20-24 år	6,0	6,3	248	125	373	66,5
25-29 år	29,0	27,9	1.198	456	1.654	72,4
30-34 år	36,8	35,0	1.522	556	2.078	73,2
35-39 år	18,6	17,5	765	273	1.038	73,7
40 år og derover	8,6	7,9	356	114	470	75,7
Kendes ikke ¹		4,4	165	95	260	63,4
<i>Familietype i 2014</i>						
Kernefamilie (begge biol. foræel.)	56,7	54,4	2.436	792	3.228	75,5
Stedfamilie (hos mor)	11,4	11,0	489	166	655	74,7
Stedfamilie (hos far)	2,5	2,6	108	46	154	70,1
Enlig mor	15,9	17,0	682	330	1.012	67,4
Enlig far	4,6	4,8	198	85	283	70,0
Udeboende	8,9	10,2	383	221	604	63,4
<i>Bopælsstatus i 2014</i>						
Hjemme (hos forældre)	91,1	89,8	3.319	1.419	4.332	73,3
Udeboende	8,9	10,2	383	221	604	63,4
<i>Egen bopælskommune i 2014</i>						
Bykommune	39,7	40,7	1.703	712	2.415	70,5
Mellemkommune	16,9	16,8	726	271	997	72,8
Landkommune	32,4	31,6	1.393	481	1.874	74,3
Yderkommune	11,0	11,0	474	176	650	72,9

TABEL 11.5 FORTSAT

Oversigt over bortfald blandt unge i BFU 2014. Unge i den oprindelige stikprøve, fordelt efter betydende baggrundsfaktorer. Særskilt for opnåelse af interview og bortfald. Antal og procent.

	Fordeling af opnåede, pct.	Fordeling af alle, pct.	Opnået, antal	Bort- fald, antal	I alt, antal	Opnåelse, pct.
<i>Egen hovedbeskæftigelse i 2014</i>						
I gang med gymnasial udd.	70,6	64,7	3.032	806	3.838	79,0
I gang med erhvervsudd. (EUD)	19,2	21,8	824	471	1.295	63,6
I gang med anden udd.	1,4	1,7	59	39	98	39,8
Ansatte lønmodtagere	8,6	11,3	369	302	671	55,0
Kontanthjælpsmodtagere	0,3	0,6	12	22	34	35,3
<i>Mors (højeste fuldførte) ud- dannelse i 2011</i>						
Grundskole (højest 9.-10. kl.)	13,2	15,5	558	363	921	60,6
Gymnasial uddannelse	5,9	5,6	249	81	330	75,5
Erhvervsfaglig uddannelse	39,7	40,9	1.680	745	2.425	69,3
KVU	4,8	4,3	205	49	254	80,7
MVU	27,5	24,3	1.162	278	1.440	80,7
LVU	8,6	7,3	363	72	435	83,3
Uoplyst	0,3	0,5	12	15	27	44,4
Kendes ikke ¹		1,8	67	37	104	64,4
<i>Fars (højeste fuldførte) ud- dannelse i 2011</i>						
Grundskole (højest 9.-10. kl.)	17,6	19,5	725	430	1.155	62,8
Gymnasial uddannelse	4,5	4,4	185	78	263	70,3
Erhvervsfaglig uddannelse	43,3	42,0	1.791	701	2.492	71,9
KVU	8,7	7,6	359	92	451	79,6
MVU	14,4	12,4	594	141	735	80,8
LVU	10,7	8,9	444	82	526	84,4
Uoplyst	0,8	0,9	33	21	54	61,1
Kendes ikke ¹		4,4	165	95	260	63,4
<i>Mors socioøkonomiske status i 2014</i>						
Lønmodtager på højt niveau eller topleder	17,6	15,4	757	159	916	82,6
Lønmodtager på mellemni- veau	26,8	24,3	1.151	294	1.445	79,7
Lønmodtager på grundniveau	27,5	29,0	1.182	537	1.719	68,8
Selvstændig	4,6	4,5	196	70	266	73,7
Anden lønmodtager	10,1	11,0	434	216	650	66,8
Arbejdsløs min. 6 mdr.	1,6	1,7	67	31	98	68,4
Kontanthjælp	6,5	8,3	280	213	493	56,8
Uden for arbejdsmarkedet i øvrigt	3,8	4,1	162	83	245	66,1
Kendes ikke ¹	1,5	1,8	67	37	104	64,4

(Tabellen fortsættes)

TABEL 11.5 FORTSAT

Oversigt over bortfald blandt unge i BFU 2014. Unge i den oprindelige stikprøve, fordelt efter betydende baggrundsfaktorer. Særskilt for opnåelse af interview og bortfald. Antal og procent.

	Fordeling af opnåede, pct.	Fordeling af alle, pct.	Opnået, antal	Bort- fald, antal	I alt, antal	Opnåelse, pct.
<i>Fars socioøkonomiske status i 2014</i>						
Lønmodtager på højt niveau eller topleder	22,9	20,3	982	222	1.204	81,6
Lønmodtager på mellemniveau	12,5	11,6	536	154	690	77,7
Lønmodtager på grundniveau	24,5	25,7	1.053	470	1.523	69,1
Selvstændig	9,3	9,2	401	145	546	73,4
Anden lønmodtager	15,7	16,3	673	293	966	69,7
Arbejdsløs min. 6 mdr.	1,9	1,9	81	34	115	70,4
Kontanthjælp	5,5	6,7	238	161	399	59,6
Uden for arbejdsmarkedet i øvrigt	3,9	3,9	167	66	233	71,7
Kendes ikke ¹	3,8	4,4	165	95	260	63,4
<i>Mors disponible indk. i 2014</i>						
Højest 50.000 kr.	1,4	1,4	62	24	86	72,1
50.001-100.000 kr.	1,1	1,2	49	21	70	70,0
100.001-200.000 kr.	20,3	23,1	874	496	1.370	63,8
200.001-300.000 kr.	47,9	47,1	2.057	737	2.794	73,6
300.001-400.000 kr.	19,6	18,2	841	239	1.080	77,9
Over 400.000 kr.	8,1	7,3	346	86	432	80,1
Kendes ikke ¹	1,6	1,8	67	37	104	64,4
<i>Fars disponible indk. i 2014</i>						
Højest 50.000 kr.	2,1	2,2	90	38	128	70,3
50.001-100.000 kr.	1,9	2,0	82	34	116	70,7
100.001-200.000 kr.	16,4	18,4	703	392	1.095	64,2
200.001-300.000 kr.	32,2	32,5	1.385	545	1.930	71,8
300.001-400.000 kr.	22,9	21,7	982	305	1.287	76,3
Over 400.000 kr.	20,7	18,9	889	231	1.120	79,4
Kendes ikke ¹	3,8	4,4	165	95	260	63,4
<i>Skole i 2011</i>						
Alm. grundskole (privat- og folkeskole)	94,6	93,3	4.064	1.475	5.539	73,4
Andre typer skole, i alt	3,0	2,8	127	105	165	54,7
Efterskole	1,5	1,5	64	23	87	73,6
Komm. ungdomsskoler	0,3	0,5	15	15	30	50,0
Specialskoler	0,8	1,5	35	52	87	40,2
Dagbehandl. behandlingshjem	0,3	0,4	12	13	25	48,0
Uoplyst	2,4	2,8	106	62	168	2,4

(Tabellen fortsættes)

TABEL 11.5 FORTSAT

Oversigt over bortfald blandt unge i BFU 2014. Unge i den oprindelige stikprøve, fordelt efter betydende baggrundsfaktorer. Særskilt for opnåelse af interview og bortfald. Antal og procent.

	Fordeling af opnåede, pct.	Fordeling af alle, pct.	Opnået, antal	Bort- fald, antal	I alt, antal	Opnåelse, pct.
<i>Karakterer ved FSA: mundtlig dansk</i>						
Ikke bestået	1,7	2,2	73	58	131	55,7
2-3,99	8,1	9,4	350	206	556	62,9
4-6,99	17,2	17,8	738	318	1.056	69,9
7-9,99	23,5	22,8	1.011	342	1.353	74,7
10 og derover	42,2	38,1	1.814	445	2.259	80,3
Uoplyst (bl.a. ikke aflagt prøve)	7,2	10,9	310	335	645	48,1
<i>Karakterer ved FSA: skriftlig dansk (gnsn. af tre karakterer)</i>						
Ikke bestået	1,5	2,1	66	60	126	52,4
2-3,99	12,6	14,0	541	290	831	65,1
4-6,99	31,1	31,3	1.338	519	1.857	72,1
7-9,99	36,5	33,4	1.569	414	1.983	79,1
10 og derover	10,8	9,2	464	83	547	84,8
Uoplyst (bl.a. ikke aflagt prøve)	7,4	10,0	318	274	592	53,7
<i>Karakterer ved FSA: skriftlig matematik (gnsn. af to karakterer)</i>						
Ikke bestået	4,3	5,8	186	161	347	53,6
2-3,99	11,1	12,3	477	256	733	65,1
4-6,99	22,0	21,8	944	348	1.292	73,1
7-9,99	31,8	29,9	1.366	406	1.772	77,1
10 og derover	23,4	20,3	1.007	196	1.203	83,7
Uoplyst (bl.a. ikke aflagt prøve)	7,4	9,9	316	273	589	53,7
<i>Karakterer ved FSA: mundtlig engelsk</i>						
Ikke bestået	2,1	2,6	89	63	152	58,6
2-3,99	8,1	9,4	350	209	559	62,6
4-6,99	17,1	17,4	734	299	1.033	71,1
7-9,99	24,2	22,9	1.039	320	1.359	76,5
10 og derover	39,7	36,1	1.706	436	2.142	79,6
Uoplyst (bl.a. ikke aflagt prøve)	8,8	11,6	378	313	691	54,7

(Tabellen fortsættes)

TABEL 11.5 FORTSAT

Oversigt over bortfald blandt unge i BFU 2014. Unge i den oprindelige stikprøve, fordelt efter betydende baggrundsfaktorer. Særskilt for opnåelse af interview og bortfald. Antal og procent.

	Fordeling af opnåede, pct.	Fordeling af alle, pct.	Opnået, antal	Bort- fald, antal	I alt, antal	Opnåelse, pct.
<i>Karakterer ved FSA:</i>						
<i>mundtlig engelsk</i>						
Ikke bestået	2,1	2,6	89	63	152	58,6
2-3,99	8,1	9,4	350	209	559	62,6
4-6,99	17,1	17,4	734	299	1.033	71,1
7-9,99	24,2	22,9	1.039	320	1.359	76,5
10 og derover	39,7	36,1	1.706	43	2.142	79,6
Uoplyst (bl.a. ikke aflagt prøve)	8,8	11,6	378	6 313	691	54,7
<i>Unge somatiske indlæggelser de sidste fem år (til 2011)</i>						
Ingen indlæggelser	81,4	80,5	3.498	1.278	4.776	73,2
1 indlæggelse	12,1	12,4	519	216	735	70,6
2 indlæggelser	3,5	3,8	153	72	225	68,0
1-2 indlæggelser	15,6	16,2	672	288	960	70,0
3 eller flere indlæggelser	2,9	3,4	126	74	200	63,0

1. Hvis den unges forældre er døde, ukendte eller rejst til udlandet, vil der ikke være tilgængelige data om forældrene.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

TABEL 11.6

Oversigt over bortfald blandt forældre i BFU 2014. Forældre i den oprindelige stikprøve, fordelt efter betydende baggrundsfaktorer. Særskilt for opnåelse af interview og bortfald. Antal og procent.

	Fordeling af opnåede, pct.	Fordeling af alle, pct.	Opnået, antal	Bort- fald, antal	I alt, antal	Opnåelse, pct.
Alle	100	100	4.057	1.879	5.936	67,0
<i>Barnets køn</i>						
Dreng	51,7	52,4	2.085	1.026	3.108	69,8
Pige	48,3	47,6	1.975	853	2.828	68,3
<i>Mors alder i 1995</i>						
Under 20 år (under 39 år i 2014)			3,0			
20-24 år	2,0		12.783	93	176	47,2
25-29 år	10,6		37,7 428	325	753	56,8
30-34 år	38,3		32,3 1.554	682	2.236	69,5
35-39 år	34,3	11,0	1.393	527	1.920	72,6
40 år og derover (58 år i 2014)	11,8		477	175	652	73,2
Kendes ikke ¹	1,8	1,6	74	21	95	77,9
	1,2	1,8	48	56	104	46,2
<i>Fars alder i 1995</i>						
Under 20 år (under 39 år i 2014)			1,1			
20-24 år	0,7		6,3 29	34	63	46,0
25 - 29 år	5,2		35,0 213	160	373	57,1
30-34 år	27,7		17,5 1.122	532	1.654	67,8
35-39 år	36,6	7,9	1.483	595	2.078	71,4
40 år og derover (58 år i 2014)	18,0	4,4	730	308	1.038	70,3
Kendes ikke ¹	8,4		342	128	470	72,8
	3,4		138	122	260	53,1
<i>Familietype</i>						
Kernefamilie (begge biologi- ske forældre)	59,2	54,4	2.401	827	3.228	74,4
Stedfamilie (hos mor)	11,4	11,0	461	194	655	70,4
Stedfamilie (hos far)	15,8	17,0	641	371	1.012	63,3
Enlig mor	2,5	2,6	102	52	154	66,2
Enlig far	4,3	4,8	177	106	283	62,5
Udeboende	6,8	10,2	275	329	604	45,5
<i>Den unges bopælsstatus i 2014</i>						
Hjemme (hos forældre)	93,2	89,8	3.782	1.550	5.332	70,9
Udeboende	6,8	10,2	275	329	604	45,5
<i>Den unges bopælskommune i 2014</i>						
Bykommune	40,9	40,7	1.657	758	2.415	68,6
Mellemkommune	16,9	16,8	687	310	997	68,9
Landkommune	31,8	31,6	1.290	584	1.874	38,8
Yderkommune	10,4	11,0	423	227	650	65,1

(Tabellen fortsættes)

TABEL 11.6 FORTSAT

Oversigt over bortfald blandt forældre i BFU 2014. Forældre i den oprindelige stikprøve, fordelt efter betydende baggrundsfaktorer. Særskilt for opnåelse af interview, og bortfald. Antal og procent.

	Fordeling af opnåede, pct.	Fordeling af alle, pct.	Opnået, antal	Bort- fald, antal	I alt, antal	Opnåelse, pct.
<i>Mors (højeste fuldførte) uddannelse i 2013</i>						
Grundskole (højest 9.-10. kl.)	11,4	15,5	461	460	921	50,1
Gymnasial uddannelse	6,2	5,6	251	79	330	76,1
Erhvervsfaglig uddannelse	39,1	40,9	1.586	839	2.425	65,4
KVU	4,9	4,3	199	55	254	78,3
MVU	28,1	24,3	1.139	301	1.440	79,1
LVU	8,9	7,3	393	72	435	83,4
Uoplyst	0,2	0,5	10	17	27	37,0
Kendes ikke ¹	1,2	1,8	48	56	104	46,2
<i>Fars (højeste fuldførte) uddannelse i 2013</i>						
Grundskole (højest 9.-10. kl.)	16,1	19,5	652	503	1.155	56,5
Gymnasial uddannelse	4,6	4,4	189	74	263	71,9
Erhvervsfaglig uddannelse	41,6	42,0	1.682	810	2.492	67,5
KVU	8,5	7,6	345	106	451	76,5
MVU	14,3	12,4	582	153	735	79,2
LVU	10,9	8,9	442	84	526	84,0
Uoplyst	0,6	0,9	27	27	54	50,0
Kendes ikke ¹	3,4	4,4	138	122	260	53,1
<i>Mors socioøkonomiske sta- tus i 2013</i>						
Lønmodtager på højt niveau eller topledere	18,5	15,4	752	164	916	82,1
Lønmodtager på mellemni- veau	27,7	24,3	1.123	322	1.445	77,7
Lønmodtager på grundni- veau	27,3	29,0	1.108	611	1.719	64,5
Selvstændig	4,5	4,5	182	84	266	68,4
Andre lønmodtagere	10,4	11,0	421	229	650	64,8
Arbejdsløs min. 6 mdr.	1,4	1,7	58	40	98	59,2
Kontanthjælp	5,5	8,3	223	270	493	45,2
Uden for arbejdsmarkedet i øvrigt	3,5	4,1	142	103	245	58,0
Kendes ikke ¹	1,2	1,8	48	56	104	46,2

(Tabellen fortsættes)

TABEL 11.6 FORTSAT

Oversigt over bortfald blandt forældre i BFU 2014. Forældre i den oprindelige stikprøve, fordelt efter betydende baggrundsfaktorer. Særskilt for opnåelse af interview og bortfald. Antal og procent.

	Fordeling af opnåede, pct.	Fordeling af alle, pct.	Opnået, antal	Bort- fald, antal	I alt, antal	Opnåelse, pct.
<i>Fars socioøkonomiske status i 2013</i>						
Lønmodtager på højt niveau eller topleder	23,9	20,3	970	234	1.204	80,6
Lønmodtager på mellemniveau	12,7	11,6	517	173	690	74,9
Lønmodtager på grundniveau	24,7	25,7	1.001	522	1.523	65,7
Selvstændig	9,4	9,2	383	163	546	70,1
Andre lønmodtagere	15,7	16,3	637	329	966	65,9
Arbejdsløs min. 6 mdr.	1,7	1,9	67	48	115	58,3
Kontanthjælp	4,7	6,7	190	209	399	47,6
Uden for arbejdsmarkedet i øvrigt	3,8	3,9	154	79	233	66,1
Kendes ikke ¹	3,4	4,4	138	122	260	53,1
<i>Mors disponible indkomst i 2013</i>						
Højest 50.000 kr.	1,4	1,4	57	29	86	66,3
50.001-100.000 kr.	1,0	1,2	42	28	70	60,0
100.001-200.000 kr.	18,9	23,1	766	604	1.370	55,9
200.001-300.000 kr.	48,2	47,1	1.957	837	2.794	70,0
300.001-400.000 kr.	20,5	18,2	833	247	1.080	77,1
Over 400.000 kr.	8,7	7,3	354	78	432	81,9
Findes ikke ¹	1,2	1,8	48	56	104	46,2
<i>Fars disponible indkomst i 2013</i>						
Højest 50.000 kr.	2,0	2,2	82	46	128	64,1
50.001-100.000 kr.	1,8	2,0	72	44	116	62,1
100.001-200.000 kr.	15,2	18,4	617	478	1.095	56,3
200.001-300.000 kr.	32,1	32,5	1.303	627	1.930	67,5
300.001-400.000 kr.	23,6	21,7	958	329	1.287	74,4
Over 400.000 kr.	21,9	18,9	887	233	1.120	79,2
Findes ikke ¹	3,4	4,4	138	122	260	53,1
<i>Den unges karakterer ved FSA: mundtlig dansk</i>						
Ikke bestået	1,7	2,2	70	61	131	53,4
2-3,99	7,9	9,4	322	234	556	57,9
4-6,99	16,8	17,8	682	374	1.056	64,6
7-9,99	23,7	22,8	963	390	1.353	71,2
10 og derover	43,2	38,1	1.52	507	2.259	77,6
Uoplyst (bl.a. ikke aflagt prøve)	6,6	9,8	268	313	581	46,1

(Tabellen fortsættes)

TABEL 11.6 FORTSAT

Oversigt over bortfald blandt forældre i BFU 2014. Forældre i den oprindelige stikprøve, fordelt efter betydende baggrundsfaktorer. Særskilt for opnåelse af interview og bortfald. Antal og procent.

	Fordeling af opnåede, pct.	Fordeling af alle, pct.	Opnået, antal	Bort- fald, antal	I alt, antal	Opnåelse, pct.
<i>Den unges karakterer ved FSA: skriftlig dansk (gnsn. af tre karakterer)</i>						
Ikke bestået	1,3	2,1	53	73	126	42,1
2-3,99	12,3	14,0	479	334	831	59,8
4-6,99	31,3	31,3	1.270	587	1.857	68,4
7-9,99	36,9	33,4	1.496	487	1.983	75,4
10 og derover	11,5	9,2	468	79	547	85,6
Uoplyst (bl.a. ikke aflagt prøve)	6,7	10,0	273	319	592	46,1
<i>Den unges karakterer ved FSA: skriftlig matematik (gnsn. af to karakterer)</i>						
Ikke bestået	3,8	5,8	155	192	347	44,7
2-3,99	10,8	12,3	438	295	733	59,8
4-6,99	21,6	21,8	875	417	1.292	67,7
7-9,99	32,8	29,9	1.331	441	1.772	75,1
10 og derover	24,3	20,3	985	218	1.203	81,9
Uoplyst (bl.a. ikke aflagt prøve)	6,7	9,9	273	316	589	46,3
<i>Den unges karakterer ved FSA: mundtlig engelsk (gnsn. af tre karakterer)</i>						
Ikke bestået	1,9	2,6	79	73	152	52,0
2-3,99	7,8	10,1	316	243	599	56,5
4-6,99	17,1	17,4	694	339	1.033	67,2
7-9,99	24,3	22,9	987	372	1.359	72,6
10 og derover	40,8	36,1	1.654	488	2.142	77,2
Uoplyst (bl.a. ikke aflagt prøve)	8,1	11,6	327	364	691	47,3
<i>Den unges somatiske ind- læggelser de sidste fem år (til 2011)</i>						
Ingen indlæggelser	82,7	100	3.554	1.222	5.936	74,4
En indlæggelse	11,3	12,4	485	250	735	66,0
To indlæggelser	3,4	3,8	144	81	225	64,0
1-2 indlæggelser	14,6	16,2	629	331	960	65,5
Tre eller flere indlæggelser	2,6	3,4	113	87	200	56,5

1. Hvis den unges forældre er døde, ukendte eller rejst til udlandet, vil der ikke være tilgængelige data om dem.

Kilde: Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.

SFI-RAPPORTER SIDEN 2015

SFI-rapporter kan købes eller downloades gratis fra www.sfi.dk. Nogle rapporter er kun udkommet som netpublikationer, hvilket vil fremgå af listen nedenfor.

- 15:01 Ottosen, M.H., M. Lausten, S. Frederiksen & D. Andersen: *Anbragte børn og unges trivsel 2014*. 122 sider. ISBN: 978-87-7119-276-6. e-ISBN: 978-87-7119-277-3. Pris: 120,00 kr.
- 15:02 Benjaminsen, L., T. Dyrvig & T. Gliese: *Livet på hjemløseboformer*. 144 sider. ISBN: 978-87-7119-278-0. e-ISBN: 978-87-7119-279-7. Pris: 140,00 kr.
- 15:03 Gorinas, C. & V. Jakobsen: *Indvandreres og efterkommeres placering på det danske arbejdsmarked*. 176 sider. ISBN: 978-87-7119-280-3. e-ISBN: 978-87-7119-281-0. Pris: 170,00 kr.
- 15:04 Niss, N.K., A. Kierkgaard, A.-K. Højen-Sørensen & A.Aa. Hansen: *Barrierer for tidlig opsporing af alkoholproblemer i børnefamilier. En analyse af barrierer for frontpersonalet*. 145 sider. e-ISBN: 978-87-7119-282-7. Netpublikation
- 15:05 Bengtsson, S., A.L. Rasmussen & S. Gregersen: *Metoder i botilbud*. 208 sider. ISBN: 978-87-7119-283-4. e-ISBN: 978-87-7119-284-1. Pris: 200,00 kr.

- 15:06 Larsen, M.R. & J. Høgelund: *Handicap og beskæftigelse. Udviklingen mellem 2002 og 2014*. 240 sider. ISBN: 978-87-7119-285-8. e-ISBN: 978-87-7119- 286-5. Pris: 240,00 kr.
- 15:07 Dietrichson, J., M. Bøg, T. Filges & A.-M.K. Jørgensen. *Skolerettede indsatser for elever med svag socioøkonomisk baggrund*. 144 sider. ISBN: 978-87-7119-287-2. e-ISBN: 978-87-7119-288-9. Pris: 140,00 kr.
- 15:08 Østergaard, S.V., A.B. Steensgaard, A.T. Hansen, S. Henze-Pedersen & J. Østergaard: *På vej mod ungdomskriminalitet. Hvilke faktorer i barndommen gør en forskel?* 100 sider. e-ISBN: 978-87-7119- 289-6. Netpublikation.
- 15:09 Keilow, M. & A. Holm: *Udvikling af måleinstrument for elevadfærd og -holdninger. Baseline data fra evaluering af folkeskolereformen*. 56 sider. e-ISBN: 978-87-7119-290-2. Netpublikation.
- 15:10 Albæk, K., H.B. Bach, R. Bille, B.K. Graversen, H. Holt, S. Jensen & A.B. Jonassen: *Evaluering af mentorordningen*. 144 sider. e-ISBN: 978-87-7119-291-9. Netpublikation.
- 15:12 Christensen, E. & S. Baviskar: *Unge i Grønland. Med fokus på seksualitet og seksuelle overgreb*. 128 sider. ISBN: 978-87-7119-293-3. e-ISBN: 978-87-7119- 294-0. Pris: 120,00 kr.
- 15:13 Christensen, E. & S. Baviskar: *Kalaallit nunaanni inuusuttut. Kinguaassiutitut tunngasut kinguaasiutitigullu innarliisarnerit qitinnegarlutik*. 144 sider. ISBN: 978-87-7119-295-7. e-ISBN: 978-87-7119-296-4. Pris: 140,00 kr.
- 15:14 Rangvid, B.S., V.M. Jensen & S.S. Nielsen. *Forberedende tilbud og overgang til ungdomsuddannelse*. 99 sider. e-ISBN: 978-87-7119- 297-1. Netpublikation.
- 15:15 Amilon, A. (red.): *Inkluderende skolemiljøer – elevernes roller*. 288 sider. ISBN: 978-87-7119-304-6. e-ISBN: 978-87-7119- 300-8. Pris: 280,00 kr.
- 15:16 Amilon, A.: *Evaluering af lokale initiativer for fortidspensionister*. 96 sider. e-ISBN: 978-87-7119- 301-5. Netpublikation
- 15:17: Jakobsen, V.: *Uddannelses- og beskæftigelsesmønstre i årene efter grundskolen. En sammenligning af indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande og etniske danskere*. 144 sider. ISBN: 978-87-7119-305-3. e-ISBN: 978-87-7119- 306-0. Pris: 140,00 kr.
- 15:18 Christensen, G., A.G. Jeppesen, A.A. Kjær & K. Markwardt: *Udsættelser af lejere – Udvikling og benchmarking. Lejere berørt af foged-*

- sager og udsættelser i perioden 2007-13.* 178 sider, e-ISBN: 978-87-7119-307-7. Netpublikation
- 15:19 Christensen, C.P. & C. Scavenius: *Et felteksperiment med Kærlighed i Kaos. Et forældretræningsprogram til familier med ADHD eller ADHD-lignende vanskeligheder.* 96 sider. ISBN: 978-87-7119-308-4. e-ISBN: 978-87-7119-309-1. Pris: 90,00 kr.
- 15:20 Larsen, M.R. & J. Høgelund: *Handicap og beskæftigelse i 2014. Regionale forskelle.* 96 sider. ISBN: 978-87-7119-310-7. e-ISBN: 978-87-7119-311-4. Pris: 90,00 kr.
- 15:21 Nielsen, C.P., M.D. Munk, M.T. Jensen, K. Karmsteen & A.-M.K. Jørgensen: *Mønsterbryderindsatser på de videregående uddannelser. En forskningskortlægning.* 168 sider. e-ISBN: 978-87-7119-312-1. Netpublikation.
- 15:22 Sievertsen, H.H. & C.J. de Montgomery: *Børn i lavindkomstfamilier.* 105 sider. e-ISBN: 978-87-7119-313-8. Netpublikation.
- 15:23 Wendt, R.E. & A.-M.K. Jørgensen: *Forskningskortlægning, kvalitetsvurdering og analyse af udviklingen i skandinavisk dagtilbudsforskning for 0-6-årige i året 2013.* 98 sider. E-ISBN:978-87-7119-314-5. Netpublikation.
- 15:24 Termansen, T., T. Dyrvig, N.K. Niss & J.H. Pejtersen: *Unge i misbrugsbehandling.* 176 sider. ISBN: 978-87-7119-315-2. e-ISBN: 978-87-7119-316-9. Pris: 170,00 kr.
- 15:25 Christensen, E.: *Det har vi lært af NAKUUSA.* 56 sider. e-ISBN: 978-87-7119-317-6. Netpublikation.
- 15:26 Christensen, E.: *Nakuusamit makku ilikkarpavut. NAKuusap meeqqanut isummorsorfiani ilaasortanik apersuineq.* 62 sider. e-ISBN: 978-87-7119-318-3. Netpublikation.
- 15:27 Keilow, M. & A. Holm: *Skalaer til måling af elevtrivsel på erhvervsuddannelserne. En analyse af data fra tidligere trivselsmålinger. Bidrag til Undervisningsministeriets udvikling af elevtrivselsmålinger på erhvervsuddannelserne.* 92 sider. e-ISBN: 978-87-7119-319-0. Netpublikation.
- 15:28 Andersen, D. & B.S. Rangvid: *Skoleudvikling med fokus på sprog i al undervisning. Implementering og elevresultater af udviklingsprogram til styrkelse af tosprogede elevers faglighed i de 2 første år.* 116 sider. e-ISBN: 978-87-7119-320-6. Netpublikation.
- 15:29 Baviskar, S: *Grønlandere i Danmark. En registerbaseret kortlægning.* 102 sider. e-ISBN: 978-87-7119-321-3. Netpublikation.

- 15:30 Siren, A., R.N. Brunner & R.C.H. Jørgensen: *"Øvelse gør mester" i Næstved Kommune. Evaluering af livskvalitet i forbindelse med et rehabiliteringsforløb på plejecentre.* 71 sider. e-ISBN: 978-87-7119-322-0. Netpublikation.
- 15:31 Holt, H., M. Larsen, H.B. Bach & S. Jensen: *Borgere I fleksjob efter reformen.* 208 sider. ISBN: 978-87-7119-323-7. e-ISBN: 978-87-7119-324-4. Pris: 200,00 kr.
- 15:32 Keilow, M., M. Friis-Hansen, R.M. Kristensen & A. Holm: *Effekter af klasseledelse på elevers læring og trivsel.* 176 sider. ISBN: 978-87-7119-325-1. e-ISBN: 978-87-7119-326-8. Pris: 170,00 kr.
- 15:33 Christensen, E: *3-5 år efter ophold i Mælkebøtten – en opfølgning af 26 børn og unge.* 64 sider. ISBN: 978-87-7119-327-5. e-ISBN: 978-87-7119-328-2. Pris: 60,00 kr.
- 15:34 Christensen, E: *Meeqqanik inuusuttunillu 26-nik malinnaaqinneq - Mælkebøttenimit nuunnerinit ukiut 3-5 kingorna.* 64 sider. ISBN: 978-87-7119-329-9. e-ISBN: 978-87-7119-330-5. Pris: 60,00 kr.
- 15:35 Benjaminsen, L. & H.H. Lauritzen: *Hjemløshed i Danmark 2015. National kortlægning.* 208 sider. ISBN: 978-87-7119-333-6. e-ISBN: 978-87-7119-334-3. Pris: 200,00 kr.
- 15:36 Nielsen, C.P., A.T. Hansen, V.M. Jensen & K.S. Arendt: *Folkeskolereformen. Beskrivelse af 2. dataindsamling blandt elever.* 137 sider. E-ISBN: 978-87-7119-335-0. Netpublikation.
- 15:37 Jensen, M.T., K. Karmsteen, A.-M.K. Jørgensen & S.B. Rayce: *Psychosocial Function and Health in Veteran Families - A Gap Map of Publications within the Field.* 220 sider. e-ISBN: 978-87-7119-336-7. Netpublikation.
- 15:38 Sievertsen, H.H: *En god start – betydningen af alder ved skolestart for barnets udvikling.* 83 sider. e-ISBN: 978-87-7119-337-4. Netpublikation.
- 15:39 Mehlsen, L., H. Holt, H.B. Bach & C. Törnfeldt: *Ressourceforløb. Koordinerende sagsbehandlers og borgeres erfaringer.* 108 sider. ISBN: 978-87-7119-338-1. Pris: 200,00 kr.
- 15:40 Kjer, M.G., S. Baviskar & S.C. Winter: *Skoleledelse I folkeskolereformens første år. En kortlægning.* 140 sider. e-ISBN: 978-87-7119-340-4. Netpublikation.
- 15:41 Benjaminsen, L., S.B. Andrade, D. Andersen, M.H. Enemark & J.F. Birkelund: *Familiebaggrund og social marginalisering i Danmark.*

- En registerbaseret kortlægning*. 336 sider. ISBN: 978-87-7119-341-1. e-ISBN: 978-87-7119-342-8. Pris: 330,00 kr.
- 15:42 Lausten, M., S. Frederiksen, R.F. Olsen, A.A. Nielsen & T.T. Bengtsson: *Anbragte 15-åriges hverdagsliv og udfordringer – del II. Rapport fra tredje dataindsamling af forløbsundersøgelsen af anbragte børn født i 1995*. 128 sider. ISBN: 978-87-7119-343-5. e-ISBN: 978-87-7119-344-2. Pris: 120,00 kr.
- 15:43 Niss, N.K. & I.S. Rasmussen: *Evaluering af satspuljen forebyggende indsatser for overvægtige børn og unge*. 129 sider. e-ISBN: 978-87-7119-345-9. Netpublikation.
- 15:44 Jakobsen, V., M. Larsen & S. Jensen: *Virksomheders sociale engagement. Årbog 2015*. 272 sider. ISBN: 978-87-7119-346-6. e-ISBN: 978-87-7119-347-3. Pris: 270,00 kr.
- 15:45 Christensen, G., R.C.H. Jørgensen & M.R. Larsen: *Erfaringer med at ændre socialt mix i udsatte boligområder. Evaluering af brugen af anvisnings- og udlejningsredskaber som led i Landsbyggefondens 2006-10-midler*. 208 sider. ISBN: 978-87-7119-348-0. e-ISBN: 978-87-7119-349-7. Pris: 200,00 kr.
- 15:46 Mehlsen, L., M.T. Jensen, A.-M.K. Jørgensen, R.E. Wendt & G. Christensen: *Effektfulde indsatser i boligområder til forebyggelse af kriminalitet. En systematisk forskningsoversigt, nr. 1 af 4*. 112 sider. ISBN: 978-87-7119-350-3. e-ISBN: 978-87-7119-351-0. Pris: 110,00 kr.
- 16:01 Skårhøj, A., A.-K. Højen-Sørensen, K. Karmsteen, H. Oldrup & J.H. Pejtersen: *Anbragte unges overgang til voksenlivet. Evaluering af fire efterværnsinitiativer under efterværnspakken*. 160 sider. ISBN: 978-87-7119-352-7. e-ISBN: 978-87-7119-353-4. Pris: 160,00 kr.
- 16:02 Andersen, D., M.B. Holtet, L. Weisbjerg & L.L. Eriksen: *Alkoholbehandling til socialt udsatte borgere. Systemets tilbud i borgerperspektiv*. 176 sider. ISBN: 978-87-7119-354-1. e-ISBN: 978-87-7119-355-8. Pris: 170,00 kr.
- 16:03 Baviskar, S., M.N. Christoffersen, K. Karmsteen, H. Hansen, M. Leth-Espensen, A. Christensen & J. Brauner: *Kontinuitet i anbringelser. Evaluering af lovændringer under Barnets reform, delrapport 1*. 128 sider. e-ISBN: 978-87-7119-356-5. Netpublikation.
- 16:04 Niss, N.K., K.I. Dannesboe, C.P. Nielsen & C.P. Christensen: *Evaluering af inklusionsindsatsen i Billund Kommune*. 132 sider. e-ISBN: 978-87-7119-357-2. Netpublikation.

- 16:05 Benjaminsen, L., M.H. Holm & J.F. Birkelund: *Fattigdom og afsavn. Om materielle og sociale afsavn blandt økonomiske fattige og ikke-fattige.* 336 sider. ISBN: 978-87-7119-358-9. e-ISBN: 978-87-7119-359-6. Pris: 320 kr.
- 16:06 Keilow; M., M. Friis-Hansen, S. Henze-Pedersen & S. Ravn: *Inklusionsindsatser i folkeskolen. Resultater fra to lodtrækningsforsøg.* 128 sider. ISBN: 978-87-7119-361-9. e-ISBN: 978-87-7119-362-6. Pris: 130 kr.
- 16:07 Niss, N.K. & I.S. Rasmussen: *Evaluering af satspuljen "Forebyggende indsatser for overvægtige børn og unge". Projekt "Øget udbytte" på Julemærkehjemmene.* 130 sider. e-ISBN: 978-87-7119-363-3. Netpublikation.
- 16:08 Andersen, D, K. Markwardt, L.B. Larsen & M.A. Svendsen: *Velfærdsteknologi i plejeboliger. Borger, medarbejder og økonomisk perspektiv.* 200 sider. e-ISBN: 978-87-7119-364-0. Netpublikation.
- 16:09 Amilon, A & A.G. Jeppesen: *Økonomisk udsatte pensionister. Levevilkår blandt økonomisk dårligt stillede pensionister.* 98 sider. ISBN: 978-87-7119-365-7. e-ISBN: 978-87-7119-366-4. Pris: 100 kr.
- 16:10 Bille, R.: *Implementering af beskæftigelsespolitik i Danmark.* 102 sider. e-ISBN: 978-87-7119-369-5. Netpublikation.
- 16:11 Bach, H.B., L. Mehlsen & J. Høgelund.: *Evidens om effekten af indsatser for ledige seniorer.* 62 sider. e-ISBN: 978-87-7119-370-1. Netpublikation.
- 16:12 Mehlsen, L., R.C.H. Jørgensen, M.G. Kjer & V. Jakobsen: *Effektfulde indsatser i boligområder til at forbedre børns skolegang og uddannelse og voksnes arbejdsmarkedsparathed. En systematisk forskningsoversigt, nr. 2 og 3 af 4.* 172 sider. ISBN: 978-87-7119-371-8. e-ISBN: 978-87-7119-372-5. Pris 170 kr.
- 16:13 Mehlsen, L., R.C.H. Jørgensen, M.G. Kjer & V. Jakobsen: *Effektfulde indsatser i boligområder til at øge børns trivsel og forbedre forældres kompetencer. En systematisk forskningsoversigt, nr. 4 af 4.* 134 sider. ISBN: 978-87-7119-373-2. e-ISBN: 978-87-7119-374-9. Pris: 130 kr.
- 16:14 Højen-Sørensen, A.-K., L. J. Kristiansen, A.-M.K. Jørgensen & R.E. Wendt: *Kortlægning, kvalitetsvurdering og analyse af udviklingen i skandinavisk dagtilbudsforskning for 0-6-årige i året 2014.* 107 sider. e-ISBN: 978-87-7119-375-6. Netpublikation.

- 16:15 Larsen, M., H. Holt, M.R. Larsen: *Et kønsopdelt arbejdsmarked. Udviklingstræk, konsekvenser og forklaringer*. 170 sider. ISBN: 978-87-7119-376-3. e-ISBN: 978-87-7119-377-0. Pris: 170 kr.
- 16:16 Oldrup, H., M.N. Christoffersen, I.L. Kristiansen, S.V. Østergaard: *Vold og seksuelle overgreb mod børn og unge i Danmark 2016*. 256 sider. ISBN: 978-87-7119-378-7. e-ISBN: 978-87-7119-379-4. Pris: 250,00 kr.
- 16:17 Oldrup, H., S. Frederiksen, S. Henze-Pedersen & R.F. Olsen: *Indsat far udsat barn. Hverdagsliv og trivsel blandt børn af fængslede*. 140 sider. e-ISBN: 978-87-7119-380-0. Netpublikation.
- 16:18 Thomsen, J.-P. (red): *Unge i Danmark – 18 år og på vej til voksenlivet. Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. 288 sider. ISBN: 978-87-7119-383-1. e-ISBN: 978-87-7119-384-8. Pris: 290,00 kr.
- 16:19 Hansen, H, C.P. Christensen & T. Termansen: *Evaluering af Feedback-Informed Treatment ved Silkeborg Kommunes Familiecenter*. 77 sider. e-ISBN: 978-87-7119-385-5. Netpublikation.

UNGE I DANMARK – 18 ÅR OG PÅ VEJ TIL VOKSENLIVET

ÅRGANG 95 – FORLØBSUNDERSØGELSEN AF BØRN FØDT I 1995

Denne antologi samler resultaterne fra den sjette spørgeskemainsamling af data for forløbsundersøgelsen af danske børn født i 1995. Forskerne har fulgt 6.000 børn af danske mødre over næsten tyve år, lige fra fødslen, til børnene var blevet 18 år i 2014.

Rapporten giver ny viden om, hvilke tidlige faktorer der har afgørende betydning for børnenes udvikling til unge voksne.

Da årgang '95 i den seneste spørgeskemarunde er blevet 18 år, har det været naturligt at stille en række spørgsmål til ungdomslivet generelt, fx i forhold til uddannelsesveje og uddannelsesvalg, fremtidsforventninger og familierelationer, men også i forhold til de risici, der kan optræde i denne livsfase: kriminalitet, helbred, rusmiddelforbrug, psykisk sårbarhed og seksuelle erfaringer. En række temaer har således været i særligt fokus i den seneste runde, og disse temaer behandles særskilt i rapportens kapitler:

- Forældres opdragelse
- Forældrekonflikter og de unges selvværd
- De unges helbred
- Psykisk sårbare unge
- De unges intimsfære
- Uddannelsesmønstre og uddannelsesvalg
- Unge på kanten af uddannelsessystemet
- Kriminalitet
- Rusmidler